

დეკანოზი
ლევან გათეუშვილი

ეკლესიის ისტორია

60350 I

სარედაქციო ჯგუფი

თამარ მაშაცაშვილი

სალომე საბანაძე

ნინო ბურჯანაძე

ლიანა თავართქილაძე

ლევან ლაცაბიძე

© გამომცემლობა პალიტრა L, 2021

ყველა უფლება დაცულია

მისამართი: თბილისი, იოსებოძის ქ. 49

 238-38-71

 book@palitra.ge

 www.palitra.ge

ISBN 978-9941-32-836-7 (ორივე წიგნისთვის)

ISBN 978-9941-32-837-4 (წიგნი I)

ავტორისაგან

დიდმა ისტორიულმა მოვლენამ, როგორიც იყო იესო ქრისტეს მოღვაწეობა, სასამართლო და ჯვარცმა, ძირფესვიანად შეცვალა კაცობრიობის მსოფლმხედველობა, კულტურა, ეთიკა, იდეალები მკაფიო კვალი დამჩნია მსოფლიო ჰოლიოციკას. ქრისტიანობამ კაცთა ცხოვრების ყველა კუთხე-კუთხუღში შეაღწია, მაგრამ იესო ქრისტეს მიერ დედამიწაზე დაფუძნებული ეკლესიას ბერძნულ-რომაულ სამყაროში უწევდა არა მარტო არსებობისთვის, არამედ დამკვიდრებისთვის ბრძოლა. ეს არაა მარტო ეკლესიის დევნის ისტორია, არამედ — უკვე არსებულ ცივილიზაციასა და მის კულტურასთან ინტეგრაციის პროცესიც. წინამდებარე ნაშრომში აღწერილია ეკლესიის ისტორიის საეტაპო მოვლენები — დაფუძნება, დამკვიდრებისთვის ბრძოლა, წარმართული ცივილიზაციის საუკეთესო მიღწევების ეკლესიის სამსახურში ჩაყენება და განვითარება — ფერწერა, მუსიკა, არქიტექტურა, ქრისტიანების ყოფა, მილანის ედიქტით დაგვირგვინებული ეკლესიის ჰოლიოციკური და იურიდიული უფლებებისთვის გარჯა, მსოფლიო კრებები და ქრისტიანული დოგმების ჩამოყალიბება, დიდი სქიზმა, განხეთქილების შემდგომ ჩამოყალიბებული ეკლესიების საღვთისმეტყველო შეხედულებების ანალიზი, მართლმადიდებელი ეკლესიის სხვა კონფესიებთან დიალოგის ისტორია და ჰერსჰეიტიკები.

წიგნი დაეხმარება ქრისტიანული ეკლესიის მკვლევარებს, ასევე ამ საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთ.

დეკანოზი ლევან მათუშვილი

ჰროფესორი, თეოლოგიის დოქტორი, ისტორიის
დოქტორი, განათლების მეცნიერებების დოქტორი;
საბჭოთალოს ჰანთონის წმ. გიორგის სახელობის
ტაძრის წინამძღვარი;

საქართველოს საპატრიარქოსთან არსებული
საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი
მუდმივმოქმედი კომისიის წევრი;

2004 წლიდან ეწევა აკადემიურ საქმიანობას
რელიგიისა და ისტორიის მიმართულებით წლების
განმავლობაში მუშაობდა სხვადასხვა უნივერსიტეტში
აკადემიურ თანამდებობაზე;

არის ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე
შესრულებული 50-მდე აკადემიური ნაშრომის,
მათ შორის, წიგნების, მონოგრაფიების, სტატიებისა
და თარგმანების, ავტორი;

სწავლებისა და კვლევის ძირითადი სფერო: ადრეული
ქრისტიანობის ისტორია, საქართველოს ეკლესიის
ისტორია, საქართველოს ქრისტიანიზაციის
ჰრობლემები, განათლების მეცნიერებები, რელიგიური
საგნების სწავლების ჰრობლემები.

შესავალი

ქრისტიანობის გავრცელებას წინ უსწრებდა და ეგებებოდა კულტურული სპეციფიკით თუ რელიგიური შეხედულებებით ჩამოყალიბებული კაცობრიობის მიერ განვლილი გზა, რამაც ყველაზე დახვეწილი და ჩამოყალიბებული ხასიათი პოვა ელინისტურ და რომაულ არეალში. სწორედ ამ დროს გამოდის ასპარეზზე ქრისტიანობა, რომელსაც ამ რეალიების გათვალისწინება, თუ დაძლევა უწევს.

ქრისტიანობამ ბერძნულ-რომაულ კულტურაში შეიტანა მანამდე უცნობი ისტორიული მსოფლალქმა. ელინური აზროვნებისათვის დამახასიათებელ დაპირისპირებას – მარადისობასა და დროს, ღმერთსა და ადამიანს შორის, ქრისტიანობა ცვლის მათი ურთიერთშეერიგებით ღმერთკაცის პიროვნებაში.

ნებისმიერი ხალხის ისტორიისა თუ კულტურის კვლევისას აუცილებელია მისი რელიგიის შესწავლა – სხვაგვარად ძნელი წარმოსადგენია ობიექტური პროცესების განსაზღვრა ამა თუ იმ ერის ცხოვრებაში და, პირიქით, რელიგიური პროცესების კვლევისას ქვეყნის ისტორია ერთ კონტექსტურ სივრცეში წარმოჩნდება. რელიგია კიდევ უფრო დიდ დატვირთვას იძენს, როდესაც საქმე იმპერიას ეხება. გამონაკლისი არც ძველი რომია. სწორედ ამ ისტორიულ ჭრილშია საინტერესო ქრისტიანული სარწმუნოების ადაპტაცია და გავრცელება. რომი იმდროინდელი ცივილიზებული სამყაროს უდიდეს ნაწილს ფლობდა. ახალი წელთაღრიცხვის დასაწყისისთვის ეს მონო-

ლითური იმპერია სამ კონტინენტს – ევროპას, აფრიკასა და აზიის ნაწილს მოიცავდა, სადაც ხმელთაშუა ზღვა შიგა წყალსატევს წარმოადგენდა. ამ იმპერიაში არსებულმა კულტების უდიდესმა რაოდენობამ მნიშვნელოვანი ეტაპის დაწყება გამოიწვია, თანაც, ჩვენი აზრით, ლოგიკურის, რაც მონოთეიზმისკენ სწრაფვით გამოიხატებოდა, ეს მისწრაფება კი უაღრესად მნიშვნელოვანი პლაცდარმი იქნებოდა ახალი მონოთეისტური რელიგიის – ქრისტიანობის ასპარეზზე გამოსასვლელად, თუმცაღა, ეს არ ყოფილა მიზეზი ამ რელიგიის აღმოცენება-გავრცელებისა, ეს ერთ-ერთი ხელშემწყობი ფაქტორი იყო.

ქრისტიანობას საფუძველი ელინიზებულ აღმოსავლეთში, იუდაიზმის წიაღში ეყრება. I-III საუკუნეებში ამ მონოთეისტური რელიგიის იდეური მხარის გარეგნული ფორმების ძირითადი პრინციპების განსაზღვრა და ჩამოყალიბება ხდება ურთულესი დაპირისპირების კვალად. სულ მალე იგი იმ ერთ-ერთი ძალთაგანი ხდება, რომელთანაც არა მარტო იუდაიზმს, არამედ მთლიანად რომის იმპერიაში არსებულ კულტებს ანგარიშის განევა უხდებათ. ახალი წელთაღრიცხვის ბოლოსთვის ვრცელ რომის იმპერიაში არ იყო პროვინცია, თუ ოლქი, სადაც ქრისტიანული თემი და ეკლესია არ ყოფილიყო. შეიძლება ბევრი ვიმსჯელოთ ქრისტიანობის გავრცელების სიჩქარის მიზეზებზე, მაგრამ მკაფიოდ გამოხატული ობიექტური მიზეზები თითქოს არ არსებობს, რადგან ყველა პირობა პროზელიტიზმისა, არც სხვა რელიგიებისთვის იყო უცხო, მაგრამ ამგვარი შედეგები მხოლოდ ქრისტეს მიმდევრებს ჰქონდათ. საეკლესიო ისტორიოგრაფია ამ ფაქტს, ანუ ახალი სარწმუნოების სწრაფად გავრცელებას სასწაულს მიაწერს. ქრისტიანობის გავრცელება თავად სასწაულია, რომელსაც ლოგიკური ახსნა არა აქვს. ეს მოსაზრება, შესაძლოა, ბევრი მკვლევრისთვის სადავოა, მაგრამ ფაქტია.

ნიშანდობლივია, რომ ქრისტიანობა, რომელიც იწყებოდა როგორც უმცირესობის რელიგია, სამასი წლის მანძილზე ჯერ რომის ძირითად სახელმწიფო რელიგიად გადაიქცა, შემდეგ კი რომის იმპერიის ნანგრევებზე შექმნილი ქვეყნების წარმმართველ მოძღვრებად.

რომის პოლიტიკისა და ქრისტიანობის ურთიერთმომართება, რაც უდიდეს ძვრებს მოიცავს, მის დინამიკაზე დაკვირვება, განსაკუთრებით კი პირველ, სანყის ეტაპზე (I-IV სს.), სანინდარია იმ პროცესების უკეთ შესწავლისა, რომელთაც კაცობრიობის განვითარების ისტორია რადიკალურად შეცვალეს.

ნაშრომის მიზანია, ვაჩვენოთ, რომ კონსტანტინე დიდის მიერ ქრისტიანობის საბოლოო აღიარება არ იყო რევოლუციური მოვლენა ისტორიულ სარბიელზე, რომ სამსაუკუნოვანი ურთიერთობების არა რევოლუციური, არამედ ევოლუციური დათმობების შედეგად გახდა შესაძლებელი ქრისტიანობის, რომის წარმართულ ცივილიზაციაში დომინანტი აღმსარებლობის, სახელმწიფო სარწმუნოების სტატუსის მქონე რელიგიად გადაქცევა.

პირველი პერიოდი

მოციქულთა ხანაში ქრისტიანული ეკლესიის პირველი გავრცელებიდან წარმართებზე მის გამარჯვებამდე კონსტანტინე დიდის დროს (34-313 წწ.)

მსოფლიოში ქრისტიანული ეკლესიის გამოჩენას იმ დროის რელიგიური და პოლიტიკური წრეები მტრულად შეხვდნენ. იუდეველთა და წარმართთა სამყარო ქრისტიანობას არ აღიარებდა, როგორც ერთადერთ ჭეშმარიტ რელიგიას და სურდა რა მისი განადგურება, ეკლესიას დაუპირისპირდა. ეკლესიის წინააღმდეგ გამოიცა კანონები, მისი წევრები კი სისხლიან დევნას განიცდიდნენ. მაგრამ ეკლესია არ განწირულა. ღვთაებრივი ძალით გაძლიერებული ის წარმოუდგენელი სისწრაფით გავრცელდა მაშინდელი ისტორიული ცხოვრების ცენტრში – ბერძნულ-რომაულ იმპერიაში – და მის ფარგლებსაც გასცდა. ეკლესია აწყობდა თავის შიდა ცხოვრებას, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო თითქმის უწყვეტი დევნის პირობებში. ბოლოს, გაუძლო რა სამსაუკუნოვან ომს იუდეურ და წარმართულ სამყაროსთან, დასძლია ყველა წინააღმდეგობა და სამუდამოდ დამკვიდრდა ბერძნულ-რომაულ იმპერიაში. ეკლესიის სამკედრო-სასიცოხლო ბრძოლა იუდაურ და წარმართულ სამყაროსთან ეკლესიის ისტორიული ცხოვრების პირველი პერიოდის მახასიათებელ თავისებურებას წარმოადგენს.

თავი I

ქრისტიანობის გავრცელების წანამძვრები

ქრისტიანული ეკლესია დაფუძნებისთანავე იმდროინდელი საზოგადოების მძვინვარე წინააღმდეგობას წააწყდა, მაგრამ თავად იმ საზოგადოების როგორც პოლიტიკურ, ისე რელიგიურ-ზნეობრივ ცხოვრებაში იყო პირობები, რომლებიც ეკლესიის გავრცელებას უწყობდნენ ხელს.

ქრისტე მაცხოვრის სამყაროში მოსვლისა და მის მიერ ეკლესიის დაარსების დროისთვის მრავალი ხალხი ერთ სახელმწიფოში, რომის იმპერიის ერთიანი პოლიტიკური ძალაუფლების ქვეშ იყო გაერთიანებული. რომს სამყაროს დედაქალაქი ეწოდებოდა. გამარჯვებული რომაელები დაპყრობილ ხალხებს სასტიკად ექცეოდნენ – გაჰქონდათ ნადავლი, მიჰყავდათ ტყვეები და მონებად იყენებდნენ მათ. რომი, რომელიც მაცხოვრის გამოჩენამდე რამდენიმე წლით ადრე რესპუბლიკიდან იმპერიად გარდაიქმნა, კიდევ უფრო დესპოტური გახდა. იმპერატორები სასტიკად ექცეოდნენ არა მარტო დამორჩილებულ მეფეებსა და ერებს, არამედ თავად რომაელ ხალხს, რომელმაც დაიპყრო რა მთელი სამყარო, ახლა თავად ჩავარდა თავისი მმართველების მონობაში. მონური მორჩილება საყოველთაო იყო – იმპერატორებს ემონებოდნენ სენატორები და საზოგადოების მაღალი ფენები, ამ უკანასკნელთ კი ერი. იმპერატორების მსგავსად, ოლქების

მმართველებიც დესპოტები იყვნენ. მაღალ და დაბალ სოციალურ ფენებს შორის დიდი ხნის მომწიფებული გაყოფა საბოლოოდ განხორციელდა რესპუბლიკიდან იმპერიად გარდაქმნისას. მაღალი ფენები ფლობდნენ სიმდიდრეს, დაბალი კლასები კი სიღატაკეში იყვნენ. ეს კონტრასტი განსაკუთრებით თვალსაჩინო იყო რომში, სადაც მაღალი ფენების სიმდიდრისა და ფუფუნების ფონზე, გაღატაკებულ მოსახლეობას საარსებო პურიც კი არ ჰქონდა. მონების მდგომარეობა უარესი იყო. მათ არანაირი ადამიანური უფლება არ გააჩნდათ. თავისი ბატონის ხელში მონა სულიერი ნივთი იყო, რომელსაც ის სურვილისამებრ იყენებდა და ამაზე არავითარ პასუხს არ აგებდა.

იუდეამ, სადაც სამყაროს გამომხსნელი იშვა, სხვა ხალხების ხვედრი გაიზიარა. სანამ მას მაკაბელები მართავდნენ (167-63 ძვ.წ.), ჯერ კიდევ ნაწილობრივად დამოუკიდებელი სახელმწიფო იყო და რომის რესპუბლიკასთან კეთილი ურთიერთობაც კი ჰქონდა. მაგრამ ქრისტეშობამდე 64 წლით ადრე მაკაბელთა გვარში, ჰირკანე II-სა და არისტობულ II-ს შორის, განხეთქილება მოხდა. მათ, ერთმანეთის მიმართ საჩივრებით, რომაელ მხედართმთავარს, პომპეუსს მიმართეს, რომელიც იმ დროს აღმოსავლეთში იმყოფებოდა. პომპეუსმა ქრისტეშობამდე 63 წელს, იუდეველებთან სამთვიანი ომის შემდეგ, იუდეა დაიკავა, აიღო იერუსალიმი და ტაძარი და რომაელთა სასარგებლოდ ხარკი დააკისრა, რითიც იუდეველთა დამოუკიდებლობა სამუდამოდ გაანადგურა. თუმცა, ჰირკანეს პომპეუსმა მღვდელმთავრის პატივი და ერის მთავრის ტიტული უბოძა. არისტობულე კი რომში ტყვედ წაიყვანა. ამის შემდეგ მაკაბელთა გვარი ეცემა. ჰირკანე II-მ, რომელსაც მშვიდი ცხოვრება ერჩივნა, ველარ აღადგინა თავისი გვარის დიდება. მთელ საქმეებს რომაელების ერთგული იდუმეიელი ანტიპატრე განაგებდა თავის ვაჟებ-

თან, თასაილსა და ჰეროდესთან, ერთად, რომელთაგან პირველი იერუსალიმს, მეორე – გალილეას მართავდა. ქრისტეშობამდე 37 წელს, ჰეროდემ, რომელი ტრიუმვირის, ანტონიუსის დახმარებით იმასაც კი მიაღწია, რომ იუდეის მეფედ აღიარეს. რომელთა ლეგიონების მეშვეობით მან იუდეის საყდარი დაიკავა, ხოლო მაკაბელთა გვარის უკანასკნელი წარმომადგენელი, ანტიგონე არისტობულოსის ძე, რომელიც თითქმის განმტკიცდა იუდეაში ჰირკანესთან ბრძოლაში, რომში გადაასახლეს და იქ სამარცხვინო ბოძთან დამნაშავესავით გაამართახეს. ტახტზე იდუმიელის ასვლასთან ერთად, იუდეაში იუდას მუხლის სამეფო ძალაუფლება გაუქმდა.

ჰეროდე დიდმა იუდეის საზღვრები გააფართოვა, დანგრეული ქალაქები აღადგინა, იერუსალიმის ტაძარი განამშვენა; მაგრამ მის ქვეშევრდომებს ის არ უყვარდათ სისასტიკისა და იმის გამო, რომ იუდეაში წარმართული წესები დაამკვიდრა და რომაული სანახაობები შემოიღო. ჰეროდეს სიკვდილის შემდეგ იუდეაში კვლავ შფოთი ატყდა. იუდეველები რომაულ ჯარს აუმხედრდნენ; იერიქონში ყაჩაღურმა დაჯგუფებებმა თარეში დაიწყეს და სამეფო წოდებას იჩემებდნენ. ამავე დროს, რომში მყოფი ჰეროდეს შვილები საქმეებს აგვარებდნენ, რათა იუდეის ტახტზე უფლება კვლავ მოეპოვებინათ. ჰეროდესადმი კეთილად განწყობილმა იმპერატორმა ავგუსტუსმა ჰეროდეს შვილებს სამართავად იუდეა გადასცა: არქელაოსს პალესტინის ნახევარი ჩააბარა, მთავრის წოდება მიანიჭა და გვირგვინსაც დაჰპირდა, თუკი დაიმსახურებდა; პალესტინის დანარჩენი ნაწილი კი ანტიპასა და ფილიპეს ჩააბარა. ათი წლის შემდეგ არქელაოსი რომში გამოიძახეს, სისასტიკეს უჩიოდნენ და გალიაში დაატუსაღეს, მისი სამფლობელო კი რომის პროვინციად იქცა და სირიას შეუერთდა. ანტიპა და ფილიპე ნახევარი პალესტინის მფლობელებად მიიჩნეოდნენ, თუმცა მათ არავითარი ძა-

ლაუფლება არ გააჩნდათ. საქმეებს რომაელი პროკუროტორები განაგებდნენ, იუდეის მეფეებს კი მხოლოდ ნოდება ჰქონდათ და რომისაგან საპატიო კმაყოფაზე ცხოვრობდნენ. ბოლოს, სირიის რომაელმა პრეფექტმა იუდეას რომის სასარგებლოდ ხარკი დაუნესა. რომმა საბოლოოდ დაიმორჩილა იუდეა. ამას შედეგად მოჰყვა ეროვნული პროტესტი, რომელსაც იუდა გალილეელი მეთაურობდა, თუმცა ეს პროტესტი რომაელებმა მალევე ჩაახშეს.

ქრისტე მაცხოვრის მოსვლის პერიოდში იუდეველები პალესტინის გარეთაც ცხოვრობდნენ. იუდეას ხშირად თავს ესხმოდნენ და აპარტახებდნენ, მისი მოსახლეობა კი ტყვედ მიჰყავდათ. ამგვარად, რომის სახელმწიფოში შემავალი არც ერთი პროვინცია არ დარჩა, სადაც კი ებრაელებს არ ეცხოვრათ. პალესტინის გარეთ ისინი უფრო მშვიდად ცხოვრობდნენ. მისდევდნენ მრენველობასა და ვაჭრობას, იძენდნენ ქონებას, რომლის ნააღრიცხვსაც დამოუკიდებლობას, ზოგჯერ კი პრივილეგიებსაც იღებდნენ. განსაკუთრებით მრავლად იყვნენ ებრაელები ალექსანდრიაში; რომშიც იყვნენ, სადაც ჯერ კიდევ პომპეუსის დროს ტყვეებად მოხვდნენ.

ნარმართული სამყაროს რელიგიურ-ზნეობრივი მდგომარეობა

კიდევ უფრო არასახარბიელო იყო კაცობრიობის რელიგიური და ზნეობრივი მდგომარეობა. ღვთის ჭეშმარიტი ცოდნა, ებრაელების გარდა, არც ერთ ხალხს არ გააჩნდა. ერთი ჭეშმარიტი ღმერთის შესახებ ცოდნა, მასთან ადამიანის მართებული დამოკიდებულება, რომელიც კაცობრიობას ჯერ კიდევ ძველთაგანვე ეუწყა, საბოლოოდ დაიწრდილა. კაცობრიობამ თავისი რელიგიური სისტემები შექმნა, რომლებშიც ჯერ კიდევ შეინიშნებოდა

თავდაპირველი ჭეშმარიტი რელიგიის კვალი, თუმცა, რაც დრო გადიოდა, მით ნაკლებად რჩებოდა მათში ჭეშმარიტი რელიგიური ცნებები; ადამიანები გარემომცველ ყოფაში სულ უფრო და უფრო იძირებოდნენ და საბოლოოდ დაკარგეს წარმოდგენა ზეციურ სულიერ სამყაროზე. წარმოიქმნა ე.წ. წარმართული რელიგიური სისტემები, რომლებშიც ბუნება ან მისი ცალკეული ნაწილი (ძალა თუ მოვლენა) იყო გალმერთებული. თავდაპირველი რელიგიის ჭეშმარიტი ღმერთის ადგილას სხვადასხვა ღვთაებები აღმოჩნდნენ: ციური მნათობები, სტიქიები და მიწის ნამოქმედარი, ცხოველები, მხეცები, ცნობილი ადამიანები – წარმართულ რელიგიაში ყველაფერი განიღმრთობოდა.

ხსენებული რელიგიური სისტემები ერთმანეთს ერწყმოდა. ბერძნულ-რომაულ სამყაროში გაბატონდა რელიგია, რომელიც ადამიანებს აღმერთებდა. შემდეგ, როდესაც ბერძნული საზოგადოება იმდენად განათლებული გახდა, რომ ადამიანური ფანტაზიების რწმენა დაუშვებელი გახდა, ეს რელიგიაც შეირყა. წარმოიშვა ფილოსოფიური სისტემები, რომელთა მიზანი იყო სამყაროსა და საგნების ახსნა და წვდომა. ფილოსოფიამ ხალხური რელიგია გააკრიტიკა და უარყო. ფილოსოფოსთა შეხედულებები რელიგიაზე, ხალხშიც გავრცელდა, რომელშიც ღვთაებებისადმი უნდობლობა გაჩნდა. ამგვარი რელიგიური უარყოფა საბერძნეთში ქრისტეშობამდე სამი საუკუნით ადრე დაიწყო და ქრისტიანობის დაფუძნების დროისათვის უკვე საყოველთაო ხასიათი მიიღო. ეროვნული რელიგია ეცემოდა; ხალხს აღარ სჯეროდა თავისი ღმერთების, თუმცა კი აგრძელებდა რელიგიური წესების შესრულებას, რაც განპირობებული იყო წეს-ჩვეულებების რელიგიური ცერემონიებისადმი მიჯაჭვულობით, რაც მის ესთეტიკურ გრძნობას აკმაყოფილებდა.

იგივე ემართებოდა რომაელთა რელიგიასაც, რომელიც, ბერძნთა რელიგიის მსგავსად, მანამდე იდგა, სანამ

რომის დამპყრობლობა იტალიის საზღვრებს არ გასცდა და საბერძნეთს დაუპირისპირდა. რომაელთა მიერ დაპყრობილმა ბერძნებმა ისინი თავიანთი ზნეობრივი გავლენის ქვეშ მოაქციეს. მათ რომაელებს თავისი განათლება და ფილოსოფია გააცნეს და ამასთან, საკუთარი რელიგიური შეხედულებებიც გაუზიარეს. მაღალმა კლასებმა სხვებზე ადრე გაითავისეს ბერძნული განათლება. მაღალ ფენებს ხალხიც მიჰყვა რელიგიის უკუგდების საკითხში. იმართებოდა სასცენო წარმოდგენები, რომლებშიც ღვთაებები დაცინვის საგნად იყო წარმოდგენილი. თუკი რაიმე რელიგიური დარჩა საზოგადოებაში, ეს იყო წესებისა და ცერემონიებისადმი მიჯაჭვულობა. თავად ქურუმებიც კი ურწმუნოები გახდნენ. მამა-პაპათა რელიგიისადმი პატივისცემა ხალხში თავად რომაულმა ხელისუფლებამ შეარყია, შეკრიბა რა თავის პანთეონში ყველა დაპყრობილი ხალხის ღვთაებების გამოსახულებები და სამოქალაქო უფლება მიანიჭა. ამის გამო რომაელ ხალხში გაჩნდა საკუთარი რელიგიისადმი გულგრილობა და იმის შეგრძნება, რომ შეიძლება ნებისმიერ რელიგიას მისდევდე, რადგან ყველა მათგანი იმსახურებს პატივისცემას. თუმცა, რომაული ხელისუფლება ითხოვდა ძველი რელიგიის შენარჩუნებას, რადგან მისი შეხედულებით იმ რელიგიის დაცვა, რომელზეც სახელმწიფო იყო დაფუძნებული, თავად ამ სახელმწიფოსაც იცავდა.

ფილოსოფია, რომელმაც ეროვნული რელიგია შეარყია, თავად დადებითს ვერაფერს სთავაზობდა. ეპიკურელთა ფილოსოფია მხოლოდ ცხოვრებით ტკბობას ქადაგებდა, ხოლო ცხოვრებით ტკბობის უნარი მისთვის სიბრძნეს წარმოადგენდა. სტოიციზმი მკაცრ ცხოვრებას, ყველა შემთხვევითობისადმი გულგრილობას ემხრობოდა. ამ სწავლების თანახმად ყოველივეს განაპირობებდა სამყაროს უცვლელი კანონები; ადამიანს ნეტარება და სიმშვიდე უნდა ეძებნა ჭკრეტასა და იმის

გაცნობიერებაში, რომ ყველაფერი, რაც ხდება, გარდაუვალია; ადამიანი საკუთარ თავს უნდა ჩაღრმავებოდა და საკუთარი შინაგანი ცხოვრება და ძალები განეჭვრიტა; ამ ცხოვრებაში ღვთაებრიობის ძეგნაზე საუბარიც კი არ იყო. პლატონიზმმა სამყაროს უზენაესი მმართველის შესახებ გაგება შეიმუშავა და ადამიანის მისდამი დამოკიდებულებას ქადაგებდა; ამ მმართველთან ურთიერთობა განწმენდის ერთადერთი საშუალებაა; თუმცა, ამის იქით ეს სწავლება აღარ მიდიოდა; ის არ უხსნიდა ადამიანებს, როგორ მიეღწიათ ამ ურთიერთობისათვის. ე.წ. ნეოპლატონიზმი, უარყოფდა რა ყველა ფილოსოფიურ სისტემასა და რელიგიებს, ამტკიცებდა, რომ არცერთ მათგანში არ არის სრული ჭეშმარიტება, ამ ჭეშმარიტების გამონათება შეიძლება ვნახოთ სხვადასხვა ფილოსოფიებსა თუ რელიგიებში. ამ ფრიად გაურკვეველ სისტემას ეკლექტიზმიც ეწოდებოდა. მისი მიმდევრები სხვადასხვა რელიგიებიდან სხვადასხვა ელემენტის სესხებით საკუთარ რელიგიას აყალიბებდნენ.

ესოდენ მრავალფეროვანი ფილოსოფემები, რომლებიც ერთმანეთს უპირისპირდებოდნენ, ვერ ჩაანაცვლებდნენ რელიგიას, ვერ დააკმაყოფილებდნენ ადამიანის რელიგიურ გრძნობას. მოაზროვნე ადამიანები, რომლებშიც რელიგიის იდეა ჯერ კიდევ ძლიერი იყო, აცნობიერებდნენ შინაგან სიცარიელეს, ერთი სისტემიდან მეორეში გადადიოდნენ, მაგრამ ვერსად კმაყოფილდებოდნენ. ხალხის მასამ ფილოსოფია არ იცოდა და რწმენის დაკარგვის შედეგად ცრურწმენაში ეფლობოდა. ქრისტე მაცხოვრის მოვლინების წინა პერიოდში ბერძნულ-რომაულ სამყაროში გავრცელდა აღმოსავლური კულტები თავისი მკითხაობით, ჯადოქრობითა და მსგავსი პრაქტიკით.

რელიგიის დაცემასთან ერთად ზნეობაც დაკნინდა. ღმერთის რწმენის გარეშე ზნეობის საფუძვლები არ არ-

სებობდა. იმპერატორთა დესპოტიზმი, რომის სიმდიდრე და ფუფუნება, ცხოვრებით ტკობის მქადაგებელი ფილოსოფია ძველი მკაცრი ზნეობის დამხოვას უწყობდა ხელს. ზნედაცემულობა ფრიად გავრცელებულიყო. იმ დროის წარმართი მწერლები მთელ მსოფლიოში ზნეობის დაცემაზე ერთხმად მოწმობენ. პავლე მოციქული რომის საზოგადოების ზნეობრივი მდგომარეობის აღწერისას აღნიშნავს (რომ. 1,29-31), რომ ის აღსავსეა ყოველგვარი უსამართლობით, სიცრუით, მომხვეჭელობით, ბოროტებით, შურით, მკვლელობით, შუღლით, ბოროტი ზნით, სიამაყითა და მსგავსი მანკიერებებით.

იუდეველი ხალხის ზნეობრივ-რელიგიური მდგომარეობა

იმ დროის წარმართული რელიგიური სისტემებიდან ცალკე დგას რელიგია, რომელსაც მხოლოდ ებრაელი ხალხი აღმსარებლობდა. მათ ფასდაუდებელი სიკეთე – ღვთივგამოცხადებული რელიგია – ჰქონდათ, რომელიც ერთი ჭეშმარიტი ღმერთისა და ადამიანის მასთან დამოკიდებულების შესახებ ცოდნას შეიცავდა. მხოლოდ იუდეველთა რელიგიაში იყო ღვთაებრივი აღთქმა ქვეყნად კაცობრიობის გამომსყიდველის მოსვლისა. ებრაელი ხალხი საუკუნეების მანძილზე უცვლელად ინახავდა ღვთივგამოცხადებულ რელიგიას; ყოფილა ხანმოკლე გადაცდომებიც. ღმერთისგან მოსეს მიერ მოცემულ რელიგიას, ღმერთი წინასწარმეტყველთა მეშვეობით განუმარტავდა ერს. წინასწარმეტყველთა მიერ რჯულის განმარტებები ახალ რელიგიას უკვალავდა გზას. წინასწარმეტყველები მხსნელზე მიუთითებდნენ; ამბობდნენ, რომ ღვთის დღე მალე დადგება და მისი მოსვლის ჟამსაც კი უთითებდნენ.

ქრისტე მაცხოვრის მოსვლის წინ ვერც ებრაელი ხალხი გაექცა დანარჩენი კაცობრიობის რელიგიურ ხვედრს. ებრაელმა ხალხმა ერთი ღმერთის რწმენა არ დაკარგა, მაგრამ თავისი რწმენის მთავარი დოგმატი – გამომხსნელის შესახებ სწავლება – სულ სხვაგვარად გაიგო; გარდა ამისა, რამდენიმე რელიგიურ ჯგუფად დაიყო. რთული პოლიტიკური ვითარების ზეგავლენით, ეგვიპტელების, სირიელების და ბოლოს, რომაელების ტყვეობის გავლენიდან გამომდინარე, ებრაელი ხალხი აღთქმულ გამომსყიდველში მხოლოდ და მხოლოდ ძლიერ მეფეს ხედავდა, რომელიც მათ დამპყრობელთა უღლისგან დაიხსნიდა, მინიერ სამეფოს დააარსებდა და ებრაელ ხალხს დიდებასა და ბრწყინვალეობას დაუშკვიდრებდა. ებრაელები თავისი ჭეშმარიტი რელიგიით ამაყოფნენ და მხსნელსაც მხოლოდ თავისთვის, როგორც რჩეული ერისთვის, ელოდნენ. ზუსტად ასე განმარტავდნენ ისინი წინასწარმეტყველებებს მხსნელის შესახებ. დროდადრო ცრუ წინასწარმეტყველნიც კი გამოჩნდებოდნენ და დამპყრობელთაგან განთავისუფლების ჟამს ქადაგებდნენ. ებრაელებს არ სურდათ დამცირებული მხსნელი, სამაგიეროდ, დიდი ენთუზიაზმით მიჰყვებოდნენ მეამბოხეებს, რომლებიც თავს მხსნელად ასალებდნენ და ვითომდა ებრაელების ტყვეობიდან დასახსნელად მოდიოდნენ. მაგალითად, ერთ-ერთი ასეთი ცრუ მხსნელი იუდა გალილეელი იყო. ის მოციქულთა საქმეშიც არის ნახსენები, როდესაც გამაღიელი სინედრიონს მიმართავდა. რა თქმა უნდა, ებრაელთა შორის ამ კუთხით გამონაკლისებიც იყვნენ, რაზეც სახარებაც მოწმობს, მაგრამ ხალხის უმეტესობა მაინც ძალიან შორს იყო იმ აღთქმული მხსნელისგან, რომლის რწმენითაც წარსული დროის საუკეთესო ადამიანები ცხოვრობდნენ. გარდა ამისა, მაცხოვრის მოსვლის წინ, ებრაელ ხალხში რელიგიური დაჯგუფებები ჩამოყალიბდა – ფარისეველები, სადუკეველები, ესეელები და თერაპევტელები.

პირველი ორი პარტიის გამოჩენა აღმოსავლეთში ელი-
ნიზაციის პროცესს დაემთხვა (II ს. ქრისტეშობამდე), რო-
დესაც ის იუდეველთა საზოგადოების მაღალი ფენების
წარმომადგენლების ინტერესის საგნად იქცა; ამასთან,
მათ წარმართული ჩვეულებების შემოღებაც დაიწყეს.
წინაპართა რელიგიისა და წესების მოშურნეები ამას წინ
აღუდგნენ და პოლიტიკური ელფერის მქონე რელიგიური
პარტია შექმნეს. მათ ფარისევლებს უწოდებდნენ, რაც
რჩეულს ნიშნავს. ისინი არა მხოლოდ მოსეს რჯულის,
არამედ იუდეური სიძველეებისა და ზეპირი გადმოცემის
მოშურნენი იყვნენ. თავიდან მათმა ფრიად საქებარმა მო-
შურნეობამ შემდგომში უარყოფითი ხასიათი შეიძინა –
ისინი რელიგიაში არსებითსა და უმთავრესს კი არ იცავ-
დნენ, არამედ მეორეხარისხოვანს. ფარისეველთა მთელი
ყურადღება რელიგიის გარეგნულ მხარეზე იყო მიქცეუ-
ლი. ისინი მარხულობდნენ, ლოცულობდნენ, ასრულებ-
დნენ განბანვებს. სჯეროდათ, რომ რჯულის წესების
(ხშირად მათივე მოგონილი) მკაცრი დაცვა ღმერთს სწა-
დია და ცხოვნების ერთადერთი გზაა. აქედან წარმოიშვა
ფარისეველთა სიამაყე და ზიზღი მათ მიმართ, ვინც მათ
პარტიას არ ეკუთვნოდა. ფარისეველთა გარეგანი სინ-
მინდე ხალხს იზიდავდა, რომელიც ფარისეველთა გავ-
ლენის ქვეშ აღმოჩნდა.

ფარისეველთა საპირისპიროს წარმომადგენდნენ სა-
დუქეველები. ეს იყო ბერძნული განათლების მქონე
ხალხი, რომელიც ყველაფერს, მათ შორის, რელიგიას,
ფილოსოფიური კუთხით უყურებდა. ისინი მოსეს რჯუ-
ლს რაციონალურად უყურებდნენ; უარყოფდნენ ზეპირ
გადმოცემას; დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებდნენ რიტუ-
ალებს; ბოლოს, იქამდე მივიდნენ, რომ სულის უკვდავე-
ბა, მკვდრეთით აღდგომა, სულიერი სამყარო და ღვთა-
ებრივი განგება უარყვეს. ფარისეველებთან შედარებით
სადუქეველთა პარტია მცირერიცხოვანი იყო. ეს სექტა

მდიდარი და ცნობილი ხალხისგან შედგებოდა, რომლებსაც მაღალი თანამდებობები ეკავათ; მათ შორის ბევრი მღვდელმთავარიც იყო.

ხსენებული ორი პარტიის დაპირისპირების ფონზე (II ს. ქრისტეშობამდე) წარმოიშვა ესეელთა და თერაპევტთა ახალი მიმდინარეობა. მათ გარკვეული სახის ორდენები შექმნეს, რომლებიც ღმერთს საზოგადოებისგან განცალკევებულად ემსახურებოდნენ. თავდაპირველად ესეელები ქალაქებში ცხოვრობდნენ, შემდეგ კი მკვდარი ზღვის გაღმა ნაპირზე გადავიდნენ და იქ ცალკე თემად დასახლდნენ, რომელიც ოთხი ათასამდე ადამიანისგან შედგებოდა. თერაპევტები ეგვიპტეში სახლობდნენ. ესეელები თავიანთ პარტიაში ახალ წევრებს გამოცდის შემდეგ იღებდნენ. ისინი იცავდნენ მარხვებს, დებდნენ პირობას, რომ არ გათქვამდნენ თემის საიდუმლოებებს და ჭეშმარიტების სამსახურში ჩადგებოდნენ. მათი ცხოვრება ზომიერი იყო. მისდევდნენ მინათმოქმედებას, ქონება საერთო ჰქონდათ, შაბათობით ატარებდნენ კრებებს, სადაც წმინდა წერილს კითხულობდნენ და გალობდნენ. მათი ლოცვით მსახურებები წესრიგითა და სიჩუმით გამოირჩეოდა. ესეელებისა და თერაპევტების მთელი ძალისხმევა, ფარისევლებისგან განსხვავებით, რელიგიის შინაგან მხარეზე, ადამიანის შინაგან სრულყოფაზე იყო მიმართული. გარეგნულად ეს ხშირ რიტუალურ განბანვაში ელინდებოდა. მოსეს რჯულს თერაპევტები მისტიკურად განმარტავდნენ.

პალესტინაში ასევე იყვნენ სამარიელები, რომლებიც მესიის მოსვლას ელოდნენ. ისინი გალილეასა და იუდეას შორის ცხოვრობდნენ. სამარიელთა წარმომავლობა სათავეს იღებს ქრისტეშობამდე 722 წლიდან, როდესაც ისრაელის სამეფო დაეცა და სირიელებმა ისრაელიანები ტყვედ წაიყვანეს და დაპყრობილ მიწებზე წარმართები დაასახლეს. ეს უკანასკნელნი იქ დარჩენილ ებრაელებს

შეერივნენ და იუდაიზმისა და წარმართობის ნაზავი წარმოქმნეს, რომელშიც, საბოლოოდ, მაინც იუდაიზმმა გადაწონა. ამგვარად ჩამოყალიბდნენ სამარიელები. ისინი ძველი აღთქმის წიგნთაგან მხოლოდ მოსეს რჯულს აღიარებდნენ და ღარიზიმის მთაზე თავიანთი ტაძარიც კი ჰქონდათ, რომელიც იუდეიდან ლტოლვილმა მღვდელმთავარმა მანაშემ ააგო. ტაძარში ღვთისმსახურება მოსეს მიერ დადგენილი წესით აღევლინებოდა.

ებრაელები სამარიელებს ერეტიკოსებად მიიჩნევდნენ, თუმცა მათ, როგორც ქრისტესა და სამარიელი ქალის საუბრიდან ჩანს, მესიაზე უფრო მართებული წარმოდგენა ჰქონდათ. არ ახასიათებდათ ეროვნული სიამაყე, ებრაელებისგან განსხვავებით, თავი წმინდანებად არ მოჰქონდათ მხოლოდ აბრაამისგან წარმოშობის საფუძველზე. მესიას ისინი ხედავდნენ, როგორც წინასწარმეტყველს, რომელიც ყველას დამოძღვრავდა და განუმარტავდა რჯულს. ამიტომ, ისინი ებრაელებთან შედარებით, ქრისტიანობასთან უფრო ახლოს იდგნენ.

პალესტინის გარეთ მცხოვრებ იუდეველთა რელიგიური შეხედულებები განსხვავდებოდა პალესტინელი იუდეველების შეხედულებებისგან. იუდეველები, რომლებიც რომთან ახლოს ქალაქებში ცხოვრობდნენ, კარგად იცნობდნენ იმპერიის პოლიტიკურ ძალაუფლებას და მათთვის უცხო იყო პალესტინელი იუდეველების ოცნებები ებრაელი ხალხის მსოფლიო პოლიტიკურ ბატონობაზე. აქედან გამომდინარე, მათი წარმოდგენები მესიაზე სხვაგვარად ჩამოყალიბდა. ისინი არ იზიარებდნენ პალესტინელი იუდეველების შეხედულებას მესიაზე, როგორც პოლიტიკურ ლიდერზე და უფრო მზად იყვნენ, მიეღოთ ის, როგორც ცოდვების გამომსყიდველი. გარდა ამისა, წარმართებთან მეტი შეხება ჰქონდათ (განსაკუთრებით ვაჭრობის მხრივ) და მათდამი შედარებით უფრო ტოლერანტულები იყვნენ. მათ წარმართებს

თავიანთი რელიგიური შეხედულებები გააცნეს და თავიანთ რწმენაშიც კი აქცევდნენ, თავის მხრივ კი ბერძნულ განათლებასა და ფილოსოფიას ეზიარებოდნენ. ეს განსაკუთრებით ალექსანდრიაში – მსოფლიო მეცნიერებისა და ვაჭრობის ცენტრში – შეინიშნება. აქაურმა ებრაელებმა წმინდა წერილი ბერძნულ ენაზე თარგმნეს, რომელიც იმ დროს საერთაშორისო კომუნიკაციის ენა იყო. ამის წყალობით, წარმართები ებრაული რელიგიის ღვთისმეტყველებას გაეცნენ. ამ გაცნობის შედეგად ებრაელთა რელიგიური წარმოდგენები წარმართებმა შეითვისეს, რომლებიც უკმაყოფილონი იყვნენ თავიანთი რელიგიებით და ჭეშმარიტებას ეძებდნენ. ქრისტე მაცხოვრის მოსვლის დროისათვის ბევრმა წარმართმა იუდაიზმი მიიღო. მათ „კართან მოსულნი“ ეწოდებოდათ, თუ წინდაცვეთის გარეშე იღებდნენ იუდაიზმს, ხოლო თუ წინდაცვეთით – „სიმართლეში მოქცეულნი“. თავის მხრივ, ებრაელები, ეცნობოდნენ რა ბერძნულ ფილოსოფიას (განსაკუთრებით, პლატონს) მასში რელიგიური თვალსაზრისით ბევრ პატივსაცემს ხედავდნენ. ალექსანდრიაში ეცადნენ პლატონის ფილოსოფიისა და მოსეს რჯულის დაახლოებას. ზუსტად აქ წარმოიშვა ისეთი რელიგიური მიმდინარეობა, როგორიცაა ელინური იუდაიზმი, რომლის წარმომადგენელიც იყო ფილონი, მოციქულთა თანამედროვე. ამ მიმდინარეობას ახასიათებდა პლატონის ფილოსოფიის პატივისცემა; ფილონის აზრით, პლატონმა ბევრი რამ გამოცხადებიდან ისესხა. ფილონისა და მისი სკოლის მსოფლმხედველობის ძირითადი დებულებები შემდეგში მდგომარეობდა: ღვთაება, პლატონის თანახმად, მიუწვდომელი და შეუცნობელია; მასსა და სამყაროს შორის უშუალო კავშირი შეუძლებელია. ამიტომ, სამყაროსა და ღვთაებას შორის გარკვეული შუამავალი არსებობს, ანუ ღვთაებრივი სიტყვა (რომელსაც პლატონი გონებას უწოდებდა). ამ სიტყვამ

ჩამოაყალიბა სამყარო. ადამიანი მატერიაშია მოქცეული, ამიტომ მისთვის ღმერთი დაფარულია. ადამიანს ძალუძს ღვთაებრიობის წვდომა მატერიალურთან ბრძოლისა და მისი უარყოფის გზით; ღვთაებრივი ჭკრეტის წყალობით ადამიანს ამ ქვეყნადაც შეუძლია ღვთაებრივი ცხოვრების პოვნა.

მესიის მოლოდინი

წარმართული სამყაროს საუკეთესო წარმომადგენლები, ერთი მხრივ, ხედავდნენ რა კაცობრიობის პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრების ბნელ მხარეებს, მეორე მხრივ კი რელიგიისა და ზნეობის დაცემას, აცნობიერებდნენ, რომ ასეთი ვითარება არანორმალურია. ამგვარი ცნობიერების გავლენით, წარმართებში გაცოცხლდა თავდაპირველი რელიგიიდან მომდინარე გადმოცემა ოქროს ხანის შესახებ, როდესაც ადამიანი ნეტარი და უცოდველი იყო. მოსაზრებაც კი გაჩნდა იმის თაობაზე, რომ კაცობრიობა შეიძლება ასეთ მდგომარეობას დაუბრუნდეს, მაგრამ ძველი დროის საუკეთესო წარმომადგენელთა აზრით, კაცობრიობას ამის ძალა არ შესწევდა; მათი აზრით, ამისათვის საჭირო იყო ზებუნებრივი ღვთაებრივი შეწევნა. ამგვარი შეხედულებები კიდევ უფრო გამყარდა წარმართებში იუდეველების რწმენის გავრცელების შემდგომ. იდეა მესიის შესახებ, რომელიც იხსნიდა ხალხს ბოროტებისგან და უკეთეს ცხოვრებას დაამყარებდა, მიმზიდველი იყო რომის იმპერიის მიერ შევიწროებული მასებისთვის. ქრისტეშობამდე რამდენიმე წლით ადრე მესიის მოლოდინი საყოველთაო გახდა. ამიტომ, როდესაც კაცობრიობის ღვთაებრივი მხსნელი მოგვევლინა და თავისი ეკლესია დააფუძნა, ამ ეკლესიის პირველი წევრები გახდნენ ზუსტად იუდეველები და

წარმართები, რომლებიც მისი სახით ჭეშმარიტ მესიას ელოდნენ.

ამგვარად, ქრისტიანობამდელი ხანის ხალხთა უღიმ-
ლამო პოლიტიკური და ზნეობრივ-რელიგიური მდგო-
მარეობა ეკლესიის სასარგებლოდ იყო, რადგან ის მრავალს ჭეშმარიტი რელიგიური ცნობიერების ძეგლისა და ქრისტიანობაში შვების პოვნისკენ უბიძგებდა. ეკლესიის გავრცელების ხელშემწყობ ფაქტორებს შორის უნდა აღინიშნოს რომაელთა პოლიტიკური ძალაუფლების ქვეშ ხალხთა გაერთიანება, რაც კომუნიკაციას უწყობდა ხელს.

მოციქულთა ეპოქაში ქრისტეს ეკლესიის სწრაფი გავრცელების მიზეზები

მოციქულები იმ დროის ხალხებს სახარებას უქადაგებდნენ. რამდენიმე მოციქულის საქმიანობის მოღვაწეობის ცენტრი იყო ბერძნულ-რომაული იმპერია. ზოგი მათგანი რომის ძალაუფლების ფარგლებს გარეთ, ბარბაროს ხალხებს შორის ქადაგებდა სახარებას. ისინი თავის მსახურებას წარმოუდგენელი სიმარდით და გულმოდგინებით ასრულებდნენ. მათთვის თითქოს არ არსებობდა დაბრკოლება და სირთულე: შიმშილი და სიცივე, დევნა, სატუსალო, სიკვდილი – არაფერი აჩერებდათ. მოციქულთა უმეტესობა არ მკვიდრდებოდა რომელიმე ადგილას. დააარსებდნენ რა ეკლესიას ერთ ადგილას, სხვაგან გადადიოდნენ და ა.შ. მათი მოღვაწეობის შედეგად, რომის იმპერიის ყველა დიდ და მნიშვნელოვან ქალაქში (იერუსალიმი, ანტიოქია, ეფესო, ფილიპია, ათენი, კორინთო, ალექსანდრია, რომი და სხვ.) დააარსდა ეკლესია. ქრისტიანული თემები მცირე ქალაქებშიც იყო. მოციქულთა (განსაკუთრებით პავლესა და

იოანეს) მოწაფეები, რომლებმაც მოშურნე მოძღვართა და მქადაგებელთა მთელი თაობა აღზარდეს (ისინი მათ მიერ დაარსებული ეკლესიების წინამძღვრები იყვნენ), მათი უახლოესი თანამოღვაწენი იყვნენ ქრისტიანობის გავრცელების საქმეში. თუ რამდენად სწრაფად ვრცელდებოდა ქრისტიანობა მოციქულთა დროს, იქიდან ჩანს, რომ II საუკუნის დასაწყისში (იოანე ღვთისმეტყველის გარდაცვალების შემდეგ), ბითვინიის მმართველი პლინიუს-უმცროსი იმპერატორ ტრაიანეს აცნობებდა, რომ ამ ოლქში ქრისტიანობამ, მისი სიტყვებით, ჭირივით შეაღწია არა მარტო ქალაქებში, არამედ სოფლებსა და დაბებშიც, ისე რომ, დაცარიელდა წარმართული ტაძრები და შეწყდა წარმართული დღეობები. ბითვინიაში ქრისტიანობა გავრცელდა მოციქულთა სიცოცხლეშივე. სამოციქულო ხანაში, იმპერიის ტერიტორიაზე უკვე ათასობით ქრისტიანი იყო.

სამოციქულო ხანაში ქრისტეს ეკლესიის ასეთ სწრაფ გავრცელებასთან დაკავშირებით შემდგომი ხანის ქრისტიანი მწერლები აღნიშნავენ, რომ ასეთი გავრცელება თავისთავად სასწაულია, რომლის ბუნებრივი მიზეზებით ახსნა რთულია. მართლაც ძნელი ასახსნელია, როგორ შეძლეს იუდეველთა წრიდან გამოსულმა მოციქულებმა, ღარიბმა და უბრალო ადამიანებმა, ყოველგვარი გარე დამხმარე საშუალებების გარეშე, დიდ ტერიტორიებზე, ათასობით ადამიანს გაევრცელებინათ სახარება. ქრისტიანობის სწრაფი გავრცელების ფაქტი ბუნებრივი მიზეზებით შეიძლება მხოლოდ სამოციქულო ხანაში ავხსნათ. აქ, ერთი მხრივ, გვაქვს სასწაულთა სიმრავლე, ქრისტიანთა ზნეობრივი ცხოვრების წესი, ქრისტიანული თემის წევრთა ძმური კავშირი, მათი ქველმოქმედება და ერთმანეთისა და წარმართებისთვის დახმარების გაწევა და მათ მიერ ნაქადაგები საღვთო სწავლება, რაც მრავალ ადამიანს იზიდავდა ქრისტეს ეკლესიაში; მეორე მხრივ,

თავად იუდეველები და წარმართები ქრისტეს ეკლესიის წევრობის საჭიროებას გრძნობდნენ.

ეკლესიის გავრცელება მოციქულთა შემდეგ (II-III საუკუნეებში) ევროპაში, აზრიკასა და აზიაში

მოციქულთა მიერ რომის იმპერიის ტერიტორიაზე ქრისტიანული თემების დაფუძნების შემდეგ ქრისტიანობის შემდგომი გავრცელების საქმეს უკვე მოციქულთა მემკვიდრენი და თავად თემები შეუდგნენ. მოციქულთა მემკვიდრეთაგან, ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია: კლიმენტი, რომის მესამე ეპისკოპოსი (+101 წ.) (მისი წინამორბედნი იყვნენ ლინიუსი და ანაკლეტოსი), ეგნატე ღმერთშემოსილი, ანტიოქიის ეპისკოპოსი (+107 წ.), პოლიკარპე, სმირნის ეპისკოპოსი (+106 წ.), დიონისე არეოპაგელი (+ II საუკუნის დასაწყისი), კოდრატე, ათენის ეპისკოპოსი (+ II საუკუნის დასაწყისი) და სხვანი. მოციქულთა მოწაფეები ქადაგებისთვის მრავალ მოღვაწეს ამზადებდნენ, როგორიცაა, მაგ., წმ. პოლიკარპე. ზოგადად, ძნელია იმის დაზუსტებით თქმა, კონკრეტულად ვინ ავრცელებდა ქრისტიანობას მოციქულთა ხანის შემდეგ და რა წარმატებებს მიაღწიეს მათ ამ საქმეში. იმის თქმა კი შეგვიძლია, რომ ეკლესიის ყველა წევრი, უმეტეს წილად კი წინამძღვრები, ავრცელებდნენ ქრისტიანობას. მოციქულთა და მათ მემკვიდრეთა მიერ დაფუძნებული და მოწყობილი ქრისტიანული თემები იმდენად ორგანიზებული იყვნენ, რომ თავისთავად უწყობდნენ ხელს ქრისტიანობის გავრცელებას. დიდი სავაჭრო ქალაქებიდან ქრისტიანობა თანდათანობით უფრო მცირე ქალაქებსა და სოფლებშიც კი გავრცელდა. სხვადასხვა ქალაქისა და სოფლის მკვიდრნი, ჩამოდიოდნენ რა დიდ ქალაქებ-

ში სხვადასხვა საქმეზე, იქ ადვილად ეცნობოდნენ ქრისტიანობას. ქრისტიანობაში მათ განსაკუთრებით ზნეობა იზიდავდათ. წმ. იუსტინე ფილოსოფოსი (II ს.) წერდა, რომ მრავალი წარმართი ქრისტიანობაში მოექცა, რადგან თავის გარშემო ქრისტიანთა ზომიერ ცხოვრებას ხედავდნენ ან მოგზაურობების დროს სხვადასხვა სირთულის გადალახვისას, ქრისტიანთა მოთმინების უნარის მოწმენი გახდნენ ან საქმიანი ურთიერთობების წარმოებისას უკეთესად ეცნობოდნენ მათ. III საუკუნეში ქრისტიანულ ეკლესიას საზოგადოების ყველა კლასში ჰყავდა თავისი წარმომადგენელი და რომის იმპერიაში იმდენად გავრცელდა, რომ საკითხი დაისვა: რომელმა უნდა იარსებოს – ქრისტიანობამ, თუ წარმართობამ? წარმართების მხრიდან ქრისტიანთა დევნის შედეგად წამებით მოკლული ქრისტიანების ადგილზე ახალი ქრისტიანები დგებოდნენ და ხშირად – თავად მღევნელთა რიგებიდან.

II-III საუკუნეებში რომის იმპერიის შიდა ოლქებიდან ქრისტიანობამ იმპერიის განაპირა რეგიონებსაც მიაღწია, საიდანაც უკვე მეზობელ ქვეყნებში შევიდა. სავარაუდოდ, მცირე აზიისა და სამხრეთ გალიის მოსახლეობის სავაჭრო ურთიერთობების მეშვეობით, მცირე აზიელებმა სამხრეთ გალიაში ქრისტიანობა შეიტანეს. II საუკუნის II ნახევარში, გალიის ქალაქებში – ლიონსა და ვიენაში – ქრისტიანული ეკლესიები დაარსდა. ლიონის ეკლესიის ეპისკოპოსები იყვნენ წმ. ფოტინე და ირინეოსი, წმ. პოლიკარპე სმირნელის მოწაფეები. შემდგომში, III საუკუნეში გალიაში ქრისტიანობა უკვე რომიდან ვრცელდებოდა.

გალიიდან გერმანელებთან ქრისტიანობა იმავე მქადაგებლებმა შეიტანეს. III საუკუნეში გერმანიის ქალაქებში – კიოლნში, ტრირსა და მეცში – დაარსდა ქრისტიანული ეკლესიები. III საუკუნის ბოლოს ეკლესიები ჩნდება შორეულ ბრიტანეთშიც. ძველი ბრიტანული და მცირე

აზიური ეკლესიების მოწყობასა და წესებს შორის მსგავსება მოწმობს, რომ ბრიტანეთში ქრისტიანობა გალიიდან მცირე აზიელმა მქადაგებლებმა შეიტანეს, ან ამას ხელი შეუწყო ბრიტანეთისა და მცირე აზიის სავაჭრო ურთიერთობებმა.

II საუკუნის დასაწყისში ქრისტიანობა აფრიკაშიც ვრცელდება, კერძოდ, კართაგენში, იქიდან – შემდეგ მავრიტანიასა და ნუმიდიაშიც. II საუკუნის დასასრულს, ტერტულიანეს დროს, კართაგენის ეკლესია აყვავებული იყო. II საუკუნის ბოლოსა და III საუკუნის დასაწყისში აქ უკვე ადგილობრივი საეკლესიო კრებები ტარდებოდა. ამ ეკლესიის რომის ეკლესიასთან აქტიური კონტაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ რომის ეკლესიის საწყისი კართაგენის ეკლესიიდან მოდის. II საუკუნეში ქრისტიანობა ესპანეთშიც ვრცელდებოდა და ეს პროცესი იმავე გზით მიდიოდა, როგორც რომში. თავდაპირველად, ესპანეთის ეკლესია რომის ეკლესიასთან მუდმივ კონტაქტში იყო.

რომის იმპერიაში შემავალი ქვეყნების გარდა, ქრისტიანობა სხვა ხალხებშიც ვრცელდებოდა. ასე, მაგალითად, სასაზღვრო ქალაქ ედესიდან, რომელშიც ეკლესია თადეოზმა, თომა მოციქულის თანამგზავრმა, დააარსა, ქრისტიანობამ ნანილობრივ სპარსეთში შეაღწია. ერეტიკოსი ვარდესანი (II ს.) წერს ქრისტიანობის გავრცელების შესახებ მიდიაში, სპარსეთში, პართიაში, ბაქტრიაში. III საუკუნეში მანიქეველობის გამოჩენა იმაზე მეტყველებს, რომ სპარსეთში იმ დროს ქრისტიანობა უკვე გავრცელებული იყო. გარდა ამისა, ცნობილი ალექსანდრიული სასწავლებლის მოსწავლეები პანთენი (II ს. დასასრული) და ორიგენე (III ს. დასაწყისი) ქრისტიანობას ავრცელებდნენ: პანთენი ინდოეთში ქადაგებდა, ორიგენე კი არაბეთში. ორიგენე ერთ-ერთმა არაბმა თავადმაც კი მოიწვია, რომელიც, სავარაუდოდ, რომაელებს ემორჩილებოდა.

ქრისტიან ეკლესიის ღვაწადი იუდეველებისგან

იუდეველთა ნაწილი, მოციქულთა ქადაგების შედეგად, ქრისტიანულ ეკლესიას შეუერთდა. უმეტესად, ეს იყო უბრალო ხალხი, რომლის წარმოდგენები მესიის შესახებ მნივნებრივებისა და ფარისეველთა სწავლებით მახინჯდებოდა. ეროვნული ინტერესებისა და მამა-პაპათა რელიგიის მოშურნეთა პარტიამ მართალია, შეიტყო დიაკონ სტეფანეს ქადაგებიდან მოსეს რჯულის გაუქმებისა და იმის შესახებ, რომ ქრისტიანული საზოგადოება ძველი რელიგიის ნაცვლად ახლის დაფუძნებას ცდილობს, მაგრამ ძველი შეხედულებებისა და წესების დაცვა გადანეციტა. იერუსალიმის ეკლესია – ქრისტიანობის გავრცელების ცენტრი – დევნას, უმეტესწილად, იუდეური რელიგიური ელიტისგან განიცდიდა. რომაელი მმართველები იუდეველთა რელიგიურ საქმეებში არ ერეოდნენ, თუმცა მათ რელიგიურ ფანატიზმს გარკვეულწილად აკავებდნენ. თავად იუდეველებს სასიკვდილო განაჩენის გამოტანის უფლება არ ჰქონდათ. რომის იმპერატორები გაიუს კალიგულა და კლავდიუსი (რომლებიც ტახტზე ტიბერიუსის გარდაცვალების შემდეგ (37 წ.) ავიდნენ) იმდენად კეთილგანწყობილნი იყვნენ ჰეროდე აგრიპას (ჰეროდე დიდის შვილიშვილი) მიმართ, რომ თითქმის მთელი პალესტინა მისი მმართველობის ქვეშ გააერთიანეს და მეფის წოდება მიანიჭეს. ასეთ პირობებში იუდეველ მოშურნეთა პარტია უფრო დაჟინებით შეძლებდა დევნის დაწყებას. მართლაც, 43 ან 44 წელს, ჰეროდე აგრიპამ, რომელიც იუდეველთა ეროვნულ ინტერესებზე ზრუნავდა და ხალში პოპულარობის მოპოვება სურდა, ქრისტიანების დევნა დაიწყო. წმინდა მოციქული, იაკობ ზებედეს ძე, იოანე ღვთისმეტყველის ძმა, ამ დევნის მსხვერპლი გახდა: როდესაც მან დაინახა, რომ იაკობ ზებედეს

ძის სიკვდილი იუდეველებს ეამათ, ჰეროდემ დაატუსაღა პეტრე მოციქული, რათა პასექის დღესასწაულის შემდეგ, ხალხის საამებლად, სიკვდილით დაესაჯა. მაგრამ ღამით, უფლის ანგელოზმა პეტრე გაათავისუფლა ბორკილები-სგან და სატუსალოდან გამოიყვანა. ამის მერე ჰეროდე აგრიპა მალევე მოკვდა.

ჰეროდე აგრიპას სიკვდილის შემდეგ, პალესტინა კვლავ რომის იმპერიის პროვინციად იქცა და მას პროკურატორები მართავდნენ. იუდეველთა ხელისუფლებამ, მართვის მხრივ, მნიშვნელობა დაკარგა და პროკურატორებმა კვლავ დაიწყეს მათი რელიგიური მოშურნეობის შეკავება. ამასთანავე, მმართველთა დესპოტიზმი, შიმშილი, იუდეველთა ამბოხებებმა რომაელთა წინააღმდეგ კიდევ უფრო დააკარგვინეს იუდეველებს ქრისტიანთა დევნის ინტერესი. ამასთანავე, თუკი შესაძლებლობა მიეცემოდათ, მღვდელმთავრები ყველანაირად ცდილობდნენ ქრისტიანებისთვის ზიანის მიყენებას. ასე მაგალითად, როდესაც 58 წელს იერუსალიმში პავლე მოციქული ჩავიდა, იუდეველთა ხელისუფლებმა მისი მოკვლა მოინდომეს, რადგან ის, მოქცეულ იუდეველთა შორის, ყველაზე მეტად გამოირჩეოდა ქრისტეს ქადაგების საქმეში. მოციქულთა საქმის წიგნის 22-ე თავიდან თითქმის ბოლომდე პავლე მოციქულის წინააღმდეგ პროცესია აღწერილი. ორი წლის განმავლობაში, მღვდელმთავარი კლავდიუს ფელიქსსა და მის მემკვიდრეს, ფესტოსს, პავლეს სიკვდილით დასჯას სთხოვენ, სანამ მოციქული რომში არ გააგზავნეს კეისრის სასამართლოზე. 62 წელს იუდეაში არ იყო რომაელი მმართველი, რადგან ფესტოსი მოკვდა, მისი მემკვიდრე ალბინუსი კი ალექსანდრიიდან ჯერ არ იყო ჩამოსული, მღვდელმთავარმა ანანია-უმცროსმა, ისარგებლა შექმნილი ვითარებით, ჩაიგდო ხელთ ძალაუფლება და ის ქრისტიანთა წინააღმდეგ გამოიყენა. წმ. მოციქული იაკობ მართალი, რომელიც სულ

იერუსალიმში იყო და იქაურ ეკლესიას მართავდა, ანანი-
ას ნაქეზებით ქვებით ჩაქოლეს მას მერე, როდესაც მან
მნიგნობართა და ფარისეველთა წინაშე იესო ქრისტე
ღმერთად აღიარა.

67 წლიდან იწყება იუდეველების ამბოხი რომაელთა
წინააღმდეგ. რომაელებმა გაგზავნეს ჯარი და იერუსა-
ლიმი ალყაში მოაქციეს. 70 წელს, იმპერატორ ტიტუსის
დროს, იერუსალიმი აიღეს და დაანგრიეს. დაანგრიეს იე-
რუსალიმის ტაძარიც. იერუსალიმის ალყის დროს მილი-
ონზე მეტი იუდეველი დაიღუპა არა იმდენად რომაელთა
იარაღით, რამდენადაც შიმშილითა და ურთიერთდაპი-
რისპირებების შედეგად. ათასობით იუდეველი ტყვედ წა-
იყვანეს და ბევრი მათგანი სხვადასხვა ქვეყნებში მიმოი-
ფანტა. იერუსალიმის ეკლესიის ქრისტიანებმა, ჯერ კი-
დევ ქალაქის ალყაში მოქცევამდე, დატოვეს ის და სირიის
ქალაქ პელაში გადავიდნენ, რითიც კიდევ უფრო აღძრეს
ურწმუნო იუდეველთა სიძულვილი ქრისტიანების, რო-
გორც ვითომდა მოღალატეების, მიმართ. იერუსალიმის
დანგრევის შემდეგ იუდეველები უკვე ვეღარ აყენებდნენ
ქრისტიანებს ისეთ ზიანს, როგორც უწინ.

პალესტინის საზღვრებს გარეთ გაბნეული იუდევე-
ლები ქრისტიანების მიმართ უფრო კეთილგანწყობი-
ლები იყვნენ. პავლე მოციქული, წარმართულ ქვეყნებში
ქადაგებისას, პირველ რიგში, იქ მცხოვრებ იუდეველებს
მიმართავდა და მრავალ მათგანს ქრისტიანობაში მოაქ-
ცევდა. სადაც იყვნენ იუდეველები, იქვე სინაგოგებიც
იყო, რომლებშიც მნიგნობრები და რჯულის მოძღვრები
იკრიბებოდნენ და, თავისი ფარისევლური შეხედულებე-
ბიდან გამომდინარე, ქრისტიანობის გავრცელებას ეწი-
ნააღმდეგებოდნენ. პავლე მოციქულმა ბევრი დაითმინა
ასეთი რჯულის მოძღვრებისა და მათ მიერ ნაქეზებუ-
ლი იუდეველებისგან. ასე, მაგალითად, თავისი პირველი
მოგზაურობისას, პავლემ, ეწვია რა პისიდიის ანტიოქი-

ას, მრავალი იუდეველი და წარმართი მოაქცია ქრისტესკენ. ამის გამო, სინაგოგის წინამძღვრებმა ადგილობრივი წარჩინებული და ღვთისმოსავი ქალები და ქალაქის მთავარი წააქეზეს და პავლეს და ბარნაბას ქალაქი დაატოვებინეს. იკონიაში, სადაც მოციქულები პისიდიის ანტიოქიიდან ჩავიდნენ, იგივე განმეორდა. აქაურმა იუდეველებმა და მათმა წინამძღვრებმა ხალხი იქამდე მიიყვანეს, რომ ის ჯგუფებად დაიყო და იუდეველთა დაჯგუფებამ მოციქულები კინალამ ქვებით ჩაქოლა. მოციქულებმა ლიკაონიის ქალაქებს, ლისტრასა და დერვიას, შეაფარეს თავი. იუდეველები ანტიოქიიდან და იკონიიდან გამოყვნენ მოციქულებს კვალდაკვალ და ხალხს შთააგონეს, მოციქულები ჭეშმარიტებას კი არ ამბობენ, არამედ ტყუილსო. ხალხი წააქეზეს, მათ კი პავლე ქვებით ჩაქოლეს და ქალაქის გარეთ გაათრიეს, რადგან მკვდარი ეგონათ.

მეორე მოგზაურობისას, სოლუნში, პავლე იუდეველთაგან ასეთსავე წინააღმდეგობას წააწყდა. იუდეველებმა მოციქულებს მთელი ხალხი აუმხედრეს, ქალაქის ხელისუფალთ კი მოციქულებსა და ქრისტიანებს წარუდგენდნენ, როგორც საზოგადოებრივი წესრიგის დამრღვევებსა და კეისრის მოწინააღმდეგეებს. მოციქული, თავიანთ თანამგზავრებთან ერთად, ბერიაში ჩავიდა, მაგრამ სოლუნელმა იუდეველებმა იქაც ჩააღნიეს და ხალხს მოციქულთა წინააღმდეგ განაწყობდნენ. კორინთოში ათენიდან ჩასულ პავლეს არც იქაურმა იუდეველებმა დააცადეს ქადაგება. მათ შეიპყრეს პავლე და პროკონსულ ღალიონს მიჰგვარეს, დააბრალეს მას მოსეს რჯულის დარღვევა, მაგრამ პროკონსულმა სარწმუნოებრივი საკითხების განხილვაზე უარი თქვა. სინაგოგის მეთაურების წინამძღვრობით, იუდეველები ქრისტიანობას ეწინააღმდეგებოდნენ თითქმის ყველგან, სადაც პავლე ქადაგებდა.

ვესპასიანეს დროს, იერუსალიმის დანგრევის შემდეგ, რომის ოლქებში კიდევ უფრო მეტი იუდეველი გამოჩნდა.

მათ აღარ ჰქონდათ იმის საშუალება, რომ ქრისტიანებისთვის ზიანი თავად მიეყენებინათ. აბეზლებდნენ ქრისტიანებს რომაულ ხელისუფლებასთან და მათ დევნაში ეხმარებოდნენ.

წარმართთა მხრიდან დევნის მიზეზები

პირველ ხანებში, როდესაც ქრისტიანობა ბერძნულ-რომაულ იმპერიაში გამოჩნდა, წარმართები მას იუდაიზმთან აიგივებდნენ, ამიტომ ქრისტიანებს, იუდეველების მსგავსად, მოთმინებით ექცეოდნენ. როდესაც ქრისტიანების რიცხვმა იმატა (მათგან უმეტესი ნაწილი წარმართობიდან მოქცეული იყო), გაიჩნდა, რომ ქრისტიანობა და იუდაიზმი ერთი და იგივე არ არის, წარმართული საზოგადოება ქრისტიანობის მიმართ მტრულად განწყობილი. პირველ რიგში, ქრისტიანებზე, როგორც იუდეველთაგან განსხვავებულ ხალხზე, ყურადღება გაამახვილეს წარმართმა ქურუმებმა, ნათელმხილველებმა, კერპების დამამზადებლებმა, ანუ მათ, ვინც პირადად იყო დაინტერესებული წარმართული რელიგიის არსებობაში. ისინი ხედავდნენ, რომ ქრისტიანები არ დადიოდნენ წარმართულ ტაძრებში, არ ეთაყვანებოდნენ კერპებს, არ სწირავდნენ მსხვერპლს და საერთოდ ყველაფერ წარმართულს უარყოფდნენ. წარმართები ქრისტიანების მტრებად გადაიქცნენ – ადანაშაულებდნენ მათ მამა-პაპათა რწმენის ღალატსა და უღმერთობაში. წარმართი ქურუმების, მსახურების კვალად, მთელმა წარმართულმა საზოგადოებამ ქრისტიანები უღმერთოებად მიიჩნია. ის წარმართები, რომელთაც ჰქონდათ სურვილი და შესაძლებლობა, უკეთ გაეცნოთ ქრისტიანობა, საბოლოო ჯამში, ინათლებოდნენ. ზოგადად კი, წარმართები არ იცნობდნენ ქრისტიანულ სწავლებას, თუმცა იცოდნენ, რომ ქრისტიანები

ყველა რელიგიასა და ღმერთს უარყოფდნენ და ამიტომ უღმერთოებად აღიარებდნენ მათ. თავად წარმართებისთვის რელიგია იყო მხოლოდ ტაძარი, მსხვერპლშენიერვა, კერპები და ა.შ. ქრისტიანებთან ისინი ვერ ხედავდნენ ვერც ტაძრებს, ვერც მათი ღმერთის გამოსახულებებს, ვერც საკურთხეველს ან რელიგიის რაიმე გარეგან ატრიბუტებს. თავად ბერძნულ-რომაული საზოგადოება არ გამოირჩეოდა თავისი რელიგიისადმი მოშურნეობით, მაგრამ სრული უღმერთობა, რასაც ისინი ქრისტიანობაში ხედავდნენ, მათთვის უკიდურესად უპატიო რამ იყო. გარდა ამისა, წარმართული საზოგადოებისგან, დღეობებისგან ქრისტიანთა გაუცხოება და მათი საკუთარ წრეში თავმოყრა უფრო აეჭვინებდათ წარმართებს. ბოროტად განწყობილი ადამიანები, რომელთა შორისაც პირველი ადგილი ებრაელებს ეკავათ, ამ საეჭვოობას კონკრეტულ შინაარსს სძენდა და ქრისტიანებს სხვადასხვა სისაძაგლეს მიანერდნენ, რომელსაც ისინი, თითქოსდა საზოგადოებისგან მალულად სჩადიოდნენ. მაგალითად, ამბობდნენ, ქრისტიანები თავიანთ იდუმალ შეკრებებზე გარყვნილებას ეძლევიან, ჩვილებს აკვდინებენ და მათ სისხლსა და ხორცს ჭამენო. საბოლოოდ, ქრისტიანებს უყურებდნენ, როგორც სამარცხვინო და კაცთმოძულე ხალხს. წარმართების თვალსაზრისით ამგვარი თემის არსებობა საფრთხეს უქმნიდა საზოგადოებრივ სიმშვიდეს, წარმართთა ნაწილი კი იმასაც ფიქრობდა, რომ ქრისტიანთა უკეთურობის გამო ღმერთების რისხვა მთელ საზოგადოებას ეწეოდა. განათლებული წარმართებიც კი, რომელთაც ჭეშმარიტების არ სწამდათ, ალმაცერად უყურებდნენ ქრისტიანებს, ქრისტეს რწმენისა და მომავალი ცხოვრების იმედის გამო ცრუმორწმუნეებს ეძახდნენ მათ. ამგვარად, წარმართების აზრით, ქრისტიანები დამნაშავენი იყვნენ. მათ ადანაშაულებდნენ მამაპაპური რელიგიის ღალატში, უზნეობაში, კაცთმოძულეობაში და

ა.შ. ამ მიზეზების გამო ქრისტიანები წარმართებისგან იდევენბოდნენ.

თავიდან არც რომაული ხელისუფლება განასხვავებდა ქრისტიანებს იუდეველებისგან. როგორც ჩანს, ტიბერიუსს (14-37 წწ.), რომლის მმართველობის ბოლო დროს გამოჩნდა ქრისტიანობა, გაიუს კალიგულას (37-41 წწ.) და კლავდიუსს (41-54 წწ.) ქრისტიანები იუდეველთაგან განსხვავებულ მიმდინარეობად არ მიაჩნდა. მართალია, კლავდიუსის ბრძანებით ქრისტიანები რომიდან განდევნეს, მაგრამ ეს განკარგულება იუდეველთა წინააღმდეგ იყო გაცემული, რომელთაც რომში ამბოხი დაიწყეს. ქრისტიანებს კი ეს განკარგულება მხოლოდ იმიტომ შეეხო, რომ მათ შორის იყვნენ ებრაელთაგან მოქცეულნი. როდესაც ხელისუფლებამაც გაიგო, რომ ქრისტიანობა იუდაიზმისგან განსხვავებული რელიგიაა, იგი მის მიმართ ისევე მტრულად განეწყო, როგორც მთელი იმპერიის საზოგადოება. ხელისუფლებაც იზიარებდა იმ შეხედულებას, რომ ქრისტიანები უპატიოსნო და კაცთმოძულე ხალხია და გარდა ამისა, მათი ახალი რელიგიური სწავლების გავრცელებაში იმპერიის კანონების დარღვევას ხედავდა. რომის კანონები ორი სახის რელიგიას განასხვავებდა: ნებადართული, რომელსაც ეროვნული რელიგიის გარდა დაპყრობილი ხალხების ტრადიციული რელიგიები განეკუთვნება და აკრძალული. ქრისტიანობა იყო ახალი რელიგია, რომელიც არცერთი ხალხის ეროვნულ თუ ტრადიციულ რელიგიას არ წარმოადგენდა და აქედან გამომდინარე, აკრძალული რელიგიების სახეს განეკუთვნებოდა. აქედან გამომდინარე, ხელისუფლება თავის მოვალეობად მიიჩნევდა ამ ახალი რელიგიის და მისი მქადაგებლების დევნას. ქრისტიანობა, რომელიც სწრაფად ვრცელდებოდა და რომაულ ეროვნულ რელიგიას გაუქმებით ემუქრებოდა, რაც, ხელისუფლების აზრით, სახიფათო იყო იმპერიის სახელმწიფო წყობი-

სათვის, რომელიც მჭიდრო კავშირში იყო ეროვნულ რელიგიასთან. ქრისტიანები არ აღიარებდნენ იმპერატორს ღმერთად, არ ეთაყვანებოდნენ მის გამოსახულებას, არ სწირავდნენ მსხვერპლს მის სასახელოდ, რის გამოც ხელისუფლება მათში მოწინააღმდეგეს ხედავდა და ეჭვობდა, რომ ქრისტიანები საიდუმლოდ შეთქმულთა საზოგადოებაა, რომელიც რელიგიური მოტივების ნილაბქვეშ არსებული წყობილების დამხობას ცდილობდა. ამგვარი ეჭვები კიდევ უფრო უარყოფითად და მტრულად განაწყობდა ხელისუფლებას ქრისტიანთა მიმართ და ამ უკანასკნელთა დევნის საბაბს აძლევდა.

ამგვარად, ამა თუ იმ მიზეზების გამო, ქრისტიანებს მთელი წარმართული სამყარო აუმხედრდა. ორ-ნახევარი საუკუნის განმავლობაში წარმართები ქრისტიანებს სასტიკად დევნიდნენ.

თავი II

ქრისტიანობა და წარმართული კულტები

ახალი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში, როდესაც ქრისტიანული მოძღვრება ჯერ კიდევ ახალი ფეხადგმული იყო, სატირიკოსების – ლუკიანესა და პეტრონიუსის აღწერით, ცხოვრების აზრის ბევრი მაძიებელი სიამოვნების და წუთიერი ტკბობის ფილოსოფიის აღმსარებელი იყო: „ვჭამოთ და ვსუათ, რამეთუ ხვალე მოვსწყდებით!“ (1 კორინთ. 15:32) – წინასწარმეტყველ ესაიასგან აღებულმა პავლე მოციქულის ამ ციტატამ წარმატებით შეაჯამა იმდროინდელი ცხოვრებისეული სიბრძნე. ჩრდილო აფრიკის ერთ-ერთი პროვინციული ქალაქის ფორუმის კედელზე ამოტვიფრულია ასეთი წარწერა: „Venari lavari ludere ridere hoc est vivere“ – „ნადირობა, ცურვა, თამაში და სიცილი – აი, ეს არის ცხოვრება“. ცხოვრებისადმი ჰედონისტურ დამოკიდებულებას ქრისტიანობამ ესქატოლოგიური ერთიანობა დაუპირისპირა: ადამიანის მთელი ცხოვრება ცათა სასუფეველის მღვიძარე მოლოდინია. მაგრამ მხოლოდ ჰედონიზმი არ ყოფილა ქრისტიანობის მსოფლმხედველობის მოწინააღმდეგე.

საზოგადოების მოაზროვნე ნაწილი სახელმწიფოებრიობისა და კულტურისადმი რწმენით იყვნენ გამსჭვალულნი, რომელთა რელიგიური კუთვნილება ოფიციალური კულტების პომპეზურობით იყო განმტკიცებული.

რომის იმპერიაში რელიგია პოლიტიკის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა. კერპების უგულებელყოფა სახელმწიფოებრიობის იდეალების შეურაცხყოფად ით-

ვლებოდა. წარმართები ქრისტიანებს ათეიზმში ადანაშაულებდნენ, რის მიზეზსაც კულტებისადმი მიძღვნილი მსხვერპლშენიშვნის შესრულებაზე უარის თქმა წარმოადგენდა.

ქრისტიანების პოლიტიკური არაკეთილსაიმედოობის მაჩვენებელად იქცა იმპერატორის, როგორც ღვთაების, თაყვანისცემაზე უარის თქმა.

ზოგ შემთხვევაში ქრისტიანობის მიმართ ანტაგონიზმი ყოფით ხასიათს ატარებდა, კერძოდ, იმ ქალაქებსა თუ სოფლებში, სადაც ახალი მოძღვრება ვრცელდებოდა, წარმართული ტაძრები ხალხისგან იცლებოდა, კერპებით ვაჭრობა მცირდებოდა, ხოლო ღვთაებებისადმი მსხვერპლშესანიშნო ხორცზე მოთხოვნილება ქრებოდა (პლინიუს უმცროსი, წერილები 10.96).

ხშირად ქრისტიანობის აპოლოგეტები მწვავე პოლემიკაში ებმებოდნენ წარმართ ფილოსოფოსებთან. ისინი ცდილობდნენ, გამოეაშკარაებინათ ძველი მითების უზნეობა, ამტკიცებდნენ რა, რომ კერპთაყვანისმცემლობა პატივისცემის ის ფორმაა, რომელიც ღმერთისთვის არასაკადრისია. მაშინ, როდესაც წარმართულ ტაძრებში გადასახადის გადახდა აუცილებელი იყო, ქრისტიანულ თემებში – ნებაყოფლობითი. ქრისტიანები, ებრაელების მსგავსად, უარს ამბობდნენ წარმართი ღვთაებების თაყვანისცემაზე. რისი ნათელი დასტურია იმპერატორ ვალერიანესთან (257-260 წწ.) დაკავშირებული ამბავი. როდესაც იმპერატორმა ქრისტიანებს შესთავაზა მშვიდობა იმ პირობით, რომ ქრისტეს მიმართ თაყვანისცემის თანაბრად, პატივი უნდა ეცათ წარმართი ღვთაებებისადმი, ქრისტიანები ამ გარიგებაზე არ დათანხმდნენ (ევსები, ეკლესიის ისტორია IV, 3).

ძველი სამყარო ყოველივე ახალს ეჭვის თვალით უყურებდა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ის ფაქტიც, რომ II საუკუნეში ქრისტიანული რელიგია განსაკუთრებული სისადა-

ვით გამოირჩეოდა, დიდებული ტაძრების, ღმერთების ქანდაკებების, მსხვერპლშენიერვისა და ხმაურიანი ქალაქური პროცესიების გარეშე (მინუციუს ფელიქსი, ოქტავიუსი), რაც რომაელ მოხელეებს ეჭვს აღუძრავდა, რადგან მოძღვრება, რომელსაც არ ჰქონდა ამგვარი საკულტო ატრიბუტები, მათი რწმენით, ვერ ჩაითვლებოდა რელიგიად. იგი უფრო საიდუმლო საზოგადოებას წააგავდა. ხელისუფალთა დამოკიდებულება ქრისტიანების მიმართ, შეიძლება ითქვას, მერყეობდა გულგრილობასა და მტრობას შორის.

უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ I-II საუკუნეებში სახელმწიფოს მიერ ქრისტიანების დევნა ორგანიზებული არ ყოფილა. იმპერატორებს სხვა უფრო მნიშვნელოვანი საზრუნავი ჰქონდათ. მხოლოდ რელიგიური კუთვნილების გამო ახალი მონოთეისტური რელიგიის მიმდევრებს არ იჭერდნენ.

წარმართულ, განსაკუთრებით კი აღმოსავლური კულტმსახურების ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს საიდუმლო მისტიკური ნარმოადგენდნენ. მისტიკრიაში განდობილობა, უაღრესად ინდივიდუალური საქმე იყო. განდობილობის პროცესის შინაარსის ბევრი რამ თანამედროვეთათვის გაუგებარია, რადგან მისტიკრიების ორგანიზატორები ცდილობდნენ, დაეფარათ ყოველივე ეს საიდუმლოების ფარდით. ზოგჯერ განდობილობის რიტუალს წინ უძღოდა მომზადების პერიოდი, რომელიც, თავის მხრივ, მოიცავდა ინტენსიურ შიმშილობას და რიტუალურ განწმენდას. განდობილობის წესს შეიძლება რამდენიმე საფეხური ჰქონოდა, როგორც, მაგალითად, მითრას მისტიკრიაში, რომელიც რომში ახ. წ. I საუკუნიდან შედის და უკვე II საუკუნეში პოპულარულ ღვთაებას წარმოადგენდა. დიონისეს და ორფეოსის მისტიკრიების საფუძველში ჩადებული იყო მითი გარდაცვალებაზე და მკვდრეთით აღდგომაზე (დიონისე, ოსირისი, ატიისი) ან გმირის გაღ-

მერთებაზე (ორფეოსი). ამ მისტიკრიების ექსტაზურ რიტუალებში ყოველი მონაწილე განიცდიდა სიკვდილსა და აღდგომას ძველი ბერძნული ანდაზის მიხედვით, რაიმეს სწავლა ყოველთვის განცდას ნიშნავს – ეს არის განცდა ატრაქციონებში შიშის ოთახის ნახვისა, ან თუ უფრო ფაქიზი გემოვნების მქონე პიროვნებაზე ვისაუბრებთ, ეს არის ემოცია ვაგნერის მუსიკის განცდისას.

ზოგი მისტიკრია, ელევსინის მსგავსად, მსურველებს ქალღმერთისგან დაბადებას სთავაზობდა. სხვები ჰპირდებოდნენ წმინდა ქორწინებას დიდ დედა კიბელასთან, რომლის კულტმა რომში გავრცელება ჯერ კიდევ ძვ.წ. 204 წელს დაიწყო. მესამენი, დიონისეს მსგავსად, ჰპირდებოდნენ მათში მონაწილე მანდილოსნებს მისტიკურ ქორწინებას დიონისესთან. ჩვეულებრივ, მისტიკრიების თანმხლები იყო ბაკქანალიები. ელინურ სამყაროში, უკვდავების შეძენის სურვილი ბევრ ღვთაებასთან დაკავშირებულ რიტუალს ახასიათებდა. ბევრს სჯეროდა, რომ მისტიკრიებს ნაზიარები მორწმუნეები, ღმერთების მეგობრები ხდებოდნენ, თავისუფლდებოდნენ დემონური ძალების გავლენისაგან და დიდი შანსი ჰქონდათ აიდაში ბედნიერი ცხოვრებისა.

ქრისტიანების მიერ მისტიკრიები ბოროტებად აღიქმებოდა, მდგომარეობა მწვავედებოდა იმიტაც, რომ ზოგჯერ რიტუალი გარეგნულად ემსგავსებოდა ქრისტიანულ საიდუმლოებას. წყალი წარმართებთანაც განბანვის რიტუალთან იყო დაკავშირებული, შესაბამისად, გარეშე ადამიანს შესაძლოა ქრისტეს მიმდევართა ნათლისღება წარმართების რიტუალურ განბანვაში აღრეოდა, რომელსაც ისინი მსხვერპლშენიშვნის წინ ასრულებდნენ (წმ. იუსტინე მარტივილი, დიალოგი იუდეველ ტრიფონთან 24). ქრისტიანობის მსგავსად, მითრას მისტიკრიების შემადგენელი ნაწილი იყო პური და წყალი, რომელზედაც წარმოთქვამდნენ შელოცვებს. ქრისტიანობის ერთ-ერთი

აპოლოგეტი სხარტად შენიშნავდა, რომ ბოროტმა დემონებმა მოაწყვეს საქმე იმგვარად, რომ გაუცნობიერებელ ადამიანს მითრას მისტერია ევქარისტიკაში აღრეოდა (ნმ. იუსტინე მარტივილი, I აპოლოგია 1,66).

გააცნობიერეს რა ის ფაქტი, რომ მისტერიებსა და ქრისტიანულ საიდუმლოებებს შორის იყო გარეგნული მსგავსების ელემენტები, II საუკუნეში ქრისტიანობის აპოლოგეტები ისწრაფოდნენ, გამიჯვნოდნენ წარმართული ღმერთების თაყვანისცემის ყოველგვარ ფორმას, მისტერიების ჩათვლით (მაგ. ტერტულიანე კართაგენელი). ფაქტი ერთია, ქრისტიანულ საიდუმლოებებს საერთო არაფერი ჰქონდათ წარმართულ მისტერიებთან, რასაც თან ახლდა ორგიები და სექსუალური აღვირაბსნილობა. მაშინ, როდესაც მისტერიები ჰპირდებოდნენ მძაფრ შეგრძნებებს და გამოირჩეოდნენ „სპეცეფექტების“ დახვეწილობით, ხაზგასმით უბრალო ქრისტიანული საიდუმლოებები მთლიანად მიმართული იყო ადამიანის შინაგანი გაბრწყინებისაკენ. ისინი საერთო ეკლესიური ცხოვრების ნაწილი იყვნენ და არა ერთეული ექსტაზურობის გამოვლენა. ქრისტიანულ საიდუმლოებებთან ზიარებას წინ უსწრებდა გულწრფელი მონანიება, რწმენა, ლოცვა, სიყვარულის საქმეები და სამართლიანი ცხოვრება, მაშინ როდესაც მისტერიის მომწყობები, უმრავლეს შემთხვევაში, თავის ადეპტებს არავითარ მორალურ მოთხოვნილებებს არ უყენებდნენ.

ვისაც ჰქონდა დრო და სურვილი, არსებობის აზრს ჩაფიქრებოდნენ, გახსნილი იყო გზა ფილოსოფიურ სკოლებში. II საუკუნის ფილოსოფიური კლიმატის ერთ-ერთ გასაოცარ მხარეს რელიგიური საკითხებისადმი ცხოველი ინტერესი წარმოადგენდა.

ნეოპიტაგორელები ფილოსოფიის შესწავლისა და თავისი თემის რელიგიურ ცხოვრებას შორის განსხვავებას არ აკეთებდნენ. პლატონელებისთვის ღვთაებრივი

იდებობის ჭვრეტა წარმოადგენდა ადამიანური შემეცნების მწვერვალს და, მაშასადამე, ფილოსოფიურ სკოლაში სწავლების მიზანს. მაგალითად, I-II საუკუნის ავტორი პლუტარქე, რომელიც პლატონელებს მოსწონდათ, თავის ფილოსოფიურ საქმიანობას დელფოსის ორაკულობას ათავსებდა. პლუტარქე ურჩევდა ღმერთების თაყვანისცემის დროს მიჰყოლოდნენ ოქროს შუალებს და ათეიზმისა და ცრურწმენის უკიდურესობაში არ ჩავარდნილიყვნენ, სახელმწიფო მოხელეები ათეიზმს სოციალურად მაინც მოვლენად თვლიდნენ, თანაც ყველაზე სკეპტიკურად მოაზროვნეებს სწამდათ, რომ ტრადიციული წარმართობის უარყოფას ადამიანი მორალსა და პოლიტიკაში ცუდ შედეგებამდე მიჰყავს.

მაგრამ არც ერთი ფილოსოფოსი არ გრძნობდა თავს მყუდროდ იმ ჩარჩოებში, რომელშიც მოქცეული იყო ძველი მითოლოგიური წარმოდგენები ღმერთების შესახებ. სტოიკოსებმა პირველებმა მოკიდეს ხელი ჰომეროსის მითების ალეგორიულ განმარტებას, საიდანაც ცდილობდნენ, აღედგინათ პოეტური ასტრონომია და ფიზიკა. ფილოსოფიურ წრეებში გავრცელებული აზრის თანახმად, პოეტებმა ღმერთები წარმოადგინეს მეტისმეტად ადამიანის მსგავსებად, მათ მიაწერდნენ ვნებებს და მოქმედებებს, რომელნიც ღმერთებს ადამიანებზე დაბლა აყენებდნენ. სტოიკოსები, პითაგორელები და პლატონელები თანახმა იყვნენ, რომ მითები უნდა გაეგოთ გადატანითი მნიშვნელობით და რომ ღმერთების უმრავლესობა ერთიანი ღვთაებრიობის საწყისის გამოვლინებაა. ფილოსოფიური აზრის საერთო მოძრაობა პოლითეიზმიდან მონოთეიზმამდე, მითიდან მორალურ ალეგორიამდე და სისხლიანი მსხვერპლშენიშვნებიდან კულტის უფრო სულიერი გაგებისაკენ იყო მიმართული. ფილოსოფოსები შორს იყვნენ იმისგან, რომ ღიად გამოეთქვათ პროტესტი ოფიციალური კულტის წინააღმდეგ.

II საუკუნის ქრისტიანობის აპოლოგეტი და მონამე იუსტინე ფილოსოფოსი (100-165 წწ.) ახალ მოძღვრებას ხანგრძლივი ფილოსოფიური ძიების შემდეგ ეზიარა, რაც მან აღწერა თავისი ნაშრომის, „დიალოგი იუდეველ ტრიფონთან“, მეორე თავში. იუსტინე მარტვილის აზრით, „ფილოსოფიას ჩვენ მივყავართ ღმერთთან, რომელიც წარმოადგენს უდიდეს, ყველაზე უფრო ფასეულ შენაძენს ღმერთის წინაშე“. იუსტინემ ქრისტიანობით შეიძინა „ერთადერთი საიმედო და სასარგებლო ფილოსოფია“. იგი, როგორც ცნობილია, არ იხსნიდა ფილოსოფოსის მანტიას სიცოცხლის ბოლომდე. იუსტინემ, ალბათ პირველმა შეიტანა ქრისტიანულ აპოლოგეტიკაში ებრაული თეორია გადმოღება-ნასესხებულობის შესახებ, რომლის მიხედვითაც ყველა ელინისტური გენიის უმაღლესი მიღწევები წარმოადგენენ გამოცხადების (საღმრთო) ასლს, რომელიც ღმერთმა გადასცა მამამთავრებს და წინასწარმეტყველებს. იუსტინეს თანახმად, ფილოსოფოსები, განსაკუთრებით პლატონელები, იყვნენ წინასწარმეტყველების უღირსი პლაგიატები. მაგალითად, როგორც იუსტინე აღნიშნავდა, პლატონმა, თავისი საუკეთესო აზრები მოსესგან გადაიწერა.

ებრაელებისა და ქრისტიანებისგან წარმართების პლაგიატობის თეორიას, ისეთივე სრული სერიოზულობით იცავდა იუსტინე, როგორც XX საუკუნეში „რელიგიის ისტორიის“ ათეისტი მკვლევრები მის საპირისპიროს ამტკიცებდნენ. ორივე თეორია, მიუხედავად მიმზიდველობისა განათლებული შთამომავლების თვალში, დროთა განმავლობაში უარყოფილი იქნა.

ნასესხებულობის თეორიასთან სულიერი სიახლოვით გამოირჩევა იუსტინეს იდეა, ის გაზიარებულია ძველი და თანამედროვე აპოლოგეტების მიერ, რომლის მიხედვითაც, ბერძნული ფილოსოფიური სკოლების სწავლება, ღვთაებრივი ლოგოსიდან გამომდინარე, შეიცავს ჭეშმა-

რიტების მარცვლებს. მათი მთავარი ნაკლი კი ისაა, რომ ისინი არ ფლობენ ჭეშმარიტებას. სრული ჭეშმარიტება ღმერთზე, ადამიანის ბედნიერებასა და დანიშნულებაზე გაცხადდა ქრისტიანობაში.

ქრისტიანებს რომ წარმართებისთვის გასაგებ ენაზე ესაუბრათ, საჭირო იყო მოეძებნათ წარმართული კულტურის ის გამოვლინება, რომელიც ყველაზე უფრო გამოეხმაურებოდა ქრისტიანობას. ფილოსოფიის გარდა, ქრისტიანებს ძალიან მცირე შეხების წერტილები ჰქონდათ წარმართებთან, რადგან, ჯერ ერთი, ქრისტიანები მკვეთრად შეუწყნარებლები იყვნენ კერპთაყვანისმცემლობის მიმართ, რომელთანაც იმპერიის ოფიციალური კულტები იყვნენ დაკავშირებული, თვლიდნენ მას არა მარტო ცრუ და არარსებული ღმერთების რელიგიად, არამედ დემონური ძალების მიერ კაცობრიობის საზიანო დაკაბალებად, მეორეც, ხარებას განკაცებასა და გამოსყიდვაზე, რომელსაც ქრისტიანები ავრცელებდნენ მსოფლიოში, არაფერი ჰქონდა საერთო იმასთან, რასაც მისტერიების მონაწილეებს სთავაზობდნენ. ასე რომ, ფილოსოფიას პოტენციურად შეეძლო ერთადერთი საერთო საფუძველი გამოეყენებინა ქრისტიანობის წარმართულ კულტურასთან დიალოგის წარსამართავად.

თუკი გავითვალისწინებთ, რომ ქრისტიანობა ცდილობდა გამიჯვნოდა იუდაიზმს, ოფიციალური კულტების მისტერიებს, მაშინ გასაგები ხდება II საუკუნის ქრისტიანობის აპოლოგეტიკი, უკეთესი ანალოგიის არარსებობის გამო რატომ უწოდებდნენ ქრისტიანულ სწავლებას ფილოსოფიას. რადგან მისი (ფილოსოფიის) გაგება იმავდროულად საკმაოდ ტევადი იყო, რომელიც მოიცავდა არა მარტო თეორიულ ცოდნას, არამედ ღმერთთან ყოფნის საკითხსაც.

თავი III

ქრისტიანობა და წარმართული კულტურა, განათლება

I საუკუნის ბოლოს უკვე დაიწყო მძლავრი ქრისტიანული მისიონერული მოძრაობა, შესაბამისად, სამყაროს წარმართულ კულტურასთან ურთიერთობის საკითხიც მასში უფრო მწვავედ იდგა, ვიდრე იუდაიზმში, რომლის მოძღვრებაში პროზელიტიზმი გაცილებით ნაკლები იყო (თუმცაღა, იგულისხმებოდა ძველი აღთქმის კანონმდებლობაში), ვიდრე ქრისტიანობაში. ქრისტეს მიმდევრები უკვე არა მარტო თანაარსებობდნენ წარმართებთან, არამედ მიმდინარეობდა მათი ქრისტიანულ რწმენაში მოქცევა.

ისევე, როგორც ებრაელებს, ქრისტიანებსაც არ შეეძლოთ თავის რწმენაში შეეთვისებინათ წარმართული კერპების თაყვანისცემა. ქრისტიანებისთვის მსხვერპლშენირვაში პასიური მონაწილეობაც კი, როგორი უმანკოც უნდა ჩვენებოდათ ის წარმართებს, სჯულისგან განდგომის ტოლფასი გახლდათ. ქრისტეს მიმდევრებისათვის ასევე მიუღებელი იყო წარმართულ მისტერიებში განდობილობა, წარმართებისათვის ყოველდღიურ ყოფად ქცეული მონების მიმართ არაადამიანური მოპყრობა, გლადიატორული ბრძოლები და სხვ. შესაბამისად, ახალი მონოთეისტური მოძღვრების აპოლოგეტები მათ ღიად ამხელდნენ. მაგალითად, კლიმენტი ალექსანდრიელი (III ს.) და ორიგენე (II-III სს.) მსჯავრს

სდებდნენ წარმართულ უღირს ქმედებებს, იმ თანამიმდევრობით, როგორც ამას აკეთებდნენ მათი თანამედროვე ლათინი მამები იპოლიტე რომაელი (III ს.), ტერტულიანე კართაგენელი (III ს.).

ქრისტიანობის დამოკიდებულება მნიგნობრული სიბრძნისადმი, რომელიც თავის თავში წარმართული სამყაროს მორალურ ფასეულობებს, და მსოფლმხედველობას ატარებდა, არ იყო ერთმნიშვნელოვანი. ჩვენ ნაშრომში მოვიტანთ რამდენიმე თვალსაზრისს ამ საკითხთან დაკავშირებით, ზოგიერთი ქრისტიანი მოძღვარი, მაგალითად: ტერტულიანე და ტატიანე (II-III სს.), უარყოფდნენ როგორც კერპთაყვანისმცემლობას, ასევე იმ დაწყებით განათლებას, რომელიც შეიცავდა ძველ ბერძნულ პოეზიასა და ლიტერატურას.

ადამიანმა უნდა მიიღოს ქრისტიანული ჭეშმარიტება, ყოველგვარი განხილვისა თუ შედავების გზით, ამასთანავე უარყოს განათლება და კულტურა, როგორც დემონური ძალების ნაყოფი. „მას შემდეგ, რაც ადამიანი რწმენაში მოდის, ერთადერთი, რაც მან სინამდვილეში უნდა იწამოს, არის ის, რომ აღარ არსებობს არაფერი იმაზე მეტი, რისიც უნდა სწამდეს“ (ტერტულიანე, ერეტიკოსთა პრესკრიფციის შესახებ 9). თუმცა, ტერტულიანე უშვებდა დაწყებით სასკოლო განათლებას, როგორც გარდაუვალ ბოროტებას, მხოლოდ იმ პირობით, თუ მანამდე ბავშვი ეცნობოდა ქრისტიანულ საფუძვლებს. იუსტინესთვის ასევე გაუგებარი იყო, თუ რისთვის სჭირდებოდა მომავალ ღვთისმეტყველს სასკოლო განათლება მიეღო მუსიკაში, ასტრონომიასა და გეომეტრიაში, თუმცაღა, ფილოსოფიას ის პატივისცემით ეპყრობოდა (წმ. იუსტინე მარტივილი, I აპოლოგია 1,67).

როგორც ცნობილია, ახალგაზრდა ორიგენეს ერთ ჭერქვეშ, რიტორიკისა და წმინდა წერილის სწავლება შეუძლებლად ეჩვენებოდა. თუმცა შემდგომ შეიცვალა

აზრი და მოგვიანებით, უკვე ასაკოვანი ორიგენე, თავის მონაფე გრიგოლს ურჩევს, შეისწავლოს გრამატიკა, რიტორიკა, გეომეტრია, მუსიკა და ასტრონომია, რადგან ყველა ეს მეცნიერება განათლების შესავალს წარმოადგენს (ორიგენე, წერილი გრიგოლ სასწავლთმოქმედს 1,3). საგანთა სია, რომელიც ორიგენეს მოჰყავს, მთლიანად შეესაბამება ე.წ. რიტორიკის სკოლებში მიღებულ პროგრამას, რომლებიც ელინისტურ ეპოქაში განათლების უმაღლეს საფეხურს წარმოადგენდნენ.

საჯარო სასწავლებელში მოხვედრილ მოსწავლეებს დასაწყისშივე შეეძლოთ მიეღოთ განათლება „ბერძენთა მეცნიერებებში“, ზოგადი განათლების კურსი მოიცავდა მუსიკას, არითმეტიკას, გეომეტრიას, ასტრონომიას და დიალექტიკას. კლიმენტი ალექსანდრიელი შენიშნავს, რომ საგანთა შესწავლა არაფრით აფერხებს, პირიქით, ხელს უწყობს ღვთაებრივი საიდუმლოებების ჩანვდომას (კლიმენტი, სტრომატები 6.10). წმ. გრიგოლ საკვირველმოქმედი (III ს.) გადმოგვცემს იმის შესახებ, თუ როგორ გაიარა მან მოსამზადებელი კურსები ლოგიკაში (დიალექტიკაში), ასტრონომიაში, „ღვთაებრივ მათემატიკასა“ და ეთიკაში ორიგენესთან, კესარიის სასწავლებელში (გრიგოლ სასწავლთმოქმედი, საქებარი სიტყვა ორიგენეს მიმართ 7-9). ასეთივე საგანთა სია მიღებული იყო პლატონიკეს სასწავლებელში, რომელიც ორიგენეს უფროსი თანამედროვე იყო.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ნათლად ჩანს, თუ რამდენად განსხვავდებიან პანთენის მიერ ალექსანდრიაში ჩადებული მოდელები, რომისა და ჩრდილოაფრიკული მოდელებისაგან. საჯარო სკოლები რომში განკუთვნილი იყო კატეხიზაციისათვის. ასეთი სკოლის მასწავლებლები მხოლოდ მოზრდილთა ნათლობებისათვის მომზადებას ხელმძღვანელობდნენ.

სრულიად სხვა გარემოება იყო ალექსანდრიაში. ფილოსოფიის შესწავლით განსაკუთრებით ახალისებდნენ ყველანაირად ნიჭიერ მოსწავლეებს.

ალექსანდრიული სკოლის მეორე მასწავლებელთან, კლიმენტთან, ჩვენ ვპოულობთ ფილოსოფიის პირველ და სისტემატურ გამართლებას, ქრისტიანთა განათლებაში, კლიმენტი ეყრდნობა ფუნდამენტალურ ვარაუდს იმის შესახებ, რომ ლოგოსი წარმოადგენს მთელი ერის მოძღვარს. ფილოსოფია უდიდეს როლს ასრულებდა ბერძნებისათვის. მეტიც, ის წარმოადგენს ღვთის საჩუქარს (კლიმენტი, სტრომატები. 1.5; 6.5, 7-8, 17; 7.2.)*, მათთვის, წმინდა წერილისაგან განსხვავებით, ფილოსოფიური ნაწარმოებები შეიცავენ მხოლოდ ნაწილს ჭეშმარიტებისას. ფილოსოფიური კაკლის მთლიანად მიღებას არ გვირჩევენ კლიმენტი, რადგან მისი ნაჭუჭი დატეხვებულ უნდა იყოს... (კლიმენტი, სტრომატები, 1.1), თუმცაღა, მოტანილი მსჯელობები იმდენად ბუნდოვანი გახლდათ, რომ ფილოსოფოსთა აზრებსა და რწმენის ჭეშმარიტებებს შორის განსხვავებებზე ნათელ კრიტერიუმებს ვერ იძლეოდა.

ზოგიერთი ქრისტიანი სამართლიანად შიშობდა, რომ ფილოსოფიის ასეთი განდიდება მას წმინდა წერილთან და მოციქულთა გადმოცემებთან გახდიდა თანასწორს. აფრთხილებდა კი პავლე მოციქული ქრისტიანებს, რათა არ მოხიბლულიყვნენ „ფილოსოფიითა და ფუჭი ცდუნებით. ადამიანური გადმოცემისა და სამყაროს სტიქიათა მიხედვით და არა ქრისტეს მიხედვით“ (კოლას. 2:8). ამის პასუხად კლიმენტი შენიშნავს, რომ ფილოსოფიიდან საჭიროებს მხოლოდ იმის აღებას, რაც არ ეწინააღმდეგება წმინდა წერილს და მოციქულთა მემკვიდრეობას, რომელიც დაფიქსირებულია სარწმუნოების სიმბოლოში, რაც შეეხება პავლე მოციქულის სიტყვებს, კლიმენტის აზრით, ის მიეკუთვნება სოფისტებს და ეპიკურეელებს (კლიმენტი, სტრომატები. 1.8, 11, 18).

*კლიმენტი ამ თემას ხშირად უბრუნდება – შდრ. ორიგენე, სიტყვა რიცხვთა წიგნისათვის. 18.3; სიტყვა დაბადების წიგნისათვის. 11.2.

სოფისტები არ უნდა შეისწავლოთ იმიტომ, რომ ისინი ზრუნავენ სიტყვათა სილამაზეზე და არა ჭეშმარიტებაზე; სწორედ იგივე დამოკიდებულება უნდა გვექონდეს ეპიკურელების მიმართ, რადგან ისინი უარყოფენ ღვთიურ განგებას და ამით ფაქტობრივად ქადაგებენ ათეიზმის – სწავლებას, რომელიც ამახინჯებს საგანთა ბუნებას და გონიერი სულისთვის საზიანოა (გრიგოლ სასწაულთმოქმედი, საქებარი სიტყვა ორიგენეს მიმართ 1). ფილოსოფია ვერ შეცვლის რწმენას, მიიჩნევს კლიმენტი, რადგან რწმენა ჯამში არ ეფუძნება ფილოსოფიურ პრინციპებს. ნუ აგვერევა სულიერი სიზარმაცე და ფილოსოფიური ეჭვით მოცული სიზანტე, მოგვიწოდებს კლიმენტი (კლიმენტი, სტრომატები 2.2).

როდესაც საქმე ეხება ჩვენს ეგოისტურ მიდრეკილებებს თუ გრძნობიერ სიამოვნებებს, მაშინ უკვე განუსჯელად ვმოქმედებთ. მაგრამ რწმენა ღმრთისა არის ადამიანის პირველხარისხოვანი ინტერესი, რომელიც მის სულიერ ჯანმრთელობას ეხება. კლიმენტის თანახმად, ღვთის მიღებასა თუ უარყოფაში საუბარია უფრო მორალურ არჩევანზე, ვიდრე ინტელექტუალური ალბათობების შესახებ. ღვთის მიღება თუ უარყოფა უფრო ნების პრობლემაა, ვიდრე გონებისა. ნება პარალელური აღმოჩნდება უწესო წარმართული ჩვევებისაგან და გონება აედევნება მას, იგონებს ყოველგვარ პატიებასა თუ ბრალდებებს. გონების ეჭვი დაკავშირებულია არა ინტელექტუალურ სიძნელეებთან, არამედ იმასთან, რომ ნების უარყოფით დატოვოს ძველი ცხოვრების წესი (კლიმენტი, სტრომატები 2.3).

კლიმენტის მიხედვით (კლიმენტი, პედაგოგი 3.11.), უნიგნურობა არ არის ადამიანისთვის დამაბრკოლებელი. იმისათვის, რომ მან ფილოსოფიური ცხოვრების წესით იცხოვროს, ეს ნიშნავს: „რწმენას ფლობენ არა ბრძენნი ამა ქვეყნისა, არამედ ღმერთში განბრძნობილნი; რწმენა-

ში განსწავლა შესაძლებელია წიგნიერების გარეშე; მისი სახელმძღვანელოა უბრალო და ღვთაებრივი, სულიერ სიყვარულად ნოდებული წიგნი. რწმენა ხელს უწყობს სწავლებას, რადგანაც ის აძლიერებს მოსწავლეებში ათვისების უნარს, რაზედაც საუბრობს მასწავლებელი.

იმასთან დაკავშირებით, რომ ქრისტიანები უდიდეს მნიშვნელობას რწმენას მიაწერენ, განათლებულ წარმართთა უმრავლესობა მათ გულუბრყვილო გლახაკებად მიიჩნევდა, რომელთაც სწამთ განურჩევლად ყველაფრის, ყოველგვარი განსჯის გარეშე. ფილოსოფოსი კელსუსი ქრისტიან მოძღვრებს ბრალს სდებს – ბავშვებს აქეზებენ უარყონ წარმართ მშობელთა საუკუნო ტრადიციებიო. როგორც კი ქრისტიანებს მათი რწმენის განმარტებას სთხოვენ, ისინი ამ ყველაფერს შემდეგი სახის ლოზუნგებით აღწევენ თავს: „ნუ მსჯელობ, მხოლოდ ირწმუნე“ ან „ცუდია – ბრძენი იყო ამ ცხოვრებაში, როდესაც, იყო უგუნური – მშვენიერია“ კელსუსი შენიშნავს, რომ მსგავსი არგუმენტებითა და სარკაზმით შეიძლება შთაბეჭდილება მოახდინო მხოლოდ ქალებზე, მონებსა და ბავშვებზე (ორიგენე, კელსუსის წინააღმდეგ 3.44). კელსუსის პასუხად, ორიგენე განმარტავს, რომ ფილოსოფიურ დებატებში ჩაბმაზე ქრისტიანების მიერ უარის თქმა დაკავშირებულია არა იმასთან, რომ მათ მასში მონაწილეობის უნარი არ გააჩნიათ, არამედ ისინი არ თვლიან ასეთ დისკუსიებს მათთვის პირველხარისხიან მიზნად.

აღამიანთა უმრავლესობას არ გააჩნია საკმარისი დრო – მოისმინოს ყველა მომხრე და საწინააღმდეგო არგუმენტი ქრისტიანული სწავლების შესახებ. რა არის უფრო უპირატესი: მიატოვო ხალხი ცოდვის ჭაობში ჩაფლული, სანამ ისინი არ დაუმტკიცებენ თავის თავს ქრისტიანულ ჭეშმარიტებას სრულად და გარკვევით, თუ ჯერ ამოვიყვანოთ ისინი ჭაობიდან და შემდეგ უკვე შევუდგეთ სრულ განმარტებას? პირველ შემთხვევაში საკმაოდ დიდი სა-

შიშროების წინაშე იქნება ადამიანის სული, რომელიც ფილოსოფიურ კამათებთან შედარებით უსაზღვროდ ძვირფასია. ღირს კი ცდა, შენიშნავს ორიგენე, სანამ ადამიანი სულიერად არ მოკვდება? მთელი ცხოვრება ხომ კამათში გავა და დრო აღარ რჩება ქრისტიანული ცხოვრებისათვის (ორიგენე, კელსუსის წინააღმდეგ 1.9).

უნდა აღინიშნოს, რომ კლიმენტი და ორიგენე, ტერტულიანეს მსგავსად, შორს იყვნენ იმისაგან, რომ უარეყოთ ქრისტიანულ განათლებაში. ბრბოს აზრით, ფილოსოფიას მხოლოდ რწმენის შერყევა შეუძლია. კლიმენტი კი პასუხობს, რომ გროშია იმ რწმენის ფასი, რომელიც შეიძლება ასეთი სახით დაანგრიო. სიმართლეს არ უნდა ემინოდეს — დებატების ფილოსოფია ქრისტიანულ სკოლებში უნდა ემსახურებოდეს აპოლოგეტურ მიზნებს. კლიმენტი მას ვენახის ირგვლივ არსებულ ღობეს ადარებს (კლიმენტი, სტრომატები 1.20).

ორიგენე დარწმუნებული იყო, რომ ფილოსოფიური განათლება ვერ აღუდგება რწმენას, არამედ პირიქით განწმენდს მას ცრურწმენისა და შეცდომებისაგან (ორიგენე, კელსუსის წინააღმდეგ 3.49,57-58). ორიგენეს სკოლაში კათაკმეველებს სრული თავისუფლება ეძლეოდათ ფილოსოფიური მიმდინარეობების გამოკვლევაში. ორიგენე უარს არავის ეუბნებოდა, ვისაც კი სურდა მისი სკოლის ჭერქვეშ მიეღო ფილოსოფიური განათლება, მხოლოდ იმ იმედით, რომ ამით ადამიანი შეიძლებოდა მოქცეულიყო ქრისტიანობაში.

ალექსანდრიაში, მიუხედავად ეკლესიის შიგნით არსებული მნიშვნელოვანი ოპოზიციისა, პირველად ქრისტიანობის ისტორიაში მიღებული იყო სარისკო, არაერთმნიშვნელოვანი და, ამასთან ერთად, განსაკუთრებულად ნაყოფიერი შეერთება აკადემიისა და ეკლესიისა. პანტენის, კლიმენტისა და ორიგენეს ჩანაფიქრით, ქრისტიანულ სკოლას უნდა შეეცვალა წარმართული უნივერსიტეტი.

კლიმენტი მოუწოდებს, რომ საჭირო არ არის განთქმული ათენის აკადემიის მასწავლებლებთან ან კიდევ სხვაგან განათლების მიღება, რადგანაც თვით ღმერთი მოვიდა ადამიანებთან სხეულში, რომ გაენათლებინა ისინი და მიეყვანა გადარჩენის გზამდე (კლიმენტი, შეგონება წარმართებისადმი. 11). ქრისტეში „დაფარულია სიბრძნისა და ცოდნის ყველა განძი“ (კოლას. 2.3). ამიერიდან მოსწავლეები იმისათვის, რომ ფილოსოფიაში მიეღოთ დამატებითი ცოდნა, აღარ საჭიროებდნენ წარმართი მასწავლებლების დახმარებას.

ძველი წარმოსახვით, ქრისტეს სახე შერწყმული იყო ჭეშმარიტი ფილოსოფიის სახესთან. საჭიროა აღვნიშნოთ, რომ ასეთი შეერთების შედეგად საზღვრები ღვთივგანცხადებულ ცოდნასა და ელინურ სიბრძნეს შორის ნაკლებად მკაფიო ხდებოდა, ვიდრე ეს იუსტინეს, იპოლიტესა და ტერტულიანეს დასავლეთის სკოლებში იყო. ტერტულიანესაგან განსხვავებით, კლიმენტი ქადაგებდა არა კულტურისაგან გაქცევას, არამედ ყველაფერი იმის შემოქმედებითად და კრიტიკულად ათვისებას, რასაც თავის თავში ატარებდა კულტურა.

წარმართობის დასაძლევად, მისგან თავის დასაღწევად, არ კმაროდა მხოლოდ რამდენიმე შეძახილი, რომ წარმართული კულტურა ეშმაკის ბადეში იმყოფება, ქრისტიან მოძღვარს მეტი მოეთხოვებოდა, კერძოდ კი: განწმენდა თვით კულტურისა იმისათვის, რომ ქრისტეში მოქცევა შესაძლებელი ყოფილიყო საზოგადოების ყველა ფენისათვის, აუცილებლად საჭირო იყო ქრისტიანული აპოლოგეტიკის განვითარება ყველა დონეზე: ბრძოლა ცრურწმენასა და ხალხის წეს-ჩვეულებასთან, სახელმწიფო მოხელეებთან, პოლემიკაში პოპულარულ ფილოსოფოსებთან ბაზრის მოედნებზე და აგრეთვე ვინაშე, მაგრამ გავლენიან ფილოსოფოსთა სკოლების წრეებში (კლიმენტი, პედაგოგი 3.15).

ქრისტიანულ სკოლაში ადამიანს სთავაზობდნენ ღვთივგანცხადებულ ცოდნას და არა მარტო ავტორიტეტულ ფილოსოფოსთა აზრს. ყველა მსურველთათვის შესაძლებელი იყო შეედარებინა ესა თუ ის ფილოსოფიური სწავლება მოცემულ განცხადებასთან.

ხელოვნება

ქრისტიანობა წარმოიშვა მას შემდეგ, რაც ძველმა ანტიკურმა სამყარომ განვლო განვითარების გრძელი გზა, კულტურული ცხოვრების ყველა განხრით. ყველა ეს მიმართულება დაკავშირებული იყო რელიგიურ წარმოდგენებთან და განმსჭვალული იყო წარმართული ელემენტებით. კლასიკური ხელოვნებაც მხატვრულ ფორმებს, ზოგადსაკაცობრიო იდეალებს, მაშინდელი მსოფლალქმის ფორმებში გამოხატავდა და ანტიკური მითოლოგიის წარმოდგენებში ასახავდა. ხელოვნება კი სავსე იყო მითოლოგიური წარმოდგენებით. კლასიკურ მხატვრულ ხელოვნებას არ შეეძლო უარი ეთქვა მათზე. ასეთი ხასიათით გვევლინებოდნენ არა მარტო ღმერთებისა და გმირების ესა თუ ის გამოსახულებები, არამედ ჩვეულებრივი ცხოვრების ამსახველი ამბები და ბუნებრივი მოვლენები.

ანტიკურ სამყაროში არც ერთი ერი არ ფლობდა ისეთ მხატვრულ ინტუიციას და ხელოვნებას, არსად ჰქონდა ისეთი გამოსაჩენი მდგომარეობა ადამიანთა ცხოვრებასა და რელიგიურ გარემოში, როგორც საბერძნეთში. თვით ბერძნების რელიგია საკუთარი ღმერთების სახეებით, იყო ესთეტიკური ანთროპომორფიზმის კულტი, ამიტომაც ის მხატვრული ფორმა, რომელშიც იძერწებოდა ბერძენთა რელიგიური წარმოდგენები, მათ სარწმუნოებაში შეერწყა მის შინაარსს და ასაზრდოებდა რელიგიურ

გრძნობას, უფრო სწორად, დოგმატურ ფორმულებს და თეორიულ წესებს.

რომაელები ესესხნენ ეტრუსკებს კოსმოგონიას და მითოლოგიას, ხოლო შემდეგ, როცა უშუალოდ შევიდნენ ბერძნებთან კონტაქტში, გაითავისეს ბერძნული რელიგიის ესთეტიკური გარსი და მისი მხატვრული ფორმები. მხატვრების და განსაკუთრებით ფერმწერების უმეტესობა, რომლებიც რომში მუშაობდნენ, პირველად იყვნენ ბერძნები ან ის რომაელები, რომლებმაც განათლება მიიღეს ბერძნულ სკოლაში. შესაბამისად, მათი შემოქმედების სიუჟეტების უმრავლესობა ელინური მითოლოგიიდან იყო აღებული. მაგრამ მოგვიანებით, ძველი რელიგიის დაკნინების და რომაული საზოგადოების ზნეობრივი დაცემის შედეგად დადგა პერიოდი, როდესაც რომის საზოგადოება მორალურ დეფიციტს განიცდიდა, რის შედეგადაც არ არის გასაკვირი, რომ ხელოვნებამ მიიღო მცდარი მიმართულება, შეიმუშავა ისეთი მოტივები, რომლებიც თანაენწყობოდა იმდროინდელ თავისუფალ ზნეობას. მაგალითად, უთუოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ იმპერიის დროის ფერწერა გარკვეულ სიუჟეტებს ანიჭებდა უპირატესობას და საერთოდ არ ეხებოდა იმ მითებსა და ლეგენდებს, რომლებიც თავის თავში რაიმე სერიოზულს და მნიშვნელოვანს შეიცავდა, კერძოდ, რაიმე ფილოსოფიურ აზრს, რელიგიურ ან მორალურ ჭეშმარიტებას. რწმენისაგან გამდგარ და მორალურად გარყვნილ საზოგადოებას ანტიკურ მითოლოგიასა და ლეგენდებში მოსწონდათ პიკანტური სცენები. საზოგადოება ინტერესდებოდა მითებით, რომლებშიც მოთხრობილი იყო ოლიმპოს ღმერთების სიყვარულისა და სასიყვარულო ურთიერთობების, მათი თავგადასავლებისა და სხვა სისუსტეების შესახებ.

ზოგადად, ასეთ მდგომარეობაში დახვდა ქრისტიანობას ანტიკური სამყარო, თავისი, შეიძლება გარეგნულად

მომხიბლავი, მაგრამ შინაგანად მსუბუქი და გამოფიტული ხელოვნებით, რომელიც წარმართულ რელიგიას ემსახურებოდა. ცხადია, რომ ქრისტიანობა ვერ შეეგუებოდა ბერძნულ-რომაული ხელოვნების ამგვარ მიმართულებას და საკუთარი (ქრისტიანობის) წარმომადგენლების სახით ჩაუდგა მას ოპოზიციამი. საგულისხმოა ისიც, რომ იუდაიზმიც, რომელიც ქრისტიანობასთან ახლო დოგმატურ და ლიტურგიკულ ურთიერთობაში იყო და საიდანაც გამოვიდნენ ქრისტიანობის პირველი მიმდევრები, ასეთივე აზრის იყვნენ ანტიკური ხელოვნებისადმი. კერპთაყვანისმცებლობისაგან თავის არიდებას, ღმერთის, როგორც აბსოლუტური არსების, გამოსახვის აკრძალვას ქადაგებდა ებრაელების ძველალთქმისეული რელიგია თავისი მცნებით: „არ შექმნა კერპი და არც მისი მსგავსი“ (გამოსვ. 20.4; რჯლ. 5.8). ეს მცნება კრძალავდა ღმერთის წარმოდგენას რაიმე ხილული სახით.

ეკლესიის არსებობის პირველ საუკუნეებში, როდესაც წარმართობისამდი შეუწყნარებლობა ვლინდებოდა უხეში პროტესტის ფორმით და რელიგიური ანტაგონიზმი ხელს უშლიდა ახალი რელიგიური საზოგადოების წრეებს, გაეცლოთ ზღვარი ხელოვნებასა და იმ წარმოდგენებს შორის, რომელთანაც იგი იყო კავშირში წარმართ მსოფლიოში, ქრისტიანებში გაჩნდა პარტია, რომელსაც კლასიკური ხელოვნებისადმი ისეთი მტრული დამოკიდებულება გააჩნდა, რომ გაცხარებული პოლემიკისას მზად იყო, უარეყო თვით იდეა ხელოვნების არსებობისა ქრისტიანობაში. ამ მკაცრი ანტიმხატვრული პარტიის წარმომადგენელი იყო ტერტულიანე. მისი გაგებით, ხელოვნება საიდუმლო კერპთაყვანისმცემლობაა და ისინი, ვინც უძღვებიან მას – ესენი იქნებიან მოქანდაკეები, მძერწავები, ფერმწერები თუ მეჩუქურთმეები – ემსახურებიან ეშმაკისეულ ძალებსა და ავრცელებენ წარმართობის ინტერესებს. ყოველგვარი ხელოვნება, რომელიც ქმნის

კერპს, რა სახისაც უნდა იყოს იგი, ხდება კერპთაყვანისმცემლობის მოთავე, მნიშვნელობა არა აქვს, გამოსახულება გამოდის მძერწავის, მოქანდაკის თუ მკერავის ხელიდან და კერპი შექმნილია თაბაშირისგან, ქვისგან, სპილენძისგან, ვერცხლისგან თუ ძაფისგან. სულ ერთია, რისგანაა კერპი შექმნილი, რადგან არა მატერიაშია საქმე, არამედ მის ფორმაში (სახეს, გამოსახულებას, ხატებას) (ტერტულიანე, კერპთაყვანისმცემლობის შესახებ 1. 4-5).

ტერტულიანეს დროინდელი და მოგვიანო პერიოდის ქრისტიანობის აპოლოგეტები მართალია, არ იზიარებდნენ მის უკიდურეს შეხედულებებს და მძაფრ განსჯას ხელოვნებაზე, მაგრამ, იმავდროულად, შორს იყვნენ ქრისტიანების მიერ წმინდა გამოსახულებების გამოყენებისგან. თუმცა ამის თაობაზე იმგვარად სრულად, აშკარად და გაბედულად არ გამოთქვამდნენ საკუთარ აზრს, როგორც ტერტულიანე, რაც მათი არგუმენტებიდან ჩანს, როდესაც საქმე ეხებოდა ხელოვნების ნიმუშებსა და მათ საკულტო გამოყენებას კლასიკურ სამყაროში. მსგავს შემთხვევებში აპოლოგეტები მეტწილად ხელოვნების შესახებ მსჯელობდნენ არა როგორც ობიექტური, მშვიდი დამკვირვებლები, არამედ როგორც პოლემისტები და მორალისტები. ყველგან ისინი ხელოვნებას წარმოადგენდნენ, როგორც წარმართობის განუყრელ თანამგზავრს, მის განუყრელ ატრიბუტს ანდა როგორც ზნეობასთან უთანხმოებაში მყოფს. ამ მიმართულებით, ქრისტიანობის პირველი საუკუნის მწერლებმა, მცირე გამონაკლისის გარდა, გამოიჩინეს საოცარი ერთსულოვნება: არისტიდეს აოცებდა ის ფაქტი, რომ ბარბაროსებზე განათლებით აღმატებული ელინები დამდაბლდნენ ბარბაროსთა მსგავს უგრძნობი საგნების თაყვანისცემამდე.

„ჩვენ არ ვწირავთ ბევრ მსხვერპლს, – წერდა წმ. იუსტინე მარტილი, – არ ვაკეთებთ ყვავილებისგან გვირ-

გვინებს მათთვის, ვინც ხალხმა შექმნა, დადგა ტაძრებში და ეძახის ღმერთებს, რადგან ვიცით, რომ ისინი უსულო მკვდარი და უსახურნი არიან (ნმ. იუსტინე მარტვილი, I აპოლოგია 1,6; II აპოლოგია 2,3). ტატიანემ, რომლის სიტყვითაც წარმართული ფილოსოფია სავსეა წინააღმდეგობებით, ხოლო პოეზია ემსახურება მხოლოდ მკრეხელურ და სასიყვარულო თავგადასავლებსა და სულის ხრწნას, სერიოზულად შეისწავლა კლასიკური ხელოვნება და დაასკვნა, რომ „მათი ნიმუშები ბევრ სისულელეს შეიცავს“ (ტატიანე, სიტყვა ელინთა წინააღმდეგ 1,3,4, 33-35).

ტატიანეს აზრს ავსებს ათენაგორა, რომელიც თვლის – რომ არა ხელოვნება, არ იქნებოდა კერპთაყვანისმცემლობა. რომ არ ყოფილიყო პლასტიკა, არ იქნებოდა კერპი, რომ არა ფერწერა – არ იქნებოდა ღმერთების საღებავით გამოსახულებები. მხატვრები და მათი ხელოვნება საჭირო იყო, რათა ეარსებათ ღმერთების გამოსახულებებს (ათენაგორა, აპოლოგია 4,6).

ადამიანის ღმერთთან შინაგანი ურთიერთობის შესაძლებლობის შესახებ განსაკუთრებით რელიეფურად წარმოდგენილი აქვს მინუციუს ფელიქსს, წარმართის შენიშვნაზე ქრისტიანის მიმართ, რომ ისინი ვერც თვითონ ხედავენ და არც სხვას უნდა დაანახვონ ღმერთი, რომელსაც პატივს სცემენ, იგი აღნიშნავს: „დიახ, ჩვენ იმიტომ გვწამს ღმერთის, რომ ვერ ვხედავთ მას, მაგრამ შეგვიძლია ვიგრძნოთ იგი გულით... ღმერთი ყველგანაა“ (მინუციუს ფელიქსი, ოქტავიუსი 34).

კლიმენტი ალექსანდრიელი ნათელი ფერებით აღწერს კლასიკური ხელოვნების გრძნობით მიმართულებას და მარჯვედ ამხელს წარმართების მიერ უგრძნობი კერპების თაყვანისცემის სრულ უაზრობას, თავისი დროის მორწმუნეთ იცავს ერთისგან და მეორისგან, და ბრძნულად მიიჩნევს ძველადღებულ აკრძალვას ღვთაების

რაიმე გამოსახულების გაკეთების თაობაზე (კლიმენტი, სტრომატები 5,11). ორიგენე კი, როგორც ამალღებული და თავის თავში ჩაღრმავებული ნატურა, რომლის თვალთახედვითაც ქრისტიანთა სხეული იყო ღვთის ტაძარი, ცხადია, არ ანიჭებდა მნიშვნელობას მხოლოდ გარეგნულ ღვთისსათნო საქმეებს და არ ამართლებდა პიროვნებას, რომელიც ძალებს ახმარდნენ ეკლესიების გამშვენებას, მაგრამ მტკიცედ აქცევდნენ ყურადღებას ზნეს გამოსწორებას და საკუთარ თავში რელიგიური განწყობის აღზრდას (ორიგენე, კელსუსის წინააღმდეგ 3,1).

საერო ხელოვნებისადმი ქრისტიანი აპოლოგეტების არაკეთილგანწყობილი დამოკიდებულების მიზეზი, უდავოდ წარმართულ სამყაროში ხელოვნების ადამიანურ ვნებებზე ორიენტირებული მიდრეკილებების საკულტო მსახურებაში რეალიზაციით და შერწყმით იყო განპირობებული. ამ საქმის მიმდევარი მხატვრები აუცილებლად მიეკუთვნებოდნენ ანტიკურ სკოლას და ხელმძღვანელობდნენ მათი ნიმუშებით. შესაბამისად, მათ ჯერ კიდევ ვერ მოასწრეს სიუჟეტების გამოსახვის დამოუკიდებელი ფორმის გამომუშავება, რაც გაახმოვანეს არა ბოროტი მიზნით, არამედ იმ პერიოდისათვის შესაბამისი ხერხების უცოდინრობის გამო. რელიგიური მრწამსის შეცვლის შემდეგ აღმოჩნდნენ უძლურნი, შეეცვალათ მხატვრული სტილი, დაშორებოდნენ საუკუნოვან მოძღვრებას და დამდგარიყვნენ ბიბლიური და სახარებისეული სიუჟეტების შინაარსის დონეზე. ასეთ შემთხვევაში გამოდიოდა, რომ ქრისტიანული გამოსახულება კეთილი მოძღვრისა, ჰგავდა ანტიკური მხატვრების ჟანრის ნახატებს, რომლებსაც სცენაზე გამოჰყავდათ ცხვრის ფარით გარშემორტყმული, მხრებზე კრავებშემოსმული მწყემსები; მოციქულები და წინასწარმეტყველები გამოსახულნი იყვნენ რომის სამყაროს პატივდებულ მსახურთა ატრიბუტებით, ხოლო ახალი რელიგიური იდეები ხშირად გა-

მოიხატებოდნენ წარმართული წარმომავლობის სიმბოლოებით.

შედარებით გვიანდელ პერიოდშიც კი მხატვრები ცდილობდნენ, ქრისტე ანტიკური ზეგნის სახით გამოესახათ. თუ გამოხატვის მსგავსი ხერხი იყო დაშვებული კატაკომბების კედლებზე, ქრისტიანულ სამარხებზე, რომელთაც, სავარაუდოდ, კლირიკოსები მეთვალყურეობდნენ, რაღა უნდა ვთქვათ ჩვეულებრივ საყოფაცხოვრებო ყოფაში მათ ხშირ გამოყენებაზე, სადაც ეს ზედამხედველობა ვერ აღწევდა. სადაც ხელოვნების საგნებს ძირითადად ჰქონდათ დეკორატიული დანიშნულება: ამიტომაც უშვებდნენ მეტ თავისუფლებას შესრულებაში და ისინი მისაღები იყო ნაკლები გარჩევითა და შეფასებით.

ქრისტიანობას არ შეიძლებოდა დიდხანს ჰქონოდა ნეგატიური დამოკიდებულება წარმართულ (ანტიკურ) ხელოვნებაზე, მათ, რელიგიურ მოტივებთან დაკავშირებითაც, თუ არ ჩავთვლით ტერტულიანეს მკვეთრ უარყოფით შეხედულებას წარმართული ხელოვნებისადმი, დავინახავთ, რომ ხელოვნება ქრისტიანობისადმი არსობრივად მტრულად არ არის განწყობილი, იგი წარმართობამ გამოიყენა თავის იარაღად, საკუთარი რელიგიური იდეების გავრცელების საუკეთესო საშუალებად. ხელოვნების ამგვარი გააზრება უკვე მისაღები გახდა და IV-V საუკუნეების ეკლესიის მამები უკვე იცავდნენ ქრისტიანობის სასარგებლოდ ხელოვნების გამოყენების იდეას.

სამწუხაროდ, ტერტულიანემ და ქრისტიანობის სხვა აპოლოგეტებმა არ განავრცეს თავიანთ ნაწარმოებებში ამგვარი დამოკიდებულება, რის მიზეზადაც გვევლინება ის ფაქტი, რომ წარმართებთან დაპირისპირებულნი იყვნენ და ამაში ხელოვნების პროპაგანდის ძლიერ იარაღს ხედავდნენ, შესაბამისად, როდესაც ხელოვნების ძეგლებს უყურებდნენ, ისტორიული ღირებულებების თვალსაზრისით სრულიად განსხვავებულად ბჭობდნენ. აქ

ისინი აღმოჩნდნენ ხელოვნების მცოდნეებად და შემფასებლებად. მათ გამორჩეული ინტერესით შეაქვეთ თავიანთი ტრაქტატების ფურცლებზე ანტიკური პლასტიკის მრავალი ქმნილება, დეტალურად აღწერენ და უნებლიეთ თაყვანს სცემენ ამ ულამაზეს მხატვრულ ნიმუშებს. მიუხედავად გარეგნულად წარმოჩენილი ანტაგონიზმისა, ქრისტიანობის პირველი საუკუნეების მწერლებმა, კლასიკური ხელოვნების ისტორიას მოუტანეს მნიშვნელოვანი სარგებელი, რამეთუ შეისწავლეს მისი მრავალი ღირსშესანიშნავი ძეგლი და ახსნეს მათი შინაგანი აზრი.

კლიმენტი ალექსანდრიელი, რომელიც ასწავლიდა ღვთის მიმართ სულიერ თაყვანისცემას, როგორც კლასიკური კულტურის ღრმა მცოდნე, იცავდა ქრისტიანებს წარმართული კერპთაყვანისმცებლობისა და ანტიკური კულტურის ზნეობრივი ზემოქმედებისაგან, არ იყო რა ამ უკანასკნელის მოწინააღმდეგე.

„ხელოვნება იმსახურებს ქებას და პატივისცემას“ (კლიმენტი, შეგონება ელინებს 5,7), მაგრამ იგი არ უნდა შეაფასო ჭეშმარიტების დონეზე, – აღნიშნავდა კლიმენტი ალექსანდრიელი. მას შეეძლო, გაეგო თანამედროვე მხატვრობა და თავის თანამედროვეებთან ერთად ღირსეულად აფასებდა გამოჩენილ ხელოვანთა (აპულეუსის*, სკოპასის**, პრაქსიტელის***) ნამუშევრებს. ეს რის მიზეზი იმ წინააღმდეგობისა, რომელშიც აღმოჩნდა ჩვენ მიერ ზემოთ ჩამოყალიბებული მკაცრი შეხედულებები ცოცხალ გარემოსა და ქრისტიანთა შორის მხატვრული შემოქმედების არსებულ ცდებთან შეჯახებისას.

*ძვ. ბერძენი მხატვარი IV ს. ჩვ. წ. აღ-მდე. ალექსანდრე მაკედონელის კარის მხატვარი.

**ძვ. ბერძენი სკულპტორი და არქიტექტორი, ახალანტიკური სკოლის წარმომადგენელი IV ს. ჩვ.წ.აღ-მდე.

***ძვ. ბერძენი სკულპტორი, ჩვ.წ.აღ-მდე IV ს. ცნობილი კომპოზიციის – ჰერმესი ყრმა დიონისესთან ერთად – ავტორი.

ამ წინააღმდეგობათა შესამსუბუქებლად შუამავალ იარაღად შეიქმნა ის ნეიტრალური ნიადაგი, რომელზეც უფრო ადვილად შეიძლება ქრისტიანული წესის წარმართი მიმდევრების თანაცხოვრება. ასეთ წრედ პირველად მოგვევლინა ქრისტიანთა ოჯახური ცხოვრება, სადაც ხელოვნების საგნები წარმოდგენილი იყო ცხოვრებისეული გარემოებების ხარისხში და, როგორც თავისებური სახის უმნიშვნელო ჩვეულება, ახალ რელიგიურ იდეებს არ ეწინააღმდეგებოდნენ. აქ კერპთაყვანისმცემლობის საფრთხე არ შეიძლებოდა ყოფილიყო ისეთი ძლიერი, როგორც საეკლესიო სფეროში და ბუნებრივი მიდრეკილება ოჯახური ცხოვრების სასიამოვნო და კომფორტული მოწყობისა, ხელოვნებაში უფრო თავისუფალ გამოვლინებას პოვებდა.

კლიმენტი ალექსანდრიელი, რომლის მიმართ საისტორიო მეცნიერება მოვალეა, მრავალი ძვირფასი ცნობების გამო, რომელშიც იგი ეხება პირველქრისტიანთა კერძო ცხოვრებას, ერთი მხრივ, აღნიშნავს მათში ესთეტიკური მოთხოვნილებების ფართო განვითარებას, ხოლო მეორე მხრივ, გამოთქვამს საკუთარ შეხედულებას იმის შესახებ, რომ ეს მისწრაფებები, რომლებიც სწორადაა დასმული და დაკმაყოფილებული, არ ეწინააღმდეგება ქრისტიანულ მორალს. ტერტულიანეს მსგავსად, ის არ უგულებელყოფდა მორწმუნეთა ყოფითი ცხოვრების დეკორატიულ მხარეებს, პირიქით, კლიმენტი ალექსანდრიელი უშვებდა მხატვრობას, პლასტიკას და მცირე სანარმოო ხელოვნებას ცხოვრების ყოფის გაუმჯობესების საშუალებად და ცხოვრების მეტ-ნაკლებად სასიამოვნოდ მოსაწყობად. მისი დროის ალექსანდრიის მცხოვრებნი, განსაკუთრებით ქალები, შეპყრობილნი იყვნენ ძვირფასი ტანსაცმლის, სამკაულების და საერთოდ შემოსვის, შემკობის ვნებით. იგი ურჩევდა ქრისტიან ქალებს, დაეოკებინათ სურვილი ასეთი სახის ნივთე-

ბისადმი მისწრაფებისაგან, ჩაეცვათ წესიერად, კერძოდ, სუფთად, უბრალოდ და არა გამომწვევად. საგულისხმოა, რომ კლიმენტი ალექსანდრიელი კატეგორიულად არ უკრძალავს ქრისტიან ქალებს, ატარონ ოქროს სამკაულები და უფრო თხელი და ნაზი ქსოვილების სამოსი. კლიმენტი ალექსანდრიელი ღმობიერადაა განწყობილი შეძლებულად მცხოვრები მდიდარი ქალებისადმიც და უფლებას აძლევს, შესაბამის დროს და დასაშვებ საზღვრებში შეიმკონ არა დიდებისათვის, არამედ მარტო ქმრებისთვის თავის მოსაწონებლად. ნებას რთავს, არა მარტო ცოლებმა ატარონ ოქროს ბეჭედი, არამედ ქმრებმაც – არა შემკობისათვის, არამედ ქორწინების ერთგულების ნიშნად და საოჯახო ბეჭდად, რაც მოითხოვს გაფრთხილებას (კლიმენტი, პედაგოგი 2,5). ითვალისწინებს რა ქრისტიანული დონის მოთხოვნებს, კლიმენტი ალექსანდრიელი ეწინააღმდეგება მაშინდელ ბეჭდებზე, გემებზე მიუღებელ გამოსახულებებს და კერპთაყვანისმცემლობისათვის მიღებული სიუჟეტების მაგივრად ურჩევს ქრისტიანებს, მათზე ამოკვეთონ უფრო მკაცრი და ღირსეული სიმბოლოები (კლიმენტი, პედაგოგი 2,6).

თვით ტერტულიანეც კი, მიუხედავად მისი თანამედროვე ხელოვნებისადმი მტრული განწყობისა, იძულებული გახდა, ორიოდ სიტყვა ეთქვა ამ დარგზე, როდესაც პოლემიკის სახით ეყრდნობოდა ქრისტიანულ თასზე (ბარძიშზე) კეთილი მწყემსის და სამწყსოს გამოსახულებას (ტერტულიანე, უბინოება 7,10).

ქრისტიანობის ორივე აპოლოგეტის მოწმობა, რომელნიც დასტურდება უძველესი პერიოდიდან გადარჩენილი ხელოვნების ნიმუშებით, გვიჩვენებს, თუ რომელი სიუჟეტები იყო ხმარებაში პირველი საუკუნეების მორწმუნეთა შორის. შესაბამისად, გავლებულ იქნა გამყოფი ხაზი ხელოვნებაში ქრისტიანულ და არაქრისტიანულ ელემენტებს შორის.

მეორე გარემო, სადაც ხელოვნებას შეეძლო უფრო თავისუფლად განვითარება და სადაც მას უფრო ლმობიერად უყურებდნენ, იყო პირველი საუკუნეების ქრისტიანულ ეკლესიაში არსებული ერეტიკული წრეები. საგულისხმოა, რომ ეს წრეები მაშინდელ ხელოვნებაში ერთსა და იმავე დროს თამაშობდნენ როგორც დადებით, ისე უარყოფით როლს. ცნობილია, პირველ საუკუნეებში მრავლად იყო ერეტიკული სექტები და თუ ხელოვნება პოულობდა თავშესაფარს ამ წრეებში, თანამედროვე ქრისტიანულ სამყაროში პროპაგანდის განევა აღარ შეეძლო, როგორც ეკლესიისგან არაღიარებულ საზოგადოებას, არც საკმარისი ავტორიტეტი ჰქონდა, რომ იქ სახელი მოეპოვებინა. ქრისტიანთა ყოფითი ცხოვრება უპირატესად წინ წამოსწევდა ხელოვნების დეკორატიულ მხარეს, ერეტიკული სექტების ნამუშევრები კი საკრალური და რელიგიური ხასიათით გამოირჩეოდა. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ქრისტიანული ხელოვნების განვითარებაში, მის საწყის ეტაპზე, პირველი საუკუნეების ერეტიკულ სექტებს, კერძოდ გნოსტიკოსებს, გარკვეული როლი მიუძღვით.

გნოსტიციზმი თავის თავში აერთიანებდა პლატონიზმის საწყისებს და ალექსანდრიის ფილოსოფიას ქრისტიანული ცნობიერებით და ისწრაფოდა როგორც ერთი, ისე მეორე გაენონასწორებინა. აღმოსავლურმა კულტებმა, სიმბოლიკით, მისტერიებით და საიდუმლო სწავლებით, შეადგინეს გნოსტიკური დოქტრინის არსი და გამოიწვიეს ხელოვნების დარგებით დაინტერესება, რა თქმა უნდა, მასზე თავისებური მისტიკური ანაბეჭდის დადებით.

წმინდა ირინეოსი, ტერტულიანე და შემდგომში ეპიფანე კვიპრელი, რომლებმაც გვაზიარეს ჭეშმარიტი სარწმუნოების სწავლებას და გნოსტიკური პარტიების სხვადასხვა სახის ჩვევებს, აღნიშნავდნენ რამდენიმე ფაქტს

ერეტიკოსების პრაქტიკულ მონაწილეობაზე ქრისტიანული ხელოვნების სანყის ეტაპში. ტერტულიანემ პერმოგენეს ჭეშმარიტებისგან სხვა გადახვევებთან ერთად, ხელოვნებაში ვარჯიშიც უსაყვედურა. *Pingit illicite* (უკანონო მხატვრობა) – ტერტულიანეს მიერ ნახმარი ეს გამოთქმა უშვებს ორ განმარტებას: ის შეიძლება გავიგოთ ან იმ აზრით, რომ მხატვრობა, რომელსაც მისდევდა პერმოგენე, დაუშვებელი ხელოვნებაა, ან ისე, რომ მისით დაუშვებლად სარგებლობდა, ე.ი. ხელოვნებას იყენებდა გარკვეული ტენდენციური მიზნებისთვის, უშვებდა მიუღებელ მხატვრულ ცდებს. უკანასკნელი მოსაზრება ჩვენთვის უფრო დამაჯერებლად ჟღერს, რადგანაც სექტანტები ხელოვნებას, კერძოდ მხატვრობას, საერთოდ იყენებდნენ იმისათვის, რომ თავისი ცრუ სწავლებანი თვალსაჩინოდ წარმოედგინათ და ამით გაეადვილებინათ ხალხის მასებისათვის მათი შეთვისება, მაგრამ როგორც არ უნდა გაეგოთ ეს მოსაზრება, ჩვენთვის უეჭველი რჩება ის ფაქტი, რომ საზოგადოებაში, რომელსაც პერმოგენემ დაუდო დასაბამი, გამოიყენებოდა ხელოვნების ზოგიერთი სფეროები და ტერტულიანე ამ საქმეს უყურებდა უარყოფითად (ტერტულიანე, პერმოგენეს წინააღმდეგ 1,4).

ქრისტიანული იკონოგრაფიის კვალი და მისი გამოყენება შეიძლება შევნიშნოთ ბასილიდეს მიმდევრებში, ირინეოსის სიტყვებით, ისინი მისდევდნენ მისნობას, იყენებდნენ შეჩვენებას, სპირიტიზმს, მისნობისას – გამოსახულებებს (*utuntuv imagiibus*) და სხვ. (ირინეოს ლიონელი, ერესების წინააღმდეგ 2,7). აითვისეს რა წარმართთა კულტების სწავლების ზოგიერთი მხარე და ისარგებლეს ქრისტიანთა პირველი პროზელიტების ორგვარი დამოკიდებულებით რწმენასთან, ბასილიდეანები ამ უკანასკნელთ იბირებდნენ მაგიით, შელოცვებით, სულების გამოძახებით და განსაკუთრებული ცრურწმენური რიტუალებით იმ გამოსახულებების მიმართ, რომელნიც მათ

სახელოსნოებში მზადდებოდნენ. ირინეოსი არ ხსნის, სახელდობრ, როგორი იყო ეს გამოსახულებები. გამოცანის გასაღებად შეიძლება გამოდგეს ის, რომ ის შემდგომში ლაპარაკობს ჰარპოკრატელებზე. ეს უკანასკნელნი, მისი სიტყვებით, გამოიყენებდნენ ფუნჯით შექმნილ, ასევე სხვა მასალისაგან დამზადებულ გამოსახულებებს. სექტანტთა აზრით, ეს გამოსახულებები, ქრისტეს ნამდვილი სახე იყო, რომლებიც, თითქოსდა პილატეს მითითებით დამზადებული იესო ქრისტეს სურათის მოღწეული ასლებია. „ისინი ამკობენ მათ გვირგვინებით (ყვავილებით), წარმოადგენენ განთქმული ფილოსოფოსების, სახელდობრ პითაგორას, პლატონის, არისტოტელეს და სხვათა გამოსახულებების გვერდით, და წარმართთა მსგავსად ადიდებენ მათ ღირსებებს (ირინეოს ლიონელი, ერესთა წინააღმდეგ 2,7).

ეპიფანე, რომელიც ავსებს ირინეოსს, მისი კომენტარებისას ამბობს, რომ დასახელებული ერეტიკოსები მათ წინაშე აღასრულებდნენ თავიანთ საიდუმლოებებს და მსხვერპლშენიშვას (ეპიფანე კვიპრელი, ერესები 5,7).

ქრისტეს მხატვრული გამოსახულებების გარდა, გნოსტიკოსებს, ალბათ, ჰქონდათ ქრისტიანული იკონოგრაფიის წრიდან სხვა პიროვნებათა სახეებიც, როგორიც, მაგალითად პეტრე და პავლე მოციქულები იყვნენ, მაგრამ გნოსტიკოსების მხატვრული მოღვაწეობა ყველაზე მეტად წარიმართა სხვა მიმართულებით, რომელიც მეცნიერებაში ცნობილია „აბრაქსას“-ის სახელით, სადაც განსაკუთრებით რელიეფურად გამოიხატა ამ სექტების რელიგიური სინკრეტიზმი.

გნოსტიკური „აბრაქსასი“ მიეკუთვნება ქრისტიანული ხელოვნების ადრეულ ხანას; წარმოადგენდა მედალიონებს, გემებს სიმბოლური გამოსახულებებითა და წარწერებით და თავის დროზე ამულეტებისა და თილისმის დანიშნულებას ასრულებდნენ. სახელწოდება, Abraxaz,

ზოგიერთის აზრით, წარმოდგება ვასილიდის მიმდევართა უმაღლესი ღმერთიდან, ხოლო სხვათა ფიქრით, ეს სიტყვა ენათესავენა Abrakoura-ს, ქალღმერთ ისიდას, დედის სახელს, მაგრამ უფრო დასაჯერებელია მათი განმარტება, რომლებიც ამ სიტყვაში ხედავენ უმაღლესი ღმერთის ან პლირომის ასოით გამოსახულებებს, რადგანაც ბერძნული ასოების რაოდენობა, რომელთაგანაც შედგება ეს სიტყვა, თუ გადაყვანილ იქნება ციფრებზე, შეადგენს 365, რომელიც ტოლია მზის წელიწადის შემადგენელი დღეებისა.

ამგვარმა დამოკიდებულებებმა ზეგავლენა მოახდინა მაცხოვრის გამოსახულებებზე. როგორც აღვნიშნეთ, პირველი საუკუნეების ქრისტიანული ეკლესია კარგად იცნობდა იმ დახვეწილ ფორმებს, რომლებითაც ძველი ბერძნები ახალგაზრდა ოლიმპოს ღმერთებს გამოსახავდნენ, მაგრამ ისიც იცოდა, რაოდენ საბედისწერო და გამხრწნელი იყო მგრძნობელობითი წარმოსახვა, ამიტომაც ცდილობდა, სხეულებრივი თვისებების გაღმერთებაზე უარი ეთქვა და იდეალად მიეღო მაცხოვრის ისეთი სახე, როგორიც ესაია წინასწარმეტყველთანაა აღწერილი – განგმირული, დამცირებული, ტანჯული: „რაზომ აძრწუნებდა ბევრს შენი ხილვა, რადგან არავინ იყო მასზე მახინჯი კაცთა შორის და მასზე შეურაცხი ადამის ძეთა შორის!“ (ესაია 52.14). „ჩვენ კი გვეგონა, ღვთისაგან იყო ნაცემ-ნაგვემი და დამცირებული“ (ესაია 52.15). წმინდა დავით მეფე აღფრთოვანებული აღწერს შეურაცხ და ხალხისგან დამცირებულ ადამიანს, რომელიც ქრისტედ არის მიჩნეული ყველა განმმარტებლის მიერ: „მე მატლვარ და არა კაც, ყოველნი რომელნი მხედვიდეს მე, ეკიცხევდეს მე, იტყოდეს ბაგითა და ხრიდეს თავთა“ (ფსალმ. 21.6,7).

შესაძლოა, რომ პირველი საუკუნეების ქრისტიანული ეკლესიის სამართლიანმა შიშმა ანტიკური ფორმების მი-

მართ, აგრეთვე წმინდა წერილის პირდაპირ გაგებულმა ინტერპრეტაციებმა წარმოშვა იესო ქრისტეს გამოსახულებების ორი რადიკალურად განსხვავებული მიმართულება.

მისი სილამაზე, ამბობს კლიმენტი ალექსანდრიელი (III ს.), მის სულში იყო, გარეგნობით კი იყო გამხდარი. იუსტინე ფილოსოფოსი – მარტვილი (II ს.) აგვილწერს ქრისტეს, როგორც ულამაზო, დიდებისა და პატივის უქონელ ადამიანს. მისი სხეული, ამბობს ორიგენე (II-III ს.), იყო მცირე, აღნაგობით გამხდარი და არაკეთილსახილველი. ქრისტეს სხეულს, ტერტულიანეს თქმით (III ს.), არ ჰქონდა კაცობრივი სილამაზე, მით უფრო ნაკლებად ზეციური დიდებულება. წარმართ კელსუსს, როგორც ეს ორიგენეს თხზულებიდან („კელსუსის წინააღმდეგ“) ჩანს, გარდამოცემა მაცხოვრის უბრალოებასა და არაკეთილსახილველობაზე არგუმენტად გამოუყენებია იმის დასამტკიცებლად, რომ ქრისტეს არ გააჩნდა ღვთაებრივი წარმომავლობა. ამგვარი გაუკუღმართებული აზრი დიდ უკიდურესობამდეც კი მიდიოდა. მაგალითად, ვულგატაასე გადმოსცემს ესაია წინასწარმეტყველის 53.4 ტექსტს: „ჩვენ კი გვეგონა, რომ იგი თითქოსდა კეთროვანია, ღვთისაგან იყო ნაცემ-ნაგვემი და დამცირებული“ – და ამან შეუწყო ხელი ფართოდ გავრცელებულ გამოწინააღმდეგობას, თითქოს ის, ვინც კურნავს ბევრ კეთროვანს, თვითონ იყო კეთროვანი!

მეორე მხრივ, ბევრი გაოგნებული ამგვარი აღმაშფოთებელი გამოწინააღმდეგობით, ფიქრობდა, რომ იესო თავის მიწიერ ნაკვთებში აისახავდა, თავისი დიდი წინაპრის, დავით წინასწარმეტყველის მომხიბლავ სილამაზეს. ნეტარი იერონიმე და ავგუსტინე (IV, V სს.) ამჯობინებდნენ მაცხოვრის მიმართ მეფსალმუნის სიტყვების შეფარდებას: „შენ უმშვენიერესი ხარ ადამის ძეთა შორის“ (ფსალმ. 98). ამავე შეხედულებას იზიარებს მაცხოვრის ყველა აღწე-

რილობა, რომელსაც კი ჩვენს დრომდე მოუღწევია. სამ-
ნუხაროდ, იესოს ყველაზე ადრეული აღწერილობანი გა-
ნეკუთვნება ძალიან გვიანდელ პერიოდს; მაგრამ ფრიად
შესაძლებელია, რომ ისინი თავის თავში ასახავენ თუნ-
დაც სუსტ გამოძახილს წმინდა ირინეოს ლიონელის, პა-
პია იერაპოლელის და იოანე ღვთისმეტყველის ეპოქიდან
შემონახულ საღმრთო გარდამოცემას.

როგორც ცნობილია, სახარება არაფერს ამბობს იე-
სო ქრისტეს გარეგნობაზე, მაგრამ მაცხოვრის გამოსა-
ხულების შესახებ ცნობები ჯერ კიდევ ქრისტიანობის
პირველ საუკუნეებში არსებობდა. როგორც აღვნიშნეთ,
წმინდა ირინეოს ლიონელის ცნობით, გნოსტიკოსებს და
ჰარპოკრატელებს უკვე გააჩნდათ მაცხოვრის ბევრი და-
ხატული გამოსახულება. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ეს
გამოსახულებები ასახავენ მაცხოვრის ნამდვილ სახეს,
რამეთუ ეხმიანებიან იესო ქრისტეს მიწიერ ცხოვრებას
და მსგავსია იმ გამოსახულებისა, რომელიც პონტოელი
პილატეს ბრძანებით ქრისტესგან დახატულა.

არსებობს ცნობები, რომ ქრისტეს გამოსახულება
კერძო პირებსაც გააჩნდათ. რომის იმპერატორის, ალექ-
სანდრე სევერუსის ცხოვრების მემკვიდრე ლამპრიდიუსი
(ლამპრიდიუსი, ალექსანდრე სევერუსი თ. 30) გვატყობი-
ნებს, რომ ამ იმპერატორს საკერპოში ჰქონდა გამოსახუ-
ლებები აპოლონის, ორფეოსის, აბრაამის და იესო ქრის-
ტისი.

ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე, ნეტარი ავგუსტინე,
თავის შრომებში გვიყვება, რომ ჰარპოკრატელების სექ-
ტიდან ერთი ქალი, სახელად მარკელინა, პაპ ანიკიტეს
(157-168 წწ.) დროს რომში ჩამოვიდა. ამ ქალს ჰქონდა იე-
სო ქრისტეს, პავლე მოციქულის, ჰომეროსის და პითაგო-
რას გამოსახულებები, რომლებსაც იგი ეთაყვანებოდა.
უძველეს გამოცემებში შემონახულია თქმულება იესო

ქრისტეს ქანდაკებაზე, რომელიც ფილიპეს კესარიამი იყო აღმართული, ეს ქანდაკება იესო ქრისტეს სადიდებლად ერთ განკურნებულ ქალს მადლიერების ნიშნად დაედგა. ეს ქალი სახარებაში ნახსენებია „სისხლმდინარედ“. სპილენძის ქანდაკება იყო ლოცვით ექსტაზში წინ ხელებგანვდილი მუხლმოდრეკილი ქალისა. ქალის პირდაპირ იესო ქრისტეს იმავე ლითონის ქანდაკება იდგა. მაცხოვარი გამოსახული იყო იმ მომენტში, როცა იგი ხელს უწვდიდა მუხლმოდრეკილ ქალს. ქრისტეს სახე მშვიდი და კეთილსახილველია, ხოლო ფიგურა ლამაზი და ორმაგი მანტიითაა შემოსილი. ამ სკულპტურულ ჯგუფს ამთავრებს გამოსახულთა ფეხებთან ამომავალი ბალახი. ევსები კესარიელს ეს ქანდაკება ფილიპეს კესარიამი ყოფნისას უნახავს და დააფიქსირა თავის ცნობილ ნაშრომში (ევსები, ეკლესიის ისტორია III,4).

ხალხური გადმოცემით არსებობდა მაცხოვრის ნამდვილი გამოსახულება და ის ჰქონდათ ქრისტიანებსაც და წარმართებსაც. ყველა ეს მოწმობა ლაპარაკობს იმაზე, რომ უძველესი დროიდან ხალხური ტრადიცია (ზეპირი, შემდეგ კი წერილობით) მიისწრაფოდა აღებეჭდა არა მარტო სწავლება, არამედ იესო ქრისტეს გამოსახულებაც: იუდეის და გალილეის მოსახლეობას ნანახი ჰყავდათ მაცხოვარი, უსმენდნენ მის ქადაგებებს და შეეძლოთ მეხსიერებაში შეენახათ მისი წმინდა გარეგნობა.

ქართულ სინამდვილეში მაცხოვრის გარეგნობის შესახებ დაცულია ცნობა „ქართლის ცხოვრებაში“, რომელიც ანდრია პირველწოდებულის საქართველოში მომოსვლას მოგვითხრობს და ეხება ხელთუქმნელ ხატს. აწყურის მბრძანებლის, სამძივარისადმი მოხსენებიდან ვგებულობთ: „არიან უცხო კაცები, ქადაგებენ ჩვენთვის უცნობ ღმერთს ქვეყნის შემოქმედად, დამბადებლად, ადამიანთათვის სიცოცხლის მიმნიჭებლად და მკვდართა

აღმდგენლად. ჰყავთ მათ მშვენიერი ხატი, რომელსაც პატივს ცემენ" („ქართლის ცხოვრება" 3, 38-43). უდავოა, შეფასება „მშვენიერი", ამ შემთხვევაში, ხატის დეკორს არ მიეკუთვნება, არამედ, მასზე გამოსახული პიროვნებების ღირსებას, გარეგნულ სიდიადეს (რამეთუ სულიერი და სასწაულებრივი ძალა ჯერ არ გამოველინა) და სიმშვენიერეს განეკუთვნება. თანაც, ეს შეფასება ხატზე გამოსახულ ღვთისმშობელსა და ყრმა იესოს თანაბრად ეკუთვნის. თუ გავითვალისწინებთ ჩვენამდე მოღწეულ იესო ქრისტეს აღწერილობებს, რომლებიც მას ყოვლადნმინდა ღვთისმშობელს ამსგავსებენ, მაშინ ქართული წყაროს ეს ცნობა ეხმიანება დამკვიდრებულ ზოგად-ქრისტიანულ ტრადიციას.

ქრისტიანული ხელოვნების საწყის ეტაპზე, უკვე წარმოდგენილი მონაცემების საფუძველზე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ პირველ ქრისტიანულ სამყაროში ხელოვნების მდგომარეობა არ იყო გამყარებული და მისი ნაწარმოებები ყველა ქრისტიანის ცნობიერებაში ვერ პოულობდა თანაგრძნობას. ხელოვნებას უნდა გაემარჯვა პირველ რიგში მისდამი იმ დროის საღვთისმეტყველო აზრის მატარებელთა წარმომადგენლებზე, რათა მოეპოვებინა ქრისტიანთა შორის საერთო აღიარება და შემდგომ დაეკავებინა ღირსეული ადგილი მათი ღვთისმსახურების სფეროში. იკეთებდა რა ბუდეს ჯერ ქრისტიანულ ოჯახში, სახლში, ხელოვნება შემდგომ შეუმჩნევლად აღწევდა საყდარში, თანდათან გადადიოდა ეკლესიის ცხოვრებაში, რომელთაც უახლოესი ურთიერთობა ჰქონდათ ყოფით ცხოვრებასთან, როგორიცაა, მაგალითად, შეუღლებისა და დაკრძალვის წესები, აღაპის აღსრულება და სხვა საზოგადოებრივ-რელიგიური ჩვეულებები. ხელოვნების ნაწარმოებებისადმი ცუდი განწყობა ძველქრისტიანთა შორის არ იყო საყოველთაო და თავის უკიდურესი ფორმით წარმოდგენილი იყო მხოლოდ ზოგიერთი პიროვნე-

ბისგან. და ბოლოს, არ უნდა დაგვაზიწყდეს, რომ ეს გულ-გრილი დამოკიდებულება ძირითადად გამოწვეული იყო თანამედროვე ანტიკური ხელოვნებისადმი წინააღმდეგობით და მხურვალე მონდომებით, რათა აეცილებინათ მისი უარყოფითი ზემოქმედება რწმენის სწავლებასა და პირველქრისტიანულ საზოგადოების ზნე-ჩვეულებებზე. მაგრამ ამგვარი მდგომარეობა დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა. საკმარისი იყო, მხატვრულ ფორმებში ქრისტიანული შინაარსის ჩადება, მისი ქრისტიანული სულით გაცოცხლება, რაც სამუდამოდ უზრუნველყოფდა ხელოვნების მდგომარეობას ქრისტიანულ სამყაროში და იგი იქცეოდა ძლიერ აღმზრდელობით იარაღად ახალი აღთქმის ეკლესიის ხელში. თუ რამდენად ადრე დაიწყო ასეთი სწრაფვა, გვაჩვენებს კატაკომბების ინვენტარი. დასაკრძალვები მათი არქეოლოგიური სიმდიდრით მიეკუთვნება ქრისტიანობის ადრეულ ხანას და თუ წარწერებითა და მხატვრული სტილით განვსჯით, ზოგიერთი მათში გადარჩენილი გამოსახულებანი სათავეს იღებს I-II საუკუნეებში. აღსანიშნავია, რომ იმ ადგილებშიც კი, სადაც ქრისტიანები მათი დევნის ეპოქაში ძლივს პოულობდნენ უსაფრთხო კუთხეებს და იმ დროსაც კი, როცა მათ არ შეეძლოთ და არ ჰქონდათ კარგი მატერიალური საშუალებები, რათა ფართოდ აღევლინათ თავიანთი ღვთისმსახურება და ეზრუნათ რელიგიური მხარეებისათვის, — იქაც კი, სახელდობრ ამ დროში საფუძველი ჰქონდა ჩაყრილი ქრისტიანული ხელოვნების შემდგომ განვითარებას მის უმთავრეს სფეროებში: არქიტექტურაში, მხატვრობასა და ქანდაკებაში. ამ მიწისქვეშა ნაგებობათა კედლები და თაღები დაფარული იყო მხატვრობით, სარკოფაგები შემკული იყო ბარელიეფებით; საეკლესიო არქიტექტურამაც კი იპოვა აქ თავისი წარმომადგენლები კრიპტეჰში, რომელთაც საღვთისმსახურო დანიშნულება ჰქონდათ. ქრისტიანობის წინაშე დადგა ამოცანა — მიე-

ცა ახალი მიმართულება კლასიკური ხელოვნებისათვის, რომელიც ითვლიდა უკანასკნელ დღეებს, იგი უნდა გარდაექმნა და გაენმინდა წარმართული ნაკლოვანებისაგან და ასეთი განწმენდილი სახით გამოეყენებინათ თავისი მოთხოვნილებებისათვის.

ქრისტიანული გალობის წარმოშობა

მუსიკის ორიენტირი არის ღვთის შემეცნება, ან, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არსებობს მუსიკის გზით ღვთის შეცნობის პოტენციური შესაძლებლობა, რაც კონკრეტულად მჟღავნდებოდა ძველი საბერძნეთის მუსიკალურ-თეორიულ და მუსიკალურ-ფილოსოფიურ სისტემებში. ამ სისტემათა შექმნა მხოლოდ ძველბერძნული კულტურის დამსახურება არ არის, მისი ფესვები უფრო ღრმად – უძველეს დროში მიდის, ხოლო ფუნდამენტად ძველი აღმოსავლური ცივილიზაციის სამუსიკო პრაქტიკა და სამუსიკო შეხედულებები გვევლინება. ბერძენმა ფილოსოფოსებმა კი ამ ფუნდამენტზე აღმართეს უზარმაზარი შენობა მუსიკის შესახებ ანტიკური ხანის სწავლებისა, რომელიც აერთიანებს უძველესი მსოფლიოს მუსიკალური აზროვნების ყოველგვარ მიღწევას.

მუსიკის კანონი, უპირველეს ყოვლისა, მატერიალური კანონია და იგი განსაზღვრული ფიზიკური წყობის სახით ვლინდება, რომელიც სამუსიკო ბგერათა მწკრივად ჩამოყალიბებულ სამუსიკო ტონთა იერარქიაში ისხამს ხორცს. ამ კანონის გააზრება მიეკუთვნება პითაგორას, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში სწავლობდა აღმოსავლეთში და ცოდნის უდიდესი წილი სწორედ ძველგვიპტური ტაძრების საკურთხეველებიდან აქვს გამოტანილი. ამ კანონის არსს წარმოადგენს ბგერის სიმაღლეს, მჟღერი სიმის სიგრძეს და განსაზღვრულ რიცხვს შორის

კავშირის შეგნება, საიდანაც მომდინარეობს შესაძლებლობა მათემატიკურად გამოითვალოს ბგერითი ინტერვალი, მისი სიმების დაყოფის მეშვეობით. მაგალითად: ოქტავა დანაყოფით 2:1, კვინტა – 3:2, კვარტა – 4:3 და ა.შ. ეს პროპორციები ერთნაირად დამახასიათებელია როგორც აჟღერებული სიმის, ასევე კოსმოსის აგებულებისთვისაც, აქედან გამომდინარე კი მუსიკალური წესრიგი, როგორც კოსმიური სამყაროს წყობის იგივეობა, თავს იჩენს განსაკუთრებულ „სამყაროს მუსიკაში“ – *Musica mundana*.

სამყაროს მუსიკა წარმოიქმნება მოძრავი პლანეტების ეთერზე ხახუნისას ბგერების გამოცემის შედეგად, ხოლო რადგან ცალკეული პლანეტის ორბიტა შეესაბამება სიმის სიგრძეს, რომელიც კონსონირებულ ხმაშეწყობილობას ქმნის, ასევე ციურ სხეულთა მოძრაობაც წარმოშობს სფეროთა ჰარმონიას. მაგრამ ეს ციური სფერული ჰარმონია, თუ მუსიკა, თავდაპირველად მიუწვდომელია ადამიანის სმენისა და ფიზიკური აღქმისათვის, ვინაიდან მისი ათვისება შესაძლებელია მხოლოდ სულიერებით, რომელიც ინტელექტუალურ ჭვრეტას ემყარება. ეს კონცეფცია, როგორც ჩანს, გვევლინება (ქრისტიანული კონცეფციიდან გამომდინარე), როგორც მეხსიერების სუსტი გამოძახილი ანგელოზთა გალობის შესახებ, რომელიც საკმაოდ დაშორებული და ძლიერ დამახინჯებული წარმოდგენაა მასზე. უსხეულო ძალთა გონივრული გალობა, რომელიც ღვთის სადიდებელია, აქ ჩანაცვლებულია ჟღერით, რომელსაც თუნდაც უზარმაზარი, მაგრამ მაინც უსულო კოსმოსური სხეულები გამოსცემენ. და მაინც ეს კონცეფცია გარკვეულწილად სინამდვილეს შეესაბამება, რადგან უკვე იმის აღიარება ხდება, რომ არსებობს რაღაც ზეციური ჟღერადობა [ჰანგი], როგორც უმაღლესი წესრიგის გამოვლინება, რომლის ათვისება შეუძლებელია ფიზიკური ძალებით.

პითაგორელთა სწავლების მიხედვით, კოსმოსურ იერარქიაში *Musica mundana*-ს მოსდევს *Musica humana*. ანუ კაცობრიობის მუსიკა, რადგან ადამიანური არსებობისათვისაც დამახასიათებელია ჰარმონია, რომელიც ურთიერთსაპირისპირო სასიცოცხლო ძალთა წონასწორობას ასახავს. ჰარმონია არის სიჯანსაღე, სწეულება კი დისჰარმონიაა, კეთილხმოვანების (კონსონანტურობის) დაკარგვა. აქედან მომდინარეობს მუსიკის უპრეცედენტო მნიშვნელობა ადამიანის სიცოცხლისათვის პითაგორას სწავლებაში. იამბლიხი გვამცნობს: „პითაგორამ დააწესა აღზრდა მუსიკის საშუალებით, საიდანაც ხდება ადამიანური ზნე-ჩვეულებების (ხასიათის) და ვნებების მკურნალობა და სულიერ უნართა ჰარმონიის აღდგენა. იგი თავის ნაცნობებს უწესებდა ე.წ. სამუსიკო ვარჯიშებს. გამოიგონებდა რა ამა თუ იმ მელოდიის საოცარ ნარევს, რომელთა საშუალებითაც ადვილად მომართავდა და მოაქცევდა სულის ვნებებს საპირისპირო მდგომარეობაში. ამგვარად, მუსიკის მესამე სახეობა – ინსტრუმენტული მუსიკა – *Musica instrumentalis*, რომელიც *Musica mundana*-ს მსგავსად ვერ პოვებს სრულ განსხეულებას მიწიერ სმენად მუსიკაში, მაინც ინსტრუმენტის ხმას შეუძლია ჰარმონიაში მოიყვანოს სული, რომელიც მზადაა, აითვისოს ზეციური ჰარმონია, ვინაიდან მსგავსი ზემოქმედებს მსგავსზე.

სულის ამ ზეციურ ჰარმონიასთან ერთობა არის კათარზისის ანუ განწმედის არსი. კათარზისი, თავის თავად, წარმოადგენს რა ცნობიერების განწმენდას ყოველგვარი შემთხვევითის, მიმდინარეს /წარმავალს/ არაკეთილხმოვანებისაგან და უმაღლესი ჰარმონიული მდგომარეობის მოპოვებას, არის ერთ-ერთი ძირითადი გაგება მუსიკის შესახებ ძველბერძნული სწავლებისა ზოგადად და პითაგორას სწავლებისას კერძოდ. მაგრამ პითაგორას მოსწავლეთა პრაქტიკაში კათარზისი მიიღწეოდა

არა მხოლოდ მუსიკით, არამედ მთელი ასკეტური სისტემის მოქმედებით, რომელშიც მუსიკის კათარზისული ბუნება ეხამებოდა ლოცვას, მარხვას და მკითხაობას, რადგან როგორც იამბლიხი მოწმობს: „პითაგორელები მეცნიერებებიდან ყველაზე მეტ პატივს სცემდნენ მუსიკას, მედიცინას და მანტიკას (მკითხაობის ხელოვნებას)" (142. 129). თუ მედიცინა სხეულის ჰარმონიას იძლევა, ხოლო მკითხაობა, ანუ მანტიკა მიისწრაფვის ადამიანის გარეგნულ განვითარებასთან, მის ბედთან მოიყვანოს ჰარმონიაში, მაშინ მუსიკა თვითონ სულს ანიჭებს ჰარმონიას.

ადამიანის სულზე მუსიკის ამგვარი ზეგავლენის აღიარებიდან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ სტრუქტურულად განსხვავებული მელოდიები სხვადასხვა ეთიკურ ზეგავლენას ახდენენ ცნობიერებაზე. ამ ვითარებამ, რომელიც მუსიკის განვითარების შემდგომი ეტაპია, მიიღო სახელწოდება ეთოსის შესახებ სწავლებისა. პირველად ამ სწავლების შესახებ ბერძნებმა შეიტყვეს ათენელი დამონისაგან, რომელიც გახლდათ პერიკლესა და სოკრატეს მუსიკის მასწავლებელი. სრული განვითარება და სისტემურობა მუსიკის შესახებ სწავლებამ პლატონის ქმნილებებში პოვა. თუკი პითაგორას სწავლება ეზოთერულ ხასიათს ატარებდა, ხოლო მუსიკის მიზანს პითაგორასათვის წარმოადგენდა კათარზისის მიღწევა ცალკეულ გამორჩეულ და მონდომებულ მოწაფეთა მიერ, მაშინ პლატონის მიხედვით, მუსიკის მიზანი გახლდათ ალეზარდა იდეალური სახელმწიფოს იდეალური მოქალაქე, როგორც კოსმოსურ მთლიანობაში მოაზროვნე, როგორც კოსმოსის ხორცშესხმა მისი მარადიული და გარდაუვალი კანონებით სახელმწიფოებრივ, სამოქალაქო და პირად ცხოვრებაში. მუსიკა და გიმნასტიკა (ვარჯიში) წარმოადგენდნენ ამ აღზრდის ძირითად გამოვლინებებს, ამასთანავე, მუსიკა მოიაზრებოდა „სულის გიმნასტიკად (სულის ვარჯიში)", რომელიც ზრდიდა უდრეკ, მტკიცე და

მოწესრიგებულ ადამიანს, ზუსტად ისევე, როგორც მოწესრიგებულია ციურ მნათობთა მოძრაობა. მუსიკისადმი ამგვარი დამოკიდებულება დამახასიათებელია მთელი ძველბერძნული კულტურისათვის. არკადიის მოქალაქეები, მაგალითად, მუსიკას სწავლობდნენ სავალდებულო თანამიმდევრობით 30 წლის ასაკამდე: სპარტაში, თებესა და ათენში თითოეულს უნდა ესწავლა ავლოსზე დაკვრა, ხოლო გუნდში დაკვრა-სიმღერა უმთავრესი მოვალეობა იყო ნებისმიერი ახალგაზრდა ბერძნისათვის.

განსხვავებული მუსიკალური სტრუქტურები სხვადასხვა ზეგავლენას ახდენენ ადამიანის სულზე, ამიტომ, ბუნებრივია, ამ სტრუქტურებს შორის აღმოჩნდება აღზრდისათვის მეტად შესაფერისი, ნაკლებად შესაფერისი, ან სულაც შეუფერებელი. მუსიკალურ სტრუქტურათა სარგებლისა და ზიანის გარჩევა, თუ შეცნობა წარმოადგენს ეთოსის შესახებ სწავლების არსს.

ბერძნებში უფრო ამაღლებულად, მამაცურად და ზნეობრივად სრულყოფილად ითვლებოდა დორიული კილო. კლიმენტი ალექსანდრიელი გვამცნობს, რომ „ებრაელებში ბატონობს დორიული კილო“. ფრიგიულ კილოს ბერძნები თვლიდნენ აღმგზნებად და ომისთვის გამოსადეგად, ლიდიურს – ქალაქურ მომადუნებელ-შესასუსტებლად და ამიტომაც თავისუფალი ადამიანის აღზრდისათვის გამოუსადეგარად. შესაბამისად, ყველა სხვა კილოთაგან თითოეულს მიენერებოდა მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი ეთიკური შინაარსი და ზემოქმედება. ეთიკურ შეფასებას ექვემდებარებოდა არა მხოლოდ კილოები და რიტმები, არამედ ინსტრუმენტებიც. როცა პითაგორა ხმარობდა ლირას, „ფლეიტას კი თვლიდა თავაშევებულ, მედიდურ და თავისუფალი ადამიანისათვის არასაკადრისი ჟღერადობის მქონედ“. პლატონი ზნეობის განმრყვნელ ინსტრუმენტად თვლიდა ავლოსს. საერთოდ კი პლატონი, თავის იდეალურ სახელმწიფოში,

დასაშვებად მიიჩნევა მხოლოდ ორი კილოს ხმარებას: დორიულისა – მშვიდობიანობისას, ფრიგიულის – ომიანობის დროს. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა ცოცხალ მუსიკალურ პრაქტიკაზე მკაცრი სულიერი კონტროლის აუცილებლობის შესახებ. ინსტრუმენტზე დამკვრელები და მომღერალნი უნდა ხელმძღვანელობდნენ სულიერი სარგებლის მოსაზრებით, მოიცვილონ ყველაფერი განმრყენელი, ზედმეტად აღმგზნები და მისდევდნენ მხოლოდ იმას, რაც წმენდს, აღამაღლებს და ჰარმონიულს ხდის, ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ კანონის არსებობისას თუ სპეციალური კანონიკური წესების შეკრებით.

ჭეშმარიტად სულიერი, ზნეობრივი ხელოვნება კანონიკური უნდა იყოს. ამგვარი კანონიკური ხელოვნების მაგალითს პლატონისათვის ეგვიპტური კულტურა წარმოდგენდა. „როგორც ჩანს, უძველესი დროიდან ეგვიპტელებმა აღიარეს, რომ სახელმწიფოებში ახალგაზრდებმა ჩვევად უნდა გაიხადონ მეცადინეობა მშვენიერი სხეულის მოძრაობითა და მშვენიერი სიმღერებით (გიმნასტიკა და მუსიკა). ეგვიპტელები საკურთხეველში საჩვენებლად გამოჰყვანდნენ ნიმუშებს, ხოლო მათ წინააღმდეგ რაიმე სიახლის შემოღება, ან სხვა რაიმის გამოგონება, რაც საკუთარი არ იქნებოდა, არ იყო ნებადართული, არც ფერმწერთათვის და არც სხვა ვინმესთვის. იგივე შეეხება სამუსიკო ხელოვნებასაც. ამგვარ სტაბილურობას მუსიკაში უზრუნველყოფდა ძველეგვიპტური პრინციპი „ნომა“ – მელოდირი მოდელი, განსაზღვრული სიტუაციით მკაცრად განმტკიცებული და კანონიკურად დამტკიცებული. სწორედ კანონიკურობა აძლევს ნებას თავდაპირველ სახეს იყოს მშვენიერების ერთგული და შეინარჩუნოს მუსიკა სულიერ, ზნეობრივ სიმაღლეზე, რასაც სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა გააჩნია, რადგან მუსიკის ზნეობრივი მდგომარეობა მაჩვენებელია სახელმწიფოს ზნეობრივი მდგომარეობისა.

ანტიკური სამყაროს ცოცხალმა მუსიკალურმა პრაქტიკამ ვერ შეძლო ამ სულიერ მოთხოვნილებათა სიმაღლეზე შეჩერებულიყო. სიამოვნებისა და მძაფრი განცდების წყურვილი უფრო ძლიერი აღმოჩნდა სულიერ სრულყოფილებისაკენ სწრაფვაზე და გაარღვია რა ყოველგვარი კანონიკური საზღვარი, მუსიკალური ხელოვნება გადავიდა არსებობის შემდგომ – ესთეტიკურ სტადიაში. ამიერიდან მუსიკის მიზნად იქცა არა უმაღლეს ჰარმონიასთან შერწყმა, არა მამაცი მოქალაქის აღზრდა, არამედ რაღაც განსაკუთრებული სიამოვნების განცდა, რომელიც ესთეტიკურ სიამოვნებად იწოდებოდა. არისტოტელეს სიტყვებით, მუსიკა არის „ჩვენი თავისუფალი დროის შევსება“ და ის ემსახურება „თავისუფლად შობილი ადამიანების ინტელექტუალურ გართობას“ (არისტოტელე, პოლიტიკა VII. 5).

ახლა უკვე არაფერია აკრძალული და ნებისმიერი საშუალება, რომელსაც შეუძლია სიამოვნების ან მძაფრი განცდის მინიჭება, დაშვებულია იმ შემთხვევაშიც კი, როცა მას გააჩნია სულის განმრყენელი და დამღუპველი ზემოქმედება. საერთოდაც ამა თუ იმ მუსიკალური საშუალების სულზე ზემოქმედების განხილვა უბრალოდ იხსნება დღის წესრიგიდან და მუსიკალური სინამდვილის ერთადერთ კრიტერიუმად რჩება სიამოვნება. სწორედ ამ დროს ხმარებაში შემოდის ყველაზე მეტად დახვეწილი და ნატიფი კილოები, დიატონურის გარდა შემოდის ქრომატული და ენჰარმონიული კილოები, ვირტუოზული ინსტრუმენტული შესრულება, გაჩნდნენ უდიდესი არტისტი – ვირტუოზები, რომლებიც დაკვრისას პოულობენ სულ უფრო და უფრო ახალ გასაოცარ ეფექტებს (მაგალითად, იმპერატორი ნერონი), იმართება გრანდიოზული სამუსიკო შეჯიბრებები და ა.შ. იდუმალი აღმოსავლური კულტების ეგზოტიკური მელოდიებისა სიმღერებთან, რომლებიც „პურსა და სანახაობას“ მოითხოვდნენ – ამ-

გვარია დიაპაზონი ანტიკური სამყაროს დასასრულის მუსიკისა, რომის იმპერიის მუსიკისა ქრისტეს მოსვლის წინ, მუსიკისა, რომლის სულიერ-ზნეობრივი დონე წარმოადგენს მაჩვენებელს იმ სახელმწიფოსა და სამყაროს სულიერ-ზნეობრივი დონისა, რომელმაც იგი წარმოშვა.

მუსიკის გზას არ შეუძლია ღმერთამდე მიყვანა, და მაშინაც კი, როდესაც მუსიკა აშკარად აახლოებს ადამიანის ცნობიერებას ღვთის შემეცნებასთან, თითქოს ანახევებს მას ზეციურ ჰარმონიას, რიცხვულ პროპორციულობას ბგერათა მწკრივისა თუ მწყობრ კოსმოსურ წესრიგს, რომელთა „განხილვითაც ხილულია მისი უხილავი, მარადიული ძალა მისი და ღვთიურობა“ – მაშინაც კი არ ადიდებს ღვთის შემეცნობი ადამიანი მას როგორც ღმერთს, არამედ იწყებს გაღმერთებას თვითონ ამ კოსმოსური წესრიგის, რიცხვისა თუ ჰარმონიისა, ე.ი. თაყვანისცემას და მსახურებას ქმნილებისა, შემოქმედის ნაცვლად, მუსიკას არ ძალუძს გამოიყვანოს ადამიანის ცნობიერება ამგვარი კოსმიზმის თუ „კოსმოსში ჩაკეტილობის“ მდგომარეობიდან, ამ ზღვრის გადალახვა დასჭირდა ქრისტიანობას, რათა მუსიკისთვის შესაფერისი ადგილი გამოეცვლინა.

ანტიკურმა მგრძნობელობითმა მუსიკამ, რომელიც განასახიერებს უძველესი სამყაროს ყოველგვარ მუსიკას, გაიარა განვითარების რამდენიმე ეტაპი: მაგიური ეტაპი, დაწყებული ნახევრადმითური ორფეოსით, რომელიც ღირაზე დაკვრით ჯოჯოხეთის ძალებს იმორჩილებდა; მისტიკური ეტაპი, როდესაც მაგიური ექსტაზის ბუნება შეიცვალა პითაგორასეული განმმენდით თუ კათარსისით; ეთიკური ეტაპი, მუსიკალური სტრუქტურების ესთეტიკური ბუნების შეცნობის ეტაპი და ბოლოს, ესთეტიკური ეტაპი, როდესაც მუსიკალურმა აღმადგენამ მოიპოვა გამოხატვის უსაზღვრო თავისუფლება.

ღვთის შემეცნების პოტენციური შესაძლებლობები მუსიკისა, დაკავშირებული მისტიკურ ჰარმონიულ კა-

თარსისსა და ეთოსის შესახებ სწავლებასთან, რეალიზებული იქნენ ახალდაბადებული ღვთისმსახურების გალობაში და გარდაქმნილი სახით მის შემადგენელ ნაწილად იქცნენ.

ქრისტიანული გალობის ჩამოყალიბება ურთულესი ისტორიული პროცესია, რომლის არსი ელიზურ, იუდეველთა, სირიულ, კოპტურ, ქართულ და სხვათა ეროვნულ-მელოდიური საწყისების გაერთიანებაშია, ასევე მთელი ამ სხვადასხვაგვარი მინიერი გალობის ზეციური გალობის ერთიან და ჭეშმარიტ სახედ გარდაქმნა. „ახალ ბგერით სფეროში ერთბაშად გავრცელდა, და როგორც ფლუიდმა აავსო ტექსტები კოლორატურული არაბესკებით, დამრიგებლური და სტროფიკული მელოდიებით, რომლებიც გამოიყვნენ პნევმონიური მელოსიდან. ამგვარად, მუსიკა გადაიქცა სულის სიმბოლოდ, რომელიც მოეფინა მხოლოდ მორწმუნეებს და გაანათლა ყოველი მათგანი, ამასთან მისი არსის ერთიანობა ამით არ დარღვეულა“, – წერს XX ს. I ნახევრის ცნობილი მკვლევარი საეკლესიო გალობისა ჰენრიხ ბესელერი. ამ ზეციური გალობის დანაწევრება უკვე არ ეფუძნება საცეკვაო, ანტიკური მუსიკის სხეულის რაოდენობრივ რიტმიკას, არამედ წარმოადგენს ახალი ტიპის თავისუფალ რიტმულ წყობას.

ამ სისტემის არსებობის ისტორია შეიძლება დაიყოს ორ პერიოდად: პირველი – მოციქულებიდან წმინდა კონსტანტინე დიდის მოღვაწეობამდე, მეორე – წმინდა კონსტანტინე დიდის ეპოქიდან ღმერთშემოსილი იოანე დამასკელისა და VII საეკლესიო კრებამდე. პირველი პერიოდი დიდად განსხვავდება თვითონ არაერთგვაროვანი მელოდიური ტრადიციებისაგან და ცალკეული ეკლესიების მიერ მათი პრაქტიკაში საკმაოდ თავისუფალი გამოყენებისაგან.

პირველ საუკუნეებში ქრისტიანული ღვთისმსახურება მჭიდრო კავშირში იყო ძველი აღთქმის ღვთისმსა-

ხურებასთან, რომელიც იერუსალიმის ტაძარში სრულდებოდა. მოციქულები და პირველი ქრისტიანები, მუდამ ტაძარშიც იყვნენ, „ადიდებდნენ და აკურთხებდნენ უფალს“ და საკუთრივ ქრისტიანულ შეკრებებს სახლებშიც აწყობდნენ. ამ შეკრებებს რომ გალობა ახლდათ, მონაშობს როგორც წმინდა მოციქულ იაკობის ეპისტოლე, ისე წმინდა მოციქულ პავლეს სიტყვები, სადაც იგი გვიჩვენებს „ფსალმუნებით, სასულიერო სიმღერებით, გულით ვუგალობდით ღმერთს“ (იაკობი 5.13; ეფეს. 5.19). ამგვარად, იერუსალიმის ტაძრის საგალობო პრაქტიკა ორი კომპონენტისაგან შედგებოდა: ძველი აღთქმის საეკლესიო გალობისა და ხალხური, ანუ თვით ქრისტიანულ შეკრებებზე შესრულებული გალობისაგან. სწორედ ამ მეორე კომპონენტმა იწყო აქტიური განვითარება ახალჩამოყალიბებული ქრისტიანული ტაძრების პრაქტიკაში.

ამ შეკრებებზე რომ გალობას ჰქონდა თავისი განსაკუთრებული დამოუკიდებელი ხასიათი, მონაშობს ფილონ ალექსანდრიელი, ძვ. წ. I და ახ. წ. I სს. იუდეველი მწერალი, რომელიც პირველი ქრისტიანების შესახებ გვამცნობს: „ისინი მხოლოდ ჭვრეტას კი არ სწავლობენ, არამედ ადგენენ საგალობლებსა და ჰიმნებს ღვთის სადიდებლად, სხვადასხვა ზომითა და ჰანგით, რომელთაც მაშინვე შესაფერის რიტმს შეუწყობენ“. ამგვარი საგალობლებისა და ჰიმნების შედგენა და მათი შესრულება ატარებდა თავისუფალ და, შესაძლებელია ითქვას, იმპროვიზებულ ხასიათსაც კი.

„ხელების დაბანვითა და ლამპრების ანთებით, – წერს ტერტულიანე, – თითოეულს გამოიხმობდა შუაგულში, რათა შეესრულებინა ღვთისსადიდებელი გალობა საკუთარი შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, წმინდა წერილის ან საკუთარი გონების კარნახით“ (ტერტულიანე, აპოლოგია 4.3). აქ ჯერ კიდევ არ არსებობს არც სპეციალური წერილები ღვთისმსახურების გალობისა, არც

სპეციალურად განვრთნილი და მომზადებული მგალობ-
ლები, ხოლო რადგან პირველი ქრისტიანები ძირითადად
დაბალი სოციალური ფენიდან იყვნენ, მათი სიმღერაც
ადვილად გასაგები უნდა ყოფილიყო. ფილონ ალექსან-
დრიელი ამ გალობას ასეთნაირად აღწერს: „ფსალმუ-
ნი იწყება ერთი ზომიერი და კეთილხმოვანი გალობით,
დანარჩენები კი ჩუმად უგდებენ ყურს და მხოლოდ ბო-
ლო ტაეპში უერთებენ თავიანთ ხმებს“ (135. 53). ამ აღ-
წერილობაში ადვილად იცნობა გალობის იპოფონიური
პრინციპი, რომლის არსიც მდგომარეობს იმაში, რომ მგა-
ლობები ხმას უწყობენ ერთ ყველაზე გამოცდილ მგა-
ლობელს, იმეორებენ მთელ მელოდიურ სტროფს, ან მხო-
ლოდ მის დაბოლოებას, ან კიდევ ერთ რომელიმე ფრაზას
(მაგალითად: „ალილუია“, „რამეთუ უკუხისამდე არს წყა-
ლობა მისი“ და ა.შ.).

თანამედროვე ღვთისმსახურების პრაქტიკაში იპოფო-
ნიური გალობის კვალი შეინიშნება მისამღერების შესრუ-
ლებისას „რამეთუ ჩვენთან არს ღმერთი“ ქრისტიეობის
დღესასწაულზე და „დიდება მაღალღიანზე“ დიდი შაბათის
მსახურებაზე და აღდგომის დღესასწაულზე „ქრისტე აღ-
სდგა“-ს ტროპარის გამეორებაც შეიძლება ჩაითვალოს
იპოფონიური გალობის მაგალითებად. პირველი ქრის-
ტიანების ღვთისმსახურების პრაქტიკაში იპოფონიური
გალობა, როგორც ჩანს, უმთავრესი იყო არა მხოლოდ
უბრალოებით და მისაწვდომობით, არამედ ტრადიციუ-
ლობითაც, რადგან ძველალექსიურულ გალობაშიც შე-
ინიშნება ეს პრინციპი, რომელიც ვლინდება ზოგიერთი
ფსალმუნის (მაგ. ფსალმ. 135) პოეტურ ფორმაში.

იპოფონიურ გალობასთან ერთად ადრეული ქრისტიან-
ული ეკლესია ფართოდ იყენებდა ანტიფონურ გალობა-
საც, რომელსაც ასევე ღრმად გაედგა ფესვები ძველალ-
ექსიურული გალობის ტრადიციაში. პლინიუს-უმცროსის
წერილში ტრაიანეს მიმართ, ნათქვამია, რომ „ზოგიერთ

დღეებში ქრისტიანები იკრიბებიან მზის ამოსვლამდე და მონაცვლეობით (ე. ი. ანტიფონურად) უძღვნიან ღმერთს სახოტბო ჰიმნებს" (პლინიუს უმცროსი, წერილი X, 97). ეს წერილი, რომელიც შექმნილია 111-112 წწ., დროის მიხედვით ემთხვევა წმინდა მამის, ეგნატე ღმერთშემოსილის (49-107 წწ.) ცხოვრებასა და მოღვაწეობის ჟამს და ირიბად ადასტურებს ისტორიკოს სოკრატეს ცნობას, რომ სწორედ ამ მოციქულმა შემოიღო ანტიფონური გალობა ანტიოქიის ეკლესიაში და აქედან, როგორც ძირითადი წყაროდან, იგი გავრცელდა მთელ ქრისტიანულ ეკლესიაში. მაგრამ, ეს ცნობა ადასტურებს მხოლოდ იმ ფაქტს, რომ წმინდა მამა ეგნატე ღმერთშემოსილის (ახ. წ. 75 წ.) ანტიოქიის ეპისკოპოსობამდე ანტიფონური გალობა, უკვე კარგადაა ცნობილი ქრისტიანებისათვის, არ იხმარებოდა მხოლოდ იმის შედეგად, რომ ქრისტიანული ღვთისმსახურება სრულდებოდა დიდი საიდუმლოთი, დაფარულად და შესაძლოა, მოკრძალებით, მაშინ როდესაც ანტიფონური გალობა მოითხოვს გარკვეულ ზეიმურობას და ამაღლებულ განწყობილებას.

იპოფონური და ანტიფონური პრინციპების გარდა, ძველი ქრისტიანული ეკლესია იცნობდა ასევე სიმფონიურ (ანუ შეწყობით) პრინციპის გალობას. სწორედ ასე განისაზღვრა წმინდა მოციქულების მიერ სამგზის ეგალობათ უფლის ღოცვა „მამაო ჩვენო“ და იქნებ სწორედ ეს პრინციპი ასხამს ყველაზე მეტად ხორცს მთელი მართლმადიდებელი ეკლესიის გალობის მისწრაფებას, გამოხატულს სიტყვებით: „ერთითა პირითა და ერთითა გულითა“. ძველი ქრისტიანული გალობის სამივე პრინციპი – იპოფონიური, ანტიფონური და სიმფონიური, როგორც ყველაზე მეტად კეთილხმოვანი, ახლაც ჟღერს მართლმადიდებლურ ეკლესიაში ბრწყინვალე შვიდეულში საეკლესიო ტიპიკონის მიხედვით. ეს წარმოადგენს დასტურს იმისა, რომ ის, რაც ღირებულია, არ შეიძლება

იქნეს ამოღებული მართლმადიდებელი ეკლესიის გამოცდილებიდან და რომ ყველაფერი, სულიერი მნიშვნელობისა, სამუდამოდ რჩება მის მეხსიერებაში.

ადრექრისტიანული ღვთისმსახურება, გალობის პრინციპების გარდა, განასხვავებდა საგალობელთა ცალკეულ ტიპებსაც. წმინდა გრიგოლ ნოსელი წერს: „ფსალმუნთა არის მელოდია, რომელიც მუსიკალურ ინსტრუმენტს მოითხოვს; გალობა არის ადამიანის ბაგეებიდან მომდინარე ჰანგი, რომლის დროსაც ჟღერს დანანევრებული სიტყვები. ჰიმნი არის ღვთის კურთხევა ჩვენთვის ბოძებული კეთილდღეობისათვის“. ამ სიტყვებში არა მხოლოდ გალობის რაღაც კლასიფიკაციაა მოცემული, არამედ იკვეთება იერარქია, რომელსაც უფრო მკაფიოდ აყალიბებს წმ. იოანე ოქროპირი:

„ფსალმუნებში თავმოყრილია ყველაფერი ადამიანური, ჰიმნებში კი არაფერია ადამიანისეული. ამიტომაც თავიდან ბავშვს ასწავლე ფსალმუნება, ამის შემდეგ კი იგალობოს ჰიმნები, რადგან ეს უკანასკნელი უფრო ღვთაებრივია. ზეციური ძალები ჰიმნებს გალობენ და არა ფსალმუნებს“. ეს სიტყვები მოწმობს სწრაფვას კარგად განვითარებული და მოფიქრებული ღვთისმსახურების სტრუქტურების შექმნისაკენ, რომელსაც თან ახლავს მკაცრად განსაზღვრული მელოდია, მაგრამ ამ მისწრაფების რეალიზება ვერ მიიღწეოდა მოცემულ ისტორიულ ეტაპზე, რომლის დროსაც საფუძველი მხოლოდ ძირითად მელოდიაურ სისტემებს ეყრებოდა.

შეცდომა იქნებოდა, რომ ახალათქმისეული გალობა გაგვეგო, როგორც მექანიკური შეკრების, სხვადასხვა პრინციპისა და გალობის სახეების გაერთიანების პროცესი, როგორც უკვე არსებული ტრადიციების უბრალო ექსპლუატაცია, რადგან გალობის ჩამოყალიბება, უპირველეს ყოვლისა, იყო მკაცრი გადარჩევა და განხილვა მელოდიაური საშუალებებისა, რომელიც ქრისტიანულ

მსოფლმხედველობის პრიზმაში გულმოდგინე განხილვის საფუძველზე ჩამოყალიბდა.

„გულისამაჩუყებელი ჰანგები და მტირალა რიტმები – ეს კარიული მუსიკის მუზის ცბიერი ხრიკები – რყვნიან ზნეობას, ვერაგული ხელოვნებით შეუმჩნევლად ჩაითრევენ რა სულს კოსმოსის თარეშსა და პარპაშში (სახალხო სეირნობა [ქეიფი] სიმღერით)“ (კლიმენტი, სტრომატები 5,3), – წერს კლიმენტი ალექსანდრიელი, ერთი პირველთაგანი მოძღვარი ეკლესიისა, რომელმაც დაიწყო გალობისა და ცხოვრების ურთიერთზემოქმედების საკითხის განხილვა. სწორედ მისგან იღებს სათავეს წმინდა მამათა სწავლება საღვთისმსახურო გალობის შესახებ – სწორი გალობა მართალი ცხოვრების შედეგია, ხოლო მართალი ცხოვრება სწორი გალობის წინაპირობაა. ამგვარად, იქმნება ვითარება, რომლის მიხედვითაც მართალი ცხოვრება უკვე არის გალობა. წმინდა მამა გრიგოლ ნოსელი ამგვარად ხსნის ამ მოსაზრებას: „უფალი გიბრძანებს, რომ შენი ცხოვრება იყოს ფსალმუნი, რომელიც შედგენილი იქნებოდა არა მიწიერი ბგერებისაგან (ბგერებად ნაგულისხმებია აზრები), არამედ მაღლით, ზეციური სიმაღლიდან მიიღებდა თავის წმინდა და მკაფიო ჟღერადობას. ამ ფსალმუნის იგავური არსის მსმენელები არიან ისინი, ვისაც შენ აძლევ ღირსეულად ცხოვრების მაგალითს“.

გალობის ამგვარი გაგება წარმოშობს სწავლებას ადამიანზე, როგორც სულიწმიდის მიერ გამართულ ინსტრუმენტზე. „მამ ვიქცეთ ფლეიტად, ვიქცეთ კითარად სულიწმიდისა, ჩვენც მოვამზადოთ თავი მისთვის როგორც აწყობენ მუსიკალურ ინსტრუმენტებს. დაე, შეეხოს იგი ჩვენს სულებს პლექტორად“, – წერს წმინდა იოანე ოქროპირი. ადამიანის სხეულის სხვადასხვა ნაწილი, „ღანვები, ენა და ხორხი – ჰგვანან სიმებს, რომელთაც პლექტორის საშუალებით აწყობენ. ტუჩები ისევე მოძრაობენ,

როგორც თითები ფლეიტაზე", - წერს გრიგოლ ნოსელი. ამ მუსიკალურ ანთროპოლოგიას ავითარებს წმინდა მღვდელმთავარი ბასილი დიდი. მისი მტკიცებით: „საფსალმუნე“ სხეულის წყობაა, ხოლო თვით ფსალმუნი არის გონებას დაქვემდებარებული სხეულის მოძრაობა“.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან შესაძლებელია პრაქტიკული დასკვნის გაკეთება: „მუსიკა სხვა არაფერია, თუ არა უფრო მაღალი ცხოვრების სტილისაკენ სწრაფვა. მისი მიზანია, მოუწოდოს კეთილისმყოფელთ, არ დაუშვან თავიანთ ქცევაში არამუსიკალური ქმედებები, რაც არღვევს ჟღერადობას, და აფრთხილებს, სიმები, რომ არ დაწყდეს, მეტისმეტად არ დაჭიმონ. არ არის საჭირო სიმების ზედმეტად მოშვებაც, ვინაიდან ის დაკარგავს სასურველ ჟღერადობას მსგავსად სულისა, რომელიც ზედმეტი მოდუნებისაგან ყრუვდება.“

საერთოდ, მუსიკის წესების მიხედვით, სიმები ხან დაჭიმულია და ხანაც პირიქით. ამ ფაქტორის გათვალისწინებით აუცილებელია გვახსოვდეს, რომ შევინარჩუნოთ ჩვენი ცხოვრების მელოდია და სწორი რიტმი და თავიდან ავიცილოთ როგორც ზედმეტი დაჭიმულობა, აგრეთვე ზედმეტი მოდუნება“. გრიგოლ ნოსელის ამ სიტყვებს მთავარი ადგილი უჭირავს მუსიკალური ანთროპოლოგიის რელიგიურ ინტერპრეტაციაში, ვინაიდან, ისინი აღწერენ ანტიკური ეთოსის შესახებ სწავლებიდან გარდასახვის, განწმენდისა და განვითარების პროცესს და იმავედროულად წარმოაჩენენ გალობის ახალ, ქრისტიანულ საფუძვლებს.

ამ სწავლების პრაქტიკული ფრთაშესხმაა საეკლესიო წესდების აღქმა არა მხოლოდ როგორც ქრისტიანული ცხოვრების წესისა, არამედ როგორც სულიერი „მონესრიგებული ჟღერადობის“ ან გალობის განსხვავებული ტიპისა, ვინაიდან თუ მუსიკალური კანონი, როგორც სხეულის კანონი, გარდაიქმნება მატერიალურ ბგერე-

ბად, მაშინ საღვთო (სულიერ) გალობას აქვს შინაგანი და სულიერი აღმავლობის წესი, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, გალობის საშუალებით სული საიდუმლო კიბით ღმერთისაკენ ამალლდება. აი სწორედ ამ მიზეზით საღვთისმსახურო გალობის ისტორია მჭიდროდ უკავშირდება საეკლესიო წესდებისა და ტიპიკონის, როგორც ქრისტიანის შინაგანი და გარეგანი ცხოვრების წესის ორგანიზების სახელმძღვანელოს შექმნის ისტორიას, ის სათავეს იღებს ღირსი ეფრემ დიდისა (IV ს.) და წმინდა აღმსარებელ ხარიტონის (V ს.) ეპოქიდან. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ტიპიკონი ასკეტური ღვაწლის შედეგია, ადვილად დავასკვნით გალობის სამმხრივობის კვანძის არსებობის მნიშვნელობას.

ამრიგად, თავისი ისტორიული განვითარების პირველი პერიოდის ბოლოსათვის ქრისტიანული ეკლესიის საღვთისმსახურო გალობა უკვე მრავალმხრივ მოვლენას წარმოადგენდა და მოიცავდა, უპირველესად, სხვადასხვა პრინციპის მქონე გალობის დიფერენცირებულ პრაქტიკასა და გალობის სხვადასხვა ტიპებს; აგრეთვე, მასში უკვე შეინიშნებოდა ამ პრინციპების მმართველი სისტემის ჩანასახები, რაც მათ ერთ სტრუქტურასა და საეკლესიო წესდებაში აქცევდა; და, ბოლოს, საღვთისმსახურო გალობის კონცეფცია, რომელიც ადამიანს სულიწმიდის ინსტრუმენტად მოიაზრებდა, აქედან მომდინარეობდა „მუსიკალური ანთროპოლოგია“. უნდა აღინიშნოს, რომ გალობის სირთულე და მრავალმხრივობა ჯერ კიდევ ერთგვარად განუვითარებელი იყო, ვინაიდან პერმანენტული დევნა და ქრისტიანთა კატაკომბური, ნახევრად უკანონო მდგომარეობა აფერხებდა მის სრულ განვითარებას. თუმცა ამ მოვლენის ერთგვარ „გაუხსნელ“ მდგომარეობაში ჩადებულია პირველი სამი საუკუნის ქრისტიანული გალობის დიდებული ფესვები. საჭირო იყო მხოლოდ სათანადო პირობები ზრდის დასაჩქარებლად და

სწორედ კონკრეტულმა ისტორიულმა მოვლენებმა განაპირობა საღვთისმსახურო გალობის პირველი დაფარული პერიოდის დასასრული და მეორე მშვიდობიანი განვითარების პერიოდის დასაწყისი.

თავი IV

პირველ ქრისტიანთა ყოფითი კულტურა და გარე სამყარო

ლოცვა

წმინდა ეგნატე ღმერთშემოსილი (II ს.), ანტიოქიის ეპისკოპოსი, იოანე ღვთისმეტყველის მოწაფე, თავისი დროის ქრისტიანებს უქადაგებდა: „ურწმუნონი მშვიდობის ბეჭდის მატარებელნი არიან, ხოლო მორწმუნენი სიყვარულში იესო ქრისტეს მეშვეობით ატარებენ უფლის, მამის ბეჭედს“.

ასეთი უპირატესი და ყოვლისმომცველი ბეჭდის მატარებელი იყო ყველა ეპოქის ჭეშმარიტი ქრისტიანი, თუმცა განსაკუთრებული ბრწყინვალეობითა და პენით გამოირჩეოდნენ პირველი საუკუნის მორწმუნენი, ვინაიდან ამ პერიოდში ქრისტიანული რწმენა იყო თითოეულის მამოძრავებელი ძალა. რწმენით იყო გამსჭვალული ქრისტიანთა ქცევა, თუნდაც ყოვლად უბრალო ოჯახური ურთიერთობებიც კი. ჭეშმარიტად უზენაესი სულიწმიდით იყო გამსჭვალული მათი შეხედულებები (აზროვნება), წესები და გრძნობები, ჩვეულებანი და მთელი ცხოვრება.

თუმცა დიოგენეს მიმართ ეპისტოლეში II საუკუნის დასაწყისის განსწავლული ქრისტიანი წერდა: „ქრისტიანები არ გამოირჩევიან სხვა დანარჩენი ადამიანებისაგან; არც მეტყველებით, წარმომავლობითა და საყოფაცხოვრებო წეს-ჩვეულებებით. ისინი არ ცხოვრობენ განსაკუთრებულ ქალაქებში, მათ მეტყველებაში არაფერია

განსაკუთრებული და ცხოვრების სტილი არაფრით გამოირჩევა სხვათაგან, მაგრამ ელინთა და ბარბაროსთა გვერდით ცხოვრებისას, მიუხედავად, გარეგნული მსგავსებისა, ისინი (ქრისტიანები) განსაკუთრებული და გასაცარო ცხოვრების წესით გამოირჩევიან“.

ძველი აპოლოგეტის ამ სიტყვებზე დაყრდნობით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ პირველ ქრისტიანთა ცხოვრებაში ბევრი არაფერი იყო განსაკუთრებული და გამორჩეული; მაგრამ ეს აზრი უმაღლ განქარდება, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ეპისტოლეს ავტორის მტკიცებით, ქრისტიანისათვის დამახასიათებელია უმანკოება და მორალური სინმინდე, რაც უეჭველად მოახდენდა გავლენას ოჯახური ცხოვრების ყველა ასპექტზე და ქრისტიანის ცხოვრება გამორჩეული იქნებოდა სხვა რელიგიათა მიმდევრების ცხოვრებისაგან.

თვალში საცემი იყო ის გარემოებაც, რომ ქრისტიანული სულისკვეთება და ქცევები ფრიად განსხვავდებოდა წარმართული ჩვეულებებისაგან (მაგალითად, ლარების, კერის ღმერთების მოწოდება სადილის დროს). ჯერ კიდევ ადრეული ქრისტიანების ოჯახური ცხოვრების სტილი მნიშვნელოვნად ემიჯნებოდა იუდეველთა ცხოვრებას და რაბინთა მიერ ძველი აღთქმის სხვადასხვა სახის ინტერპრეტაციის სანაცვლოდ ქრისტიანები ამდიდრებდნენ თავიანთ ცხოვრებას ახალი წეს-ჩვეულებებით, რაც უცხო იყო ძველი აღთქმის ადამიანისათვის. აღსანიშნავია, რომ იუდეველებს და იუდეველთაგან წამოსულ ქრისტიანებს შორის უფრო მეტი მსგავსება იყო, ვიდრე წარმათთაგან მოქცეულ ქრისტიანებთან. ზოგადად, შეიძლება აღინიშნოს, რომ განსხვავება იყო ქრისტიანთა ზნეობრივ ქცევაში. ერთი მხრივ, ქრისტიანები, დიოგენესს მიმართ ეპისტოლეს მიხედვით, ოჯახური ადათ-წესებით არ გამოირჩეოდნენ წარმართებისაგან. მაგალითად, ისინი ისევე იცვამდნენ, როგორც მათი წარმართი

და ურწმუნო მეზობლები, რადგან ძველი მორწმუნეებისათვის არ იყო დამახასიათებელი მკვეთრი ფერის ტანსაცმლის სიყვარული, მაგრამ, მეორე მხრივ, ქრისტიანები უარს ამბობდნენ წარმართათვის დამახასიათებელ ზედმეტ ემოციურობაზე, სიმდიდრის შეძენისადმი ლტოლვაზე, და ა.შ. ქრისტიანული სული ძირფესვიანად ცვლიდა და აჯერებდა ოჯახურ ცხოვრებას.

საგულისხმოა, თუ რა ადგილი ეჭირა ლოცვას ქრისტიანის ოჯახში. ქრისტიანები აღიარებდნენ, რომ როგორც ჭეშმარიტი რწმენა საქმის გარეშე ფუჭია, ასევე ჭეშმარიტი ქრისტიანული ცხოვრება შეუძლებელია ლოცვის გარეშე. დიოგენესს მიმართ ეპისტოლეში წერია:

„ქრისტიანის მთელი ცხოვრება უნდა წარმოადგენდეს უდიდეს ლოცვას“. მსგავსად მსჯელობს წმინდა ბასილი დიდი: „შენ მუდმივად უნდა ილოცო, არა მარტო სიტყვებით, არამედ მთელი არსებით უნდა ისწრაფოდე, შეუერთდე ღმერთს, გააზრებული უნდა გქონდეს, რომ მთელი შენი ცხოვრება მუდმივი ლოცვაა“. სწორედ ამ გაგებით აღიარებდნენ ეკლესიის მამები ქრისტიანულ ვალდებულებას მუდმივი ლოცვის შესახებ. „განა შეიძლება მუდმივად, ყოველ ჟამს აქებდე ღმერთს?“, ამ შეკითხვას ნეტარი ავგუსტინე ასე უპასუხებდა: „თუ შენ გულით გსურს, მე გასწავლი, თუ როგორ უნდა ილოცო ყოველ ჟამს. რასაც არ უნდა იქმოდე, იყავი სამართლიანი, და ამით შენ უკვე ადიდებ ღმერთს“. ნეტარი ავგუსტინეს თქმით: „ლოცვის ხმა ლოცვისას შეიძლება არ ისმოდეს, მაგრამ უნდა ისმოდეს შინაგანი ხმის ძახილი“.

განუწყვეტელი ლოცვა არ გამოორიცხავდა შრომასა და საქმიანობას. ძველი ქრისტიანები უარყოფითად უყურებდნენ იმ ცრუმასწავლებლებს, რომელნიც უარყოფდნენ შრომას და სურდათ მხოლოდ ლოცვისათვის ეცხოვრათ (მაგ. ევტიქიელები და მესალიანები). მეორე მხრივ, ძველი ეკლესიის მამები მკაცრად უპირისპირდებოდნენ მათ,

ვინც არ აღიარებდა ლოცვის მნიშვნელობას და ვინც ლოცვას სუსტი ადამიანებისთვის მიაჩნევდა. ამ უკანასკნელთა წინააღმდეგ უკვე კლიმენტი ალექსანდრიელი ილაშქრებდა. „მახსენდება, – ამბობდა ის – ზოგიერთი ცრუმასწავლებელი, რომელიც ამტკიცებს, რომ არ არის საჭირო ლოცვა. დაე, ნუ იქებენ თავს, თითქოს ეს სწავლება თავიანთი იყოს, რადგან მათ ეს აზრი წარმართი ფილოსოფოსებისაგან აიღეს (კლიმენტი, პედაგოგი 1.7) ლოცვის აუცილებლობის შესახებ ამბროსი მედიოლანელი ამბობს: „ლოცვა სულის საზრდოა, მისი მეოხებით უზნეობის ადგილი წმინდა ადგილად გარდაიქმნება“.

ძველი ქრისტიანები სწავლებას, უწყვეტი ლოცვის შესახებ, პირდაპირი მნიშვნელობით აღიქვამდნენ. აი, რას ამბობს კლიმენტი ალექსანდრიელი: „ქრისტიანის მთელი ცხოვრება განუწყვეტელი დღესასწაულია; ის კითხულობს წმინდა წერილს საკვების მიღების წინ, უგალობს ღმერთს ფსალმუნითა და ჰიმნებით სადილის დროს და ძილად მისვლამდე, ღამით კი კვლავ ლოცულობს. ის ყველგან ლოცულობს, მაგრამ დაფარულად; მეცადინეობის, დასვენებისა და კითხვის დროს ის ლოცულობს“ (კლიმენტი, სტრომატები 5.4).

ტერტულიანე, კართაგენის პრესვიტერი, დამნაშავედ თვლის მას, ვინც მთელი დღის განმავლობაში ლოცვის გარეშე რჩება (ტერტულიანე, ლოცვის შესახებ 3,5). წმ. კვიპრიანე კართაგენელის აზრით, დღის ყოველი საათი ლოცვით უნდა დაიწყოს. დილა უნდა იკურთხოს ლოცვით. კვიპრიანეს თქმით: „დილით ადრე უნდა ვილოცოთ, რათა ჩვენ ლოცვით ვადიდოთ ღმერთის მკვდრეთით აღდგომა“ (რაც დილით განხორციელდა).

ბასილი დიდი წერდა: „რა უნდა იყოს იმაზე უფრო სათნო, რაც მზის ამოსვლის შეხვედრა ლოცვით, ღმერთის დიდებითა და გათენების შემდეგ უკვე საქმის დაწყ-

ებით" (30, 395). მსგავსად მსჯელობს ამბროსი: „განა არ იცი, ადამიანო, რომ შენი ენისა და გულის ზრახვებით შენ ღმერთს უნდა ადიდებდე? (18, 133).

როდესაც რამდენიმე ქრისტიანი შეიკრიბებოდა, დილის ლოცვას ერთად კითხულობდნენ; და თუ მათ შორის სამღვდელოების წარმომადგენელი იქნებოდა, მაშინ სახლის პატრონი ლოცვას ხმამაღლა კითხულობდა და სხვა დანარჩენები ხმადაბლა იმეორებდნენ. მოციქულთა დადგენილებებში დილის ლოცვად მიღებულია 62-ე ფსალმუნი (19.59). ქრისტიანები არა მხოლოდ მზის ამოსვლას ხვდებოდნენ ლოცვით, არამედ ღამითაც დგებოდნენ, რათა ღმერთის სადიდებლად ლოცვა აღევლინათ.

ტერტულიანეს თქმით: „ქრისტიანები, მწუხრზე სიყვარულით განიმსჭვალებიან და არასოდეს ავიწყდებათ, რომ ღამითაც უნდა ადიდონ ღმერთი“, „ღამით შენ დგები ღმერთის სადიდებლად“ (ტერტულიანე, ლოცვის შესახებ 3.7). იმავე აზრს ქადაგებს კვიპრიანე კართაგენელიც: „ჩვენ ღამითაც არ ვრჩებით ლოცვის გარეშე“. კლიმენტი ალექსანდრიელი აცხადებს: „ხშირად ღამითაც დგები და ადიდებ ღმერთს“ (კლიმენტი, პედაგოგი 3.5).

ზემოაღნიშნულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ შემდგომში მონასტრის წეს-ჩვეულებად ქცეული – ღამის ლოცვა უკვე მიღებული იყო ადრექრისტიანთა ჩვეულებრივ საერო ცხოვრებაშიც. დღე იწყებოდა და მთავრდებოდა ლოცვით. კვიპრიანეს თქმით, „მზის ამოსვლისას და ჩასვლისას აუცილებელია ლოცვა“. საღამოს ლოცვა არის თხოვნა, აღვლენილი ღმერთის მიმართ, რათა მან იწებოს, რომ მლოცველს დილა გაუთენდეს. ჩვეულებრივ საღამოს ლოცვად მოციქულთა დადგენილებებში მოხსენიებულია 140-ე ფსალმუნი.

ყოველი საქმე ლოცვით უნდა დაწყებულიყო და ლოცვის თანხლებით უნდა წარმართულიყო. ბასილი დიდის თქმით, ლოცვა მარილივით აზავებს ყოველ საქმეს. საზ-

დროს მიღების წინ ლოცვას წამოთქვამდნენ. დაბანამდე ქრისტიანები აუცილებლად ლოცულობდნენ. დამშვიდობებისას სტუმარ-მასპინძელი ლოცულობდა, ისევე, როგორც ოჯახში შესვლისას სტუმარი ლოცვას წამოთქვამდა (ტერტულიანე, ლოცვის შესახებ 3.7-8). ქრისტიანთა უმრავლესობამ იუდეველთაგან გადმოიღო წესი დილა-საღამოს და დღის მესამე, მეექვსე და მეცხრე ჟამს ლოცვისა (შესაბამისად, 9.00, 12 00 და 15 00 საეკლესიო დღესთან მიმართებით), თუმცა, ქრისტიანული მსოფლმხედველობა ამ წესს უკავშირებს ახალადთქმისეულ სიუჟეტებს. მესამე ჟამს ისინი ლოცულობდნენ, რადგან სწორედ ამ დროს ორმოცდამეათე დღეს სულიწმიდა გადმოვიდა მოციქულებზე; მეექვსე ჟამს – რადგან პეტრეს სწორედ ამ დროს ჰქონდა ხილვა წმინდა და არანმინდა საკვების შესახებ; და მეცხრე ჟამს – რადგან სწორედ ამ დროს აღესრულა იესო ქრისტე და შემდგომ იმავე ჟამს პეტრემ და იოანემ იერუსალიმისაკენ მიმავალ გზაზე განკურნეს კოჭლი (ასე განმარტავენ ტერტულიანე, კლიმენტი ალექსანდრიელი და კვიპრიანე). ასეთი თანამიმდევრობით განისაზღვრა ლოცვის დრო დღის განმავლობაში.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ძველ დროს, აღნიშნულ ჟამს, საერო პირთ მოუწოდებდნენ საეკლესიო საყოველთაო ლოცვისათვის. მოციქულთა დადგენილებებით, ამ წესის შესრულება მკაცრად უნდა აღესრულოს. როგორც ჩანს, დღის განმავლობაში სულ რამდენიმე კონკრეტული ჟამი იყო განკუთვნილი ლოცვისათვის. კვიპრიანე ურჩევს ქრისტიანებს, რომ უფრო მეტად და ხშირად ილოცონ.

ქრისტიანები უმეტესწილად ფსალმუნთა წიგნით ლოცულობდნენ. პირველი ქრისტიანებისათვის ის იყო ლოცვათა კრებული. მაგრამ ფსალმუნებთან ერთად ქრისტიანები ოჯახური ლოცვის დროს აღავლენდნენ ლოცვას, რომელიც თვით უფალმა იესო ქრისტემ ასწავლა თავის

მონაფეებს (მათე, 6;9). საკვირველია, რომ არც მოციქულები და არც მათი მონაფეები, არაფერს ამბობენ, ეკლესიაში ლოცვისას წარმოთქვამდნენ თუ არა „მამაო ჩვენო“-ს, მაგრამ თუ მოციქულები და მათი მონაფენი არაფერს ამბობენ უფლის ლოცვაზე, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამ ლოცვას არ ამბობდნენ პირველი ქრისტიანები. გამო-რიცხული და ამავედროულად, შეუძლებელია ისე მომხდარიყო, რომ მოციქულებს, რომელთაც სთხოვეს უფალს, მათთვის ლოცვა ესწავლებინა, დაევიწყებინათ ეს ლოცვა. ამავე აზრამდე მივყავართ იმ გარემოებას, რომ ტერტულიანეს (III ს.) დროს, მოციქულთა მონაფეების ეპოქის შემდგომ პერიოდში, „მამაო ჩვენო“-ს ყველაზე ხშირად იყენებენ. დაახლოებით 200 წლის განმავლობაში უფლის ლოცვას დიდი ღირსებითა და პატივით განმარტავდნენ. ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ეს ლოცვა მანამდეც ახსოვდათ მორწმუნეებს.

ტერტულიანე აცხადებს, რომ უფლის ლოცვა „მთელი სახარების შემოკლებული ვერსიაა“. „მამაო ჩვენოს“ გარდა ოჯახში ლოცვისას წარმოთქვამდნენ „ღვთისმშობელო ქალწულო, გიხაროდენს“, რომელიც აგებულია სახარების სიტყვებზე (ლუკა 1.28–42). ეს ლოცვა მესამე მსოფლიო კრების (431 წ.) შემდეგ პერიოდში შეიქმნა ბერძნულ ეკლესიაში ნესტორიანელთა მწვალებლური სწავლების საწინააღმდეგოდ. მოგვიანებით, უმეტესწილად IX საუკუნეში, ამ ლოცვას უკვე დასავლეთის ეკლესიაშიც წარმოთქვამენ.

ბიბლიიდან აღებული ლოცვების პარალელურად, ქრისტიანები წარმოთქვამდნენ მათ მიერ დაწერილ ლოცვასაც. ჰქონდათ საგალობლები და ლოცვებიც, რომელნიც ღრმადმორწმუნე ადამიანების რწმენის შედეგი იყო. ამ აზრის განმარტება შეიძლება ტერტულიანეს ნააზრევში ვიპოვოთ: „აღაპის შესრულების დროს თითოეული აღავლენს ღმერთის სადიდებელ ლოცვას (გალობას), რო-

მელიც წმინდა წერილიდანაა აღებული, ან ვინმეს მიერაა შედგენილი" (ტერტულიანე, ლოცვის შესახებ 3.8). ამავე აზრს განავრცობს აფრიკაში იპონიის კრების (393 წ.) დადგენილება: „არავინ უნდა გამოიყენოს თვითშემოქმედებით შედგენილი ლოცვა, არამედ უპირველეს ყოვლისა, ის უნდა შეათანხმოს უფრო განსწავლულ ძმებთან“. სხვა საეკლესიო კრებების დადგენილებების მიხედვით უფრო შეზღუდულია მორწმუნეთა ლოცვის თავისუფლება და ამით, გარკვეულწილად, ხელს უშლიდნენ თვითშექმნილი ლოცვების, რომელიც ყოველთვის არ იყო მისაღები, გავრცელებას.

ეკლესიის მამათა გადმოცემებში მრავლადაა აღწერილი ოჯახური ლოცვის წეს-ჩვეულებები. კლიმენტი ალექსანდრიელი ამბობს: „ლოცვის დროს ჩვენ აღვაპყრობთ ხელებსა და თავს ზეცისაკენ, ხოლო ლოცვის დასასრულს ფეხებსაც კი ავამოქმედებთ" (კლიმენტი, პედაგოგი 4.6), ანუ მუხლმოდრეკილი ლოცვის ბოლოს წამოვდგებით. თავის მხრივ, ტერტულიანე წერს: „ჩვენ ლოცვისას ქუდი არ გვახურავს და თვალებსა და ხელებს ზეცისაკენ აღვაპყრობთ" (ტერტულიანე, ლოცვის შესახებ 3.9). ის აგრეთვე ურჩევს ქრისტიანებს, ლოცვისას ერიდონ თავის ქედმაღლურად აწევას და ლოცვის სიტყვები ჩუმად წარმოთქვან" (ტერტულიანე, ლოცვის შესახებ 3.9). ორიგენე ლოცვის გარეგნულ ნიშნებზე საუბრისას ქრისტიანებს ურჩევს, ხელებისა და თავის ზეცისადმი აპყრობას. უძღურებაში მყოფს ლოცვის დროს შეუძლია იჯდეს ან იწვეს, ხოლო გემზე მყოფნი ან რაიმე ისეთი საქმის კეთებისას, როდესაც ხელები დაკავებული აქვს, ქრისტიანმა შეიძლება ილოცოს სხვათაგან დაფარულად, ყოველგვარი გარეგნული ნიშნების გარეშე. აპოლოგეტი მინუციუს ფელიქსის მიხედვით, ხელების გაშლით ქრისტიანი იმ ჯვარს გამოსახავდა, რომელზეც ქრისტე გააკრეს (მინუციუს ფელიქსი, ოქტავიუსი 8.2).

ლოცვის დაწყებამდე ჩვეულებრივ ხელებს იბანდნენ, ამით ადასტურებდნენ შინაგანი სინამდის აუცილებლობას. ლოცვისას აღმოსავლეთით იდგნენ, ვინაიდან უძველესი სულიერების სინათლე აღმოსავლეთიდან მოდის (ტერტულიანე, კლიმენტი).

მოციქულთა სწავლების მიხედვით, მამაკაცები ლოცვისას ქუდს იხდიდნენ, ხოლო ქალები თავსაბურავს ატარებდნენ (1 კორინთ. 11.4). მაგრამ უკვე ტერტულიანე გამოხატავს უკმაყოფილებას, რომ მისი ეპოქის ქალიშვილები ერიდებოდნენ თავსაბურავის ტარებას და თავიანთ საქციელს ამართლებდნენ პავლე მოციქულის სიტყვებით, რომ თავსაბურავს მხოლოდ ქალები (გათხოვილები) უნდა ატარებდნენ. ტერტულიანე ცდილობდა დაემტკიცებინა მათთვის, რომ სიტყვა ქალში ბიბლიაში იგულისხმება ყველა მდედრობითი სქესის ადამიანი. წარმართობის გადმონაშთად თვლიდა ტერტულიანე ლოცვისას მოსასხამის გახდის წესს. ამით, ამბობდა ის, ემსგავსებით წარმართებს, ვინაიდან ღმერთი იმათ ლოცვასაც ისმენს, ვისაც მოსასხამი აცვია“. ის აგრეთვე კიცხავს ლოცვის დროს ჯდომის წესს, როგორც ეს აღმოსავლეთის ზოგ ადგილას იყო გავრცელებული. მისი თქმით, ლოცვის დროს ჯდომა ამ საქმის უპატივცემულობაა. ქრისტიანები ლოცვის დროს ჩვეულებრივ ფეხზე იდგნენ (ტერტულიანე, ლოცვის შესახებ 3.10). „ჩვენ ფეხზე დგომით ვლოცულობთ“, – აცხადებდა კვიპრიანე. ქრისტიანები აგრეთვე ხშირად მუხლმოდრეკილად ლოცულობდნენ. მარხვის დროს ლოცვას თან უნდა სდევდეს მუხლმოდრეკა, აცხადებს ის. მუხლმოდრეკა პირველი ქრისტიანებისათვის ჩვეულება იყო და ამით ისინი ადასტურებდნენ თავიანთ მორჩილებას და აღასრულებდნენ ნიშნად იმისა, რომ ადამიანი დასცილდა ღმერთს და ის ღმერთის მადლსა და წყალობას საჭიროებს. ამიტომაც, სინანულში მყოფს ყოველთვის მუხლმოდრეკილ ლოცვას უწესებდნენ.

ჯვარი — პირველ ქრისტიანთა ცხოვრებაში

ლოცვასთან ერთად ძველი ქრისტიანები ჯვარს ისახავდნენ არა მარტო სხეულის ნაწილებზე — მკერდზე, ბაგეებზე, არამედ ჯვარს გადასახავდნენ ხოლმე ტანსაცმელს, სანოლს, საკვებს, ჭურჭელს, შინაურ ცხოველებსა და საცხოვრებელს. ისინი ჯვარს ისახავდნენ შინიდან გასვლისას და შინ დაბრუნებისას, ჩაცმის წინ, მაგიდასთან დაჯდომისას, დანოლამდე, აბანოში ბანაობისას. რაზეც მოგვითხრობს ტერტულიანე. ის აღნიშნავს, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ჯვრის გამოსახვაზე არაფერია ნათქვამი ბიბლიაში, ჯვრის მნიშვნელობას ადასტურებენ გადმოცემები. ერთ-ერთ თხზულებაში ტერტულიანე არწმუნებს თავის ცოლს, რომ დაქვრივების შემთხვევაში არ გაჰყვეს ცოლად წარმართს. ვინაიდან წარმართისათვის უკვე არ იქნებოდა დაფარული, რომ ის (ცოლი) ჯვარს ისახავს სხეულზე და ჯვარს სახავს საძინებელ ადგილს (ტერტულიანე, მეუღლისადმი 4.3). ე.ი. უკვე ამ პერიოდისათვის ჩვეულებრივი მოვლენა იყო ჯვრის გადასახვა სანოლსა და სხეულზე ძილად მისვლის წინ და დილით.

კვიპრიანე, ორიგენე და ეკლესიის სხვა მამები და მემკვიდრეები თავიანთ თხზულებებში აღწერენ ჯვრის გადასახვის მაგალითებს ძველი ქრისტიანების ცხოვრებაში. IV საუკუნეში ეფრემ ასური ამბობდა: „დაე, ცხოველმყოფელი ჯვრით განიწმინდოს ჩვენი კარები, თვალები, ჩვენი ბაგენი, მკერდი, ჩვენი სხეულის ყველა ნაწილი. თქვენ, ქრისტიანებო, არასოდეს დაივიწყოთ ეს ჯვარი. დაე, ის იყოს თქვენი მეგზური ყოველ ჟამს. არაფერი მოიმოქმედოთ ჯვრის გარეშე: იძინებთ თუ დილით დგებით სანოლიდან, ისვენებთ თუ მუშაობთ, სმა-ჭამის დროს, ხმელეთსა და მინაზე მგზავრობისას მუდამ გადაისახეთ ცხოველმყოფელი ჯვარი“. მანამდე ჩვენ ვსაუბრობდით

ჯვარზე, რომელსაც ხელით ვსახავდით, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ ჯვარცმას ოდითგანვე გამოსახავდნენ ოჯახში მხატვრული ტილოებისა თუ პლასტიკის სახით. ეკლესიის მემკვიდრე ევსების თქმით, კონსტანტინე დიდს თავის ყველაზე საუკეთესო დარბაზში ძვირფასი თვლებით დამშვენებული ოქროს ჯვარი ჰქონდა. კონსტანტინე დიდის ბრძანებით, მებრძოლთა იარაღს ჯვარი ამკობდა. შემდგომ პერიოდში ჯვარს გამოსახავდნენ კედლებსა და კარებზე. ამის დასტურია იოანე ოქროპირის ნაწარმოები. ზოგიერთი ქრისტიანი ჯვარს იატაკზეც კი სახავდა. ეს წესი მკაცრად დაგმო და აკრძალა ტრულის (691-692 წწ.) საეკლესიო კრებამ, ვინაიდან ჯვრის შეურაცხყოფა და ფეხით გათელვა მიუღებელია (დიდი სჯულის კანონი, მუხ. 73). ძველი ქრისტიანული კულტურის ძეგლებისა და მონამეთა ცხოვრების შესახებ არსებული წყაროების მიხედვით დასტურდება, რომ ქრისტიანები ჯვრით ამკობდნენ ტანსაცმელსა და ყოველდღიური მოხმარების საგნებს. IV საუკუნეში ქრისტიანები ტანსაცმელზე ზევიდან ატარებდნენ ჯვარს. გრიგოლ ნოსელის თქმით, მისი და, მაკრინე, ჯვარს ყელზე ატარებდა.

ტრაპეზი

პირველ ქრისტიანებს გარე სამყაროსაგან გამოარჩევდა ყოფითი კულტურის ერთ-ერთი ყველაზე დამახასიათებელი ნიშანი, როგორიცაა ტრაპეზი, რომელიც ასევე ახალი ქრისტიანული სულისკვეთებით იყო განმსჭვალული. ტერტულიანე ბრწყინვალედ აღწერს, თუ როგორ ტრაპეზობდნენ ძველი ქრისტიანები:

„სუფრასთან ლოცვის შემდეგ სხდებიან; მიირთმევენ იმდენს, რამდენიც დანაყრებისათვისაა საჭირო; სასმელს იმდენს იხმევენ, რამდენიც თავშეკავებული ადამიანები-

სათვისაა დამახასიათებელი, მუდამ ფხიზლად არიან და არასოდეს თვრებიან. შედეგად იმავე საღამოს შეუძლიათ აღავლინონ ლოცვები უფლის მიმართ. საუბრის დროს კარგად ახსოვთ, რომ მათი თითოეული სიტყვა ღმერთს ესმის. ხელის დაბანისა და კანდელის ანთების შემდეგ ყველანი სამადლობელ ლოცვას უგალობენ ღმერთს. ტრაპეზი ლოცვით მთავრდება. ტრაპეზის შემდეგ მიდიან არა ბოროტების საქმნელად, არამედ კეთილ საქმეთა, ვინაიდან სიკეთითაა განმსჭვალული მათი ყოველი საქმე" (ტერტულიანე, მარხვის შესახებ 2.4). ტერტულიანე ამ შემთხვევაში აღწერს ქრისტიანულ აღაპებს, თუმცა ის წეს-ჩვეულებების გათვალისწინებით არანაირ განსხვავებას არ ხედავს აღაპებსა და ტრაპეზს შორის.

კლიმენტი ალექსანდრიელი აცხადებდა, რომ ქრისტიანები ფსალმუნებითა და გალობის თანხლებით სადილობდნენ (კლიმენტი, სტრომატები 3.8). ქრისტიანული ტრაპეზის არსი უფრო ნათლად კვიპრიანეს შემდეგ სიტყვებშია აღწერილი: „სადილის ჟამი არ უნდა დარჩეს ღვთისადმი აღვლენილი ლოცვის გარეშე. მოკრძალებული სადილის დროს უნდა იკითხებოდეს ფსალმუნნი, და თუ კარგი ხმა და მახსოვრობა გაქვს, შეგიძლია იგალობო კიდევ“.

ხშირად წმინდა მამები დიდი აღტაცებით საუბრობდნენ მოკრძალებაზე, ზომიერებასა და სიბრძნეზე, რაც სადილის დროს სუფევდა ქრისტიანთა ოჯახებში. ქრისტიანობის აპოლოგეტი მინუციუს ფელიქს ამბობს: „ჩვენი ტრაპეზი განმსჭვალულია მაღალზნეობრივი სულისკვეთებით, ვინაიდან ჩვენთვის მიუღებელია ყოველგვარი უქმადმეტყველება, მხიარულებას ვაზავებთ მოკრძალებული და ბრძნული მეტყველებით“ (მინუციუს ფელიქსი, ოქტავიუსი 4.3).

დანვრილებით საუბრობს ამის შესახებ კლიმენტი ალექსანდრიელი.

„სხვანი – ამბობს იგი, – ცხოვრობენ იმისათვის, რომ ჭამონ პირუტყვთა მსგავსად, ხოლო ჩვენმა მოძღვარმა ქრისტემ გვასწავლა – საკვები მივიღოთ მხოლოდ იმისათვის, რომ ვიცხოვროთ და საკვებზე ზრუნვა ჩვენი ცხოვრების მიზანი არ არის. ცხოვრება ორი ნაწილისაგან შედება – ჯანმრთელობისა და ძალისაგან, და ამისათვის მსუბუქი საკვები უფრო მისაღებია. მრავალფეროვნება კერძებისა, არ არის სასურველი ქრისტიანისათვის, რადგან ის არის ხოლმე მიზეზი ყოველგვარი უძლურებისა (კლიმენტი, სტრომატები 6.3).

კლიმენტი ალექსანდრიელი კიცხავს იმ ადამიანებს, რომელნიც საჭმლის მრავალფეროვნებისათვის სხვადასხვა ქვეყნიდან ეზიდებიან სხვადასხვა სახის სანელებლებსა და ნუგბარს. ასეთებს თავიანთი სიამოვნებისათვის თითქოს მთელი სამყაროს ერთ ბადეში მოქცევა სურთ და მათ კლიმენტი ალექსანდრიელი მოიხსენიებს როგორც არა ადამიანებს, არამედ „ყბებსა და პირს“ (კლიმენტი, სტრომატები 6.4). ასეთი სიმკაცრით კლიმენტი ალექსანდრიელი მოძღვრავს ქრისტიანებს, რომელთაც გაამრავალფეროვნეს ალაპები. „ჩვენ ალაპს, სიტყვის ბრწყინვალე საქმეს, შეურაცხყოფთ მრავალფეროვანი ჭურჭლითა და საკვებით“ (კლიმენტი, სტრომატები 6.4). გემრიელ საკვებს ის სხეულისა და სულის მომაკვდინებლად აღიქვამს. მისი თქმით, ის, ვინც ზომიერად იკვებება, უფრო ძლიერი, ჯანმრთელი და საღად მოაზროვნეა. მაგალითად მას მოჰყავს შედარება უბრალო გლეხისა და ფილოსოფოსისა (ამ შემთხვევაში ზომიერი ადამინის ინტერპრეტაციით) მდიდართან. მისი თქმით, ქრისტიანის სადილი უნდა იყოს უბრალო და მცირე, ის ხელს არ უნდა უშლიდეს ღამის მღვიძარებას; აგრეთვე გმობს გაუმაძღრობას. „მიუღებელია გაუმაძღარი თვალებით უცქერდე საკვებს. მიუღებელია ხელის მუდმივად განვდენა საკვებისაკენ. მიუღებელია პირის გამოტენვა მტაცებელთა

მსგავსად. ასეთი ადამიანები ემსგავსებიან ღორებსა და ძაღლებს; ისინი ჩქარობენ გაძლენ და სწრაფად ივსებენ პირს სხვადასხვა კერძიდან აღებული ლუკმებით. ამის გამო ოფლში იღვრებიან და უჭირთ სუნთქვა; ჩქარობენ, უზომო რაოდენობის ხორაგით ამოიყორონ სტომაქი“ (კლიმენტი, სტრომატები 6.5).

კლიმენტი ალექსანდრიელი განსაკუთრებული ყურადღებით მოძღვრავს ქრისტიანებს საკვების მიღებასთან დაკავშირებით. მისი რჩევით, ქრისტიანებმა თავდაჭერილად უნდა გადაიღონ კერძი, არ დაისვარონ ხელები, წვერი და სუფრის ის ნაწილი, სადაც სადილობენ. მათ უნდა შეინარჩუნონ სიმშვიდე და გარკვეული პერიოდულობით გადმოიღონ სხვა ულუფა. ის, აგრეთვე ურჩევს ქრისტიანებს, თავი შეიკავონ საუბრისაგან. ვინაიდან საკვების მიღების დროს საუბრისას ხმა იცვლება და უსიამოვნო ყლერადობას იძენს, რაც არასასურველად მოქმედებს მსმენელზე. კლიმენტი ალექსანდრიელი აგრეთვე ამბობს, რომ მიუღებელია სმა და ჭამა ერთდროულად – ეს ნიშანია თავშეუკავებლობისა. ის აგრეთვე ურჩევს ქრისტიანებს არ მიიღონ ისეთი საკვები, რაც მათ სასქესო ორგანოებს ალაგზნებს. „შეიძლება მიირთვათ ხახვი, ზეთისხილი, ბოსტნეული, რძე, ყველი, და თუ გნებავთ, მოხარშული ან შემწვარი ხორცი. საკვები, რომელიც ცეცხლზე მომზადებას არ საჭიროებს, უფრო მოხერხებულია მისაღებად, ვინაიდან ნაკლებ ზრუნვას მოითხოვს, იაფია და ადვილი მოსაწელებელიც. სწორედ ის კერძი, რაც ამრავალფეროვნებას სუფრას, არის მიზეზი ყოველგვარი უძლურებისა, ვინაიდან გაუმაძღრობის დემონი – ყველაზე დაუნდობელი და დამღუპველი დემონია“ (კლიმენტი, სტრომატები 6.5).

კლიმენტი ალექსანდრიელი თავის რჩევებში განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ღვინის დაღევის წესს. მისი თქმით, დასაშვებია ღვინის მცირე ოდენობით მიღება. როგორც წმ. პავლე მოციქული ტიმოთეს მიმართ

ეპისტოლეში წერს, მცირე ღვინო კუჭისათვის სასარგებლოა (I ტიმ. 5.23). ზოგადად, კლიმენტი ალექსანდრიელი ღვინოს წამალს ადარებს. მისი თქმით, ღვინო ყველამ არ უნდა მიიღოს. ახალგაზრდებმა – გოგონებმა და ვაჟებმა, აგრეთვე გათხოვილმა ქალებმაც კი, თავი უნდა შეიკავონ ღვინისაგან.

„ფიცხი ასაკის ადამიანისათვის ღვინის დალევა ცეცხლში ნავთის დასხმის ტოლფასია. ამით ღვივდება ყველანაირი ვნება, ცეცხლოვანი ჩვეულებანი; შინაგანად ალგზნებული ახალგაზრდები მანკიერებების მსხვერპლნი ხდებიან და მათი სხეული მომავალი დაღუპვის ნიშნებს გამოხატავს. უმჯობესია, ახალგაზრდები მოერიდონ ღვინოს და თავი დაიცვან ღვინის სმით მოგვრილი ვნებებისაგან. თუ წყურვილი გაწუხებთ, სჯობს, წყალნარევი ღვინო დალიოთ. თვით წყლის უზომოდ სმაც არ არის სასურველი, რათა კუჭს საკვების მონელება გაუადვილდეს“. კლიმენტი ალექსანდრიელის რჩევით, ყველამ ღვინო უნდა განაზავოს წყლით და ღვინოს წყალივით ნუ დალევენ. მკაცრად გმობს კლიმენტი ალექსანდრიელი ლოთობის ვნებას, თუმცა ეს სენი იმდროინდელი ქრისტიანებისათვის იშვიათობა იყო. ის აგრეთვე ურჩევს, არ მიიღონ სხვადასხვა სახის ღვინო და სასმელი ერთდროულად. არ არის სასურველი უცხო ქვეყნის ღვინის სმაო. „აუცილებელია დაიცვათ წესები ღვინის სმის დროს, – აცხადებს კლიმენტი ალექსანდრიელი. უნდა სვათ მშვიდად, არ უნდა დაენაფოთ სასმელს გაშმაგებით. სმის დროს არ უნდა დაგესვართ ტანსაცმელი და წვერი, ვინაიდან ეს მხოლოდ მაშინ ხდება, როდესაც ერთი ამოსუნთქვით ცლით ღვინით სავსე თასს“, „სმის დროს ნუ დაიფარავთ თასით მთელ სახეს. ქალებმა არ უნდა დალიონ ღვინო ვიწროყელიანი თასიდან, რადგან ამ დროს ისინი თავს ურცხვად სწევენ და იშიშვლებენ ყელს, რაც მიუღებელია ქრისტიანისათვის“ (კლიმენტი, სტრომატები 6.5).

კლიმენტი ალექსანდრიელი მრავალ რჩევას იძლევა, თუ ღირსეულად როგორ უნდა ეჭიროს თავი ნადიმობისას. იგი თვლის, რომ ქრისტიანული ოჯახისათვის შეუფერებელია ხმაურიანი მუსიკის, ცეკვის, მათდაგვარი: საძაგელი სანახაობის, გარყვნილების თეატრის. კლიმენტის წარმოდგენით, ეს არის ნადიმობა, როდესაც იქ შეკრებილნი მოურიდეblად იქცევიან, ფლეიტაზე, წინწილზე და სხვა მუსიკალურ ინსტრუმენტებზე უკრავენ, ცეკვავენ და ამგვარად ერთობიან. შეიძლება დავუშვათ მხოლოდ მოწინებული და ფაქიზი მელოდიების დაკვრა და მოსმენა, მაგრამ ყოველნაირად უნდა ვერიდოთ გაცვეთილ, არანმინდა, ჩვენი გონების მომადუნებელ, სიმშვიდისა და გრძნობების სინყნარის დამრღვევ ხელოვნებას. ვისაც ქნარზე დაკვრა და სიმღერა შეუძლია, იგი ამის გამო საყვედურს არ იმსახურებს. ამას დავით მეფესალმუნეც აკეთებდა – ღმერთს მადლობდა, მაგრამ ჩვენ თუ გვინდა, ღირსეულად გამოვიყენოთ სიმღერისა და მუსიკალურ ინსტრუმენტებზე დაკვრის ნიჭი, ეს არ უნდა იყოს სასიყვარულო სიმღერები, არამედ, უფლის, სამყაროს შემქმნელის ქება-დიდება, მადლიერება მისი ჩვენდამი გულუხვობისათვის" (კლიმენტი, სტრომატები 6.6).

კლიმენტის სურს, რომ გართობა, რომელიც წარმართთა ნადიმისთვისაა დამახასიათებელი, საერთოდ განიდევნოს ქრისტიანთა შეკრებებიდან. მისი გაგებით, მხიარულება საზღვრებში უნდა იყოს მოქცეული და რაც შეიძლება შორს დარჩეს ყველანაირი მოურიდეblობა. სასირცხვილო არაფერი უნდა ითქვას და არ უნდა მოისმინოთ, ხოლო მანკიერებები არც ახსენონ. ნადიმებზე არ არის საჭირო სხვების დაცივნა, საიდანაც იბადება შეურაცხჰყოფა, აქედან კი კამათი, მტრობა და სხვადასხვა უსიამოვნება (კლიმენტი, სტრომატები 6.6-7).

„სიყვარულისთვის და სიყვარულით იკრიბებიან ნადიმზე და რა საჭიროა ვინმეს უმიზეზოდ აბუჩად აგდება

და გადამტერება?" კლიმენტი ახალგაზრდებისაგან დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. „ახალგაზრდები, მისი აზრით, არ უნდა დადიოდნენ ნადიმებზე, ვინაიდან ჯერაც ჭყინტი სარწმუნოება აქვთ, სალხინო სუფრაზე კი მოუწევთ იმის ნახვა და გაგონება, რამაც შეიძლება ზიანი მოუტანოთ, აღუძრას ვნებები“ და სხვა მრავალი (კლიმენტი, სტრომატები 6,7). გათხოვილ ქალბატონებზე და გოგონებზე კი ამბობს: „გათხოვილი ქალები ნადიმზე თუ გამოჩნდებიან, ჩაცმულობით, ასევე შინაგანი სიმორცხვით უნდა იყვნენ შემკულნი; ისე, მამაკაცების ნადიმზე საერთოდაც არ უნდა ცხადდებოდნენ“ (კლიმენტი, სტრომატები 6,7). სავარაუდოდ, ადრეულ ქართულ სინამდვილეში დაცული ცნობა (იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამება“ 476 წ.) შუშანიკ დედოფლის სიტყვებით წარმოჩენილი – „ოდეს ყოფილ არს აქამომდე, თუმცა დედათა და მამათა ერთად ეჭამა პური?“ – ზოგად ადრექრისტიანულ ტრადიციას ეხმიანება.

ქრისტიანებისათვის წარმართთა წვეულებებზე დასწრება ნებადართული არ იყო. რადგან ეუხერხულებოდათ ჩვეული ლოცვის და გალობის წარმოთქმა საზრდელის მიღების წინ და შემდეგ. ქრისტიანები თვლიდნენ, რომ ცოდვა იყო წარმართებთან ერთად რელიგიურ-წარმართულ ნადიმზე ყოფნა. ესპანელ ეპისკოპოს ბარციალეს (დაახ. 250 წ.) დიდ დანაშაულად ჩაუთვალეს „მონაწილეობა წარმართთა სასირცხვილო და ბილწ წვეულებებზე“ (ევესები, ეკლესიის ისტორია IV, 3), რისთვისაც ეპისკოპოსობიდან დაამხეს კიდეც.

ტერტულიანესაგან ვიგებთ, რომ ქრისტიანები ერიდებოდნენ იმპერატორების პატივსაცემად გამართულ საზოგადოებრივ თავყრილობებს, რაშიც წარმართები პოლიტიკურ დანაშაულს ხედავდნენ. ამის თაობაზე ტერტულიანე ირონიულად აღნიშნავდა: „სიმართლე ითქვას, დიდი მტკიცებულებაა ერთგული ქვეშევრდომობისა:

ჩირალდნების ანთებისა და ქუჩებში საწოლების გაშლისა (ვინაიდან ძველად წამონოლილები გეახლებოდნენ), უზარმაზარი ნადიმების გამართვისა და მთელი ქალაქის დასალევ სახლად გადაქცევისა, ყველგან ღვინის ჩამოსხმისა, ყოველგვარი თავხედობის და უწესობისა. ნუთუ ხალხის სიხარული საერთო სირცხვილში უნდა ვლინდებოდეს“ (ტერტულიანე, სანახაობების შესახებ 1,3).

დროთა განმავლობაში ქრისტიანებს წარმართულ ნადიმებზე დასწრებით ღირსების გრძნობა უნელდებოდათ, რაც განსაკუთრებით საქორწინო წვეულებებზე ვლინდებოდა. ამიტომ ლაოდიკიის კრებამ (დაახ. 370 წ.) განაჩინა:

„თუ ქრისტიანი იმყოფება ქორწილში, მან არ უნდა იხტუნოს, არ უნდა იცეკვოს, არამედ მშვიდად მიირთვას საჭმელი, ხოლო მღვდელი და ეკლესიის მსახურნი არ უნდა უყურებდნენ არანაირ წარმოდგენებს, არამედ როგორც კი გამოჩნდებიან მასხარები დატოვონ იქაურობა“ (ლაოდიკიის კრების კანონები. მუხ. 54).

აღსანიშნავია, რომ IV საუკუნეში მკაცრად უკვე აღარ უყურებდნენ ქრისტიანთა ქორწილებზე წარმართი მასხარების და მუსიკოსების დაპატიჟებას. მათ ყურებას და მოსმენას აღარ მიიჩნევდნენ ცოდვად, მსგავს სანახაობებში ქრისტიანების მონაწილეობაც კი აღარავის აკვირვებდა.

ოჯახი

ოჯახური ცხოვრებისადმი ქრისტიანული მსოფლმხედველობა ყველაზე მეტად პირველქრისტიანთა ქალწულობასა და ქორწინებაზე დამოკიდებულებაში ვლინდებოდა.

იოანე ოქროპირი (IV-V სს.) სრული უფლებით ამბობს, რომ ქალწულობა ღირსეულად მხოლოდ ქრისტიანობაშია დაფასებული: „ადრე, სანამ ქრისტიანობა გამოცხად-

დებოდა, სად იყო ქალწულობა". სახარებისეულ რჩევას ქალწულობის შესახებ (მათე 19.12) ბევრი პირველმორ-
ნმუნე მისდევდა. იუსტინე (დაახ. 138 წ.) წერს: „საზოგა-
დოების ყველა ფენაში ბევრი ქრისტიანი ქალი და კაცია
დაბადებიდან ქალწული, რომლებმაც უკვე მიაღწიეს 60
და 70 წელს" (წმ. იუსტინე მარტილი, I აპოლოგია 3.7).
შედარებით გვიან, ქრისტიანობის აპოლოგეტი ათენაგო-
რა ამბობს: „ჩვენთან მრავალ კაცს და ქალს ნახავ, რომ-
ლებიც უქორწინებელია იმის იმედით, რომ ამგვარად
უფრო ახლოს იქნება ღმერთთან" (ათენაგორა, აპოლო-
გია 4.5). მინუციუს ფელიქსი ამტკიცებს: „ჩვენ უბინონი
ვართ მეტყველებით, უმანკონი სხეულით. ძალიან ბევრი
ჩვენ შორის მუდმივად ინახავს ქალწულობას – სხეულით
უმანკონი არიან, მაგრამ ისინი ამით არ ამაყობენ" (მინუ-
ციუს ფელიქსი, ოქტავიუსი 7.15).

შემდგომი ეპოქის ეკლესიის მამები ქადაგებდნენ ქო-
რწინებამდელი ქალწულობის უპირატესობას. როდესაც
დასავლეთში იობიანებმა, გელვიდიანებმა და ვიგილია-
ნებმა საწინააღმდეგო შეხედულებების გავრცელება და-
იწყეს, ნეტარმა ავგუსტინემ (IV ს.) და ნეტარმა იერონიმემ
(IV ს.) ეს სწავლება ერესად გამოაცხადეს და მის წინააღ-
მდეგ დაიწყეს ბრძოლა. ამასთან, არ უნდა დაგვავიწყდეს,
რომ ქალწულობის გაგება არ შემოიფარგლება მხოლოდ
სხეულებრივი უმანკოებით. ჭეშმარიტ ქალწულად ით-
ვლება ის, ვინც სხეულებრივთან ერთად გამოირჩევა ში-
ნაგანი უმანკოებითა და მორჩილებით. ასე ასწავლიდნენ
კლიმენტი რომაელი (I-II სს.) და ეგნატე ღმერთშემოსილი
(II ს.). დაახლოებით IV საუკუნის შუა წლებში ლანგრის
კრება ამბობდა: „ის, ვინც ღვთის გულისათვის რჩება
უქორწინებლად და ამპარტავნობს დაქორწინებულებზე
– გადაეცეს ანათემას" (ლანგრის კრების კანონები, მუხ-
ლი 10). მსგავსად წერდა კირილე იერუსალიმელიც. თუ
რაოდენ დაჟინებით მოითხოვდა ეკლესია შინაგან უმან-

კოებას, რაშიც იგულისხმებოდა უარის თქმა უწმინდური სურვილების, შეხედულებებისა და სიტყვებისაგან, ეს შეიძლება ათენაგორასთან დავინახოთ: „ქალწულობა ღმერთისკენ სავალი გზაა, არანმინდა ზრახვები და ავხორცობა კი აშორებს ღმერთს“ (ათენაგორა, აპოლოგია 4.6). ამ აზრის შესავსებად მინუციუს ფელიქსი ამბობს: „ჩვენ უმანკონი ვართ არა მარტო შეხედულებით, არამედ გულითაც“ (მინუციუს ფელიქსი, ოქტავიუსი 7.18). რაც შეეხება შინაგან უმანკოებას, მორწმუნენი დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ იგი დაკარგული არ იქნებოდა, თუ უხეში ძალადობა ნაბილწავდა ხორციელ უმანკოებას, როგორც ეს ქრისტიანთა დევნისას ხდებოდა.

პროსპერ აკვიტანელი (V ს.) ამ საკითხზე ასე მსჯელობდა: „თუ შენარჩუნებული იქნება სულის სინმინდე, მაშინ სხეულის უმანკოება რჩება გაუხრწნელი, თუნდაც იგი გახრწნილიყო; პირიქით, რაც ნაკლებადაა დაცული სულის სინმინდე, იმდენად იოლად ქრება სხეულებრივი უმანკოება, როდესაც იგი არ არის შებღალული“.

მონამებრივ აქტებში მოთხრობილია, რომ დიოკლეტიანეს მეფობის დროს, როდესაც პასქაზიის კონსულმა წმინდა ქალწულ ლუიას სირაკუზიდან სიცილიაში საროსკიპოში მიყვანა ბრძანა, ქალწულმა ამაზე უპასუხა: „სხეული ვერასოდეს შეძლებს ცოდვაში ყოფნას, როდესაც ამაზე სულის თანხმობა არ არის. თუ ჩემზე ძალას იხმარენ, მაშინ ჩემი უბინოება გაორმაგდება და მე გვირგვინს მივიღებ“ (ეესები, ეკლესიის ისტორია V,8). როდესაც ქრისტიანი ქალები არჩევნის წინაშე დგებოდნენ, სიკვდილი თუ შერცხვენა, დაუფიქრებლად სიკვდილს ირჩევდნენ. ისინი სიკვდილზე უფრო იოლად დათანხმდებოდნენ, ვიდრე ქალწულობის დაკარგვაზე, მეტი ხალისით მიდიოდნენ ლომთან შესაჭმელად, ვიდრე საროსკიპოში (ad leonem, quam ad lenones). ამას ქრისტიანი პოეტი კლიმენტი პრუდენციელი (IV ს.) მოწმობს. დიოკლეტი-

ანეს წინამორბედის, მაქსიმიანეს მეფობისას ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც დედებს და ქალწულებს აწამებდნენ და სიკვდილით სჯიდნენ, ვინაიდან იმპერატორის, მისი მსახურების და მხედართმთვარების საძაგელი სურვილების შესრულებას ეურჩებოდნენ.

ევსები კესარიელის გამოთვლით, ქალწულებისთვის არანაკლებ 600 მამაცი ქრისტიანი ქალი მონამებრივად აღესრულა. ქრისტიანი ქალები დევნის პერიოდში თავსაც იკლავდნენ ქალწულობის შესანარჩუნებლად. მოგვიანებითი პერიოდის ეკლესიის მამები ასეთ საქციელს არ ამართლებდნენ, მაგრამ ადრეულ დროში ასეთი გარემოებების გამო თვითმკვლელობა საქებარი იყო და ღვანლად ითვლებოდა.

ევსებისთან ასეთ ამბავსაც ვხვდებით: „საკვირველ, კეთილშობილ და ყველაზე მოკრძალებულ, რომელ ქრისტიან ქალს მაქსცენციუსის მსახურებმა მიაკითხეს წასაყვანად, რათა იმპერატორს მისთვის ნამუსი აეხადა, მსახურებს ქალის მეუღლე, რომის პრეფექტიც კი ეხმარებოდა. ქალმა, ვითომდა მოსართავად, დრო ითხოვა, თავის ოთახში შევიდა და დანა გულში ჩაიკა“ (ევსები, ეკლესიის ისტორია V,8). ეკლესიის ისტორიკოსი ნიკიფორე კალისტე მოგვითხრობს ორ ცნობილ ანტიოქიელ ქალწულზე, რომლებმაც დედის რჩევით, სირცხვილის ჭამას წყალში თავის დახრჩობა არჩიეს. ნიკიფორე ამატებს, – ამ საქციელმა ისეთი მოწონება დაიმსახურა, რომ მათ მრავალმა ანტიოქიელმა ქალწულმა მიჰბაძაო.

იგივე ნიკიფორე ერთ გასაოცარ ამბავს ჰყვება: ნიკომიდიელმა ქალწულმა ევფრაზიამ ეპისკოპოს ანთიმოზს (დიოკლეთიანეს დროს) ჰკითხა, როგორ მოვიქცე, თუ არჩევანის გაკეთება მომინევს სიკვდილსა და კერპთაყვანისცემას შორისო. ეპისკოპოსმა ასეთ შემთხვევაში სიკვდილი ურჩია. მან შეასრულა მოძღვრის რჩევა, ოღონდ ნაკლებ მოსალოდნელი სახით. მდევენელებმა ქალი ერთ

ახალგაზრდას მიჰგვარეს. როდესაც განმარტოვდნენ, ევფრაზიამ ყმანვილს უთხრა, ისეთი ხერხი ვიცი, რომელიც ადამიანს უვნებელს ხდის და თუ ჩემს უბინოებას არ შეეხები, გაგიმხელო. ყმანვილი დაყაბულდა. ევფრაზიამ აურია ერთმანეთში ცვილი და ზეთი, წაისვა ყელზე და ყმანვილს უთხრა, მთელი ძალით დამკარი ხმალი და ნახავ, რომ ნაკანრიც კი არ დამეტყობაო. ჭაბუკმა დაუჯერა... ქალწული გამოეთხოვა სიცოცხლეს. იმ დროში ასეთი ხრიკები მისაღები იყო, ამიტომ, სულაც არ არის გასაკვირი ამგვარი ტყუილის გამართლება უბინოების დასაცავად. ნიკიფორე ჰყვება, რომ ერთმა ქრისტიანმა ქალწულმა, უმანკოების შესანარჩუნებლად დაიბრალა, სასირცხვო სენი მჭირსო. ძველი ეკლესიის მოთხოვნით, ქალწულობა ყოველმხრივი უნდა ყოფილიყო. ტერტულიანე ამბობდა: „უმანკოებისათვის საკმარისი არ არის, რომ იგი არსებობს, საჭიროა, სულიდან ტანსაცმელზე გადადიოდეს და მოიცავდეს როგორც შინაგანს, ისე გარეგანსაც“ (ტერტულიანე, სულის შესახებ 6,8). ამიტომ, ქალწულებისათვის მკაცრად იყო აკრძალული შეუფერებელი ტანისამოსის ჩაცმა, სამკაულების ტარება და სხვა სიამოვნებები. კვიპრიანე წერდა: „ქალწულები არავისთვის არ უნდა ირთვებოდნენ, არ ცდილობდნენ თავის მოწონებას, გარდა ღმერთისა, რომლისგანაც თავიანთი ქალწულობისათვის ჯილდოს მიიღებენ. ქალწული არ უნდა ირთვებოდეს ისე, თითქოს ქმარს ეძებსო. ქალწული, რომელიც იქცევა ყმანვილების ყურადღებას და უღვიძებს მათ ვნებებს, ვერ შეძლებს იყოს უმნიშვნელო და მოკრძალებული სულის“ – „ქალწულებმა, რომლებიც ოქროთი, მარგალიტებით და ძვირფასი თვლებით იკაზმებიან, დაკარგეს გულის სილამაზე“.

ძველი ქრისტიანობა ძალიან აფასებდა ქორწინებას. მხოლოდ მეოცნებე და ერეტიკული სექტები მიიჩნევდნენ ქორწინებას დაუშვებლად. მამები და ყველა საეკლესიო

კრება ერთსულოვნად იმალლებდა ხმას ასეთი უკიდურესობების წინააღმდეგ. ლანგრის კრება ადგენს: „თუ ვინმე ცხოვრობს უქორწინებლობაში არა თავშეკავებისა და სიქალწულის სინმინდისათვის, არამედ ქორწინების სიძულვილით, გადაეცეს ანათემას“ (ლანგრის კრების კანონები, მუხ. 9).

ამასვე ამბობს მოციქულთა 51-ე განწესება: „თუ ეპისკოპოსი, მღვდელი და დიაკვანი თავს არიდებენ ქორწინებას, ხორცს და ღვინოს არა თავშეკავების ღვანლით, არამედ სიძულვილის გამო, რადგან დაივიწყეს, რომ ღმერთმა შექმნა ყოველი, შექმნა ქმარი და ცოლი, ან უნდა გამოსწორდეს, ან აეყრება ხარისხი და განიკვეთება ეკლესიიდან. იგივე ეხება ერის კაცსაც“ (მოციქულთა განწესებანი 51).

ეკლესიის მასწავლებელი კლიმენტი, უქორწინებლობასთან შედარებით უპირატესობას ქორწინებას ანიჭებს: „სრულყოფილ ქრისტიანს, რომელიც უფლის სიტყვის ნებით ქორწინდება, მაგალითად ჰყავს მოციქულები (რომლებსაც, მისი აზრით, ჰყავდათ მეუღლეები). ასეთი ადამიანი სხვებზე მაღლა დგას. დაქორწინებული და ოჯახის პატრონი კაცი ცხოვრობს მრავალი საცდურის გარემოში, რომლებსაც ხვდება ცოლ-შვილზე, ჯანმრთელობასა და ქონებაზე ზრუნვისას, თანაც რჩება ურყევი ღვთაებრივ სიყვარულში. მაგრამ ვისაც არა აქვს მეურნეობა, არც საცდურები აქვს; რადგან ის მხოლოდ საკუთარ თავზე ზრუნავს და დგას მასზე დაბლა, ვინც ნაკლებად ზრუნავს თავის თავზე, სამაგიეროდ, ცხოვრებაში ბევრად გამოსადეგია“ (კლიმენტი ალექსანდრიელი, სტრომატები 8.2).

ქრისტიანული სული უპირველესად დიდ ზეგავლენას ახდენს ქორწინების პირობებზე. ეკლესიისაგან ქორწინების კურთხევის პირველ კვალს ვხვდებით ეგნატე ანტიოქიელის მიერ პოლიკარპე სმირნელისადმი მიწერილ წერილში: „ისინი, ვისაც მოჰყავთ ცოლი, ან თხოვდები-

ან, უნდა შეკავშირდნენ ეპისკოპოსის თანხმობით, რომ ქორწინება იყოს კურთხეული უფლისგან და არა ავხორცობით“. შედარებით გაურკვეველი რჩება, თუ რა უნდა ვიგულისხმოთ „ეპისკოპოსის თანხმობაში“, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში ჩანს, რომ ეკლესია ძველი დროიდანვე აძლევდა კურთხევას, ეთანხმებოდა და იღებდა მონაწილეობას ქორწინებაში. ქორწინება უკვე აღარ არის სამოქალაქო საქმე, როგორც ეს კერპთაყვანისმცემლობისას იყო, იგი ეკლესიის საქმეც გახდა.

ეგნატე ანტიოქიელზე გარკვევით კლიმენტი ალექსანდრიელი ლაპარაკობს. ქალთა ჩვევის, ცრუ თმის (შინიონი) ტარების ჩვეულების განხილვისას ეკლესიის მასწავლებელი ლაღადებს: „მღვდელმა ვის უნდა მისცეს თავისი კურთხევა? ამ შემთხვევაში (თავზე ხელის დადებისას) იგი კურთხევას აძლევს არა ამ ქალს, არამედ ვილაცის თმას“ (კლიმენტი, სტრომატები 9.1). ასევე წერს ტერტულიანე: „როგორ შეიძლება აღწერო ქორწინების ბედნიერება, ეკლესიისაგან ნაკარნახევისა, ლოცვით განათლებულისა, ანგელოზებისაგან ცაში ატანილისა, მამალმერთის კურთხეულისა?“ (ტერტულიანე, ქალთა შესამოსლის შესახებ 2.5) სხვა შემთხვევაში ამბობს: „საიდუმლო საქორწინო კავშირები, ანუ ისინი, რომლებიც ეკლესიის წინაშე აღიარებული არ არის, დიდი საშიშროების მომასწავებელია, რადგან ისინი შეიძლება შევადაროთ უძლებობასა და სიმრუშეს“ (ტერტულიანე, ქალთა შესამოსლის შესახებ 2.6). ეკლესიის მიერ ქორწინების კურთხევაზე მრავლადაა შემდგომი პერიოდის ცნობები.

ძველი ეკლესიის სწავლებები მრავალ დამრიგებლურ აღწერილობას წარმოადგენს ქორწინების მიზანზე, მეუღლეების ურთიერთდამოკიდებულებაზე და სხვა მრავალზე. ვინაიდან, ქორწინება მსგავსია ქრისტესა და ეკლესიის კავშირისა და არის საიდუმლო. ძველი მემკვიდრეები ყოველთვის მოითხოვენ ქორწინებისაგან განსა-

კუთრებულ სინმინდეს – ხარისხს, რომელსაც არ ცნობდნენ კერპთაყვანისმცემელები.

იუსტინე ამბობს: „ქრისტიანები ქორწინდებიან არა ხორციელი სიამოვნებისათვის, არამედ შვილების გასაჩენად“ (წმ. იუსტინე მარტვილი, I აპოლოგია 4.3).

ათენაგორა წერს: „ყოველ ჩვენგანს, რომელმაც ცოლი ყველა წესის დაცვით მოიყვანა, იგი მხოლოდ შვილების გასაჩენად ჰყავს. როგორც მინათმოქმედი აგდებს თესლს მინაში, ელოდება მოსავალს და მეტს აღარ თესავს, ჩვენთანაც საზომი არის სურვილი, შვილების გაჩენისა“ (ათენაგორა, აპოლოგია 7.1).

კლიმენტი ალექსანდრიელთანაც ვხვდებით მსგავს აღნიშვნას: „ქორწინების უახლოესი დანიშნულება შვილების გაჩენაა, უმაღლესი კი მათი კეთილად აღზრდა“ (კლიმენტი, სტრომატები 9.3). კლიმენტი გვთავაზობს სხვა შემთხვევასაც: „კეთილი ქორწინება ეფუძნება არა ოქროსა და სილამაზეს, არამედ კეთილისყოფას“ (კლიმენტი, სტრომატები 9.3-4). ტერტულიანე: „ქრისტიანი ქორწინდება არა ხორციელი ავხორცობისათვის, არამედ მატებისათვის“ (ტერტულიანე, ქალთა შესამოსლის შესახებ 2.8).

კლიმენტი ბევრ წესს აწესებს ქრისტიანი მეუღლეების ხორციელი თანაცხოვრებისათვის. იგი კრძალავს ხორციელ ურთიერთობას დედათა წესის და ქალის ფეხმძიმობისას. ამ უკანასკნელის დროს ხორციელ ურთიერთობას, იგი მიიჩნევს არაბუნებრივად და ცოდვად. დანარჩენი წესები, რომლებიც ამ საკითხს ეხება მდგომარეობს შემდეგში: „ადამიანი უნდა იყოს თავშეკავებული ტკბილი ვნებებისაგან და მბრძანებელი თავისი მუცლისა და იმისა, რაც მის ქვევით არის. არ მიეკარო არავის, საკუთარი ცოლის გარდა. ამაშიც უნდა იყოს დაცული ზომა და საზღვარი. ხორცის გადამეტებული სიამოვნება ადუნებს ნერვებს, აბნელებს გრძნობებს და ასუსტებს ძა-

ლებს. უფალს სურს, რომ ადამის მოდგმა გაგრძელდეს, მაგრამ იგი არ ამბობს: იყავით ავხორცები. თანაცხოვრების პერიოდს გონების უქონელი ცხოველებიც კი იცავენ. ადამიანი კი, რომელიც გონებით გამოირჩევა ცხოველებისაგან მათზე უკან უნდა იდგეს? საჭიროა გონიერების ხელმძღვანელობით დაიცვან ცოლქმრული თანაცხოვრების წესები მათ, ვისაც ნებადართული აქვთ ეს, და არა მამლის ჩვევით, ნებისმიერ დროს. მაგალითად, ეკლესიიდან დაბრუნებისას ან დილით დღესასწაულზე, როდესაც ლოცვის, კითხვისა და სხვა საქმეების დროა. ცოლქმრული კავშირი იშვიათი უნდა იყოს: რაც უფრო იშვიათია, მით სასურველი და სასიამოვნოა. შემდეგ ღამითაც, სიბნელეში, არ არის საჭირო არაზომიერი და თავისუფალი ქცევა. უსირცხვილო სიტყვები, საძაგელი ფიგურები, სასიყვარულო კოცნები და სხვა თავისუფალი ქცევების სახელები ნუ იქნება ჩვენ შორის ნახსენები" (კლიმენტი, სტრომატები 9,5-6).

პირველ ქრისტიანულ ქორწინებებს ახასიათებდათ ურთიერთმონივნება, რაც ისმის თვით სახელწოდებებში, რომლებითაც ერთმანეთს მეუღლეები მიმართავდნენ. ცოლები ძალიან ხშირად იწოდებოდნენ „დებად“ თავიანთი ქმრებისათვის, და მართლაც, ზოგიერთი მეუღლეები ერთმანეთთან გარკვეული პერიოდი და-ძმასავით ცხოვრობდნენ, ან საერთოდ უარს ამბობდნენ ცოლქმრული მოვალეობების შესრულებაზე. თავშეკავება კი მხოლოდ ორმხრივი თანხმობის შემდეგ იყო შესაძლებელი. ამ შეხედულებას დაჟინებით ლობიობდა ავგუსტინე, პავლე მოციქულზე დაყრდნობით (1 კორინთ. 1.2-4). ზოგი მეუღლეებისთანავე დებდა უმანკოების აღთქმას; სხვები კი დიდი ხნის ქორწინების შემდეგ გადადიოდნენ უბინო ცხოვრების წესზე. ამგვარი მაგალითები ჯერ კიდევ ტერტულიანეს დროს იყო ცნობილი; ასეთი სახის თავშეკავება იმგვარი მოვლენა იყო, რომელიც ორდინარულობის

ფარგლებს სცილდებოდა და ითვლებოდა გმირულ ღვაწლად.

გარდა ამგვარი თავშეკავეებისა, არსებობდა გარკვეული დრო თავშეკავეებისათვის, რომელიც გრძელდებოდა ასე თუ ისე მოკლე პერიოდი. ღირსი მამები და საეკლესიო კრებები დაქორწინებულთაგან ითხოვდნენ თავშეკავებას ყველა კვირა დღეს, დღესასწაულებზე, ზიარების დღეს და მარხვისას; რაზეც იმონმებენ გამოსვლათა ნიგნის მე-19 თავის მე-15 მუხლს, სადაც ისრაელიანებისთვის ნაბრძანები იყო რჯულის მიღებამდე სამი დღით ადრე ცოლებთან ურთიერთობა არ ჰქონოდათ.

ქორწინების დღეს ახალდაქორწინებულებს უფლება არ ეძლეოდათ ხორციელი ურთიერთობისათვის, ეს კართაგენის კრების ერთი წესიდან ჩანს:

„ნეფე-დედოფალი კურთხევის მიღების შემდეგ ღამეს უნდა ატარებდნენ ქალწულობაში, მიღებული კურთხევისადმი მოკრძალების გამო“ (კართაგენის კრების კანონები, მუხლი 88). დაწესებული თავშეკავეების პერიოდებზე კირილე იერუსალიმელი ბრძანებს, მაგრამ ჩამონათვალს არ აკეთებს. ზიარების დღეს თავშეკავეებაზე ნეტარი იერონიმე ლაპარაკობს. ლაოდიკიის კრებამ (370 წ.) კი ორმოცდღიან მარხვებში ქორწინება აკრძალა (ლაოდიკიის კრების კანონები, მუხლი 52).

ეკლესიის მამები და მასწავლებლები მეუღლეებს მარადის ჩააგონებდნენ თავდაჭერილობას ერთმანეთთან ურთიერთობაში, ისე რომ, მათი ურთიერთსაუბარი არ ყოფილიყო საცდური შვილებისა და მსახურთათვის. ტერტულიანე ჩააგონებს: „წარმოადგინეთ თქვენი სილამაზე წინასწარმეტყველებივით და მოციქულებივით: უბრალოება და უმანკოება იყოს თქვენი ერთადერთი მოკაზმულობა. მიიბით ყურებზე უფლის სიტყვები, – ეუბნება ქალებს, და კისერზე – უღელი ქრისტესი. დაემორჩი-

ლეთ ქმრებს, ეს საკმარისია თქვენი მორთულობისათვის. ჩაიცვით აბრეშუმის სამართლიანობა, ბისონის სინმინდე, მენამული უბინოება. აღივსეთ სიბრძნით, სინმინდით და სისუფთავით. და მაშინ თვით უფალი იქნება თქვენი ერთგული და მუდმივად სიყვარულის მომცემი" (ტერტულიანე, ქალთა შესამოსლის შესახებ 2.9).

ქალებზე საუბრისას კლიმენტი ასახელებს იმ საგნებს, რომლებითაც ისინი მოირთავდნენ თავს, ბუმბულები, რომლითაც გაფრინდებიან მეუღლეობის ერთგულები-საგან. მაგრამ ყველა ქრისტიანი ქალი არ ეთანხმებო-და ასეთ მკაცრ დანიშნულებას; ზოგიერთნი ამბობდნენ, რომ უნდა მოირთვნენ თავიანთი ქმრებისათვის, რათა დაიცვან მათი კეთილგანწყობა, რომ უფალმა ამქვეყნი-ური სიამეებით დაასაჩუქროს ისინი; რომ ისინი საზოგა-დოების მაღალი ფენის წარმომადგენლები არიან და აუ-ცილებლად უნდა შეინარჩუნონ ღირსება. ტერტულიანე განიხილავს და ამტკიცებს ყველა ამ მოსაზრების უსა-ფუძვლობას (კლიმენტი, სტრომატები 9.8).

პირველი ქრისტიანი მწერლები მომხიბლავად აღ-წერენ ქრისტიანთა ქორწინებებს, როგორც ორი პირის მთლიან შინაგან ერთობას, როგორც ერთი ცხოვრების შემადგენლებს. მოვიყვანოთ ტერტულიანეს სიტყვებს: „რა სასიამოვნო უნდა იყოს ორი გულის კავშირი, რომლე-ბიც შეერთებულია ერთი იმედით, ერთი რწმენით, ერთი რჯულით! ისინი არიან ერთი მამის შვილებივით, არ არის მათ შორის არავითარი გაყოფა და განხეთქილება, არც სულში და არც სხეულში. ისინი, ორნი, ერთხორც არიან: სადაც ერთი სხეულია, იქ სულიც საერთოა. ერთად ლო-ცულობენ, ერთად იყრიან მუხლს, ერთად მარხულობენ, ერთმანეთს ამხნევენ და ხელმძღვანელობენ. ერთნი არიან ეკლესიაში და უფლისადმი მიმართვისას, ერთად ინაწილებენ სილარიბესა და სიმდიდრეს, არაფერი არა აქვთ ერთიმეორისაგან დაფარული, თითოეულ მათგანს

შეუძლია ავადმყოფების მონახულება და უპოვართა დახმარება. ისინი ერთად გალობენ ფსალმუნებს და საგალობლებს, ცდილობენ, ერთმანეთზე უკეთ ადიდონ უფალი. იესო ქრისტე ხარობს ასეთი ოჯახობით, უგზავნის მათ მშვიდობას და სუფევს მათთან ერთად, ხოლო სადაც უფალია, იქ ბოროტი სული ვერ შევა" (ტიერტულიანე, ცოლისადმი 7.2). მეუღლეების ასეთი ურთიერთობით ვლინდებოდა ზრუნვა სულის გადარჩენისათვის.

ზრუნვის მაგალითს, მეუღლის გადარჩენისათვის, გვიჩვენებს ტიერტულიანე, თავის ნაწარმოებში „ცოლისადმი“, რომელშიც მას არიგებს, თუ როგორ მოაწყოს თავისი შინაგანი ტაძარი, არა მარტო სიცოცხლეში, არამედ გარდაცვალების შემდეგაც (ტიერტულიანე, ცოლისადმი 7.3). ძალიან ხშირი იყო, რომ ქრისტიან ქალებს თავიანთი მეუღლეები მოუქცევიათ უფლის რწმენისაკენ, აცნობდნენ ქრისტიანობას და იძენდნენ მათ რწმენისა და კეთილი ცხოვრებისათვის. ზუსტად ამის გამო აქებს გრიგოლ ღვთისმეტყველი თავის დედას, ნონას. იოანე ოქროპირი ამბობს: „არავინაა კეთილსინდისიერ ცოლზე ძლიერი, რომელიც ასწავლის და არიგებს ქმარს“, ეს არაერთი მაგალითით დასტურდება ყველა საუკუნეში. ქრისტიანული ქორწინების სინმინდის გაგებაში შედიოდა – ბინიერ მეუღლესთან ურთიერთობის შეწყვეტა. ერმის „მწყემსში“ ამის თაობაზე შემდეგი დარიგებებია: „თუ ვინმეს ჰყავს ქრისტიანი ცოლი და წაასწრებს მას მრუშობისას, მაშინ ქმარი სცოდავს, თუ აგრძელებს მასთან ცხოვრებას. თუ ქმარი გაიგებს ცოლის ცოდვის შესახებ და იგი ამ ცოდვას არ ინანიებს, რჩება მრუშობის ცოდვაში, მაშინ ქმარიც მისი ცოდვის მონაწილეა. თუ ცოლი ჯიუტად რჩება თავის ცოდვაში, მაშინ ქმარმა უნდა მიატოვოს იგი და თვითონ დარჩეს მარტო. იმ შემთხვევაში, თუ ცოლთან დაშორების შემდეგ თვითონ სხვას შეირთავს, მაშინ იგიც მრუშობის ცოდვაში იქნება. თუ გაშვებული ცოლი შეინანებს

და სურვილი ექნება დაუბრუნდეს ქმარს, მაშინ მან უნდა მიიღოს იგი; თუ არ დაიბრუნებს ცოლს, ამითი იგი დიდ ცოდვაში ვარდება; საჭიროა მონანული ცოდვილის მიღება, მაგრამ არა მრავალჯერ“. ის, რაც ნათქვამია ქმარზე, ერმის „მწყემსში“, იგივე ძალა აქვს ცოლთან მიმართებითაც. ამასვე მოითხოვს ბასილი დიდი. შემდგომში ხდება ისე, რომ მხოლოდ ქმრები შორდებოდნენ ცოლებს მრუშობის მიზეზით, რაც იწვევდა გარკვეულ წინააღმდეგობას იმისას, რომ ცოლებს არ ჰქონდათ იმავე მიზეზით ქმართან დაშორების უფლება. ეკლესიის წარმომადგენლები ცდილობდნენ, აეხსნათ ასეთი ცალმხრივი შეხედულების უსაფუძვლობა. და ბოლოს, მივაქციოთ ყურადღება მშობლებისა და შვილების ურთიერთობას. ჩვენ დავინახავთ, რომ მასაც ახალმა ქრისტიანულმა სულმა თავისი წარუშლელი დაღი დაასვა. შვილების აღზრდა იყო უპირატესად რელიგიური. ყოველ შემთხვევაში, ასეთი იყო იგი შინაურ ცხოვრებაში. მოციქული ბარნაბა წერს ყოველ ქრისტიანს: „ბავშვობიდან აღზარდე შვილები უფლის შიშში“. შვილების რელიგიურად აღზრდის მთავარი საშუალება იყო წმინდა წერილი.

ორიგენეს მამა, ლეონიდე, (ევესები, ეკლესიის ისტორია III,9), შვილს ყოველდღე აძლევდა თითო თავს სასწავლად წმინდა წერილიდან. ნეტარი იერონიმე ასე აღწერს ქრისტიანი ქალიშვილის აღზრდას: „იყავი ყურადღებით, – წერს იგი დედას, – სულის აღზრდის არჩევანში, რომლის დანიშნულება უფლის ტაძრად მსახურებაა; დაიმახსოვრე, რომ ყველაფრის საწყისი ულაპარაკოდ უნდა ეკუთვნოდეს უფალს; ამიტომ ბავშვის პირველი ფიქრები, პირველი სიტყვები, განათლებული უნდა იყოს ღვთისმოსაობით. ქრისტიანი დედისათვის იმაზე დიდი სიხარული არ არსებობს, ვიდრე ისმენდეს შვილის მიერ სუსტად წარმოთქმულ იესო ქრისტეს სახელს, ან როდესაც იგი ცდილობს თავისი ნაზი ხმით საგალობლების გალობას.

ხოლო შემდეგ, როდესაც საშუალება ექნება გონებას, ქალიშვილს ასწავლე ფსალმუნები. დაე სახარება და მოციქულთა საქმეები იყოს მისი გულის საუნჯე; ყოველდღე წაიკითხოს შენთან ერთად რამდენიმე გვერდი ამ წიგნებიდან და ყოველ დღილით ამ სახით მოგართვას ყვავილების თაიგული, მოგროვილი ამ წმინდა წიგნებიდან. დაე ეს იყოს მისი მთავარი საზრუნავი, ყველაზე ჩვეული საქმე, რომელსაც მხოლოდ ძილის დროს მიატოვებს და გაღვიძებისას ისევ მიუბრუნდება. დაიცავი შენი შვილი, – აგრძელებს იერონიმე, – ყველა იმ საკითხავისაგან, რომელსაც ქრისტიანულ სულში კერპთაყვანისმცემლური გემო შეაქვს. გაშორდი შენ თვითონაც იმ აზრს, თითქოს ახალგაზრდობაში გარკვეული ცნობების შეძენა სასარგებლოა, რომელიც ასაკთან ერთად თვითონაც მოდის. ჩემი აზრით, ბევრად უსაფრთხოა ისეთი რაღაცების არცოდნა, რაც თავისთავად იწვევს გამოძიების სურვილს“. ამასთან ერთად, მშობლებმა დიდად უნდა იზრუნონ, რათა აარიდონ ბავშვები ყველანაირ უსირცხვილობასა და საცდურს. „სული, – ამბობს იერონიმე, – უნდა იყოს მართული, რომ მან არ ისწავლოს არც მოსმენა, არც ისეთი ლაპარაკი, რომელიც უფლის მოშიშებისაგან გვაშორებს. უწესო სიტყვებს საერთოდ არ უნდა იღებდეს. შორს უნდა იჭერდეს თავს სხვა მშობლების არასერიოზული ბავშვებისაგან, ძიებმაც უნდა მოარიდონ აღსაზრდელები ცუდ გარემოს“.

პირველი ქრისტიანები ცდილობდნენ, მათ შვილებს აღმზრდელებად სათნო ადამიანები ჰყოლოდათ; თუ ასე არ იქნებოდა, ეპისკოპოსები და მქადაგებლები ხმას აიმაღლებდნენ ასეთ უყურადღებობაზე. იოანე ოქროპირი ამბობს: „ახლა ცხენებზე და ვირებზე მეტად ზრუნავენ, ვიდრე ბავშვებზე. თუ ვირის მწყემსს ქირაობენ, ძალიან აინტერესებთ: სულელი ხომ არ არის, ლოთი, ქურდი, გამოცდილია თუ არა, როდესაც ბავშვის მასწავლებელს აიყვანენ, იღებენ ისეთს, როგორიც არის და არ ფიქრო-

ბენ, რომ შვილების აღზრდაზე დიდი ხელოვნება არ არსებობს“.

ხშირად ქრისტიანი დედები, რომლებსაც წარმართი მეუღლეები ჰყავდათ, თვითონ ზრუნავდნენ შვილების აღზრდაზე. ასეთი იყო ნონა, გრიგოლ ღვთისმეტყველის დედა, რომელმაც ყმანვილობიდანვე მიუძღვნა იგი უფალს და თვითონ უდებდა ხელში სახარებას შვილს, რის გამოც გრიგოლი თავის თავს სამუელს ადარებდა, რომელიც დედამ პატარაობიდანვე ღმერთს მიუძღვნა. ბასილი დიდის აღზრდაზე დიდი გავლენა ჰქონდა მის ბებიას, მაკრინეს, რომელიც ყოველთვის მიუთითებდა მას მისაბაძ მაგალითზე, გრიგოლ სასწაულთმოქმედზე, ნეოკესარიელ ეპისკოპოსზე. ნეტარი თეოდორიტეს დედა, რომელმაც იგი დიდი ხნის უშვილობის შემდეგ გააჩინა, თვლიდა მას უფლის საჩუქრად (რაზეც მისი სახელიც მეტყველებს), ადრეული ასაკიდანვე მიუძღვნა იგი უფალს; ყოველ კვირას მიჰყავდა შვილი ღვთისმოსავ ანტიოქიელ ბერებთან კურთხევისა და დარიგებების მისაღებად. იოანე ოქროპირმა და ავგუსტინემ მათ შემდგომ სინმინდესა და დიდებას თავიანთი დედების დამსახურებით მიაღწიეს: პირველი იყო ანთუსა, მეორე – მონიკა, რაზეც ეს დიდი მამები თვითონ მოწმობენ.

ქრისტიანთა დევნის გამომწვევი მიზეზები

რომის ხელისუფლების დამოკიდებულება იმპერიაში არსებული ქრისტიანთა საზოგადოების მიმართ II, III და IV საუკუნეებში დევნით გამოიხატებოდა. დევნის ხასიათისა და თვით პროცესის უკეთ გასაგებად საჭიროა საკითხის ღრმად შესწავლა და გამომწვევი მიზეზების დადგენა.

მიზეზები შეიძლება სამ კატეგორიად დაიყოს: 1) სახელმწიფოებრივი – იმპერიისთვის შეუთავსებელი იყო ქრისტიანობა იმ სახელმწიფო ხელისუფლების იდეასთან, რომელიც საფუძვლად ედო რომის იმპერიას. ქრისტიანობა თავისი მოთხოვნების შესაბამისად უპირისპირდებოდა რომის მოქალაქეთა ცხოვრების სტილს. 2) რელიგიური – თუმცა არაპირდაპირი სახით, ქრისტიანობის შეუთავსებლობა რომის ხელისუფლების საკუთარ რელიგიასა და სხვა ხალხების კულტებთან დაკავშირებით ჩამოყალიბებულ დამოკიდებულებასთან. ქრისტიანობა განიხილებოდა, როგორც რომის იმპერიის რელიგიის ინტერესებისათვის საშიში და, აქედან გამომდინარე, ქრისტიანობის მიმართ რელიგიური შემწყნარებლობის ფაქტორი უგულებელყოფილი იყო. რომის ხელისუფალნი ქრისტიანობას არ თვლიდნენ იმ რელიგიათა (არარომაულ) შორის, რომელთა მიმართ მშვიდობიანი პოლიტიკა ეჭირათ. 3) წარმართი რომის იმპერიის საზოგადოებრივი წესები ქრისტიანობისათვის შეუთავსებელი იყო. ქრისტიანები მიუღებლად თვლიდნენ რომის მთავრობის მიერ საზოგადოებისთვის წაყენებულ მოთხოვნებს და ხელისუფლება ვერ დაუშვებდა მსგავს გადახრებს ახალი რელიგიური მიმდინარეობის მომხრეთა მხრიდან.

1. სახელმწიფოებრივი მიზეზები. თავისი პრინციპებით ქრისტიანობა სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების შესახებ გაბატონებულ წარმართულ იდეებს ვერ ითავისებდა. რას ნიშნავს ეს? წარმართული სახელმწიფოებრივი შეხედულებები სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ გულისხმობდა სრულ ბატონობას ადამიანის ნებისმიერ სფეროში მოღვაწეობისას, რაც თავის მხრივ, ქრისტიანებში უარყოფილ იქნა – ადამიანის რელიგიური ცხოვრება, ქრისტიანების განმარტებით, არ ექვემდებარებოდა სახელმწიფო პოლიტიკას. წარმართული სახელმწიფო-

სათვის მიუღებელი იყო რელიგიური შემწყნარებლობის პრინციპები. წარმართთა იდეა სახელმწიფოებრიობის შესახებ მიზნად ისახავდა მოქალაქეთა სრულ მორჩილებაში ყოლას. მაშასადამე, ყოველივე ის, რაც მჭიდროდ არ იყო დაკავშირებული სახელმწიფოსთან და თავისი გზით ვითარდებოდა, არ ემსახურებოდა სახელმწიფოებრივ ინტერესებს, და ეს ყოვლად მიუღებელი იყო რომის იმპერიის სულისათვის. აქედან გამომდინარე, რელიგია და მასთან დაკავშირებული მოვლენები სახელმწიფო ინტერესებს ექვემდებარებოდა. ძველი დროის ბრძენი ადამიანისთვის არ არსებობდა რელიგიური დამოუკიდებლობა, ვინაიდან რელიგია სახელმწიფოს ექვემდებარებოდა. პლატონი თავის „იდეალურ სახელმწიფოში“ თავდაჯერებით აცხადებს, რომ სახელმწიფოში ყველას აქვს საშუალება, აასრულოს თავისი ვალდებულებები და მიაღწიოს ბედნიერებასა და კეთილდღეობას. ამით პლატონი ამტკიცებს, რომ სახელმწიფო ადამიანზე უნდა ბატონობდეს, რაც გამორიცხავს პიროვნების განვითარებისა და რელიგიური თავისუფლების პრინციპებს.

არისტოტელეს („პოლიტიკის“) მიხედვით ადამიანი მხოლოდ და მხოლოდ პოლიტიკური არსებაა და მისთვის სახელმწიფოს ცხოვრება ყველაფერია. ცნობილი რომაელი მჭევრმეტყველი ციცერონი ქადაგებდა: „სახელმწიფომ გვშვა და აღგვზარდა, რათა ჩვენი სულის უზენაესი და საუკეთესო ძალები – გონი და აზროვნება გამოვიყენოთ საკუთარი (სახელმწიფოებრივი) კეთილდღეობისათვის, და ჩვენი პირადი ცხოვრებისათვის დავიტოვოთ მხოლოდ ის, რაც აუცილებელია საკუთარი საჭიროების დასაკმაყოფილებლად“ (De republ. I,4.). რომის იმპერია ზემოთ ხსენებული უძველესი ეპოქის იდეების განსახიერება იყო. სახელმწიფო რომაელთათვის წარმოადგენდა წყაროს, საიდანაც მოედინებოდა და საითაც მიმართული იყო ხალხის აზრები და გრძნობები, რწმენა და შეხედუ-

ლებები, იდეალები და მიზნები. ის იყო ერთადერთი უზენაესი იდეალი და გზამკვლევი ვარსკვლავი, რომელიც მართავდა ხალხის ცხოვრების ყველა ძალას და ადამიანის ქცევის შინაარსსა და ხასიათს განაპირობებდა. სახელმწიფო ღვთიურ არსებად აღიქმებოდა, და ყველაფერი, რაც არ უკავშირდებოდა სახელმწიფო ინტერესებს, აღიქმებოდა ფუჭად და უკანონოდ. აქედან გამომდინარე, რელიგია – ყველაზე წმინდა საგანი – განიხილებოდა როგორც სახელმწიფო ხელისუფლების ერთ-ერთი ფუნქცია. მთავრობა რელიგიის საკითხს განაგებდა ისევე, როგორც ომისა და მშვიდობის, მმართველობისა და პოლიციის, დამნაშავეთა და უდანაშაულოთა საკითხებს. რომში რელიგიის საკითხების ზედამხედველობა და ხალხის რელიგიურ დამოკიდებულებებზე კონტროლი ჯერ სენატს ევალებოდა, შემდეგ კი უშუალოდ იმპერატორის ხელისუფლების ატრიბუტად იქცა. რომის ყველა იმპერატორი, ავგუსტინეს თაოსნობით, უმაღლეს რელიგიურ პირებს წარმოადგენდნენ; იმპერატორი აგრეთვე იწოდებოდა Pontifex maximus-ად. სიტყვა რელიგიას რომის იმპერიაში არანაირი დამოუკიდებლობა არ გააჩნდა. რელიგია სახელმწიფო წყობის შემადგენელი ნაწილი გახლდათ და რელიგიური სამართალი – *sacrum jus* – მხოლოდ საზოგადოებრივი სამართლის – *public jus* – ერთ-ერთი ნაწილი იყო. ამიტომაც, ვარონი განასხვავებს *theologia philosophica et vera*, და – *theologia poetica et mythica* და ბოლოს *theologia civilis* (ავგუსტინე, ღვთის ქალაქი – *De civitate Dei*, VI, 5). ნიშანდობლივია ბოლო განმარტება, რომლის მიხედვითაც განისაზღვრება რელიგიის სტატუსი რომის იმპერიაში – *theologia civilis*. თარგმანში ამ ტერმინს განმარტავენ, როგორც სახელმწიფოებრივ ღვთისმეტყველებას.

რას წარმოადგენდა ქრისტიანობა? ქრისტიანები, თავიანთი რელიგიური მრწამსითა და ცხოვრების წესით, დაუფარავად გამოხატავდნენ სწრაფვას, თავი დაეღწიათ

სახელმწიფოს დაქვემდებარებისგან. მათი მტკიცებით, ადამიანი უნდა დაექვემდებაროს სახელმწიფოს ყველა სფეროში, რელიგიურის გარდა. პირველი ქრისტიანული ეკლესია ამ პრინციპებით საზრდოობდა და განასხვავებდა სამოქალაქო (წარმართულ) და რელიგიურ (ქრისტიანულ) საქმიანობებს. ქრისტიანული სარწმუნოების მიხედვით, ადამიანი არ თავისუფლდებოდა სახელმწიფოებრივი ვალდებულებებისაგან, მაგრამ სახელმწიფოს მესვეურნი არ უნდა ჩარეულიყვნენ ქრისტიანის რელიგიურ და აღმსარებლურ საქმეებში. სწორედ ამიტომ ქრისტიანები თავიანთი ცხოვრებით და აპოლოგეტების ქადაგებებში სახელმწიფოსაგან მოითხოვდნენ სინდისის თავისუფლებას და რელიგიურ შემწყნარებლობას, რაც გულისხმობდა რელიგიურ საკითხებში სახელმწიფოებრივი ინტერესებისადმი დაუმორჩილებლობას, ეს კი ქვეყნის მესვეურთა უკმაყოფილებას იწვევდა. II საუკუნის აპოლოგეტი ტერტულიანე რომის ხელისუფალთა წინაშე აცხადებდა, რომ ადამიანი თავისუფალი არსებაა, „ყველა ადამიანს აქვს უფლება, თავისი თავის უფალი იყოს, და აქედან გამომდინარე, ადამიანს თავისუფალი არჩევანის უფლება აქვს რელიგიასთან დაკავშირებითაც“. ტერტულიანეს თქმით: „ბუნების კანონის, კაცობრიობის კანონის მიხედვით, ყველა უფლებამოსილია, თავყვანი სცეს თავისი სურვილის მიხედვით მას, ვისაც მიიჩნევს თავყვანისცემის ობიექტად. ერთის რელიგია არ შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც სასარგებლო ან მავნე სხვა ადამიანისათვის. ძალადობის ტოლფასია, აიძულო ადამიანი მონაწილეობა მიიღოს მსხვერპლშენიერებაში: ასეთი რამ ყოვლად მიუღებელია, რადგან ადამიანმა თავისივე კეთილდღეობისათვის თავისი ნებით უნდა სცეს თავყვანი ღმერთს!“. ტერტულიანე აცხადებს: „რა ზიანი უნდა მოუტანოს ჩემმა რელიგიამ სხვას? რელიგიას ნებაყოფლობით შეიწყნარებს ადამიანი და არა ძალადობის შედეგად, ვინაიდან

ყოველი მსხვერპლის გაღება მხოლოდ გულის თანხმობის შედეგია და თუ თქვენ გვაიძულებთ მსხვერპლის შეწირვას, ამით თქვენი ღმერთების წყალობას ვერ მიიღებთ, ვინაიდან მათთვის ძალადობა მიუღებელია“ (ტერტულიანე, სკაპულასადმი თ.2). ამავდროულად ტერტულიანე მოითხოვს რომის იმპერიის ხელისუფალთაგან უფლებას, „რათა ერთნი თაყვანს სცემდნენ ჭეშმარიტ ღმერთს, ხოლო სხვანი იუპიტერს. რათა ერთნი ხელს აღაპყრობდნენ ზეცისადმი, ხოლო მეორენი – სამსხვერპლოსადმი. რათა ერთნი თავიანთ თავს სწირავდნენ ღმერთს, ხოლო მეორენი მსხვერპლად გაიღებდნენ საკლავს (თხას). გეშინოდეთ და ნება მომეცით, თაყვანი ვსცე ღმერთს ჩემი სურვილის მიხედვით და არა სხვას ჩემი ნების საწინააღმდეგოდ. რომელი ღმერთის ნებაა, რომ ადამიანმა თაყვანი სცეს მას თავისი ნების საწინააღმდეგოდ?“. ამ სიტყვებით ტერტულიანე ღიად აცხადებს, რომ ქრისტიანები ეწინააღმდეგებიან წარმართი ხელისუფლების მხრიდან რელიგიურ საკითხებში ჩარევას, რაც რომის ტრადიციების უგულებელყოფას ნიშნავდა. ასეთივე შეურყეველი პრინციპულობით გამოხატავს თავის დამოკიდებულებას II საუკუნის მეორე უდიდესი აპოლოგეტი ორიგენე. „ჩვენ საქმე გვაქვს, – აცხადებდა ის, – ორ კანონთან. ერთი ბუნების კანონია, რომლის შემქმნელი ღმერთია, ხოლო მეორე კანონი დაწერილია მთავრობის მიერ. როდესაც ეს ორი კანონი ურთიერთშეთავსებადია, მათი დაცვა აუცილებელია. მაგრამ, თუ ბუნებრივი, ღვთიური კანონი, სახელმწიფოს მიერ ნაკარნახები კანონის საწინააღმდეგოს გვიქადაგებს, მაშინ ამ უკანასკნელის – ქვეყნის კანონმდებლობის – უგულებელყოფა გამართლებული იქნება; ადამიანთა მიერ შექმნილი კანონმდებლობის უგულებელყოფა და მხოლოდ ღვთის კანონის მორჩილებით, რაც უნდა საფრთხესა თუ შრომასთან იყოს ეს დაკავშირებული, თუნდაც სიკვდილი და შეურაცხყოფა მოსდევდეს

ამას. ჩვენ, ქრისტიანები, ვაღიარებთ ბუნებრივ კანონს (ანუ სინდისის კანონს), როგორც უმაღლეს ღვთიურ კანონს, რითაც ვცდილობთ დავიცვათ იგი და უარვყოთ ყოველგვარი უწესო კანონები" (Orig. Contra Celsum V, 37). IV საუკუნის ქრისტიანი აპოლოგეტი აცხადებდა: „არაფერია რელიგიაზე თავისუფალი, და ის მაშინვე ნადგურდება, როდესაც მსხვერპლთშენირვა ძალადობის ხასიათს იღებს" (ლაქტანციუსი, საღმრთო დადგენილებანი V, 20).

განა შეიძლებოდა ქრისტიანთა ასეთი სახის პროტესტი აეტანა, საუკუნეთა მანძილზე ჩამოყალიბებული წარმართული კანონებით მმართველ, რომის იმპერიის დესპოტ ხელისუფალთ? განა შესაძლებელი იყო რომში მსგავსი იდეების თავისუფალი გავრცელება? ქრისტიანობა ღვთის სასუფეველისა და სხვა ნეტარებების შესახებ ქადაგებისას ძველ იდეალებს უთხრიდა ძირს. ძველი იდეალების მიხედვით ხომ სახელმწიფო იყო სწორედ ადამიანთა კეთილდღეობისა და ბედნიერების წყარო. მაშინ, როდესაც უძველეს ეპოქაში სახელმწიფო ბატონობდა ყველაზე და ყველაფერზე, სახელმწიფოს ავტორიტეტი უზენაესი იყო ყველა სხვა სახის ავტორიტეტზე, მაგრამ ამ შემთხვევაში ქრისტიანობა განიხილებოდა როგორც დაუმორჩილებელი მტერი. წინააღმდეგობის გაუწევლობა ისეთი მოვლენების მიმართ, როგორიც ქრისტიანობა იყო, რომის იმპერიისათვის თავის ძღვევამოსილ კანონებზე უარის თქმას ნიშნავდა. მაგრამ ეს არაბუნებრივი იყო. ყოველი ნაბიჯი ადამიანის ცნობიერების განვითარებაში გადაიდგმება მხოლოდ ხანგრძლივი ბრძოლის შედეგად; ამიტომაც არ იშურებდა რომის მთავრობა ძალას, ჩაეხშო ქრისტიანთა სწრაფვა და დაეთრგუნა მათი უფლებები. ამ კონტექსტში დევნა განიხილებოდა, როგორც ახალი დასაწყისის ჩანასახშივე ჩაკვლის საშუალება. ქრისტიანთა მუდმივი დევნის ინიციატორები იყვნენ რომის სწორედ ის ხელისუფალნი, რომელნიც გამოირჩეოდნენ სახელ-

მწიფობრივი საქმის კარგი ცოდნითა და გონებამახვილობით და ყველა სხვა იმპერატორისაგან განსხვავებით სწორედ ისინი აცნობიერებდნენ დროის მოთხოვნებს. მათ შორის იყვნენ იმპერატორები: ტრაიანე, მარკუს ავრელიუსი, დეციუსი და დიოკლეტიანე. სრულიად განსხვავებული მსოფლმხედველობისა იყვნენ იმპერატორები: ნერონი, კარაკალა, კომოდუსი და სხვა მრავალი, რომელნიც არ დევნიდნენ ქრისტიანებს, ვინაიდან მათ სახელმწიფოსთვის საშიშად არ მიიჩნევდნენ. ამის მიზეზი გახლდათ ის, რომ გონებამახვილი ხელისუფალნი კარგად აცნობიერებდნენ ქრისტიანთა მოთხოვნების ძალას და გრძნობდნენ, რომ ქრისტიანთა რელიგია იმ იდეების ძირფესვიან აღმოფხვრას გულისხმობდა, რაზეც აგებული იყო მსოფლიო იმპერია. აღსანიშნავია, რომ კონსტანტინე დიდის პირველი ედიქტი (მილანის), რომლის მიხედვითაც დაკანონდა ქრისტიანთა მდგომარეობა რომის იმპერიაში, სრულ შესაბამისობაში იყო იმ მოთხოვნებთან, რითაც აღწერდნენ აპოლოგეტები ქრისტიანთა დევნას და შევიწროებას. ამ შემთხვევაში სახელმწიფო ერთგვარ დათმობაზე მიდიოდა ქრისტიანების მიმართ, ნიშნად იმისა, რომ კარგად ესმოდა ქრისტიანებისა და რომის სახელმწიფოს შორის საუკუნოვანი მტრობის მიზეზი.

შეხედულებათა შეუთავსებლობა გახლდათ მიზეზი ქრისტიანების დევნისა. იღვრებოდა მონამეთა სისხლი, მაგრამ არა ამაოდ: ამ მონამებრივი სისხლით თავისუფალი ქრისტიანული სარწმუნოების უფლებების გამოსყიდვა ხდებოდა.

II. რელიგიური მიზეზები. განვიხილოთ ის მიზეზები, რაც ხელს უშლიდა რომის მოქალაქეებს შორის ქრისტიანობის თავისუფლად გავრცელებასა და დამკვიდრებას. სახელმწიფოსა და რელიგიას შორის განვითარებული ურთიერთობების შედეგი ის გახლდათ, რომ რომის იმ-

პერიაში რელიგიურ მფარველობას თავისი მოქალაქეების მიმართ, თვით სახელმწიფო უზრუნველყოფდა. ამის დასტურია ზემოაღნიშნული ფაქტები. ამ კონტექსტში იმპერიის მიზანი გახლდათ status quo-ს შენარჩუნება საკუთარი რელიგიის მიმართ. რომის იმპერია თავის უზენაეს ვალდებულებად აღიქვამდა ამას. ეს სწრაფვა დამახასიათებელი იყო რომის ყველა, როგორც საუკეთესო, ასევე სუსტი მმართველისათვის. იმპერატორი ავგუსტუსი რომის იმპერიის ინტერესების უბადლო მხარდამჭერი იყო. თავისი ქცევით ის ცდილობდა, მაგალითი ეჩვენებინა გარშემომყოფთათვის. სხვა იმპერატორების მსგავსად, ის უძველეს რელიგიას განსაკუთრებული ზემოქმედების მქონედ აცხადებდა. ის აახლებდა სამლოცველოებს და მკაცრად ადევნებდა თვალყურს რიტუალების აღსრულების პროცესს. მემკვიდრენი აგრძელებდნენ მის გზას. ტიბერიუსი, ხასიათით სრულიად ინდიფერენტული ადამიანი, განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა რელიგიურ საკითხებს. ის ბრწყინვალედ იცნობდა ძველ ადათ-წესებს და მცირეოდენ ცვლილებებსაც კი მკაცრად ეწინააღმდეგებოდა. იმპერატორი კლავდიუსი ღრმად მორწმუნე გახლდათ. ერთ-ერთი ტრიუმფის დროს ის კაპიტოლიუმის კიბეზე სიძის დახმარებით მუხლმოდრეკილი ავიდა. კლავდიუსი სიძველეების მანიით იყო შეპყრობილი, სიამოვნებას ანიჭებდა უძველესი დროისათვის დამახასიათებელი მსხვერპლშენიერვის ტრადიციის აღდგენა. ყველაზე სუსტი იმპერატორების, მაგალითად, ნერონის, ხელშიც კი რომის რელიგიური კანონები დაცული იყო. ხოლო რაც შეეხება შემდეგი საუკუნეების საუკეთესო მმართველებს, ისინი გამოირჩეოდნენ სახელმწიფო რელიგიის მიმართ სრული მორჩილებით. ამ აზრს იზიარებდნენ ვესპასიანე და ანტონინების გვარის იმპერატორები. მსგავსად იქცეოდნენ რომის იმპერიის სხვა დანარჩენი ხელმწიფენიც. აქედან გამომდინარე, ცხადია,

თუ რატომ იდევნებოდნენ ქრისტიანები, რომელნიც თავიანთი რელიგიური მრწამსის მიხედვით რომის იმპერიის მოქალაქეებისაგან შორს იდგნენ.

კიდევ ერთი მიზეზი ქრისტიანული რელიგიის საწინააღმდეგოდ გახლდათ ის, რომ სახელმწიფო რელიგიაზე უარის თქმა განიხილებოდა, როგორც რევოლუციური, ანტისახელმწიფოებრივი ქმედება. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია ავგუსტუსის მიმართ წარმოთქმული მეცენატის სიტყვა: „თაყვანი ეცი ღმერთებს სახელმწიფო კანონების მიხედვით, და აიძულე სხვებიც, რომ მათაც თაყვანი სცენ ღმერთს სწორედ ასეთი გზით. ხოლო ის, ვინც უარს ამბობს ღმერთების თაყვანისცემაზე და სხვა რელიგიის შემოტანას ცდილობს, უნდა დაისაჯოს, ვინაიდან ჩვენი ღმერთების უპატივცემულობით ისინი გამოხატავენ უპატივცემულობას სხვა ყველაფრის მიმართაც და აცდუნებენ ხალხს ახალი კანონებით. სწორედ აქედან მომდინარეობს საიდუმლო კავშირები და შეთქმულებები, რაც ყოვლად მიუღებელია მონარქიისათვის“. ამრიგად, ქრისტიანული სარწმუნოების გამოჩენა რომის იმპერიაში განიხილებოდა არა მარტო როგორც რელიგიური დანაშაული, არამედ როგორც პოლიტიკურიც.

აღსანიშნავია ისიც, რომ რომის სახელმწიფოში არსებული რელიგია უკვე იცვლიდა სახეს. მასზე დიდ გავლენას ახდენდა სხვა რელიგიები, რომელნიც მრავლად იყო გავრცელებული იმპერიაში. მაგალითად, ბერძნული და აზიური ღმერთების გაერთიანება რომის იმპერიის კულტში. ელადის სათაყვანებელი ზევსი უკვე რომის იუპიტერის გვერდით არის, შესაბამისად, ჰერა – იუნონას გვერდით, მცირე აზიის ქალღმერთი კიბელა კი, სენატის გადაწყვეტილებით, კაპიტოლიუმის ღმერთების დასში შერაცხეს. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ქრისტიანული რელიგიის ელემენტების დამკვიდრება რომის იმპერიაში ამავე გზით იყო შესაძლებელი, მაგრამ აღსა-

ნიშნავია, რომ ქრისტიანული სარწმუნოებისათვის დაუშვებელი იყო სახეცვლილება და სხვა სარწმუნოებისადმი დაქვემდებარება, ხოლო სხვა რელიგიების კულტები რომის სენატის თანხმობით მტკიცდებოდა სახელმწიფო რელიგიის ნაწილად, როგორც ამას აღწერენ ტერტილიანე და ციცერონი (Ciceronis. De leg. II, 8). ისიც აღსანიშნავია, რომ ახალი კულტის თაყვანისცემა რომის იმპერიის მესვეურთა მიერ დადგენილი წესების მიხედვით მიმდინარეობდა. ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებდა, რომ სახელმწიფო აკონტროლებდა ნებისმიერ რელიგიასა და იმ სიახლეებს, რაც სენატის გადაწყვეტილებით მკვიდრდებოდა რომის იმპერიის ფარგლებში. აქედან გამომდინარე, ქრისტიანობა იმპერიის ასეთი ტოლერანტობის წყალობით დაუსჯელად ვერ დაიმკვირდებდა თავს ამ სახელმწიფოში. ამის მაგალითია იმპერატორ ვალერიანეს მიერ ქრისტიანებისთვის შეთავაზებული წინადადება – ქრისტეს თაყვანისცემის დაშვება რომის იმპერიაში იმ პირობით, რომ ქრისტიანები რომის სხვა რელიგიურ რიტუალებშიც – *ceremoniae Romanae* მიიღებდნენ მონაწილეობას (ვესები, ეკლესიის ისტორია VII, 11). ცხადია, რომ ქრისტიანობისათვის მსგავსი შემოთავაზება მიუღებელი იყო, რაც მათ რომის იმპერიაში სასურველი მდგომარეობის დამკვიდრების შანსს არ უტოვებდა. ის ფაქტიც კი, რომ რომის ხელისუფალნი განსაკუთრებული ყურადღებითა და სიფრთხილით ეკიდებოდნენ ნებისმიერი სხვა რელიგიის ელემენტების შეჭრას თავიანთ კულტში და, რომ გარე სარწმუნოებას განიხილავდნენ როგორც ძველი ადათ-წესების შებილწვას, კიდევ ერთხელ ადასტურებდა იმას, რომ ქრისტიანთათვის ყოველი მცდელობა რომის იმპერიაში სარწმუნოების გავრცელებისა, წარმატებული ვერ იქნებოდა.

ქრისტიანული სარწმუნოების წარმოშობისა და გავრცელების პერიოდიდან რომის იმპერიის რელიგია სა-

ხეცვლილია და იგი გადაიქცა ეგრეთ წოდებულ „კეისართა კულტად“, რამაც დიდი ზიანი მიაყენა ქრისტიანებს. ქრისტიანთა სისხლი უხვად იღვრებოდა რელიგიის მიმართ რომაელების სწორედ ასეთი დამოკიდებულების გამო. რომის პანთეონს კიდევ ერთი კულტი – კეისრის თაყვანისცემის კულტი – მიემატა.

რომის რელიგია პირველი დღეებიდანვე არ გახლდათ ნატურალისტური: რელიგიურ კულტებს ისინი რომის იმპერიის კეთილდღეობისა და განვითარების ხელშემწყობად მოიაზრებდნენ. მაგალითად, იუპიტერს მიიჩნევდნენ სახელმწიფოს უხილავ მმართველად და სწორედ ამიტომ სცემდნენ მას თაყვანს. საერთოდ, სახელმწიფოებრივ ფუნქციებს რომაელთათვის განასახიერებდა რომელიმე ღვთაება. მოგვიანებით მონარქიული მმართველობის ჩასახვისთანავე რომის რელიგიური მრწამსის მიხედვით ღვთაებრივი მისია – ქვეყნის კეთილდღეობისა და ბედნიერების განმაპირობებელი – უკვე იმპერატორის მფარველობის გენიაც იყო. თვით იმპერატორები, თავიანთი ყოფა-ცხოვრებით, ღვთაებრივ ადამიანებად მოიაზრებოდნენ. ასეთი სახის კულტის თაყვანისცემა იმპერატორ ავგუსტუსის დროიდან მომდინარეობდა და გრძელდებოდა მთელ წარმართულ პერიოდში. ღვთაებად მიიჩნევდნენ არა მარტო გარდაცვლილ იმპერატორებს, არამედ ჯერ კიდევ ცოცხალთ. ეს კულტი გარკვეული პერიოდის გასვლის შემდეგ რომის იმპერიის რელიგიის სათავეში მოექცა და ყველასათვის სავალდებულო თაყვანისცემის საგნად გადაიქცა.

„რომის იმპერიის თითოეული მოსახლე ვალდებული იყო, მონაწილეობა მიეღო კულტის თაყვანისცემაში, ვინაიდან ყველანი იმპერიის მფარველობის ქვეშ ცხოვრობდნენ, რაც განაპირობებდა მათ ბედნიერებასა და კეთილდღეობას“. სავალდებულო იყო შინ იმპერატორის სურათის ქონა. მაგალითად, იმპერატორ ავრელიანეს დროს

„უღვთოდ ითვლებოდა ის ოჯახი, სადაც იმპერატორის სახე არ იყო წარმოდგენილი“. ვინც უპატივცემულოდ იხსენიებდა იმპერატორს, მას დამნაშავედ რაცხდნენ. იმპერატორ ავგუსტუსის გარდაცვალების შემდეგ ის ღმერთთა დასში შერაცხეს, რამაც მრავალი უბედურება მოუტანა ხალხს და კიდევ ერთხელ დაადასტურა, თუ რა უარყოფითი შედეგი შეიძლება მოჰყვეს ახალი ღმერთების უპატივცემულობას: რომის რამდენიმე მხედარი სიკვდილით დასაჯეს მხოლოდ იმიტომ, რომ სათანადო პატივი ვერ მიაგეს ავგუსტუსს. იმპერატორ ნერონის დროს ცნობილი სენატორი, ტრეზარი პეტი სიკვდილით დასაჯეს. სენატორი, რომელსაც რომის იმპერიაში სიკეთის განსახიერებად თვლიდნენ, სიცოცხლეს გამოასალმეს იმიტომ, რომ მან ვერ გამოიჩინა განსაკუთრებული ყურადღება იმპერატორის მიმართ. ბრალმძებლები აცხადებდნენ: „ტრეზარი არ მონაწილეობდა ლოცვაში, მსხვერპლს არ სწირავდა სახელმწიფოს ხელმძღვანელის საკეთილდღეოდ და მისი ზეციური ხმის შენარჩუნებისათვის არ ზრუნავდა. ის ღვთიურ პატივს არ მიაგებს იმპერატორ ავგუსტუსსა და მის მეუღლე პოპეას. ის დასცინის ღვთისმსახურებას, მას სძულს კანონები. მე მოვითხოვ ტრეზარი დაისაჯოს, როგორც ჩვეულებრივი მოქალაქე. ის მოღალატე და სამშობლოს მტერია – აცხადებდა ბრალმძებელი მხარე“ (ტაციტუსი, ანალები. XVI, 28-35). ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ სწორედ კულტის ასეთი სახის თაყვანისცემის მოთხოვნის შეუსრულებლობით მრავალი ქრისტიანის სისხლი დაიღვარა. უკვე II საუკუნეში წარმართებმა შენიშნეს, რომ ქრისტიანები არაფრად აგდებდნენ იმპერატორის კულტს. ცნობილი კელსუსი მიმართავდა ქრისტიანებს: „განა რა არის უკეთური იმაში, რომ მოიპოვო იმპერატორის წყალობა მისი თაყვანისცემის შედეგად? თუ შენგან ითხოვენ, რომ ფიცის დადებისას იმპერატორის სახელი მოიხსენიო, ეს

ცუდია? ყველაფერი, რაც გაგაჩნია ცხოვრებაში, ხომ იმპერატორის ნყალობითა გაქვს?" (კელსუსი VII, 63 და 67). მაგრამ ქრისტიანებისათვის შეუწყნარებელი იყო ასეთი მოთხოვნა და ისინი ხელსაყრელ დროს საჯაროდ აცხადებდნენ უარს იმპერატორის თაყვანისცემაზე. ტერტულლიანე მიმართავდა ქრისტიანებს: „ფული მიეცი კეისარს, ხოლო შენი თავი ღმერთს. მაგრამ თუ ყველაფერს კეისარს მისცემ, ღმერთისათვის რა დაგრჩება? – მე იმპერატორს ჩვეულებრივ იმპერიის ხელმძღვანელად მივიჩნევ და მას მეუფეს ვუწოდებ სწორედ ამ თვალსაზრისიდან გამომდინარე, და იმპერატორს ღმერთის ნაცვლად ვერასოდეს მოვიაზრებ“ (ტერტულლიანე, აპოლოგია თ. 45). ძალიან ეწინააღმდეგებოდნენ ქრისტიანები რომის იმპერიაში გაბატონებულ წესებს. ერთ-ერთი პროვინციის კონსული ქრისტიანებთან საუბარში აღიშნავდა: „შენ უნდა გიყვარდეს იმპერატორი ისე, როგორც ეს შეშვენის ადამიანს, რომელიც რომის კანონების მფარველობის ქვეშ არსებობს“. ქრისტიანისაგან კონსულმა მიიღო პასუხი, რომ ამ უკანასკნელს იმპერატორი უყვარს, როგორც ადამიანი. კონსულმა უპასუხა: „შენი სიყვარულის დასადასტურებლად ჩვენთან ერთად შესწირე მსხვერპლი იმპერატორს“. ქრისტიანი უარობს: „მე ვლოცულობ იმპერატორისათვის, მაგრამ იმპერატორისათვის, ან მისი სახელით, მსხვერპლის გაღება არ შეიძლება ვინაიდან პატივი ღმერთს უნდა მიაგო და არა ადამიანს“. სწორედ ასეთი პასუხი იყო მიზეზი იმისა, რომ ქრისტიანებს საშინლად სჯიდნენ მეფის ღირსების შეურაცხყოფისათვის, ეგრეთ ნოდებულ – *crimen maiestatis*-სათვის.

ქრისტიანთა დევნა ამ მიზეზით შეიძლება სხვა კუთხიდანაც შევაფასოთ. ჩვენ უკვე განვიხილეთ, თუ როგორ მოითხოვდა რომის იმპერია თავისი მოქალაქეებისაგან კულტების თაყვანისცემას და იმპერატორის პატივისცემას. მაგრამ, ეს არ კმარა ქრისტიანთა დევნის სრული სუ-

რათის წარმოსაჩენად. ქრისტიანები არ იზიარებდნენ თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის იმ ცნებებს, რასაც აღიარებდნენ რომაელები და რომის იმპერიაში შემავალი ხალხები. რომაელები სხვათა რელიგიების მიმართ შემწყნარებლობას იჩენდნენ, ისინი არ უშლიდნენ არარომაელ ადამიანებს განეფითარებინათ თავიანთი რელიგია. არარომაელს შეეძლო, თავისი სურვილისამებრ თაყვანი ეცა ნებისმიერი ღმერთისათვის. სხვადასხვა კულტი – ბერძნული, მცირე აზიური, ეგვიპტური და თვით იუდეველთა – თავისუფლად ვითარდებოდნენ რომის იმპერიის ტერიტორიაზე. ნებისმიერი სხვა კულტის წარმომადგენელს შეეძლო თავისი კულტის რიტუალი ჩაეტარებინა იმპერიის ნებისმიერ ნაწილში, თვით რომის ჩათვლით. დიონისე პალიკარნესი აღწერს: „რომი სხვადასხვა ეროვნების წამომადგენელთა თავშეყრის ადგილია. ეს ხალხი თაყვანს სცემს თავიანთ ღმერთებს საკუთარი წეს-ჩვეულებების მიხედვით“. თუმცა არარომაელები ვალდებულნი იყვნენ, პატივი ეცათ რომში გაბატონებული რელიგიისათვის და რომში თავიანთი რელიგიური რიტუალი დაფარულად უნდა ჩაეტარებინათ, საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებისაგან შორს. ხოლო რომის გარეთ, იმპერიის სხვა ქვეყნების მოსახლეობას, შეეძლო რელიგიური რიტუალის ჩატარება ქალაქის ნებისმიერ ადგილას. საკითხავია, რატომ არ სარგებლობდნენ ქრისტიანები იმავე უფლებებით? მეტიც, რომაელები შემწყნარებლობით ეკიდებოდნენ რომიდან საკმაოდ დიდ მანძილზე გავრცელებულ ყველაზე უცნაურ და საშინელი წესების მქონე რელიგიებსაც. მაგალითად, რომაელებს არაფერი ჰქონდათ საწინააღმდეგო ეგვიპტელთა კულტის – ქალღმერთ იზიდას თაყვანისცემის მიმართ. ქალღმერთს იტალიაშიც აღიარებდნენ, და ამან, თავისთავად, შეაღწია თვით რომში. სპარსული ღვთაების მითრას თაყვანისცემაც გავრცელდა რომის იმპერიის ტერიტორიაზე, მიუხედავად

იმისა, რომ ამ კულტის თაყვანისმცემლები ექსცენტრული წესებით გამოირჩეოდნენ. აღნიშნული წარმართული კულტების თაყვანისცემა ნებადართული იყო იმპერიის ედიქტებითაც. აღსანიშნავია, რომ იუდეველთა სარწმუნოება, სხვა წარმართული კულტებისაგან განსხვავებით, რომაელთათვის ფრიად უცხო გახლდათ და იუდეველთა უფლებების შევიწროების შედეგად ეს ტომი, და მოსეს კანონიც, რომაელთათვის საძულველ ხალხად გადაიქცა. რომაელებს არ მოსწონდათ ის გარემოება, რომ იუდეველები ყოფით საკითებშიც კი ცდილობდნენ თავი შორს დაეჭირათ წარმართებისაგან (სხვა ეროვნების მოქალაქეებისაგან). ისინი არ ყიდულობდნენ არაებრაელებისაგან კარაქს, პურს, ღვინოს და სხვა ყოველდღიური მოხმარების საქონელს, არ საუბრობდნენ სხვათა ენაზე, მონმედ არ იყენებდნენ არაიუდეველს და ა.შ. თუმცა, მნიშვნელოვანია იმის აღნიშვნა, რომ იუდეველებს უფლება ჰქონდათ რელიგიური რიტუალი ჩაეტარებინათ ყველგან, თვით ქალაქ რომის ჩათვლით. ამრიგად, ყველა რელიგია, მიუხედავად ზოგიერთის ექსცენტრულობისა, ნებადართული იყო რომის იმპერიის ფარგლებში და, აქედან გამომდინარე, მათ ეწოდებოდა – *religiones licitae*. თუმცა, ასეთი სახის შემწყნარებლობისა სხვათა რელიგიების მიმართ, პროზელიტიზმი რომაელ მოქალაქეებში დაუშვებლად იყო მიჩნეული. რელიგიური რიტუალის ჩატარება შეეძლო მხოლოდ იმ ქვეყნის წარმომადგენელს, რომლისთვისაც ეს რიტუალი „მშობლიური“ იყო.

მაშ ასე, რომის იმპერიის ხელისუფლების პოლიტიკის მიხედვით რომის იმპერიის ტერიტორიაზე არსებობის უფლება ჰქონდა როგორც წარმართულ კულტებს თავისი განსხვავებული სახეობებით, ისე იუდეურს, რომის სიმპათიების მიუხედავად. იმპერიას არ შეეძლო სიმპათიები ჰქონოდა მისთვის უცხო სულიერი კულტურის ეგვიპტური მითრას ღვთაებისადმი, მაგრამ იგი არ დევნიდა მის

მიმდევრებს; იგი ვერ იტანდა იუდაიზმს, რომელსაც ამა-
ყი და ზიზლით აღსავსე დამოკიდებულება ჰქონდა წარ-
მართი რომაელებისადმი, მაგრამ რომის ხელისუფლება
იცავდა მის ინტერესებს. მაშ რატომ იდევნებოდნენ მხო-
ლოდ ქრისტიანები, რომელთათვისაც უცხო იყო ყოველ-
გვარი ექსცენტრულობა, რომლებსაც არ ეზიზღებოდათ
რომაელები, რითაც იუდეველები გამოირჩეოდნენ. რა-
ტომ გამოარჩევდა რომის ხელისუფლება ქრისტიანებს
ყველა სხვა რელიგიის მიმდევართაგან? ეს ფრიად საკ-
ვირველია, რაღაც სამწუხარო განგება ხომ არ სუფევს
ქრისტიანებზე? ხომ არ იყო რომის მხრიდან რაღაც არა-
თანამიმდევრული დამოკიდებულება პრინციპებისადმი?
სულაც არა. მთავარი საფუძველი, რასაც რომაელების
მიერ მათთვის უცხო კულტების მიმართ სარწმუნოებრი-
ვი შემწყნარებლობა ემყარებოდა, იყო გარკვეული ცნო-
ბილი ეროვნებების სახელმწიფოებრივი კულტები. ორა-
კულების ხმა, ფილოსოფოსების მოთხოვნები და კანონის
ავტორიტეტი მოუწოდებდა ეროვნული კულტების მი-
მართ პატივისცემისა და მოთმინებისკენ. რომის მიერ
დაპყრობილ ერებს არ აიძულებდნენ, მიეღოთ მმართვე-
ლი რომის კულტი და უარი ეთქვათ საკუთარ ეროვნულ
რელიგიაზე. რომაელებმა ხელშეუხებლად გამოაცხადეს
ყოველი მათ მიერ დაპყრობილი წარმართი ერის მიერ სა-
კუთარი ღვთის თაყვანისცემა, რაც გარკვეულწილად,
გამოწვეული იყო დამარცხებული ხალხის კეთილგანწყო-
ბის მოპოვების სურვილით და ამ ხალხის ღმერთების
მფარველობის მოსაპოვებლად. ზოგიერთი რომაელი,
უფრო ზუსტად კი რელიგიური ხალხი, რომის მსოფლიო
ბატონობას მიაწერდა ყველა ერის ღმერთების თანამე-
გობრობას. რომაელები, როგორც პოლიტიკეები არ იყ-
ვნენ სხვა ღმერთების მიმართ ფანატიკურად განწყო-
ბილნი. მათი გაგებით, ღმერთების ყველანაირი პატივი
და დიდება, რომელიც დაფუძნებული იყო ამა თუ იმ ერის

ეროვნულ წეს-ჩვეულებაზე იმსახურებდა არსებობასა და პატივისცემას. უპირატეს პატივს რომაელები საკუთარ ღმერთებს მიაგებდნენ. ისინი დიდ ყურადღებას უთმობდნენ უცხო ღმერთებსაც, თუნდაც იმიტომ, რომ თავზე უბედურება არ დასტეხოდათ. მეტიც, ინტენსიური პოლითეიზმის წყალობით და სრულყოფილი მყარი რელიგიური დოგმატების უქონლობით, რომაელები ფიქრობდნენ, რომ უცხოელები იმავე ღმერთებს ეთაყვანებოდნენ, რასაც თვითონ. ამიტომ, როდესაც რომაელები იმყოფებოდნენ მაგალითად საბერძნეთში, დაწყნარებული სინდისით სწირავდნენ მსხვერპლს ჰერმესს. თავის მხრივ, რომაელებს უცხო კულტების თაყვანისმცემლებიც არ აძლევდნენ საბაბს გასაღიზიანებლად. უცხო კულტები ერიდებოდნენ რომის რელიგიის წინაშე საძულველი და ამაყი ტონის გამოვლენას. პირიქით, ისინი ავლენდნენ უდიდეს პატივისცემას რომის ღმერთებისადმი და ეს პატივისცემა გულწრფელი იყო: ე. ი. ეს ღმერთები ძალიან ძლიერები იყვნენ, ვინაიდან ხალხს, რომლებიც მათ ეთაყვანებოდნენ, მისცეს უფლება მთელ მსოფლიოზე ბატონობისა. აქედან გამომდინარე, არ შეიძლებოდა მათზე აგდებულად საუბარი, უკეთესიც კი იქნებოდა საჭიროების შემთხვევაში მათთვის მიმართვა. ასეთი პატივისცემით ეპყრობოდნენ რომის კულტებს დანარჩენი წარმართული ერები. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებულად არც იუდეველები გამოირჩეოდნენ, რაც მათგან ყველაზე ნაკლებად მოსალოდნელი იყო. თვითონ იუდეველები ცდილობდნენ, შეძლებისდაგვარად კარგი ურთიერთობა ჰქონოდათ ამაყ რომაელებთან. მართალია, იუდეველები მყარად იცავდნენ თავიანთ რელიგიას, მაგრამ რადგან მბრძანებელ რომაელებს სხვადასხვა სახის მომსახურებას უწევდნენ, აღწევდნენ თავისთვის ასატან რელიგიურ მდგომარეობას. ისინი ძალიან არა, მაგრამ მაინც ცდილობდნენ მორგებოდნენ მბრძანებელი ერის კანონებს, ნათლად გამოხა-

ტავდნენ რომაელებთან მშვიდობიანი, შეთანხმებული თანაცხოვრების სურვილს, რის გამოც რომაელები შეიწყნარებდნენ მათ წესებსა და ჩვეულებებს. როდესაც იმპერატორ კალიგულას ამბავი მიუტანეს, რომ იუდეველები ღირსეულ პატივს არ მიაგებენ იმპერატორის წმინდა არსებას, მაშინ იუდეველებმა იმპერატორთან წარმომადგენლები გაგზავნეს: „ჩვენ გწირავთ შენ მსხვერპლს, – ეუბნებოდნენ ისინი კალიგულას, – ვწირავთ შენთვის არა უბრალო მსხვერპლს, არამედ გეკატომბებს (ე.ი. ასეულებს). ჩვენ ეს უკვე სამჯერ გავაკეთეთ – შენი ტახტზე ასვლისას, შენი ავადმყოფობისას, და შენი გამარჯვებისათვის“. რა თქმა უნდა, ასეთ განცხადებებს უნდა შეერიგებინა იუდეველები რომის ხელისუფლებთან. ისინი ხომ ცდილობდნენ დაეცვათ რომაელების რელიგიური შემწყნარებლობა. მაშ ასე, ჩვენ ვხედავთ, რის საფუძველზე რჩებოდნენ რომაელები მშვიდობისმოყვარენი და ტოლერანტულები უცხო კულტის მიმართ. მაგრამ შეეძლოთ კი ასეთივე ურთიერთობა ჰქონოდათ ქრისტიანული კულტის მიმართაც? წარმართული რომაული ხელისუფლება ვერ ხედავდა ქრისტიანობაში იმას, რაც საშუალებას მისცემდა ქრისტიანობას სხვა კულტებთან გათანაბრებულიყო. ქრისტიანებს არ ჰქონდათ წინაპართაგან მიღებული კულტი, როგორც სხვა რელიგიურ საზოგადოებებს. ქრისტიანობა მათთვის ძველი იუდეური რელიგიის წესდების დამრღვევი რევოლუციური გამოხდომა იყო. ზუსტად ამას საყვედურობს ქრისტიანებს კელსუსი, როდესაც გამეფებულ აზროვნებას გამოხატავს. „იუდეველები – ამბობს ის, – გარკვეული ხალხია და ისინი ინახავენ, როგორც უნდა იყოს, თავიანთ მშობლიურ კულტს, ამით ისინი იქცევიან ისე, როგორც ყველა სხვა ხალხი. ყოველ ერს აქვს სრული უფლება, დაიცვას ძველი წესები და დანაშაულია მათგან გადახვევა“, როგორც ამას ქრისტიანები აკეთებენ, — განმარტავს კელსუსი (კელსუსი V, 25)

აქედან არის ჩვეული საყვედური წარმართებისა ქრისტიანებისადმი: licet esse vos, ესე იგი თქვენ იცით, რომ არა გაქვთ უფლება, იყოთ ქრისტიანები. რომის ხელისუფლების შეხედულებით ქრისტიანობა წარმოადგენდა რალაც უცნაურ, არაბუნებრივ, ხალხიდან წარმოშობილს, ისინი მათთვის არც იუდეველები იყვნენ და არც წარმართები, რალაც genus tertium (Genus tertium „მესამე სქესი“ – ლათ. ნიშნავს საჭურისებს), ე.ი. არც კაცს, არც ქალს, რალაც საშუალოს (მათ შორის, როგორც ძველად წარმოედგინათ საჭურისები). რომაელთათვის მისაღები იყო გარკვეული უცხო წარმართული კულტები, ასევე იუდეური კულტი, ქრისტიანობა კი არც ერთს არ მიეკუთვნებოდა და შედიოდა აკრძალულ რელიგიებში; ის იყო religio illicita. ქრისტიანობა არ უკავშირებდა თავს არც ერთ ცნობილ კულტს. „რას ჰგავს ეს!“ – შეეძლო წამოეძახა რომაელს. ქრისტიანობა თავისი მქადაგებლობით ღვთის თაყვანისცემის შესახებ, რომელიც არ იყო მიჯაჭვული არც ერთ ადგილს, არანაირ სახელმწიფოს, ძველი რელიგიური თვალთახედვით წარმოადგენდა რალაც საწინააღმდეგოს, და არათანამიმდევრულს. ქრისტიანული კულტის ხასიათი, რამდენადაც ის იყო ცნობილი, ეწინააღმდეგებოდა სხვა ცნობილ კულტებს. ქრისტიანებს ისეთი არაფერი ჰქონდათ, რასაც ყოველ რელიგიურ კულტში იპოვიდით, ისეთიც კი, რაც იუდეურ კულტს ჰქონდა საერთო წარმართულთან. მათთან ვერ პოულობდნენ – შეიძლება წარმოიდგინოთ – ვერც საკურთხევლებს, ვერც ტაძრებს, ვერც მსხვერპლს, რაც აცვიფრებდა წარმართებს (მინუციუს ფელიციუსი, ოქტავიუსი თ. 10). „ეს როგორი რელიგიაა?“ – შეეძლოთ ეკითხათ წარმართებს. „ვინ იფიქრებდა, – ამბობს კელსუსი, – რომ ელინები და ბარბაროსები აზიაში, ევროპასა და ლიბიაში დათანხმდებიან ისეთი კანონის მიღებაზე, რომელიც სრულებით გაუგებარი იქნება“ (კელსუსი V, 25), ე. ი. ისეთის, რომელიც არ არის არც

ერთი ერიდან გამოსული, არც იუდეურ კულტს ჰგავს და არც – წარმართულს. ისიც მართალია, რომ სულ უფრო და უფრო აშკარა იყო – ეს რელიგია მალე გავრცელდებოდა. ხედავდნენ თუ როგორ იკრებდა ქრისტიანობა ძალებს საზოგადოების ყველა ფენაში, რომლებშიც რომის მოქალაქეებიც შედიოდნენ, ეს კი ემუქრებოდა სახელმწიფო რელიგიას და თითქოს მასთან ერთად თვით სახელმწიფოსაც, ვინაიდან იგი მჭიდრო კავშირში იყო რელიგიასთან. ამის შემხედვარე წარმართულ რომს ისლარჩებოდა, შინაგანი თვითგადარჩენის მიზნით ქრისტიანობისათვის დაეპირისპირებინა თუნდაც გარეგნული ძალა, ანუ დაეწყო მათი დევნა, რაც ბუნებრივი იყო.

III. საზოგადოებრივი მიზეზები. წარმართული რომის საზოგადოება ისე იყო განწყობილი, რომ ქრისტიანებს არ შეეძლოთ მშვიდად ყოფნა. ყველა, დაწყებული იმპერატორით, დამთავრებული ბოლო ქვეშევრდომით, უკმაყოფილებას გამოხატავდა ქრისტიანების მიმართ. იმპერატორი, როგორც საზოგადოების პირველი წევრი, მათ ცუდ ქვეშევრდომებად თვლიდა, ინტელიგენციის და ადმინისტრაციული ფენის წარმომადგენლები მათ ცივილიზაციის მტრებად და გამოუსადეგარ მოქალაქეებად მიიჩნევდნენ; ხალხის მასა ქრისტიანებს თვლიდა მთავარ დამნაშავედ საზოგადოების უბედურებაში, რადგან მიაჩნდათ, რომ ღმერთები განრისხდნენ ქრისტიანობის გავრცელების გამო.

ქრისტიანებით პირველ რიგში უკმაყოფილო იმპერატორი გახლდათ. იმპერატორები ვერაფრით პატიოდნენ ქრისტიანებს მათ ნაკლს – ისინი ღირსეულ პატივს არ მიაგებდნენ სამყაროს მბრძანებლებს. რაც მეტად წარმატებული იყო კეისართა კულტი, მით მეტად მტკიცედ უარობდნენ ქრისტიანები თავიანთ მონაწილეობას კულტის რიტუალებში. ქრისტიანები უარს ამბობდნენ

იმპერატორთა ძეგლებისათვის საკმევლის კმევაზე და მსხვერპლშენიშვაზე, არ სურდათ მათი გენიის სახელით ფიცის დადება. განა არ უნდა ემოქმედა ამას იმპერატორთა პატივმოყვარეობაზე? რომის იმპერატორს არ შეეძლო გულგრილი მაყურებელი ყოფილიყო ასეთი ურჩობისა და თვითნებობისა. ისიც უნდა ითქვას, რომ ზოგიერთი ქრისტიანი სრულიად ჯიუტად უარყოფდა იმპერატორის პატივსაცემად მონყობილ საერთო ოფიციალურ დღესასწაულს (მათი ტახტზე ასვლის, დაბადების დღისა თუ რომელიმე გამარჯვების). სწორედ ისეთ უვნებელ რიტუალებში, როგორიცაა სახლის დაფნებით და ილუმინაციებით მორთვა, ხედავდნენ კავშირს წარმართულ რელიგიასა და წეს-ჩვეულებებს შორის (ტერტულიანე, კერპთაყვანისცემის შესახებ თ. 15). ისეც ხდებოდა, რომ იმპერატორები სწირავდნენ გარკვეულ თანხას სამხედროებისათვის დასარიგებლად, თავიანთი კეთილი ნების გამოხატვით. როდესაც ჯარისკაცები თავისი წილის მისაღებად ცხადდებოდნენ, თავზე გვირგვინი ჰქონდათ დადგმული, უგვირგვინოდ მიდიოდნენ მხოლოდ ქრისტიანი ჯარისკაცები. მათ გვირგვინი ხელში ეჭირათ, ვინაიდან თვლიდნენ, რომ გვირგვინის თავზე დადგმით წარმართებს ემსგავსებოდნენ (ასეთ შემთხვევებზე მიუთითებს ტერტულიანე ნარკევებში *De corona militis*). აქედან თავისთავად გამომდინარეობდა ქრისტიანების მიერ მეფისა და იმპერატორის უპატივცემულობა. ამიტომ ქრისტიანებს უწოდებდნენ *irreligiosi in Caesares, hostes Caesarum* (კეისრის ურწმუნონი, კეისრის მტრები).

ამრიგად, იმპერატორები ვერ იქნებოდნენ ქრისტიანების მიმართ შემწყნარებელნი და თვლიდნენ, რომ საჭირო იყო მათ წინააღმდეგ მკაცრი ზომების მიღება. ამ აზრს იზიარებდნენ საზოგადოების სხვა წარმომადგენლებიც, რომლებსაც პირველ რიგში ინტელიგენტები – სწავლულები და ფილოსოფოსები და ადმინისტრაციული

ფენა - პროკონსულები და პრეფექტები, წარმოადგენდნენ. ისინი მხარს უჭერდნენ უმაღლეს ხელისუფლებას. ქრისტიანულსა და წარმართულ საზოგადოებას შორის ისეთი ძლიერი სხვაობა იყო, რომ ხშირად ურთიერთშეტაკებით გამოიხატებოდა, ზოგჯერ კი სასტიკ ბრძოლაშიც გადაიზრდებოდა ხოლმე. ცნობილია, თუ რა აზრისა იყვნენ პირველი საუკუნეების ქრისტიანები ძველი სამყაროსა და მისი კულტურის შესახებ. ქრისტიანები ყველაზე მკაცრად და სასტიკად განსჯიდნენ ძველი სამყაროს მთელ ცივილიზაციას, რაც ბერძნებისა და რომაელების დიდებას და სიამაყეს წარმოადგენდა. მეცნიერება, ხელოვნება და მთლიანად წარმართული სამყაროს განათლება სერიოზულ ზიზღს იწვევდა. ზოგიერთ პირველ ქრისტიანს, სურდა, რომ კმაყოფილი ყოფილიყო მხოლოდ სარწმუნოებით, საშინლად აღიქვამდნენ ფილოსოფიას და მას საშიშ, მავნებელ და ყველა ერის დედად თვლიდნენ. „არ არის ერესი, - ამბობს ტერტულიანე, - რომელსაც სათავე ფილოსოფოსთა სწავლებაში არ ჰქონოდა: ბასილიდე პლატონელი იყო, მარკიონი სტოიკოსი, მუდმივი მატერია ზენონისაგან მოდის, უკვდავების უარყოფა ეპიკურესაგან“. ტერტულიანე წყევლის არისტოტელეს მისი დიალექტიკის გამო, რაც სექტანტებისათვის ძლიერ იარაღს წარმოადგენდა თავიანთი აზრის დასაცავად (ტერტულიანე, ერეტიკოსთა პრესკრიფციის შესახებ თ. 7). იგივე ტერტულიანე, საშინელი სამსჯავროს ხატვისას, „აღფრთოვანების“ გარეშე აცხადებს, რომ ბევრი ბრძენი ფილოსოფოსი თავის მოსწავლეებთან ერთად დაიწვება მოგიზგიზე ცეცხლში, რომ ბევრი ცნობილი პოეტი, მინოსის სასამართლოს კი არა, ქრისტეს სამსჯავროს წინაშე იცახცახებენ, მრავალი ტრაგიკოსი მეტად საწყლად იტირებს თავისი სატანჯველის სიმძიმის გამო (ტერტულიანე, სანახაობათა შესახებ თ.30). ამგვარადვე ეხმიანება წარმართულ ფილოსოფიას, მეცნიერებასა

და ლიტერატურას ქრისტიანი ფილოსოფოსი ტატიანე. „თქვენი (წარმართული) მჭევრმეტყველება, – აცხადებს იგი, – არის როგორც ტყუილის იარაღი, თქვენი პოეზია უმღერის მხოლოდ ჩხუბსა და ღმერთების სასიყვარულო ქმედებებს, ხალხის დასაღუპავად ყველა თქვენი ფილოსოფოსი სულელი და მლიქვნელი იყო. არც ერთ თქვენს ფილოსოფოსს არ შეუქმნია რაიმე დიდებული და ღირსეული, არც კასრში მცხოვრებ დიოგენეს, რომელიც ცდილობდა მისთვის უცხო გამხდარიყო მოთხოვნილებები და გარდაიცვალა იმის გამო, რომ არ ჭამდა უხეშ პოლიპებს, არც პლატონს, რომელსაც დიონისეს (სირაკუზელი) გემრიელი სადილი უყვარდა, არც არისტოტელეს, რომელიც მლიქვნელურად ექცეოდა ალექსანდრეს (დიდს); არც ერთი ამათგანი არ იყო თავისუფალი. ან ღირებული და გასაკვირი რა გააკეთეს თქვენმა კინიკებმა?“ (ტატიანე სირიელი, სიტყვა ელინთა წინააღმდეგ თ.1-2). ქრისტიანი ფილოსოფოსი ერმი ერთ სატირაში („ფილოსოფოსების დაცინვა“) ძალიან უხეშად აღწერს თითქმის ყველა ძველ ფილოსოფოსს. ქრისტიანული შეგნება, იმის გამო, რომ აღიჭურვა წარმართული მეცნიერებისა და ლიტერატურის წინააღმდეგ, ისეთი მოვლენის წინააღმდეგაც აღიჭურვა, როგორიც იყო თეატრი. „თეატრი, – ტერტულიანეს სიტყვებით, – არის ვენერას საკუთარი სამლოცველო სახლი, მიძღვნილი ვენერასა და ბახუსისადმი“ (ტერტულიანე, სანახაობათა შესახებ თ.10). ლაქტანციუსიც წერდა თეატრზე (ლაქტანციუსი, საღმრთო დადგენილებანი VI, 20-21), ძველი ქრისტიანების დამოკიდებულებასა და შეხედულებაზე და ასეთი შეხედულების გასამართლებლად უნდა ითქვას, რომ იმ დროის თეატრი არ იყო ისეთი, როგორიც ძველ საბერძნეთში, ან ჩვენს დროში, ანუ ჰუმანური და ზნეობრივი იდეების განმავითარებელი მნიშვნელოვანი ფაქტორი. ქრისტიანთა სიძულვილი წარმართობისადმი ამით არ შემოიფარგლებოდა. იგი ვრცელდე-

ბოდა მუსიკის სწავლების აკრძალვაზე, მხატვრობისა და სკოლების შენახვაზეც კი, ვინაიდან ყოველ ამ საქმიანობას შეეძლო შეხება ჰქონოდა წარმართულ რელიგიასთან, ვინაიდან სკოლის მასწავლებელს ძალაუფლებურად უნდა აეხსნა სახელები, გენეალოგია და წარმართული ღმერთების ქმედებები (ტერტულიანე, კერძთაყვანისცემის შესახებ თ. 10). როგორი დამოკიდებულება უნდა ჰქონოდა ყველა ამ ფაქტის მიმართ წარმართს, რომელიც იდგა მთელი მეცნიერების, განათლებისა და ცივილიზაციის უკან? რომის ინტელიგენციის ფენის წარმომადგენელს, გასაგებია არ შეეძლო დარჩენილიყო ინდიფერენტული ქრისტიანების ასეთი შეხედულებებისადმი. იგი ქრისტიანებს ამაზე სიძულვილით პასუხობდა.

ინტელიგენტთა ფენის მსგავსად, ადმინისტრაციულ ფენასაც იგივე დამოკიდებულება უნდა ჰქონოდა ქრისტიანთა საზოგადოების მიმართ. ქრისტიანები, ყოველ შემთხვევაში, ზოგიერთი მათგანი, უარს აცხადებდა საზოგადოებრივ მორჩილებაზე, რასაც სხვა მოქალაქეები ასრულებდნენ. მაგალითად, ისინი მეომრობას ქრისტიანული სიყვარულის შეუსაბამო საქმიანობად თვლიდნენ და უარს ამბობდნენ სამხედრო სამსახურზე. მრავლად შეიძლება მსგავსი მაგალითების მოყვანა. ტერტულიანე მეომრებს არმიიდან დეზერტირობასაც კი ურჩევდა, არწმუნებდა, რომ ქრისტიანისათვის სამხედრო სამსახური მიუღებელია (გვირგვინის შესახებ თ. 11). ორიგენე და ლაქტანციუსი ასევე არ ამართლებდნენ მეომრად ყოფნას. ის ფაქტი, რომ ზოგიერთი ქრისტიანი უარს ამბობდა სამხედრო სამსახურზე, ყველა ქრისტიანის მიმართ უარყოფით განწყობას ქმნიდა. კელსუსი ამბობს: „გგონიათ, რომ არასწორად გსჯით იმპერატორი? ყველა რომ თქვენსავით მოქცეულიყო, მაშინ ის მარტო დარჩებოდა და არავინ იქნებოდა მისი დამცველი; ველური ხალხი გაბატონდებოდა და თვით თქვენი რელიგიის, ამ ჭეშმარიტი

სიბრძნის (ირონია ქრისტიანებზე) კვალიც კი არ დარჩებოდა ხალხში. ხომ არ გგონიათ, რომ თქვენი უმაღლესი ღმერთი ჩამოვა ციდან და თქვენთვის იბრძოლებს?" (ორიგენე, კელსუსის წინააღმდეგ VII, 68) რომის საზოგადოება ქრისტიანებს იმასაც ვერ პატიობდა, რომ ზოგიერთი ქრისტიანი მოქალაქეობრივ მოვალეობებს, თანამდებობებსა და წარმართ საზოგადოებასთან ყოველგვარ ურთიერთობას არიდებდა თავს. თუ რა დონეს აღწევდა ზოგჯერ განხეთქილება წარმართულ საზოგადოებასა და ქრისტიანებს შორის, ყველაზე კარგად ტერტულიანეს სიტყვები აღწერს: „წარმართები და ქრისტიანები ყველაფერში უცხონი არიან ერთმანეთისათვის“ (ცოლისადმი II, 3). ბუნებრივია, წარმართი საზოგადოებისაგან ქრისტიანების ასეთი გაუცხოება წარმართებს ეჩვენებოდათ ცივილიზაციისაგან გაუცხოებად და ველური და ბარბაროსული ცხოვრებისაქენ დაბრუნებად. ამიტომ ქრისტიანებს *hostes populi Romani*-ს უწოდებდნენ (რომაელი ხალხის მტრები. (ლათ.) პირდაპირი თარგმანი). თავის მხრივ ქრისტიანები ზოგჯერ იმ ზომამდე მიდიოდნენ, პირდაპირ ამბობდნენ, რომ რომის სახელმწიფო და ცივილიზაცია დაფუძნებულია „ტყუილსა“ და „ძარცვაზე“, რომ რომელთა ძალა „უსამართლობასა“ და თავხედობაშია და ამით – ეგონათ წარმართებს, რომ სახელმწიფოს მთელი საზოგადოების თვალში უკარგავდნენ ნდობას. მინუციუს ფელიქსის აპოლოგიაში ნათქვამია: „ყველაფერი, რაც რომაელებს აქვთ, რასაც ფლობენ და იყენებენ მათი თავხედური სითამამის მონაპოვარია; მათი ყველა ტაძარი ნაძარცვითაა აშენებული... რომაელები ძლიერები რელიგიურობის გამო კი არ არიან, არამედ იმიტომ, რომ დაუსჯელად მკრეხელობდნენ“ (მინუციუს ფელიციუსი, ოქტავიუსი თ. 25). წარმართი საზოგადოება, დიდად აფასებდა თავის მიღწევას განათლებასა და საგანმანათლებლო დაწესებულებების დაარსებაში და შეეძლო თავისთვის და-

ესვა ასეთი შეკითხვა: რა ეშველება სახელმწიფოს, ცივილიზაციას, თუ ყველა ისე მოექცევა რომის დანესებულებებს, როგორც ქრისტიანები ექცევიან? ვინაიდან, წარმართ საზოგადოებას გულთან ახლოს მიჰქონდა თავისი სახელმწიფოს ინტერესები, ამიტომ ხელისუფლებისაგან ითხოვდა ზომების მიღებას დევნის სახით ბერძნულ-რომაული ცივილიზაციის მონინაალმდეგეთა მიმართ. და მართლაც, ჩვენ ვხედავთ, რომ ზოგჯერ ქრისტიანები ისჯებოდნენ მოქალაქეობრივი გრძნობის სიმცირის გამო.

როგორც იმპერატორთა და წარმართული ინტელიგენციისა და ადმინისტრაციის ზიზლი ქრისტიანებისადმი, ისე ხალხის მასის ცუდი განწყობა შეიძლება ყოფილიყო ბიძგი ქრისტიანთა დევნისა. მათ ხალხი თავისი ღმერთების მტრად მიიჩნევდნენ და ისეთ ადამიანებად თვლიდნენ, რომლებსაც არანაირი რელიგია არ გააჩნდათ. ქრისტიანთა სანინაალმდეგოდ ბევრი მიზეზი მოიძებნებოდა. წარმართი, რომელიც გაქრისტიანდებოდა, ტოვებდა თავის საქმიანობას, კერპების დამზადებას, რითაც იგი გაქრისტიანებამდე იყო დაკავებული. ქრისტიანი უარს აცხადებს წარმართულ დღესასწაულებში მონაწილეობაზე – ბრბო განრისხებულია. ქრისტიანი წარმართ სტუმრებთან ერთად სადილობისას არ ახსენებს ჰერკულესის სახელს, რითაც წარმართების სიძულვილი ქრისტიანებისადმი იზრდება. ღმერთების პატივის არმიმგები, უღმერთო – ასე უწოდებდა ხალხი ქრისტიანებს. თუ რაიმე სტიქიური უბედურება – გვალვა, წყალდიდობა, ეპიდემია ან მიწისძვრა ხდებოდა, წარმართთა სიძულვილი ქრისტიანთა მიმართ მატულობდა. „ეს უნდა მივანეროთ, – ამბობდა ასეთ შემთხვევებში ხალხი, – ღმერთების განრისხებას ქრისტიანობის გავრცელების გამო“. ჩრდილოეთ აფრიკაში (ავგუსტინეს მონუმობით) ანდაზაც კი ჰქონდათ: „თუ არ არის წვიმა, დააბრალებს ქრისტიანებს“ (Neander. Op. cit. S. 51); ტერტულიანე, აპოლოგია თ. 40). დიდ სიძულვილს

წარმართი მასებისა ქრისტიანთა მიმართ აძლიერებდნენ სხვადასხვა კულტის წარმომადგენლებიც, რომელნიც ფრიად დაინტერესებულნი იყვნენ ქრისტიანთა რელიგიის დაკნინებით. მაგალითად, მარკუს ავრელიუსის დროს ერთ-ერთი წარმართი, სახელად ალექსანდრე ავანატიხოსი, როდესაც დარწმუნდა, რომ მისი ცრუ სწავლება პონტოს ქალაქებში სუსტდებოდა და ფეხს ვერ იკიდებდა საზოგადოებაში, აცხადებდა: „პონტოს მხარეში მრავლად არიან ათეისტები და ქრისტიანები“ და ხალხს მათ ჩასაქოლად მოუწოდებდა. ეს წარმართი ქადაგებას ათეისტებისა და ქრისტიანების კრიტიკით იწყებდა: „შორს ჩვენგან ათეისტები და ქრისტიანები“. თვით ფილოსოფოსებიც კი ხელიდან არ უშვებდნენ შემთხვევას, და როგორც კი ამის საშუალება მიეცემოდათ, შულს თესავდნენ ქრისტიანების წინააღმდეგ. ნეოპლატონიზმის მიმდევარი ფილოსოფოსი პორფირე ხედავდა, რომ სხვადასხვა ავადმყოფობის თავიდან აცილება შეუძლებელი იყო და აცხადებდა, რომ ამის მიზეზი ქრისტიანთა სარწმუნოების გავრცელებააო, რამაც გაანაწყენა ესკულაპე და ეს უკანასკნელი ხალხის საკეთილდღეოდ არაფერს იქმოდა. მეორე ფილოსოფოსის, კრესცენტის სწავლებით, ხალხის ბრბო ქრისტიანების საწინააღმდეგოდ ამხედრდა (ეესები, ეკლესიის ისტორია IV, 16). ასეთმა დამოკიდებულებამ ქრისტიანების მიმართ მძიმე ზეგავლენა მოახდინა მათ ცხოვრებაზე. რომის იმპერიის მოსახლეობას სრული უფლება ჰქონდა, მოეთხოვა ქრისტიანთა დევნა, და მთავრობას თავის მხრივ არ ჰქონდა უფლება, უარი ეთქვა ასეთ თხოვნაზე. ყველაზე საშინელმა დემაგოგიამ განვითარება პოვა რომის იმპერატორების მმართველობის დროს. მოსახლეობა, მიუხედავად იმისა, რომ თავისუფლება წართმეული ჰქონდა, დიდ ძალაუფლებას ფლობდა ამ პერიოდში. ტირანული იმპერიის ხელისუფლების საყრდენი მოსახლეობის დაბალი ფენა იყო. პრესანასეს თქმით,

დესპოტი ძლიერია იმით, რომ მას მხარს უჭერს ხალხი; ტირანია ორმხრივი მორჩილების შედეგია: უნდა წარმოვიდგინოთ ერთი მხრივ მმართველი, რომელიც ხალხის ინტერესებს იცავს, და მეორე მხრივ მონა, რომელიც ემსახურება თავის მბრძანებელს. აქედან გამომდინარე, რომის იმპერიის პოლიტიკის შედეგი ხალხის მასების სრულ მონობაში მოქცევა გახლდათ. ხალხი ვერ კმაყოფილდებოდა პურიით, რომელიც მათ უფასოდ ეძლეოდათ, და გართობით – ცირკით, და მოითხოვდა ქრისტიანთა სიკვდილს. შეძახილს *panem et circenses* (პური და გართობა) უმატებდა *christianos ad leones* – ქრისტიანი ლომებს. იმპერატორები და პროვინციების კონსულები უარს ვერ ეუბნებოდნენ მოსახლეობას, რომელიც მათი საყრდენი ძალა იყო (163, 57). მაგალითად, IV საუკუნის იმპერატორი მაქსიმიანე აცხადებდა, რომ საზოგადო უბედურებების მიზეზი სწორედ ქრისტიანების უღვთოობა იყო. თავის ედიქტში ის სწერდა: „ყოველმა სულელმა უწყის, თუ რატომ გვაძლევს დედამინა უხვ მოსავალს, თუ ომების საშიშროება არ გვემუქრება და დაბინძურებული ჰაერი არ აზიანებს ჩვენს სხეულს და დედამინა არ ირყევა ჩვენს ფეხქვეშ. და თუ უბედურება ხდება, ეს მიზეზია ქრისტიანთა მაცდუნებელი ქადაგებისა. ქრისტიანები თავიანთ სარწმუნოებას ავრცელებენ ხალხში და ამით დედამინას თავიანთი სამარცხვინო საქმეებით ამძიმებენ“ (ევესები, ეკლესიის ისტორია IX. 7). ცხადია, ასეთი იმპერატორები იოლად დათანხმდებოდნენ ხალხის მოთხოვნებს და აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ ისიც, თუ რატომ უძლოდა წინ სახელმწიფოებრივ დევნას დევნა ხალხის მხრიდან. ხელისუფლება უბრალოდ თავისი ავტორიტეტით ადასტურებდა იმ ინიციატივას, რაც ხალხიდან მომდინარეობდა.

ამიტომ, არ არის გასაკვირი, თუ რატომ იდევნებოდნენ ქრისტიანები. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, ვინაიდან, ამ

ფონზე ქრისტიანული რელიგიის მიმართ ინდიფერენტულობა ფრიად გასაკვირი იქნებოდა.

რთულია იმის დადგენა, თუ რა მასშტაბების იყო ქრისტიანთა დევნა კონსტანტინე დიდის გამეფებამდე. ზოგიერთი ძველი დროის მემკვიდრე (სულპიციუს სევერუსი და სხვა) და ახალი ეპოქის ისტორიკოსებიც ამრგვალედნენ დევნათა რიცხვს და აცხადებდნენ, რომ ის 10-ს არ აღემატებოდა კონსტანტინემდე. მაგრამ ეს რიცხვი ზუსტად ვერ აღწერს დევნის რაოდენობას, ძალიან მცირეა, ვინაიდან დევნა არც II, III საუკუნეებში შეწყვეტილა. თუ დევნა ერთ ქვეყანაში შეწყდებოდა, ის იწყებოდა სხვაგან. ქრისტიანთათვის ყველაზე ბედნიერ პერიოდშიც კი მრავლად იყვნენ მოწამენი. აღსანიშნავია, რომ რომის იმპერიაში, დისციპლინის შესუსტების დროსაც კი, კმაროდა ხალხის მცირე ამბოხი ქრისტიანთა დევნის განსაახლებლად. მეორე მხრივ, ეს რიცხვი გადაჭარბებულად შეიძლება ჩაითვალოს. იყო ისეთი პერიოდი, როდესაც ქრისტიანების წინააღმდეგ იურიდიულ-ადმინისტრაციული ზომების გატარება იყო გათვალისწინებული ანუ ოფიციალური ბრძანებები ქრისტიანების საწინააღმდეგოდ მცირე იყო (ამას ისტორიული დოკუმენტები ადასტურებენ.). ცხადია, არსებობს ცნობილი უძველესი ცნობები, რომლებიც IV საუკუნის მწერალ ლაქტანციუსს ეკუთვნის. აღნიშნული წყაროს მიხედვით, ქრისტიანთა წინააღმდეგ გაცემული ბრძანებები შეკრიბა იმპერატორ კარაკალას მმართველობის დროს (III საუკუნის დასაწყისში) ცნობილმა რომაელმა იურისტმა დომინიცე ულპიანელმა. ეს ბრძანებები მათი შემდგომი გამოყენებისათვის შეიტანეს წიგნში *De officio proconsulis* (ლაქტანციუსი, საღმრთო დადგენილებანი 5, 11). სამწუხაროდ, ამ კრებულმა ჩვენამდე ვერ მოაღწია და აქედან გამომდინარე, ჩვენ ვერ დავიჯერებთ ლაქტანციუსის სიტყვების სისწორეს. მყარ ისტორიულ მონაცემებზე დაყრდნობით შეიძლება განვაცხ-

ადოთ, რომ ქრისტიანთა დევნის რაოდენობა ხუთს არ აღემატებოდა: I საუკუნეში ასეთი სახის დევნა საერთოდ არ დაფიქსირებულა, II საუკუნეში სულ ორჯერ მოხდა – იმპერატორ ტრაიანესა და მარკუს ავრელიუსის დროს, III საუკუნეში – დეციუსისა და ვალერიანეს დროს და ბოლოს, IV საუკუნის დასაწყისში – დიოკლეტიანეს დროს. არ მიგვაჩნია მეცნიერულად დასაბუთებულად დაწვრილებით ვიკელიოთ დევნათა ისტორია, ვინაიდან უმრავლეს შემთხვევაში დევნა მომდინარეობდა გაუნათლებელი ბრბოს სურვილებიდან და კონსულების დესპოტური მმართველობის გამოვლინება იყო. ჩვენი მიზანია, მეცნიერულად მივუდგეთ პრობლემას და შემოვიფარგლებით იმ ეპოქის ისტორიის აღწერით, როდესაც ქრისტიანთა დევნა სახელმწიფო ინტერესებით იყო განპირობებული, რის შედეგადაც ხელისუფალნი მრავლად გამოსცემდნენ განკარგულებებს ქრისტიანთა წინააღმდეგ.

თაზი V

ქრისტიანთა ღვინა

ზოგადი ისტორიული ტრადიციის თანახმად, ქრისტიანთა ღვინის რაოდენობა რომის იმპერიაში ათით განისაზღვრება და ათ იმპერატორს მიეწერება: 1) ნერონს (57-68 წწ.), რომელმაც 64 წ. ახალი მოძღვრების მიმდევართა ღვინას ჩაუყარა საფუძველი, 2) დომიციანეს (81-96 წწ.), ტრაიანეს (98-117 წწ.), 4) მარკუს ავრელიუსს (161-180 წწ.), 5) სეპტიმიუს სევერუსს (193-211 წწ.) 202 წ. ედიქტი, 6) მაქსიმიანე თრაკიელს (235-238 წწ.), 7) დეციუსს (249-251 წწ.) 250 წ. ედიქტი, 8) ვალერიანეს (253-260 წწ.) 257 და 258 წწ. ედიქტები, 9) ავრელიანეს (270-275 წწ.) და 10) დიოკლეტიანეს (284-305 წწ.) 303-304 წწ. გამოცემული ოთხი ედიქტი.

აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ პირველი საუკუნიდან მოყოლებული, ქრისტიანობის სახელმწიფო ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადებამდე (325 წ.), რომის იმპერიაში ქრისტეს მიმდევართა გაცილებით მეტი დარბევა მოხდა. თვით საეკლესიო მწერლებიც არ ეთანხმებიან ყოველთვის ქრისტიანთა ღვინის ამ რაოდენობას. მათ შორის, შეიძლება ითქვას, არსებობდა ორი მიმდინარეობა: ერთნი სიამოვნებით ზრდიდნენ ღვინის რიცხვს და დეციუსამდე ექვსს ან შვიდს ასახელებდნენ. მეორენი, მნიშვნელოვანწილად ამცირებდნენ მას. მაგალითად, მელიტონი უარყოფს ქრისტიანობის მღვანელ იმპერატორებს შორის ტრაიანეს ყოფნას (ევესები, ეკლესიის ის-

ტორია IV, 26), ტერტულიანე კი ტრაიანეს მარკუს ავრელიუსსაც უმატებს (აპოლოგია 5). ორივემ კარგად იცოდა, რომ დევნა ისეთი კარგი იმპერატორების მხრიდან, როგორებიც ზემოთ დასახელებული პიროვნებები იყვნენ, ცუდი ნიშანი იყო ქრისტიანული სწავლებისათვის. ისინი პირიქით იმით ამაყოფნენ, რომ მათი დოქტრინის მტრები მხოლოდ ნერონი და დომიციანე, ე.ი. მთელი კაცობრიობის მტრები იყვნენ. გასტონ ბუასიე ქრისტიანთა დევნის რიცხვის ასეთ სხვაობას იმით ხსნის, რომ პირველ ეტაპზე, უზარმაზარ იმპერიაში დევნა საერთო ხასიათს არ ატარებდა და სამართლიანად მიიჩნევს ნეტარ ავგუსტინეს სიტყვებს, – ვინაიდან დევნა ყველგან იყო, შეიძლება ისე მომხდარიყო, რომ ერთ ნაწილში ქრისტიანებს დევნიდნენ, მეორეში კი მათ მშვიდად ტოვებდნენ (*De civitate Dei.*, XVIII, 52). იმისათვის, რომ რამდენიმე წლის სიმშვიდის შემდეგ პროვინციებში კვლავ განახლებულიყო ქრისტიანთა დევნა, საჭირო არ იყო რომს მიეცა ბიძგი. ამისათვის მოულოდნელი მოვლენა, კერძო ან ადგილობრივი ინტერესებიც კმაროდა.

რომისთვის ყველაფერი უცხო იყო ქრისტიანობაში, ცხოვრების წესით დაწყებული, რელიგიით დამთავრებული. ეს გაუგებრობა იმითაც გამოიხატებოდა, რომ ისინი ქრისტიანებს მიაწერდნენ ყოველგვარ უხამსობას – ჩვილი ბავშვების მკვლელობიდან და სისხლით ზიარებით დაწყებული, გარყვნილებით დამთავრებული. რომელიმე უბედურების შემდეგ „განტყვევების ვაცის“ ძიებისას, რომს შორს არ უწევდა წასვლა, ყოველივე ქრისტიანებს ბრალდებოდა. I-II სს. ქრისტიანობის ამკრძალავი სპეციალური კანონი იმპერიაში არ არსებობდა. უბრალოდ, პროვინციის მმართველებს უფლება ჰქონდათ საკუთარი შეხედულებებისამებრ ემოქმედათ და არც აყოვნებდნენ. რაიმე გაუგებრობის დროს ყურადღება კვლავ ახალი მოძღვრების მიმდევრებზე გადაჰქონდათ და ხშირად სიკვდილით

დასჯასაც კი არ ერიდებოდნენ. ქრისტიანებს უქსევდნენ გარეულ ცხოველებს, ნვაგდნენ, ქვებით ქოლავდნენ.

ქრისტიანთა პირველი დიდი დევნა, რომელიც აღ-
წერილია რომის იმპერიაში, მოხდა ნერონის (54-68 წწ.)
იმპერატორობის დროს, როდესაც ჯერ კიდევ არ იყო
მიღებული კანონი ქრისტიანთა მიმართ რეპრესიებისა,
მაგრამ ამ ფაქტს ხელი არ შეუშლია იმპერატორისთვის
რომში 64 წელს გაჩენილი ხანძარი, რომელიც პრეტორ
სოფონიუს ტიგე ლინუსის სახელს უკავშირდება, ქრის-
ტიანებისთვის გადაებრალებინა. როგორც ტაციტუსი
გადმოგვცემს (Annales, XV, 44), რომის 14 კვარტალიდან
10 დაინვა. ხანძარმა, რომელიც 6 დღე და 7 ღამე გრძელ-
დებოდა, გაანადგურა დედაქალაქის ყველა ძველი შენო-
ბა. თვით იმპერატორი ამ დროს რომში არ იმყოფებოდა.
იგი დედაქალაქში მხოლოდ ხანძრის მერე დაბრუნდა და
საქმეც იოლად გადაწყდა. ყველაფერი ქრისტიანებს დაბ-
რალდა. ძნელი იქნებოდა უფრო შესაფერისი ობიექტის
მოძებნა ხალხის ყურადღების გადასატანად, ქრისტიანე-
ბი ხომ საიდუმლო კულტის თაყვანისცემის მიმდევრები
იყვნენ, რომლებიც საიდუმლოდ იკრიბებოდნენ კატაკომ-
ბებში და უარს აცხადებდნენ წარმართულ რიტუალებში
მონაწილეობის მიღებაზე (კერძოდ, მსხვერპლშენიშვნაში
მონაწილეობაზე და იმპერატორის კულტის თაყვანისცე-
მაზე). შესაბამისად, ქრისტიანობა მავნე რელიგიურ სექ-
ტად („Genus homi nus supertitonis navacac malefical“) განი-
ხილებოდა.

„კეთილმა“ იმპერატორმა წინდახედულობა გამოიჩი-
ნა და ბრძანა, რომ დაზარალებულები საზოგადოებრივ
შენობებში გადაეყვანათ და საჭირო ნივთებით მოემა-
რაგებინათ, „ხანძრის გამჩენები“ კი სამაგალითოდ უნ-
და დასჯილიყვნენ და მართლაც, ტაციტუსის მიხედვით
(ტაციტუსი, ანალები XV, 44), პირველად შეიპყრეს ყვე-
ლა, ვინც თავს ქრისტიანად აღიარებდა. შემდეგ სხვებიც,

რომლებიც მხილებული იყვნენ არა იმდენად ხანძართან დაკავშირებით, რადენადაც როგორც კაცობრიობის მოძულენი. მათ წამებას თან ერთვოდა დამცირება და დაცინვა. ქრისტიანებს გარეული ცხოველების ტყავში ახვევდნენ და ძაღლებს აგლეჯინებდნენ, ჯვარზე აკრავდნენ, ცეცხლზე წვავდნენ. ნერონმა ამ სანახაობისათვის მათ თავისი პარკიც კი დაუთმო. ავტორი აღნიშნავს: მიუხედავად იმისა, რომ ქრისტიანები დამნაშავენი იყვნენ და იმსახურებდნენ კიდევ უკიდურესად მკაცრ სასჯელს, ნერონის სისასტიკის გამო მათ მიმართ სიბრალულის გრძნობა იბადებოდა, ვინაიდან ისინი ნადგურდებოდნენ არა საზოგადოების კეთილდღეობისთვის, არამედ ერთი ადამიანის სისასტიკის გამო. ამავე დროს, რომაელებმა კარგად იცოდნენ, რომ ხანძარი იმპერატორის გაჩენილი იყო, ვინაიდან მას სურდა, აგურის და ხის რომის მარმარილოს რომით შეცვლა. იმასაც ამბობდნენ, რომ ნერონის მსახურნი ქალაქში ჩირალდნებით ხელში დარბოდნენ და სახლებს წვავდნენ. ამ ხმების გავრცელების საბაბად ე.წ. „ოქროს სახლის“ („domus aurea“), მშვენიერი სახლის აშენება იქცა, რომელიც ხანძრის შედეგად განთავისუფლებულ ტერიტორიაზე აიგო პალატინისა და ესკვილიონის მოედნებს შორის.

ტაციტუსისა და სვეტონიუსის შემდეგ ქრისტიანთა დარბევაზე ტერტულიანე მოგვითხრობს თავის „აპოლოგიის“ V თავში და აღნიშნავს, რომ პირველად სწორედ ნერონმა აღმართა მახვილი ქრისტიანების წინააღმდეგ.

ჩვენი აზრით, 64 წლის ამბავი ქრისტიანების მასობრივ დევნად არ უნდა იქნეს განხილული.

იმავედროულად, შეგვიძლია, დავუშვათ, რომ ნერონის გადაწყვეტილების მიზეზი თვით ქრისტიანებიდან გამომდინარეობდა, ვინაიდან ქრისტიანობისთვის, ისევე, როგორც იუდაიზმისათვის, უცხოა ყოველგვარი რელიგიური სინკრეტიზმი, ყოველგვარი რელიგიური შემ-

გუებლობა. მაგრამ 64 წ. ქრისტიანთა დევნის მიზეზი ეს რომ ყოფილიყო, მონოთეიზმიდან გამომდინარე, ნერონი არც იუდეველებს დაინდობდა. ებრაელების გადარჩენის მიზეზად ჩვენ შეგვეძლო იმპერატორის მეორე მეუღლე, პოპია საბინა ჩაგვეთვალა, რომელიც იუდეველებს მფარველობდა (იოსებ ფლავიუსი, იუდეველთა სიძველენი XX). იგი ზეგავლენას ახდენდა მეუღლეზეც. შესაძლოა, მართლაც არსებობდა ეს ფაქტორი, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ ნერონმა არც ის დაინდო – მორიგი ნერვული შეტევის დროს ფეხმძიმე დედოფალი მუცელში ფეხის ჩარტყმით სიცოცხლეს გამოასალმა.

ქრისტიანობის მეორე დიდი დევნა რომის იმპერიაში დომიციანეს (81-96 წწ.) მმართველობის დროს მოხდა, რომელსაც „გაცოცხლებულ ნერონსაც“ უწოდებდნენ. ეს ამბავი ყველაზე ნათლად გადმოცემული აქვს ლაქტანციუსს თავის „De mortibus persecutorum“-ში, რომელშიც იგი დეციუსამდე მდევნელ იმპერატორთა შორის მხოლოდ ნერონსა და დომიციანეს ასახელებს. სვეტონიუსი და ლაქტანციუსი იხსენებენ ფაქტებს, რომ დევნა მხოლოდ იმ არისტოკრატიული დაჯგუფებების წინააღმდეგ არსებობდა, რომელთაც უღმერთობასა და იუდეური წესების მიმსგავსებაში ედებოდათ ბრალი. გასამართლებულთა შორის ვხვდებით იმპერატორის ბიძაშვილ კლიმენტსა და მის მეუღლე დომიცილიას. კლიმენტს სიკვდილი მიესაჯა, ხოლო დომიცილიას კუნძულ პანდატარიაზე გადასახლება.

მეცნიერთა ერთი ნაწილი ამ მოვლენაში ქრისტიანთა როლს გამორიცხავს. კერძოდ, ა. დონინის მიხედვით, დომიციანე 95 წ. იუდეველებისა და მათთან ახლოს მდგომთა წინააღმდეგია იმის გამო, რომ ისინი უარს ამბობდნენ იერუსალიმის დაცემის შემდგომ, იუპიტერ კაპიტოლიუმისათვის განკუთვნილი გადასახადის გადახდაზე, ხოლო პატრიციების ოპოზიციის უკან უცხო კულტების მიღე-

ბას არ გამოორიცხავს. მკვლევრისათვის არ არის გასაკვირი დაპატიმრებულთა შორის ქრისტიანული იდეოლოგიის გამტარებელი პირების მოხვედრა, რასაც იმით ხსნის, რომ ძალაუფალნი ჯერ კიდევ ვერ ხვდებოდნენ იუდეველებსა და ქრისტიანებს შორის არსებულ განსხვავებას. შედეგად, აღნიშნავს იგი, როგორც კლიმენტი, ისე დომიცილია, უმაღლესი რანგის მოქცეულები გახდნენ, მათი მამულის ტერიტორიაზე არსებული კატაკომბი კი ერთ-ერთ პირველ ქრისტიანულ კატაკომბად გვევლინება.

I საუკუნის ბოლოს კლავდიუსების მმართველობა ანტონინუსებისამ შეცვალა. ასე რომ, II საუკუნეში რომი ახალი დინასტიით შევიდა, რომელიც თითქმის მთელ საუკუნეს 96-192წწ. მოიცავდა. ანტონინუსის დინასტიის წარმომადგენლები იყვნენ ნერვა (96-98წწ.), ტრაიანე (98-117წწ.), ადრიანე (117-138წწ.), ანტონინუს პიუსი (138-161წწ.), მარკუს ავრელიუსი (161-180წწ.) და მისი შვილი კომოდუსი (180-192წწ.).

რაც შეეხება ქრისტიანობის ისტორიას, ანტონინუსების მმართველობის პერიოდზე მოდის ახალი მოძღვრების პირველი ეტაპის დასასრული, როდესაც შეიძლება ითქვას, რომის იმპერიაში მიმდინარეობდა ქრისტიანობის სწრაფი ექსპანსია და ქრისტიანული თემების პროგრესული ემანსიპაცია იუდაიზმთან მიმართებით და მეორე ეტაპის დასაწყისი, როდესაც ხდება პატარ-პატარა ეკლესიების ერთ დედა ეკლესიასთან გაერთიანება.

ნერვას ორწლიან მმართველობას ცვლის რომის იმპერიის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი პიროვნების, ტრაიანეს ეპოქა, რომლის იმპერატორობაც რომის პოლიტიკური განვითარების მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს. იგი იყო რომის ყველაზე დიდი და იმავდროულად ბოლო დამპყრობელი იმპერატორი. მისი თანამედროვენი ფილოსოფიის, ისტორიის, ხელოვნების, მხატვრული ლიტერატურის ღირსშესანიშნავი წარმო-

მადგენლები დიონ ქრიზოსტომუსი (Dio Cocceianus Chrysostomus 40-120ww.) – ბერძენი ფილოსოფოსი და ორატორი, პლუტარქე (46-119 წწ.-ის შემდეგ) უდიდესი მწერალი, რომლის „პარალელური ბიოგრაფიები“ ფასდაუდებელ ცნობებს გვაწვდის ანტიკურ ისტორიაზე. ტაციტუსი (55-120 წწ.) უკანასკნელი დიდი რომაელი ისტორიკოსი, რომელიც, როგორც მწერალი, ცნობილი გახდა დომიციანეს სიკვდილის შემდეგ (96წ.) ეპიქტეტოსი (50-130 წწ.) ბერძენი ფილოსოფოს სტოიკოსი. პლინიუს უმცროსი (61-113 წწ.), საზოგადო მოღვაწე, მწერალი, ორატორი ადვოკატი, პლინიუს უფროსის შვილობილი, იმპერატორის ლეგატის კონსული ბითვინიაში 100, 111-112 წწ.

ყველაზე მნიშვნელოვან წყაროს ამ პერიოდის ქრისტიანთა მდგომარეობის შესასწავლად საყურადღებოა პლინიუს უმცროსის წერილი ტრაიანესადმი ქრისტიანების შესახებ და ტრაიანეს პასუხი, დათარიღებული 111 ან 112 წწ. მნიშვნელოვან მომენტს, როგორც მწერლის, ისე იმპერატორის წერილში წარმოადგენს რომის სახელმწიფო მმართველობის დამოკიდებულება ახალი რელიგიის მიმდევრების მიმართ. აქ პლინიუსი აღარ საუბრობს ქრისტიანული რელიგიის მიმდევრების და იუდეველების კავშირზე. მიუხედავად იმისა, რომ წყაროში ქრისტიანობა სექტად (nomen) არის მოხსენიებული, იგი იუდაიზმისგან მაინც ცალკე არსებობს, რაც საშუალებას გვაძლევს ქრისტიანობა ტრაიანეს იმპერატორობის პერიოდში დამოუკიდებელ რელიგიად განვიხილოთ.

ქრისტეს მიმდევართა სამართლებრივი მდგომარეობა I-II სს. გაურკვეველი იყო. მათი ბედი ძირითადად ადგილობრივ მმართველებზე იყო დამოკიდებული, რომელთაც ზოგჯერ შეიძლებოდა ყური არ ეგდოთ მასების მოთხოვნისათვის. ზოგჯერ პირიქით, ქრისტიანები სიკვდილითაც დაესაჯათ. თითქმის ყველა ისტორიკოსი, ვინც ამ პერიოდზე მუშაობს, ერთხმად აღნიშნავს, რომ

ქრისტიანთა დევნა სრულიად შემთხვევით და ლოკალურ ხასიათს ატარებდა. მარკუს ავრელიუსამდე (161-180 წწ.) ცენტრალური ხელისუფლება მათში არ მონაწილეობდა და რაიმე საერთო სახელმწიფოებრივ განკარგულებას არ იძლეოდა. მაგრამ ფაქტია, ამ ახალი რელიგიისადმი კუთვნილება დევნის საგანი ხდებოდა. პლინიუს უმცროსისა და ტრაიანეს ცნობილი წერილების მიხედვით, ქრისტიანებს სწორედ რწმენის გამო სდევნიდნენ. როგორც პლინიუსი აღნიშნავს, იგი მათ ეკითხებოდა, იყვნენ თუ არა ისინი ქრისტიანები, ვინც აღიარებდა, მათ მეორედ და მესამედაც ეკითხებოდნენ და თუ მაინც აღიარებდნენ ახალი რელიგიისადმი კუთვნილებას – დასასჯელად აგზავნიდნენ. პლინიუს უმცროსი რჩევას სთხოვდა იმპერატორს ამ საკითხთან დაკავშირებით, რომელიც, თავის მხრივ, ქრისტიანების მიმართ მეტ ლოიალობას იჩენს – არ იყო საჭირო ქრისტიანების ძებნა. მხოლოდ ის ქრისტიანები უნდა დასჯილიყვნენ, რომელთაც დაასმენდნენ, შემდეგ ამხელდნენ, და თუ რომელიმე უარყოფდა ქრისტიანობას და ამას საქმით დაამტკიცებდა, უნდა მიეღო შენდობა. დასმენა ხელმოწერის გარეშე არ უნდა მიღებულიყო. ეს ძალიან ცუდი მაგალითია და ჩვენი საუკუნის სულს არ შეესატყვისებაო, – ამბობდა იმპერატორი.

მოყვანილი მაგალითიდან ნათლად დასტურდება ჩვენ მიერ ზემოთ აღნიშნული. წარმართებს ფანატიკურად სწამდათ, რასაც ხელს უწყობდნენ, აღმოსავლური კულტების ქურუმები, მოგვები, წინასწარმეტყველები. წარმართები ქრისტიანებს ერთგვარ კონკურენტად მიიჩნევდნენ. რისი ნათელი დადასტურებაა „მოციქულთა საქმეებიდან“ ცნობილი ეფესოელი ხელოსნების გამოსვლა, რომლებიც წარმართული არტემიდას ტაძრისთვის მუშაობდნენ და ეშინოდათ ქრისტიანთა წარმატებას მათი შემოსავალი არ შეემცირებინა. მათ არ სურდათ მინიჭებული პრივილეგიებისა და უფლებების გაყოფა და აგული-

ანებდნენ მოსახლეობას ახალი რელიგიის მიმდევრების წინააღმდეგ, რაც დასმენების რაოდენობითაც მტკიცდება. ტრაიანეს პასუხი მოწმობს, რომ ქრისტიანებს დევნიდნენ მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში, რათა თავიდან აეცილებინათ ხალხის მასების მღელვარება.

საინტერესოა, რამ აიძულა ტრადიციული რელიგიის მიმდევარი იმპერატორი შეეცვალა თავისი წინამორბედების გეზი ქრისტიანთა მიმართ და მათი დევნა თუ არა, დარბევები მაინც დაეწყო ქვეყნის ცაკლესულ პროვინციებში. სიტუაცია მართლაც საოცრად დაძაბული იყო. მიუხედავად იმისა, რომ მარკუს ავრელიუსი არავითარ სიმპათიას არ განიცდიდა ახალი რელიგიისადმი, ჩვენი აზრით, იმპერატორისათვის ხელსაყრელი მაინც არ უნდა ყოფილიყო ქრისტიანების დევნა, მაგრამ გარემოებამ მაინც აიძულა თავისი წინამორბედების პრინციპები ნაკლებად მოქნილად და ნაკლებად შემრიგებლურად გამოეყენებინა პრაქტიკაში. ხალხი შენუხებული იყო მათ თავს დამტყდარი ამდენი უბედურებით. გაუთავებელი ომებით, შავი ჭირით. მძიმე შედეგი მოჰყვა ტიბრის აღიდებასაც. საჭირო იყო განტევების ვაცის ძიება. ბრბო თავისას ითხოვდა. იგი ყველა უბედურების სათავეს ქრისტიანებში ხედავდა და მოითხოვდა კიდევ მათ დასჯას. საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტია იუსტინე ფილოსოფოსის გადაცემა დედაქალაქის პრეფექტის ტრიბუნალისათვის ფილოსოფოს კინიკოსის კრეს ცენტუსის ბრალდების გამო 165 წ. ამავე წელს ანამეს კარპოსი და პაპილა პერგამონში და სხვ.

ინდივიდუალური ბრალდებების გარდა უნდა აღინიშნოს უფრო დიდი მასშტაბური დევნა ახალი რელიგიის მიმდევრებისა ეგვიპტესა და მცირე აზიის პროვინციებში (ევსები, ეკლესიის ისტორია IV, 26). ამავე პერიოდში ხდება გალიის ამბები 177 წ. ლიონში ქრისტიანები დაარბიეს, რამაც ახალი რელიგიის მიმდევართა წინააღმდეგ

მიმართულ ყველა რეპრესიას გადააჭარბა ნერონის შემდეგ (64 წ.).

ეს ამბავი ჩვენთვის ცნობილი გახდა იმ წერილის მეშვეობით, რომელიც ლიონისა და ვიენის ქრისტიანულმა თემებმა მისწერეს აზიის თემს. დოკუმენტი შემოგვინახა ევსები კესარიელის „საეკლესიო ისტორიამ“ (V,1). იგი დეტალურად მოგვითხრობს დევნის მიზეზებს. აქაც ყოველივე დაიწყო ისევე, როგორც ყველა სხვა შემთხვევაში, რაც ბრბოს მიერ ქრისტიანთა შეურაცხყოფით გამოიხატა.

მარკუს ავრელიუსის დამოკიდებულება ახალი რელიგიის მიმდევრებისადმი გვაფიქრებინებს, რომ II საუკუნის II ნახევრიდან იმპერატორების ე.წ. ლოიალური დამოკიდებულება ქრისტიანობისადმი ნელ-ნელა იცვლება და აშკარად განსხვავდება ტრაიანეს ცნობილი პასუხისაგან პლინიუს უმცროსისადმი.

იმპერატორის გარდაცვალების შემდეგ ქვეყნის სათავეში მისი შვილი კომოდუსი (180-192წწ.) მოდის, მაშინ იგი მხოლოდ 19 წლისა იყო. როგორც ჩანს, მას არავითარი სიმპათია არ გააჩნდა ქრისტიანებისადმი. მიუხედავად ამისა, იგი უშუალოდ არ თავობდა ამ მონოთეისტური რელიგიის მიმდევრების დევნას. მისი იმპერატორობის დროს სარწმუნოა ქრისტეს მიმდევართა წამების რამდენიმე ფაქტი, კერძოდ, 180 წ. აფრიკის ქალაქ სცილიუმში დატრიალებული ტრაგედია, როდესაც თორმეტი ქრისტიანი აწამეს, რის შემდეგაც ეკლესიას რამდენიმე წელიწადი დასჭირდა დაძაბულობის მოსახსნელად. ეს ფაქტი კომოდუსის იმპერატორობის საზომდაც გამოვიყენოთ. იგი, შეიძლება ითქვას, უანგაროდ ასრულებდა ბრბოს მოთხოვნას, რომელმაც, თავის მხრივ, გადაწყვიტა მშვიდობიანად ეცხოვრა ქრისტიანების გარეშე. ერთადერთი ეპიზოდი, რომელიც კომოდუსისადმი სიმპათიით განგვაწყობს არის ის, რომ მისი ფავორიტი, მარცია, რომე-

ლიც ქრისტიანულად არ იყო მონათლული, გულითა და ადათ-წესებით ქრისტიანი იყო და იმპერატორის გვერდით მყოფიც კი ერთმორწმუნეების მხარეზე იღვწოდა. მან მიაღწია რამდენიმე კატორღამისჯილი ქრისტიანის შეწყალებას, მათ შორის აღსანიშნავია მონაყოფილი კალისტე, რომელიც შემდეგში რომის ეპისკოპოსი გახდა (217-222 წწ.). მის სახელს ატარებს ვია-აპასიას ერთ-ერთი უდიდესი სასაფლაო (კატაკომბი). იგი ამ დასაკრძალავი მიწისქვეშეთის ერთ-ერთ პირველ მმართველად გვევლინებოდა.

ტერტულიანემ (მოკრძალებულობის შესახებ თ.1) შემოგვინახა ცნობა კალისტეს მიერ რომში გამოცემული ედიქტის შესახებ, რომლითაც საეკლესიო კანონად ცხადდებოდა პატრონსა და მონას შორის ქორწილი. რის მიზეზადაც ევსები კესარიელი იმპერიის უმაღლესი წრეების ქალებში ქრისტიანობის ფართოდ გავრცელებას მიიჩნევს (ევსები, ეკლესიის ისტორია V, 21).

ქრისტიანთა დევნა სხვადასხვა იმპერატორის დროს სხვადასხვა მიზეზით იყო გამოწვეული, რომელთა შესახებ მსჯელობისას იმპერატორისა და სხვა ფაქტორებთან ერთად გასათვალისწინებელია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობა. ბუნებრივად იბადება კითხვა, რატომ იქცეოდნენ ხოლმე იმპერიაში ყველა კრიზისის შემთხვევაში განტევების ვაცად სწორედ ქრისტიანები და არა სხვა რომელიმე რელიგიის მიმდევრები (იშვიათი გამონაკლისის გარდა). ყოველივე ამის მიზეზი, ერთი მხრივ, სახელმწიფო პოლიტიკაში, ხოლო მეორე მხრივ, ქრისტეს მოძღვრების არსში უნდა ვეძიოთ. ვინაიდან ქრისტიანობისათვის მიუღებელია ყოველგვარი შერწყმა სხვა რელიგიასთან და მისი მიმდევრები რომთან კომპრომისზე წასვლას იმპერიაში არსებული საერთო კულტებისგან დამოუკიდებლად არსებობას, მათგან განზე დგომას ამჯობინებდნენ.

პირველმა ორმა ეტაპმა, შეიძლება ითქვას, საფუძველი ჩაუყარა მესამეს, როდესაც უკვე იმპერატორთა ოფიციალური ბრძანებით ხდებოდა ქრისტიანების დევნა სახელმწიფოს მიერ, რაც გაფორმებული იყო კიდევ შესაბამისი ედიქტებით.

პირველი იმპერატორი რომის იმპერიაში, რომელმაც დაუფარავად გაილაშქრა ქრისტიანული რელიგიისა და მისი მიმდევრების წინააღმდეგ, გახლდათ დეციუსი (დეციუსის ბიოგრაფია სამწუხაროდ, შემორჩენილი არ არის, მის შესახებ ცნობებს მხოლოდ ვალერიანეს ბიოგრაფიიდან ვიღებთ) (249-251წ.). იგი ყოფილი სენატორი იყო და შესაბამისად, იმ ჯგუფის ინტერესებს გამოხატავდა, რომლის დახმარებითაც იმპერიის სათავეში მოვიდა. რომის ისტორიის შესწავლა გვიჩვენებს, რომ სენატორთა წრიდან გამოსული იმპერატორები არ წყალობდნენ ქრისტიანებს. დეციუსის გარდა მათ როცხვს განეკუთვნებიან მარკუს ავრელიუსი და ვალერიანე, რომელთა დამოკიდებულება ახალი რელიგიის მიმდევრების მიმართ ყოველთვის მტრული იყო, რაც კარგად ჩანს ამ ფენის იდეოლოგიების ტაციტუსის, სვეტონიუსისა და სხვათა შემოქმედებაში.

III საუკუნის I ნახევარში სენატორთა კლასიდან გამოსულ იმპერატორთა ეს ორიენტაცია არ შეცვლილა, რაც ნათლად შეიძლება დავინახოთ დიონ კასიუსის მიერ დანერილი მეცენატის სიტყვიდან ავგუსტუსისადმი, რომელშიც გარკვევით იძლევა რჩევას ყველანაირად იბრძოლონ უცხო კულტების წინააღმდეგ. ანტაგონიზმი სენატის პარტიასა და ქრისტიანებს შორის მკვეთრად გაიზარდა III საუკუნის შუა ხანებში, რასაც ვერ ვიტყვით არასენატორ იმპერატორებზე, რომლებიც, შეიძლება ითქვას, მეტ-ნაკლებად წყალობდნენ კიდევ ამ მონოთეისტური რელიგიის მიმდევრებს.

დეციუსი საკმაოდ ენერგიული პიროვნება იყო. მას რომის ნაციონალური ტრადიციების დაცვა და იმპერი-

ის კრიზისიდან გამოყვანა სურდა, რომელიც მისი იმპერატორობის მომენტიცაა თავის კიდევ უფრო გაიზარდა და ახალ ფაზაში შევიდა, რომლის მნიშვნელოვან საკითხს რომსა და პროვინციებს შორის ურთიერთობა წარმოადგენდა. თუ მარკუს ავრელიუსის (161-180 წწ.) დროს ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ ბუნდოვნად ვივარაუდოთ კავშირი პროვინციებში ოპოზიციონერობის ზრდას, ქრისტიანობის გავრცელებასა და მთავრობის მიერ მათ დევნას შორის, III საუკუნის შუა ხანებში ეს კავშირი გაცილებით საგრძნობია. ახალი მონოთეისტური რელიგია ხდება პროვინციის საშუალო მიწათმფლობელების, მუნიციპალური ზედა ფენისადმი უკმაყოფილების გამოვლენის ერთ-ერთი ფორმა. მიუხედავად იმისა, რომ ქრისტიანული წყაროების მიხედვით, მათ არავითარი კავშირი არ ჰქონდათ ამ მოვლენებთან, მაინც ეპისკოპოს პავლე სამოსატელის კავშირი პალმირას დედოფალ ზინობიასთან, რომელიც რომს ებრძოდა, სანინაალმდეგოს ამტკიცებს.

ფილიპეზე გამარჯვებიდან სამი თვის შემდეგ, 249 წლის დეკემბრის ბოლოსა და 250 წლის იანვარში, დეციუსმა გამოსცა ბრძანება, რომელიც ძირითადად ქრისტიანების წინააღმდეგ იყო მიმართული. ამ ედიქტის ტექსტი, სამწუხაროდ, შემორჩენილი არ არის, მაგრამ შესაძლებელია მისი შინაარსის აღდგენა დიონისე ალექსანდრიელის წერილებით, რომელიც შემონახულია ევსები კესარიელთან, კვიპრიანეს წერილებითა და ტრაქტატის „De lapsis“ („დაცემულები“) დაბოლოს, ორმოციოდე ეგვიპტური პაპირუსის საშუალებით.

ტექსტის მიხედვით, იმპერიის ყველა დასახლებულ პუნქტში, დგებოდა ხუთწევრიანი კომისია, რომლის მიზანი იყო სასამართლოსთვის წარედგინა ყველა მოქალაქე, რათა თითოეული მათგანისგან მიეღწია ოფიციალური ღვთაებებისათვის მსხვერპლის შეწირვისთვის და იმპერატორის თაყვანისცემისთვის. მას, ვინც დანიშნულ

თარიღამდე არ შეასრულებდა ამას, გაასამართლებდა პასუხისმგებელი კომისია, რომელიც, თავის მხრივ, დაშინების, ციხეში ჩასმისა და წამების მეთოდებით, მათგან სარწმუნოებისგან განდგომას მოითხოვდა, ვინაიდან ქრისტიანული ეკლესიის კანონები კრძალავდა წარმართულ რიტუალებში ქრისტეს მიმდევრების მონაწილეობას, რომელიც ჯერ კიდევ იერუსალიმის ცნობილ საეკლესიო კრებაზე მიიღეს. მას, ვინც იმპერატორის ბრძანებას შეასრულებდა, სპეციალური მოწმობა – *Libelli* ეძლეოდა, რომელშიც მისი ვინაობა იყო დაფიქსირებული. ედიქტით, როგორც ჩანს, სახელმწიფოს არ სურდა არავითარი რელიგიური კომპრომისი. დეციუსი ცდილობდა, უზრუნველყო პროვინციების დამორჩილება და ქრისტიანობის ამოძირკვა, რომელიც რეგიონებს საშუალებას აძლევდა გადაეხვია სახელმწიფო ვალდებულებებისგან.

250 წლის ქრისტიანთა დევნა მეტ-ნაკლები წარმატებით რომის ყველა პროვინციას შეეხო. (კვიპრიანეს ეპისკოპოსობის დროს კართაგენში ცნობილია შვიდი საეკლესიო კრება, რომლებიც ჩატარდა 251 წლის აღდგომის შემდგომ 252 წლის მაისში, 253-254 წწ. შემოდგომაზე, 254, 255 და 256 წლების 1-ელ სექტემბერს პირველმა ოთხმა კრებამ განიხილა დეციუსის მიერ ჩატარებული დევნის დროს წარმოქმნილ „დაცემულთა“ („ლაპსი“) საკითხი, სამმა კი ერეტიკოსების ნათლობა. მერვე კრების საკითხები, რომელიც 252 წელს იყო მოწვეული, შედარებით უცნობია (P. Moceaux, *Histoire de l'Afrique chretienne*, t, 2p. 41-65. V. Saxep, *Vielitur Fruhjahr 257?*, p. 251-253). პირველ ოთხ კრებაზე განსაზღვრულ იქნა „დაცემულთა“ რამდენიმე კატეგორია და მონაწიეების რამდენიმე ხარისხი, რომლის შემდგომაც მათ კვლავ მიიღებდა დედა ეკლესია.

საიმპერატორო ტახტისათვის ბრძოლამ, რომელიც დეციუსის სიკვდილის შემდეგ მიმდინარეობდა, ქრისტიანებიდან თითქოს გადაიტანა ყურადღება. რამდენიმე

წლის მოჩვენებითი სიწყნარე შეჩერებულ იქნა ქრისტეს მიმდევართა ახალი, ჩვენი აზრით, უფრო სასტიკი დევნით, რომლის ინიციატორადაც ისევ სენატთა პარტიის მიერ დასმული იმპერატორი ვალერიანე (253-260 წწ.) გვევლინება, რისი მტკიცების საფუძველსაც მის მიერ ქრისტიანების წინააღმდეგ გამოქვეყნებული ორი ოფიციალური ედიქტი გვაძლევს.

როგორც იმ ისტორიული ფონის შესწავლა გვაფიქრებინებს, რომელიც წინ უსწრებდა ედიქტის გამოქვეყნებას, ამ საკითხში გადამწყვეტი ისევ და ისევ ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკური სიტუაცია იყო. იმპერია ისევ დაშლის საშიშროების წინაშე იდგა. ვალერიანემ სიტუაციის განმუხტვა ქვეყნის დეცენტრალიზაციის ჩატარებით გადაწყვიტა. მან იმპერიის დასავლეთი ნაწილი, რომლის ცენტრი რომი იყო, გალიენუსს (253-268 წწ.) – თავის შვილსა და თანაიმპერატორს დაუტოვა, თვითონ კი აღმოსავლეთში გაემგზავრა და ანტიოქიაში დასახლდა. ვინაიდან იმპერატორი მათში პოლიტიკურ მონინაღმდეგეებს ხედავდა, კვლავ დღის წესრიგში იდგა „ქრისტიანების საშიშროება“. სწორედ ამ მონოთეისტური რელიგიისაგან თავდაცვის მიზნით, 257 წლის აგვისტოში ვალერიანემ გამოსცა ქრისტიანების წინააღმდეგ მიმართული პირველი ედიქტი, რომელსაც სულ მალე 258 წლის შუა ხანებში კიდევ უფრო მძიმე მეორე ედიქტი მოჰყვა.

პირველი ედიქტის შექმნასა და გამოქვეყნებაში, როგორც ევსები კესარიელი გადმოგვცემს, გადამწყვეტი როლი იმპერატორის მარჯვენა ხელს, მის მრჩეველს, აღმოსავლური კულტების დიდ თაყვანისმცემელს – მაკრიანუსს ენიჭება. იგი გატაცებული იყო ეგვიპტური მაგიით და ყველანაირად ეხმარებოდა მის მიმდევრებს, რომლებიც თავის მხრივ, კონკურენტს ხედავდნენ ქრისტიანებში და შემთხვევას არ უშვებდნენ ხელიდან, რომ მათ წინააღმდეგ გამოსულიყვნენ. ალექსანდრიაში ამის გამო არა-

ერთხელ დაურბევიათ ქრისტეს მიმდევარნი. მაკრიანუსი ქვეყანაში სწორედ ეგვიპტელი მოგვების ინტერესების დამცველად გვევლინება, როდესაც იგი პირველად ილაშქრებს ქრისტიანების წინააღმდეგ და იმპერატორს ურჩევს ედიქტის გამოქვეყნებას. მაგრამ სწორი არ იქნებოდა ვალერიანეს პოლიტიკის განხილვისას დაფუძნებით მხოლოდ მაკრიანუსის როლს და იმპერატორზე მის გავლენას. როგორც ვთქვით, მნიშვნელოვანი ფაქტორი პროვინციებში არსებული სიტუაცია იყო, ვინაიდან ზუსტად რომის პროვინციებში ძალაუფლების მქონენი, კვიპრიანეს მონუმბით (წერილი 65), განსაკუთრებით მოითხოვდნენ ქრისტიანთა დევნას.

257 წ. აგვისტოში გამოქვეყნებული პირველი ედიქტის მიხედვით, იდეენებოდა ყველა სასულიერო წოდების ქრისტიანი, ვინც მსხვერპლს არ შესწირავდა წარმართ ღმერთებს. სიკვდილის მუქარით იკრძალებოდა ქრისტეს კულტის ქადაგება და კატაკომბებში შეკრება. ედიქტის მიხედვით, ეპისკოპოსებსა და სასულიერო მოღვაწეებს ეკრძალებოდათ საეკლესიო მსახურება. ერთი წლის შემდეგ, 258 წლის აგვისტოში სენატის ინიციატივით, რომლის მიმართაც ვალერიანე პასუხისმგებელი იყო, გამოსცა კიდევ ერთი წერილი გუბერნატორებისათვის, რომელიც, თავის მხრივ, მოქმედების ინსტრუქციას წარმოადგენდა.

მეორე ედიქტი კიდევ უფრო ამწვავებდა კანონს. იგი მოითხოვდა, დაესაჯათ უმაღლესი ფუნქციის წარმომადგენელი ქრისტიანები. ქრისტეს რჯულის აღმსარებელ სენატორებს ართმევდნენ უფლებებსა და წოდებებს. მათი ქონება კონფისკაციას ექვემდებარებოდა, ხოლო თვითონ ისინი იგზავნებოდნენ მძიმე სამუშაოებზე.

როგორც ვხედავთ, მეორე ედიქტი ძირითადად მაღალი წოდების ქრისტიანების წინააღმდეგ იყო მიმართული. ნათელია, რომ მათი განადგურებით იმპერატორს

ქრისტიანობის ამოძირკვა სურდა, ვინაიდან ისინი პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებად მოიაზრებოდნენ. რაც ე. შტაერმანს აფიქრებინებს, რომ იმპერატორი არა ქრისტიანულ რელიგიას, არამედ ქრისტიანულ ორგანიზაციას ებრძოდა.

ედიქტი განსაკუთრებული სისასტიკით სრულდებოდა აღმოსავლეთის პროვინციებსა და აფრიკაში, სადაც ქრისტიანობა თითქმის წარმმართველ რელიგიას წარმოადგენდა. 258 წელს ხალხს არბევდნენ ლამბეზში, წამებულთა შორის ვხვდებით კართაგენის ეპისკოპოს კვიპრიანეს. წმინდა კვიპრიანეს 258 წლის 14 სექტემბერს თავი მოჰკვეთეს. 258 წლის 3 მაისს კართაგენში დასაჯეს მრავალი ქრისტიანი. აფრიკაში ხალხის დარბევა გრძელდებოდა 260 წლამდე. ასეთივე მდგომარეობა იყო პალესტინაში, ეგვიპტეში, კაპადოკიასა და აღმოსავლეთის სხვა პროვინციაში.

ვალერიანეს მიერ ჩატარებულმა ქრისტიანთა დევნამ უკუშედეგი გამოიღო, მოხდა ის, რისიც იმპერატორს და პროვინციების მმართველებს ყველაზე მეტად ეშინოდათ. დაიწყო ეკლესიის ცენტრალიზაციის პროცესი. ეკლესიის პოზიციები კიდევ უფრო გამყარდა. 257-258 წწ. დევნას, შეიძლება ითქვას, მორწმუნენი მომზადებულნი შეხვდნენ, ვინაიდან, მათთვის იგი უცხო ხილს არ წარმოადგენდა.

284 წელს რომის იმპერიის ტახტზე ადის გაიუს ვალერიუს ავრელიუს დიოკლეტიანე (284-305 წწ.), დალმაციელი გააზატებული მონის შვილი. კასიუსის სიკვდილის შემდეგ, 284 წ. 17 სექტემბერს ქ. ქალკედონში ჯარისკაცებმა იგი იმპერატორად აღიარეს. დაიწყო ე.წ. „დიოკლეტიანეს ერა“ რომის იმპერიის ისტორიაში.

დიოკლეტიანე არ გამოირჩეოდა დიდი სამხედრო ნიჭით. მას საკმაოდ მოკრძალებული განათლება გააჩნდა, მაგრამ არაჩვეულებრივი საორგანიზაციო და ადმინის-

ტრაციული ნიჭი, პრაქტიკული ჭკუა და რკინისებური ნებისყოფა ჰქონდა. ბუნებით კონსერვატორი იმპერატორი ეჭიდებოდა ძველ წესებსა და იდეებს და მიდრეკილი იყო სქემატურობისაკენ, რაც განსაკუთრებით გამოვლინდა რელიგიურ საკითხებთან დაკავშირებით, რომელიც შემდგომში მისი პიროვნების შეფასებისას საბედისწერო ხდება. დიოკლეტიანე არ განეკუთვნებოდა მეოცნებე იმპერატორთა რიცხვს. იგი მთელი ცხოვრება რჩებოდა დაუდგრომელ ჯარისკაცად და პრაქტიკულ პოლიტიკოსად. იყო სიტყვის კაცი, რაც ყველაზე ნათლად იმპერატორის ტახტის დატოვებით გამოვლინდა. დიოკლეტიანემ არ უღალატა მიცემულ სიტყვას და 20 წლის ხელმძღვანელობის შემდეგ 305 წლის 1-ლ მაისს, თავისი იმპერატორობის ოცი წლისთავის ზეიმის დროს, მოიხსნა საიმპერატორო ვალდებულება, მაგრამ ვინაიდან ამბიციური ადამიანი იყო, იმავდროულად მოითხოვდა, რომ იგი ღვთაებრივი თაყვანისცემის საგანი ყოფილიყო. იმპერატორი მთელი სისასტიკით ებრძოდა უცხო რელიგიებს მანიქველობისა და ქრისტიანობის სახით. გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ მიზეზი ამ ორი აღმოსავლური რელიგიის დევნისა აბსოლუტურად განსხვავდებოდა ერთმანეთისგან.

დიოკლეტიანე ქვეყნის რესტავრატორული პოლიტიკის გამგრძელებელი იყო, რასაც შესანიშნავად ართმევდა თავს. მას საკმაოდ მძიმე ვითარებაში ჩავარდნილი ქვეყანა ერგო. უპირველეს ამოცანას იმპერიის საზღვრების გაძლიერება წარმოადგენდა — მანაც სწორედ აქედან დაიწყო. თავისი იმპერატორობის დასაწყისში წარმატებას მიაღწია დუნაიზე. 290 წელს განმინდა სირია არაბებისგან. დიოკლეტიანემ გაიმპერატორობისთანავე დაიწყო სახელმწიფო რეფორმების გატარება (ადმინისტრაციული, სამხედრო, საგადასახადო, ფინანსური). იმპერიის დასავლეთის პრობლემის მოგვარების საკითხი

თავის მეგობარ მარკუს ავრელიუს ვალერიუს მაქსიმიანეს (დიოკლეტიანესთან ერთად მაქსიმიანეც ატარებდა ღვთაებრიობის ტიტულს – ჰერკულიუსს (Herculius – ჰერკულესიდან წარმოებული). (281-305 წწ.) მიანდო. 285 წელს იგი კეისრად დანიშნა, ხოლო ერთი წლის შემდეგ ავგუსტუსობა უბოძა. ქვეყანამ ორი იმპერატორი მიიღო, რის შედეგადაც ყველა ბრძანება ორივეს ხელით გამოდიოდა.

293 წლისათვის ნათელი გახდა, რომ ორ იმპერატორს გაუჭირდებოდა გადაეწყვიტა ქვეყნის საშინაო და საგარეო სირთულეები. რის გამოც თითოეულმა მათგანმა დაინიშნა თანაშემწე (კეისარი) ერთსა და იმავე დღეს – 293 წლის 1-ლ მარტს. დიოკლეტიანემ ნიკომედიასში თავის კეისრად დანიშნა ვალერიუსი (293-311 წწ.), ხოლო მაქსიმიანემ – კონსტანციუს I ქლორუსი (293-306 წწ.) მიუხედავად იმისა, რომ კეისრები მხოლოდ იმპერატორების თანაშემწეები იყვნენ, თითოეული მათგანი სამართავად იმპერიის გარკვეულ ტერიტორიას იღებდა. შესაბამისად, სახელმწიფო ოთხ ნაწილად აღმოჩნდა გაყოფილი. დიოკლეტიანე მართავდა თრაკიას, აზიას, სირიასა და ეგვიპტეს. ვალერიუსი – თრაკიის გარდა, ბალკანეთის ნახევარკუნძულს, მაქსიმიანე იტალიას, ესპანეთსა და აფრიკას, კონსტანციუს I ქლორუსი – გალიასა და ბრიტანეთს. ისტორიაში მმართველობის ეს სისტემა „ტეტრარქიის“ (ოთხთა მმართველობა) სახელით შევიდა. საგულისხმოა, რომ არც ერთმა იმპერატორმა რომი არ აირჩია თავის სატახტო ქალაქად. დიოკლეტიანე ცხოვრობდა ნიკომედიაში, ვალერიუსი – სირმიუმში, მაქსიმიანე – მედიოლანში (შემდგომში რავენი), კონსტანციუს I ქლორუსი კი ტრევირში (ახლანდელი ტრირი).

დიოკლეტიანემ იმპერია ახალი პოლიტიკური პრინციპით დააწესა. მან რომის სახელმწიფო დიოცეზებად დაყო (ბერძნული სიტყვიდან „dio cesis“ – მმართველობა).

სულ 12 დიოცეზი იყო: 1. აღმოსავლეთი (ეგვიპტე, კირენაიკა, სირია, მესოპოტამია, არაბეთი), 2. პონტო, 3. აზია (მცირე აზია), 4. თრაკია (თრაკია და ქვემო მეზია), 5. მეზია (ზემო მეზია, აქაია, ეპირი და კრეტა), 6. პანონი და ნორიკი, 7. იტალია (სიცილიითურთ), 8. ვიენა (სამხრეთ გალია), 9. გალია, 10. ბრიტანეთი, 11. ესპანეთი, 12. აფრიკა (კირენაიკიდან ატლანტის ოკეანემდე).

ძალაუფლების ასეთმა დაყოფამ პირველ პერიოდში დადებითი შედეგი გამოიღო, დიოკლეტიანე აქტიურად მოქმედებდა, მან ჩაახშო ბაგაუდების აჯანყება მილანში, ბლემიების აჯანყება ეგვიპტეში (296 წ.). შემდეგ დაიწყო ბრძოლა სპარსეთის წინააღმდეგ, რომელმაც აიღო არმენია და მესოპოტამია. მათ წინააღმდეგ საბრძოლველად ჯერ გალერიუსი გაგზავნეს, რომელიც დამარცხდა, მაგრამ შემდეგ დიოკლეტიანეს დახმარებით რომაელებმა დაიკავეს არმენია. სპარსეთთან ზავის დადების შედეგად, კი იმპერიამ მესოპოტამიის დიდი ნაწილი ჩაიგდო ხელთ (297 წ.). მანამდე გალერიუსმა, იაზიგებთან და კარპებთან ომის შედეგად, გაამაგრა იმპერიის დუნაისპირეთის საზღვრები, მაქსიმიანე წარმატებით იბრძოდა მავრიტანული ტომების წინააღმდეგ აფრიკაში (296 წ.).

კონსტანციუს I ქლორუსმა გაანადგურა აკარაუზიის მემკვიდრე ალექტი და მას გალების ნავსადგური და ბრიტანეთი წაართვა. ასეთივე წარმატებით მოქმედებდნენ იმპერიის დანარჩენი მმართველებიც. ასე რომ, III საუკუნის ბოლოსათვის თითქმის მთელი იმპერიის ტერიტორიაზე ლიკვიდირებული იყო სეპარატისტული მოძრაობები. იმავდროულად, გაამაგრეს ქვეყნის საზღვრები, რომლებიც კიდევ უფრო გაიზარდა.

დიოკლეტიანეს შორსმჭვრეტელ საშინაო და საგარეო პოლიტიკას წითელ ზოლად გასდევს ქვეყნის რელიგიური საკითხისადმი მისი არასწორი დამოკიდებულება. III ს. რომის იმპერიაში არსებული რელიგიური სინკრეტიზმის

შესახებ მსჯელობა ჩვენ უკვე გვქონდა. საერთო სურათი არც დიოკლეტიანეს მმართველობის დროს შეცვლილა. ქვეყანაში წარმმართველ რელიგიებად ისევ იუდაიზმი და ქრისტიანობა რჩებოდა. რაც შეეხება წარმართულ პანთეონს, აქ მნიშვნელოვან როლს, ისევ აღმოსავლური ღვთაებები ასრულებენ. კვლავ არსებობდა იმპერატორის კულტი, რომლის თაყვანისცემა ქვეყნის რელიგიურ თუ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობისათვის აუცილებელი პირობა იყო. მიუხედავად იმისა, რომ რომის არისტოკრატია, ძირითადად ერთგული რჩებოდა ტრადიციებისა და თაყვანს სცემდა ძველ რომაულ კულტებს, ქვეყნის ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი როლი მაინც ქრისტიანულ რელიგიას ენიჭებოდა. იმპერატორ დიოკლეტიანეს ცოლი და ქალიშვილი ხომ ქრისტიანები იყვნენ. თუმცა, დიოკლეტიანეს მეუღლისა და ქალიშვილის ქრისტიანულ აღმსარებლობას არ ეთანხმება მკვლევართა ერთი ნაწილი. მაგალითად, ა. დონინი აღნიშნავს, რომ ლეგენდა, თითქოს დიოკლეტიანეს მეუღლემ საიდუმლოდ მიიღო ქრისტიანობა, არავითარ საფუძველს არ ემყარება.

როგორც აღვნიშნეთ, დიოკლეტიანეს გადაწყვეტილი ჰქონდა რომის ძველი დიდების აღდგენა, რისი მიღწევაც ერთიანი სახელმწიფო რელიგიის გარეშე შეუძლებელი იყო. გამჭრიახი, ანალიტიკური გონების მქონე იმპერატორი ამას კარგად ხედავდა და, შესაბამისად, არჩევანის წინაშე იდგა – დაბრუნებოდა ძველ, უკვე დრომოჭმულ კულტებს თუ თავისი ხალხისათვის შეეთავაზებინა ახალი რელიგიური სამყარო. ბუნებით კონსერვატორი იმპერატორი, შეიძლება ითქვას, სწორად ვერ განსაზღვრავს და აქცენტს მზარდ, საყოველთაოდ მისაღებ ახალ მონოთეისტურ მოძღვრებაზე კი არ აკეთებს, არამედ რომის უძველეს წარმართულ ღვთაებებზე, რომელთა საშუალებითაც იმედოვნებს, რომ გააძლიერებს იმპერიას და განამტკიცებს მის საგარეო პოლიტიკას. ამ შემ-

თხვევაში, იმპერატორს გაცნობიერებული არ ჰქონდა, რომ ძველი რომაული ღვთაებების ბატონობის ხანა კარგა ხანია დასრულდა და მათკენ მობრუნება ისტორიული პროცესის შემობრუნების ტოლფასი იყო. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ რელიგიური საკითხი დიოკლეთიანეს პოლიტიკაში ყველაზე სუსტი რგოლი იყო, რისი შედეგიც სავალალო აღმოჩნდა ქვეყნის სოციალური ცხოვრებისათვის. გაერთიანების მაგივრად მიღებულ იქნა კიდევ უფრო დიდი, მანამდე არნახული დაქსაქსვა, ვინაიდან პროვინციების ერთოდოქსულ ქრისტიანობას ნელ-ნელა სასახლის კარის არისტოკრატია უპირისპირდება, რაც შეუძლებელია არ ასახულიყო ქვეყნის საშინაო ცხოვრებაზე, რომლის უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად თვით იმპერატორი გვევლინება.

დიოკლეთიანე ებრძოდა ყოველგვარ ახალ მოვლენას ქვეყნის რელიგიურ ცხოვრებაში. ამ ფონზე არ არის გასაკვირი მისი რეაქცია იმპერიისათვის უცხო რელიგიების – მანიქეველობისა და ქრისტიანობისადმი.

მანიქეველობის წინააღმდეგ გამოქვეყნებული ედიქტიდან 6 წლის შემდეგ, როდესაც რამდენიმე მაღალფუნქციონერისა და კეისარ გალერიუსის ნაქეზებით, ხოლო შემდეგ აპოლონის ორაკულთან კონსულტაციის შედეგად, იმპერატორი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ საჭირო იყო ბოლო მოეღო უღმერთობისათვის იმპერიაში და გადამწყვეტი ბრძოლა დაენყო ქრისტიანობის წინააღმდეგ, რომლისთვისაც ირჩევს სიმბოლური დატვირთვის თარიღს – 23 თებერვალს, ძველი რომაული დღესასწაულის – ტერმინალის დღეს და 303 წლის მნიშვნელოვანი რელიგიური დატვირთვის დოკუმენტს, რომელიც მეორე დღეს 303 წლის 24 თებერვალს იქნა გამოქვეყნებული. მასალის შესასწავლად უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს ევსები კესარიელის „საეკლესიო ისტორია“ და ლაქტან-

ციუსის „De mortibus persecutorum“ („მდევნელების სიკვდილის შესახებ“).

დიოკლეთიანეს მიერ ქრისტიანთა დევნის გამო ამ მონაკვეთს ისტორიოგრაფიაში წმინდა მონამეთა ერა ეწოდება.

ედიქტის მიხედვით, ეკლესიები უნდა დანგრეულიყო, საღვთო წიგნები უნდა დამწვარიყო, ხოლო ქრისტიანების ქონება კონფისკაციას ექვემდებარებოდა. არმიიდან და სახელმწიფო აპარატიდან იდევნებოდა ყველა, ვისზეც ეჭვი ჰქონდათ, რომ ქრისტეს რჯულის აღმსარებელი იყო. ამბობდნენ, რომ დიოკლეთიანეს მეუღლე პრისცა და ქალიშვილი ვალერია, რომლებიც ქრისტიანები გახდნენ, იძულებული იყვნენ, მონანილეობა მიეღოთ მსხვერპლშენირვაში, რომ მათ ქრისტიანობაში არავის შეეტანა ეჭვი. გახურებული დევნის დროს ნიკომედიაში, დიოკლეთიანეს სასახლეში, ცეცხლი გაჩნდა, რომელიც ქრისტიანებს დაჰბრალდათ. ისტორია მეორდებოდა.

დიოკლეთიანეს სისასტიკე ქრისტიანთა მიმართ ამ ედიქტით არ შემოფარგლულა. პირველს კიდევ რამდენიმე უფრო დამამძიმებელი ბრძანება მოჰყვა II და III ედიქტების სახით. II ედიქტის თანახმად, ყველა სასულიერო პირი უნდა დაეჭირათ, ხოლო III ედიქტის მიხედვით, მსხვერპლშენირვაზე ძლიერდებოდა კონტროლი და საპატიმროებიდან თავისუფლდებოდნენ ქრისტეს რჯულის უარმყოფი ქრისტიანები (ევსები, ეკლესიის ისტორია VIII, 6, 8). რაც შეეხება დანარჩენ მორწმუნეებს, მათ საშინლად აწამებდნენ.

თავი VI

ქრისტიანთა ბრძოლა საკუთარი უფლებებისთვის

იმპერატორი აღრიანე

სამი საუკუნის მანძილზე ქრისტიანული ეკლესია დევნილიდან გაბატონებულ მდგომარეობაზე გადავიდა. ამ საკითხთან დაკავშირებით ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა თვალსაზრისი არსებობს. შევეცდებით, განვიხილოთ არსებული სიტუაცია და საკუთარი დასკვნები გამოვიტანოთ. ქრისტიანული ეკლესია დევნილი მდგომარეობიდან გაბატონებულ მდგომარეობაზე კონსტანტინე დიდის იმპერატორობის დროს გადადის IV საუკუნის I მეოთხედში, რაც ნიკეაში 325 წლის I მსოფლიო საეკლესიო კრებით დამთავრდა, სადაც ქრისტიანობა რომის სახელმწიფო რელიგიად იქნა გამოცხადებული.

რას ნიშნავს ეს ფაქტი? არის თუ არა ეს მოვლენა სრულიად მოულოდნელი, საპირისპირო ნაბიჯი კონსტანტინემდელი რომის ყველა იმპერატორის პოლიტიკასთან შედარებით?

კონსტანტინეს ამ ნაბიჯს, ჩვენ მხოლოდ მაშინ შევაფასებთ ჯეროვნად, როცა გულდასმით დავაკვირდებით დევნილობებს შორის, ქრისტიანთათვის მშვიდობიან პერიოდს. ამისათვის, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, გავანალიზოთ ქრისტიანთა მდგომარეობა II, III საუკუნეებსა და IV საუკუნის დასაწყისში, მაგრამ ამ საკითხს უკვე სხვა კუთხიდან შევხედავთ.

როგორც დევნილობის პერიოდი არ ყოფილა უწყვეტი ხასიათის – შეწყდებოდა ერთგან, იწყებოდა სხვაგან, ასევე არც ქრისტიანთა მშვიდობიანი ცხოვრების პერიოდი იყო მუდმივი – ერთ ადგილას დარღვეული მშვიდობა სხვაგან აღმოცენდებოდა. თუ ერთგან ხელისუფლება ქრისტიანთა კეთილდღეობას არღვევდა, სხვაგან უცხო არ იყო მათ მიმართ კეთილგანწყობა.

აღნიშნული საკითხის განსახილველად შევჩერდებით, ჩვენი აზრით, ქრისტიანთა ისტორიის ყველაზე მნიშვნელოვან მომენტებზე, კერძოდ, განვიხილავთ რომის იმპერატორთა მმართველობის მხოლოდ იმ პერიოდს, როდესაც გამოჩნდა ქრისტიანთათვის მეტ-ნაკლებად შემწყნარებლური კანონები. ისტორიკოსები ევსების დროიდან მოყოლებული, ჯეროვან ყურადღებას უთმობდნენ მათ. აღსანიშნავია ისიც, რომ კონსტანტინემდე სულ ცოტა რომის ხუთმა მმართველმა დააფიქსირა თავისი პოზიცია, ქრისტიანთა წინააღმდეგ გამოცემული ედიქტებით, ასევე რომის არანაკლებ ხუთმა იმპერატორმა გამოსცა ქრისტიანთა მდგომარეობის შემამსუბუქებელი ბრძანებები. ამ უკანასკნელის განხილვა ჩვენთვის მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც შესაძლებლობა მოგვეცემა გავიგოთ, რა იყო მიზეზი ქრისტიანთა მდგომარეობის საბოლოოდ შეცვლისა, რაც კონსტანტინეს სახელთანაა დაკავშირებული. შედეგად კონსტანტინე, შესაძლოა, გამოჩნდეს პიროვნებად, რომელმაც დადო უკანასკნელი ქვა შენობაზე, რომლის აშენება მანამდე მრავალმა დაიწყო, მაგრამ ისინი არცთუ გამოცდილი და გაბედულები იყვნენ.

ქრისტიანთა მიმართ მეტ-ნაკლებად ტოლერანტული მიდგომით წარმოჩნდნენ ის იმპერატორები, რომლებიც არ გამოიჩინებდნენ ფანატიკური დამოკიდებულებით წარმართული სარწმუნოებისადმი. ჟამთა ცვლის გავლენით და მათი წარმომავლობისა და აღზრდის გარემოების

გათვალისწინებით, ისინი ადგილობრივ რომაულ კულტებზე მალლა აყენებდნენ სხვა კულტებს. ჩვენი აზრით, ეს იყო მთავარი, რაც უბიძგებდა ზოგიერთ იმპერატორს მშვიდად შეეხედათ ქრისტიანობისათვის. მაგრამ არსებობდა სხვა მიზეზებიც, მაგალითად, ზოგიერთი იმპერატორის ზოგადი ლმობიერება, ლიბერალიზმი და ნაკლები სიმკაცრე ქვეშევრდომების მიმართ, შესაბამისად, ეს გულმონყალება ქრისტიანებზეც ვრცელდებოდა.

საერთო მდგომარეობით, ქრისტიანთათვის პირველმა საუკუნემ მშვიდობიანად ჩაიარა. ქრისტიანობა, როგორც იუდეველთა სექტა, ასატანი იყო რომში, იგი თავისუფლად არსებობდა რომის ტერიტორიაზე (ტერტულიანე, აპოლოგია 21), რომისათვის ასევე უცხო იყო ქრისტიანთა მიზანმიმართულად ორგანიზებული დევნა.

დგება II საუკუნე. იმპერატორი ტრაიანე მკაცრად გამოვიდა ქრისტიანთა წინააღმდეგ. მან თავისი მმართველობის დასაწყისში საიდუმლო საზოგადოებების წინააღმდეგ გამოსცა ბრძანება. მართალია, იგი პირდაპირ არა ქრისტიანულ თემებს, არამედ სხვა საზოგადოებებს გულისხმობდა, მაგრამ ბრძანება მათ მიმართაც აუცილებლად იქნებოდა გამოყენებული. პლინიუს უმცროსის ტრაიანეს მიმართ წერილში წერია: *edictum meum, quo secundum mandata tua hetaeria esse vetueram* (ჩემი ედიქტით, რომელიც მე ავკრძალე შენი განკარგულებების მიხედვით, რათა საიდუმლო საზოგადოებები ყოფილიყო უკანონო). ტრაიანეს პასუხი პლინიუსისადმი ინსტრუქციის მსგავსი ფორმით არის მოცემული და ის რომის იმპერიაში ქრისტიანთა წინააღმდეგ პირველ კანონად შეიძლება ჩაითვალოს. იგი, ერთი შეხედვით, ქრისტიანთა მიმართ მშვიდობისმყოფელურია, არსობრივად კი, საკმაოდ სასტიკი. ტრაიანეს წერილობითი პასუხი-ინსტრუქცია პასუხს იძლევა შეკითხვაზე: არის თუ არა ქრისტიანობა უკვე თავისთავად დანაშაული? პასუხი დადებითია, „თუ

ქრისტიანობა ვინმეს დაუმტკიცდება, იგი სასჯელს იმსახურებს (წერილები X, 96-97). ამის შემდგომ, ახალი რელიგიის მიმართ განაჩენი საკმაოდ განსაზღვრული და ფორმულირებული გახდა. ტრაიანეს მითითება თავისი შინაარსით ქრისტიანობას აკრძალული რელიგიების რიგში აყენებდა – *religio illicita* და ამით მის დევნაზე ლეგალურ სანქციას იძლეოდა, რასაც წარმატებით აღასრულებდა ბითვინიის პროკონსული პლინიუს სეკუნდუს უმცროსი.

ტრაიანეს ბრძანება არც მისი მემკვიდრის, იმპერატორ ადრიანეს დროს (117-138 წწ.) წყვეტდა მოქმედებას, მაგრამ, იმავე ადრიანემ შეარბილა ქრისტიანთა დევნა, რომელიც დაკანონებული იყო ტრაიანეს მიერ. ადრიანე ზღუდავს თავისი წინამორბედის ბრძანების მოქმედებას. წყაროები აქებენ ადრიანეს არაჩვეულებრივ კაცთმოყვარეობას და მოჰყავთ არაერთი ფაქტი, რომელიც ადასტურებს მისი ხასიათის ამ მხარეს (სპარტიანე, ადრიანე თ. 5). ადრიანე იმდენად კეთილი იყო, რომ ისიც კი ასევედიანებდა, თუ ვინმეს თხოვნას ვერ აკმაყოფილებდა; ამბობდა, რომ „მისთვის უსიამოვნო იყო, თუკი დაინახავდა, რომ ვინმე მისი მიზეზით დანალვლიანდებოდა“ (სპარტიანე, ადრიანე თ. 5). მან შეარბილა კანონები, რომლებითაც ისჯებოდნენ ე.წ. „დიდებულების შეურაცხყოფისათვის“, ე.ი. იმპერატორის ღირსებისათვის; აუკრძალა ბატონებს თავიანთი მონების სიკვდილით დასჯა სამოქალაქო სასამართლოს გარეშე და ა.შ. (სპარტიანე, ადრიანე თ. 16). ის იყო მშვიდობის მოყვარული და ამიტომ „ცდას არ აკლებდა მთელ სამყაროში მშვიდობის დასამყარებლად“ (სპარტიანე, ადრიანე თ. 16).

მიუხედავად იმისა, რომ ადრიანეს ხასიათის დადებითი მხარეები არ იყო მკაცრად გატარებული მის ქმედებებში, უხასიათობის წუთებში სამყაროს მბრძანებელს გონება ებინდებოდა ისე, რომ მონყალე ბატონს შეეძლო ყოფილიყო დაუნდობელი და სასტიკი (სპარტიანე, ადრიანე თ.

16) – ეს ხელს არ უშლიდა ისტორიკოსებს, ელიარებიანათ იგი, როგორც რომის ერთ-ერთი ყველაზე სულგრძელი იმპერატორი. ასეთ იმპერატორს კი, როგორც კი მიეცემოდა შესაძლებლობა, ნამდვილად არ შეეძლო არ გამოეხატა თავისი სულგრძელობა ქრისტიანთა მიმართაც. მოცემულ ვითარებაში, ადამიანის ხასიათზე გაცილებით მნიშვნელოვანი გახლდათ ის, რომ იგი არ იყო რომის სახელმწიფო რელიგიის ბრმად მიმდევარი. მისი რელიგიურ-გონებრივი მიმართულებანი გადიოდნენ გაცილებით შორს, იმ საზღვრებს მიღმა, რომელსაც ქმნიდნენ რომის იმპერატორები, ერთგულნი თავისი ტრადიციებისა და სარწმუნოებისა. მისი სულისათვის ყოველი რელიგია წარმოადგენდა უამრავ საინტერესოს და მიმზიდველს, ვინაიდან, სწრაფად აღაგზნებდა მის ყურადღებას და ცნობისმოყვარეობას თავისი სიახლით და ორიგინალურობით. აღმოსავლური რელიგიები არ განაგდებდნენ მას თავისგან, პირიქით, იზიდავდნენ და იწვევდნენ გაკვირვებას და პატივისცემას (სპარტიანე, ადრიანე თ. 2, 16). ეს იყო ნატურა, გამორჩეული, წარმომჩენი ისეთი მხარეებისა, რომლებიც ნათლად აჩვენებდნენ, რომ მან საგრძნობლად გაუსწრო თავის დროს. ადრიანეზე სამართლიანად შეიძლება ითქვას, რომ იყო: „ბუნებისაგან უხვად დაჯილდოებული და ყოველმხრივ განათლებული ადამიანი. იყო ნამდვილად ენციკლოპედიური გონების პატრონი, ეს იმპერატორი უფრო ბერძენი იყო, ვიდრე ლათინელი, უფრო კოსმოპოლიტი, ვიდრე რომაელი, ხშირ შემთხვევაში ნატურა უფრო უახლესი, ვიდრე ანტიკური“, მსგავსი გონების იმპერატორი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო ქრისტიანთა მკაცრი მდევნელი. პირიქით, შეეძლო გამოეჩინა ტოლერანტობა ქრისტიანთა მიმართ, თუნდაც უბრალო ინდიფერენტულობის გამო. არც ის უნდა დაგვაზინყდეს, რომ თითქმის მთელი იმპერატორობის პერიოდი ადრიანემ ვრცელი იმპერიის გარშემო მოგზაურობაში გაატა-

რა; ის ცნობისმოყვარე ადამიანი იყო, ინტერესდებოდა აბსოლუტურად ყველაფრით, განსაკუთრებით იმით, თუ რა ემსახურებოდა იმ ხალხთა სულიერი ხასიათის სხვადასხვაობის გამოხატულებას, რომლებიც მის სახელმწიფოში ცხოვრობდნენ. მსგავსი მოგზაურობანი თავისთავად უბიძგებდა იმპერატორს ტოლერანტობისაკენ, იქიდან გამომდინარე, რომ, მოგზაურობისას იგი აწყდებოდა სხვადასხვა რელიგიური აღმსარებლობის ადამიანებს და ამიტომ ადრიანეს არ შეეძლო არ მისულიყო იმ დასკვნამდე, თუ რამდენად რთულია და თითქმის შეუძლებელი ხელოვნურად, სახელმწიფოებრივი ზომებით ხალხის მასების მიყვანა რელიგიურ ერთიანობამდე. „ადამიანს, მნახველს სხვადასხვა ქვეყნის და ხალხის წეს-ჩვეულებებისა, – ამბობს ა. ობე, – ძალუძს ყველაფრის გაგება, განსხვავებული სარწმუნოება და წესები არ აღაშფოთებს. მოუთმენლობა და ფანატიზმი არ ახასიათებს იმ ადამიანებს, რომლებიც ბევრს მოგზაურობდნენ“. აქედან გამომდინარე, იმპერატორს, რა თქმა უნდა, ჰქონდა ტოლერანტული გრძნობები, რომლებიც, სხვათა შორის, სასიკეთო იქნებოდა ქრისტიანობისათვისაც.

ესმოდა კი ადრიანეს ქრისტიანობის არსი და თუ ესმოდა, რამდენად კარგად იცოდა ეს? ისტორიულმა წყაროებმა შემოგვინახა რამდენიმე ცნობა, რომლებიც დაგვეხმარება ზოგიერთი საკითხის გარკვევაში.

ფლაბიუს ვოპისკუსს, რომელმაც იმპერატორების, ფირმიუსისა და სატურნინუსის (III ს.), მოკლევადიანი პერიოდი აგვიწერა, თავის თხზულებაში მოაქვს ადრიანეს მიერ კონსულ სერვიანუსისადმი მიწერილი ერთი წერილი. მასში ალექსანდრიელ ქრისტიანებზეცაა საუბარი. იმპერატორი წერდა: „ეგვიპტეში ქრისტიანები პატივს სცემენ სერაპისს და ქრისტიან ეპისკოპოსებად წოდებულნი აღავლენენ მისადმი თაყვანისცემას. აქ არ მოიძებნება არც ერთი თავკაცი იუდეველთა სინაგოგი-

სა, სამარიელისა, ქრისტიანი ხუცესისა ან ექიმისა, რომელთაგანაც ან ერთი, ან მეორე არ იქნებოდა მათემატიკოსი, წინასწარმეტყველი ან ექიმი, რომელიც კურნავს წიწვის მოსმით; ყველა ესენი, თაყვანს სცემენ სერაპისს. თვით (იუდეველთა) პატრიარქს, როგორც კი ეგვიპტეში მოვიდოდა, ერთნი აიძულებდნენ თაყვანი ეცა სერაპისისთვის, მეორენი – ქრისტესთვის. ღმერთი მათთვის (ეგვიპტელთათვის) ერთია, მას პატივს სცემენ ქრისტიანები, იუდეველები და ყველა ერები“ (Vopiscus. Firmus et Saturn., cap. 8).

ასეთი იყო იმპერატორის ინფორმაცია თავისი დროის ქრისტიანობის შესახებ. რა თქმა უნდა, ეს გადმოცემები ძალიან ზედაპირულია, არაზუსტი და არასრულყოფილი. მაგრამ ეჭვგარეშეა, ის იცნობდა ქრისტიანებს, იცოდა მათ შესახებ რაღაც ისეთი, რაც არ იცოდნენ სხვა განათლებულმა წარმართებმა (მაგალითად, ჩვენი აზრით, ადრიანე უფრო უკეთ აანალიზებდა და აცნობიერებდა ქრისტიანთა შესახებ ინფორმაციას, ვიდრე ცნობილი ბითვინიელი პროკონსული – პლინიუს უმცროსი, რომელიც თავის სამართავ რეგიონში, ადრიანეს მმართველობამდე დაუპირისპირდა ქრისტიანებს).

ადრიანე არასერიოზულად მსჯელობს, როდესაც წარმოიდგენს, რომ ქრისტიანები თაყვანს სცემენ სერაპისს, მაგრამ, მეორე მხრივ, მან შენიშნა, რომ ქრისტიანები – მონოთეისტები არიან, აქვთ იერარქია (ეპისკოპოსები და ხუცესები), მათ შორის გვხვდებიან წინასწარმეტყველები და წიწვით მკურნალნი. ეს ბოლო შტრიხები უეჭველად ისტორიული ხასიათისაა და გვიჩვენებს, რომ ადრიანე არცთუ ცუდად იცნობდა ქრისტიანებს, ყოველ შემთხვევაში – საკმარისად მაინც, როგორც შეეფერებოდა ასეთ დაუოკებელ მოგზაურსა და ასე ზედმეტად ცნობისმოყვარე ადამიანს, რომელსაც სურდა, სცოდნოდა ყველაფერი. ზოგიერთი მკვლევრის აზრით, ადრიანეს ზემოთ მო-

ცემული დახასიათების მიხედვით, ჩანს მისი არაკეთილგანწყობა და მტრული დამოკიდებულება ქრისტიანთა მიმართ.

მსგავსი ვერაფერი შევნიშნეთ სერვიანუსისადმი იმპერატორის მიერ მიწერილ წერილში. მართალია, სხვა ეგვიპტელთა თანაბრად, ადრიანე, იმავე წერილში ქრისტიანებსაც არასტაბილურ, ამპარტავან და თავისუფლებისმოყვარე ხალხად თვლის, მაგრამ ჩანს, რომ ადრიანე არ გამოყოფდა ქრისტიანებს სხვა ქვეშევრდომებისაგან, როგორც არაკეთილგანწყობილთა კლასს, რაც მნიშვნელოვანი ფაქტია. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ მართალია ადრიანე არ დარჩენილა ეგვიპტელებით კმაყოფილი, მაგრამ მათ არ მოაკლო თავისი მოწყალება — უხვად დააჯილდოვა კიდევ ისინი.

როგორც ადრიანეს მიერ სერვიანუსისადმი მიწერილი იმავე წერილიდან ირკვევა, სხვა ისტორიული წყარო (ლამპრიდიუსი) ადრიანეს ქრისტიანული რელიგიისადმი კეთილგანწყობილად თვლის. ერთ შემთხვევაში ის წერს, რომ ადრიანეს თითქოს სურდა აეშენებინა ქრისტეს სახელობის ტაძარი და ქრისტე კაპიტოლიუმის ღმერთების სიაში შეეყვანა (ლამპრიდიუსი, ალექსანდრე სევერუსი თ. 43). ზემოაღნიშნულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მემატიანეს ეს ცნობა, არცთუ სანდოა. ადრიანე იყო ნამდვილი წარმართი იმპერატორი და უსაფუძვლოა მისთვის, ქრისტიანობისადმი ასეთი აშკარა კეთილგანწყობის მიწერა. ამასთან, წყარო, რომლის სიტყვებითაც გამოვცემთ ამბავს, ადრიანეს მიერ ქრისტიანობის მიმართ მეტად შემწყნარებლურ დამოკიდებულებაზე, არ არის ადრიანეს თანადროული. მათ შორის ორი საუკუნეა, რაც საფუძველს გვაძლევს, კრიტიკულად შევხედოთ მას. ავტორი განიცდის თავისი თანადროული ეპოქის გავლენას.

როგორც ცნობილია, პირველ ქრისტიანთა ცნობიერება, კანონიკურად უდგებოდა ხელოვნების გამოყენე-

ბას რელიგიური მიზნებისათვის და თავისთავად გასაგებია, რომ კრძალავდა ქრისტიანულ ტაძარში წარმართულ ელემენტებს. ცხადია, ადრიანე იცნობდა ქრისტიანობას, მაგრამ არ გამოყოფდა მას რიგი სხვა მრავალრიცხოვანი, არარომაული რელიგიებისგან, არ მტრობდა მას და, შესაძლოა, ქრისტიანობის მეტ-ნაკლები გავლენით, უკვე დაიწყო ისეთი ტაძრების აგება, სადაც საერთოდ არ იყო კერპები. ყოველ შემთხვევაში, ადრიანეს ჰქონდა ისეთი წარმოდგენა და ინფორმაცია ქრისტიანობასა და ქრისტიანებზე, რაც მათზე ლიბერალურ შეხედულებას განაპირობებდა.

ისტორია ნამდვილად გვიჩვენებს, რომ ის არათუ დევნიდა ქრისტიანებს, არამედ ისეთი რამ მოიმოქმედა, რამაც იმპერიაში ქრისტიანთა მდგომარეობა გააუმჯობესა. ადრიანეს ამ საქციელის ბიძგად მკვლევრები მიიჩნევენ, ერთი მხრივ, მისდამი, მისი ქვეშევრდომების, ორი ქრისტიანის, ათენელი აპოლოგეტების, კოდრატესა და არისტიდეს მიერ (ევესები, ეკლესიის ისტორია IV, 3) მიმართულ აპოლოგიებს, ხოლო მეორე მხრივ – შეხედულებას, როგორითაც შევიდა იმპერატორთან ერთი პროკონსული, მცირე აზიის მმართველი – სერნიუს გრანიანი.

რა დონეზე იმოქმედა იმპერატორზე კოდრატესა და არისტიდეს აპოლოგიებმა, ძნელი სათქმელია. ძალიან თამამი ვარაუდი იქნებოდა გვეფიქრა, რომ იმპერატორმა მართლაც დაკვირვებით წაიკითხა ეს აპოლოგიები, რამაც იმოქმედა კიდევ მასზე ქრისტიანთათვის სასიკეთო მნიშვნელობით; ვინაიდან იმპერატორი საკმაოდ ბევრ თხოვნას იღებდა ყოველდღიურად სხვადასხვა კერძო პირისგან, რათა თითოეულს გაცნობოდა და შეეფასებინა მათი შინაარსი. თუმცა, ამის შესაძლებლობა მართლაც არ არის გამორიცხული.

გაცილებით დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა იმპერატორის თვალში მცირე აზიის პროკონსულის, გრანიან-

ნის წარმოდგენას ქრისტიანთა შესახებ. ადმინისტრაციული კუთხით ისეთი მნიშვნელოვანი პირის მოხსენებით ბარათს, როგორიც პროკონსული იყო, ცხადია, იმპერატორი უყურადღებოდ არ დატოვებდა; რას წერდა გრანიანი იმპერატორს ქრისტიანთა შესახებ? გრანიანს, თავის მოხსენებაში სააშკარაოზე გამოჰქონდა ის ფაქტი, რომ უსამართლობაა ქრისტიანთა განსჯა მათი თავის გასამართლებელი არგუმენტის მოსმენის გარეშე, სასამართლოს ფორმის დაუცველად და მათი სიკვდილით დასჯა, მხოლოდ იმიტომ, რომ ამას მოითხოვდა ხალხის ბრბო ყიჟინით, ამფითეატრებსა და დღესასწაულებზე; იგი ასევე მიიჩნევდა, რომ უსამართლობაა დასაჯონ ქრისტიანები დასმენის საფუძველზე ისე, რომ არ გამოიკვლიონ, რამდენად სამართლიანია თვით ეს დასმენები.

ადრიანეს უყურადღებოდ არ დაუტოვებია პროკონსულის ეს მოხსენება და გამოსცა გარკვეული დონით შემოფარგლული კანონი ქრისტიანის უფლებებზე (სპარტიანე, ადრიანე თ. 6). ბრძანება გაიგზავნა თანამდებობით გრანიანის მემკვიდრის, მანუციუს ფუნდანუსის სახელზე. აი ეს ბრძანება: „მე მივიღე წერილი, რომელიც მომწერა შენმა წინამორბედმა გრანიანემ და არ მსურს დავტოვო გამოკვლევის გარეშე საქმე, რომლის შესახებაც მემცნო, რადგან არც უბრალონი იყვნენ შენუხებულნი და არც ცილისმწამებლებს ჰქონდეთ მიზეზი, იყვნენ დაკავებულნი უღირსი ხელობით. მაშ ასე, თუკი ჩვენს ქვეშევრდომებს პროვინციაში, შეუძლიათ მყარად დაიცვან თავისი მოთხოვნები ქრისტიანთა წინააღმდეგ ისე, რომ სასამართლოს წინაშეც შეძლებენ დამტკიცებას, მაშინ არ ვუკრძალავ მათ ამის გაკეთებას; ხოლო ვკრძალავ მიმართონ ხმაურიან ყიჟინას და ყვირილს. გაცილებით სამართლიანი იქნება, რომ შენ, იმ შემთხვევაში, თუკი ვინმე მოინდომებს, ვინმეს დასმენას, შეისწავლო საქმე. მაშ ასე, თუკი ვინმე დაასმენს და დაამტკიცებს, რომ ზემოხსენებული ხალ-

ხი აკეთებს რაიმე კანონსაწინააღმდეგოს, მაშინ დააწესე სასჯელი, მათი დანაშაულის სიმძიმის მიხედვით. განსაკუთრებით ეცადე იმისათვის, რომ თუკი ვინმე ცილისწამებით მოითხოვს, ქრისტიანთაგან ვინმეს დასჯას, შენ მოექცეცი ასეთ ადამიანს უმკაცრესად, მისი სიბოროტის საზომის მიხედვით". მელიტონ სარდიელის მტკიცებით, ამგვარი განკარგულებები დაეგზავნა პროვინციების სხვა მმართველებსაც (ევსები, ეკლესიის ისტორია IV, 26).

ცხადია, ბრძანება განმსჭვალულია ქრისტიანთა მიმართ კეთილგანწყობით. ის ამცირებდა ქრისტიანთა სიკვდილით დასჯას, რომელიც ადრიანეს დრომდე მორჩილად სრულდებოდა, უგონო და ბობოქარი ბრბოს მოთხოვნით; ბრძანება ითხოვს გაიმართოს სასამართლო ქრისტიანთათვის, დასმენის შემთხვევაში, დამსმენი ვალდებულია, დაამტკიცოს ბრალდების სამართლიანობა, ისევე, როგორც ამას მოითხოვდა იმპერატორი ტრაიანე, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ეს უკანასკნელი არ ადგენდა სასჯელს მკრეხელური და ცრუ დასმენებისათვის ქრისტიანებზე, მაშინ, როცა ადრიანე პირდაპირ მოითხოვს სასჯელს ცრუ ბრალმდებლისათვის. ახლა უკვე, რა თქმა უნდა, ყველას არ შეეძლო დაესმინა ქრისტიანი, პირადი გამორჩენისათვის ან მტრობისათვის. ქრისტიანი შეიძლება გამართლებულიყო და უბედურება დაატყდებოდა დამსმენს.

კანონში ერთი რამ რჩება გაურკვეველი, რაც ძალზე მნიშვნელოვანია, რა შეიძლება ვიგულისხმოთ ქრისტიანის დანაშაულად, რის შედეგადაც დასმენას შეიძლება ჰქონოდა ძალა, – თვით ქრისტიანობის აღმსარებლობა, თუ ზოგადად დანაშაული, საზოგადოების ფასეულობათა და სახელმწიფოს წინააღმდეგ. ბრძანება პირდაპირ არ აკონკრეტებდა ამას, მაგრამ თუ ქრისტიანის დადნაშაულება მხოლოდ მის მიერ ჩადენილ დანაშაულში შეიძლებოდა, მაშინ ის იქნებოდა გადაჭრით კეთილის-

მყოფელი ქრისტიანთათვის: მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს არ იყო ზუსტად მითითებული. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ყველა მეცნიერი არ მიიჩნევს ადრიანეს ამ კანონს აუთენტურად. მას ნამდვილად მიიჩნევენ: ჰ. ნეანდერი, გ. ვიზლერი, ნ. ვაგენმანი, ასევე ბ. გიზელერი, ა. ვადინგტონი, გ. ოტო. არ მიიჩნევენ მას აუთენტურად: კ. ოვერბეკი, ა. ობე, თ. კეიმი. განკარგულება მაინც არ გამოდგა ქრისტიანთათვის უნაყოფო. ყოველ შემთხვევაში, ჰ. ნეანდერი ტერტულიანეს (სკაპულასადმი თ. 4) ერთ-ერთ ცნობაში აღმოაჩენს მტკიცებულებას, რომ ზოგიერთი პროკონსული უფრო ზუსტია კანონების აღსრულებისას და მათთვის უცხო არ არის ქრისტიანთა მიმართ კეთილგანწყობა, ამიტომაც, თავდაცვის მიზნით, ისინი ურთავდნენ საქმეს ადრიანეს განკარგულებას აფრიკაში. სწორედ ტერტულიანე ამბობს, რომ მის დროში, პროკონსულმა ვესპრონიუს კანდიდმა გაათავისუფლა მისთვის წარდეგნილი ერთი ქრისტიანი იმ მოტივით, რომ კანონსაწინააღმდეგო იქნებოდა გაესამართლებინა ეს ადამიანი მხოლოდ ხმაურიანი ბრბოს მოთხოვნის საფუძველზე. ტერტულიანე აღნიშნავს, რომ პროკონსულმა პუდენსმა, რომელმაც ოქმებიდან შეიტყო, მავანი ქრისტიანი შეპყრობილი იყო, გაათავისუფლა და განაცხადა, რომ არ შეუძლია წარადგინოს სასამართლოს წინაშე ადამიანი, რომელსაც არა აქვს წაყენებული კონკრეტული ბრალდება. ამ ფაქტებიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ადრიანეს მიერ მიღებული კანონი არ რჩებოდა უმოქმედოდ. არცთუ უსაფუძვლოდ ქრისტიანი სიბილისტები. და აპოლოგეტები საუბრობენ ადრიანეზე დიდი მადლიერების გრძნობით და საქებარი სიტყვებით.

ე.წ. ქრისტიანი სიბილისტები მას უწოდებენ: „არაჩვეულებრივ მეუღლეს, ადამიანს, რომლისთვისაც ყველაფერი გასაგები იყო. ისეთი, რომელმაც მისცა სასიკეთო მიმართულება მომავალ საქმეებს“; სხვა მხრივ წარმოად-

გენენ მას ხელგაშლილ, რელიგიურ მეფედ, „რომელმაც ხალხს გრძელვადიანი მშვიდობა უძღვნა“, „კანონიერების და სამართლიანობის დამაარსებელს“. აპოლოგეტებთან ადრიანეს დადებითად აფასებენ იუსტინე (I აპოლოგია თ. 68) და ტერტულიანე (აპოლოგია თ. 4-5). ეს უკანასკნელი მიუთითებს მის ჰუმანურობაზე და ამტკიცებს, რომ ის არ მიჰყვებოდა მისი წინამორბედი სასტიკი იმპერატორების მაგალითს ქრისტიანებთან დაკავშირებით. ამიტომაც ართმევდა მოქმედების უფლებას იმ კანონებს, რომლებიც გამოცემული იყო ქრისტიანთა საზიანოდ.

იმპერატორი ანტონინუს პიუსი

ქრისტიანთა მიმართ მშვიდობიან პოლიტიკას მხარს უჭერდა ადრიანეს მემკვიდრეც, ანტონინუს პიუსი (138-161 წწ.). იგი საუკეთესო იყო რომაელ იმპერატორთა შორის, შემკობილი მრავალი ღირსებით — ადამიანი, რომელიც უფროსილდებოდა ქვეშევრდომების სიცოცხლეს.

ყველაზე დადებითად იმპერატორს მარკუს ავრელიუსი აღწერს თავის ნაშრომში. თავმდაბლობა, ამბობს იგი, ერწყმოდა მის გონივრულად განხილვის უნარს, მას სძულდა მოუსვენარი დიდება, არად აგდებდა ცარიელ პატივს. საზოგადოების კეთილდღეობის სურვილი ასულდგმულებდა ყოველთვის. მეხოტბეები ვერ ბედავდნენ მასთან ახლოს ყოფნას, ვიდრე ის იმპერატორობდა. ის არ განიცდიდა არანაირ ცრურწმენულ შიშებს ღმერთების წინაშე (მარკუს ავრელიუსი, ფიქრები I, 13) გულკეთილობით და სულიერი სიმდიდრით, მას შეეძლო ეკამათა თვით ტიტუსთან, რომელიც ამ საკითხში წარმართებს იდეალად მიაჩნდათ. ისტორიკოს კაპიტოლინუსის მოწმობით: „ყველა ადიდებდა მას გულკეთილობისათვის და რელიგიური გრძნობებისათვის“ (კაპიტოლინუსი, ანტონინუს

პიუსი თ. 13); არსებობს ცნობები, რომ როდესაც მისი პირმო, მარკუს ავრელიუსი ცრემლებს ღვრიდა, მისთვის ერთგული დაბალი წარმომავლობის ადამიანის გამო და როდესაც მას მისცეს შენიშვნა, რომ წესი არ არის ისეთი ადამიანის დატირება, რომლის შეცვლა ძალზე მარტივია, მაშინ ანტონინუს პიუსმა თქვა: „დაანებეთ მას თავი, ის იხდის ადამიანურ მოვალეობას, არც პორფირს და არც ფილოსოფიას არ ძალუძს შეაჩეროს ადამიანის გულის მოძრაობა“ (კაპიტოლინუსი, ანტონინუს პიუსი თ. 10). ამ იმპერატორსვე მიაწერენ სიტყვებს, რომ: „უმჯობესია ერთ ადამიანს შევეუნარჩუნოთ სიცოცხლე, ვიდრე მოვეკლათ ათასი მტერი“ (კაპიტოლინუსი, ანტონინუს პიუსი თ. 9).

ვერანაირი სახის დასმენა, მისი იმპერატორობის პერიოდში, მცირედ თანადგომასაც კი ვერ პოვებდა. ვინაიდან ასეთი ხასიათი ჰქონდა, მას მშვიდობიანი, ტოლერანტული დამოკიდებულება უნდა ჰქონოდა ქრისტიანთა მიმართაც და უნდა ითქვას, რომ ასე იყო სინამდვილეში. შეიძლება იმპერატორის ასეთი დამოკიდებულება განაპირობა იუსტინე ფილოსოფოსის მიერ მირთმეულმა მისმა ცნობილმა აპოლოგიამ (წმ. იუსტინე მარტვილი, I აპოლოგია, თავი 6).

ჩვენი აზრით, იუსტინეს შუამდგომლობით გულაჩუყებულმა ანტონინუს პიუსმა, არც ქრისტიანებს დააკლო თავისი კეთილგანწყობა. იუსტინე თავის აპოლოგიაში არ გამოდის მთხოვნელის პოზით, რომელიც მბრძანებლისაგან კეთილგანწყობას ითხოვს. იგი განმსჭვალულია საქმის სიდიადის შეგნებით, რომელსაც იცავს, გამოდის ავტორიტეტულობით, უსასრულობის სახელით, სამართლიანობის მაძიებელ ქრისტიანთა სახით. „მე მოგართმევთ ჩემს ხასიათს, – აცხადებს იუსტინე, – არა იმიტომ, რომ გეპირფეროთ ან ვილაპარაკო თქვენი სიამოვნებისათვის, არამედ მოვითხოვო თქვენგან სამართლიანობა, რომელ-

საც მოითხოვს გონება. ჩვენი თხოვნა არც აზრსმოკლებული და არც უტიფარია. ჩვენ არაფერს მოვითხოვთ, გარდა იმისა, რომ საჩივრებს ჩვენ წინააღმდეგ იძიებდნენ მთელი სიმკაცრით და თუკი ისინი იქნებიან საფუძვლიანი, დაგვსაჯონ ისე, როგორც წესია – მთელი სიმკაცრით; მაგრამ თუკი ისინი უსაფუძვლოა და დაუდასტურებელი, მაშინ ჯანსაღი აზრი არ დაუშვებს, რომ შეურაცხყო უდანაშაულო ხალხი. ჩვენი ვალია, განვაცხადოთ ჩვენი საქმიანობის შესახებ იმიტომ, რომ ჩვენ არ ვიყოთ პასუხისმგებელი იმ დანაშაულებებისათვის, რომლისთვისაც პასუხს გვთხოვს უსამართლობა და სიბრმავე (აქ იუსტინე გულისხმობს იმ უტიფარ და უსამართლო ბრალდებებს, რომელსაც უყენებდა ქრისტიანებს არა მხოლოდ წარმართი ბრბო, არამედ განათლებულებიც. თუ წყაროების მიხედვით ვიმსჯელებთ, ქრისტიანებს ადანაშაულებდნენ იმაში, რომ თითქოს ისინი სახედრის თავს ეთაყვანებოდნენ (მინუციუს ფელიციუსი, თავი 9; ტერტულიანე, აპოლოგია, თავი 16). ასეთ შემთხვევაში ქრისტიანები გამოყვანილნი იყვნენ რაღაც სულელ, ცრუმორწმუნე, არანორმალურ ხალხად; ბრალი ედებოდათ იმაში, რომ თავის საიდუმლო შეკრებებზე მსხვერპლად სწირავდნენ ჩვილებს, ჭამდნენ მათ ხორცს და სვამდნენ სისხლს და საერთოდ ქრისტიანებს ბრალს სდებდნენ, რომ თითქოს ადამიანის ხორცით იკვებებოდნენ, დაბოლოს, აბრალდნენ — იმავე შეკრებებზე ღრეობენ, ლოთობენ და სასტიკ ცოდვებს ჩადიანო (ნმ. იუსტინე მარტილი, II აპოლოგია თ. 12; ტერტულიანე, აპოლოგია თ. 7-9).

ვფიქრობთ, ზედმეტი არ იქნება ითქვას ამ საშინელ და სამარცხვინო ცილისწამების შესაძლო წარმომავლობაზე. მკვლევართა ნაწილის ვარაუდით ეს ცილისწამება, იუდეველებიდან ქრისტიანებზე გადმოიტანა ქრისტიანთა მიმართ მტრულად განწყობილმა წარმართულმა საზოგადოებამ. სინამდვილეში, ძველად, ზემოჩამოთვლილ

ცოდებში, დანაშაულებსა და ცრურწმენებში, ბრალდებულნი იყვნენ იუდეველები. ანტიკური წყაროები – აპიონი, პოსიდონ აპამიელი, დიოდორე სიცილიელი, ტაციტუსი – გადმოგვცემდნენ იუდეველთა შესახებ ისეთ ამბებს, რომლებიც მათ ყველაზე უარესი კუთხით წარმოაჩენდა. კერძოდ, რომ იუდეველებს თურმე იერუსალიმის ტაძარში ჰქონდათ სახედრის თავის ოქროს გამოსახულება, რომელსაც ისინი ეთაყვანებოდნენ და რომ ეს ამბავი გაცხადდა მას შემდეგ, როცა ეპიფანე ანტიოქოსმა გაძარცვა იერუსალიმის ტაძარი. არსებობდა კიდევ ერთი, მსგავსი სახის თქმულება, თითქოს პომპეუსმა იმავე ტაძრის წმინდათაწმინდაში იპოვა სახედარი, რომელიც მოთავსებული იყო თითქოს ყურძნის რტოს ქვეშ (ტაციტუსი, ანალები. XIII.51).

არსებობდა ლეგენდები, რომ იუდეველები რელიგიური მიზნით საკვებად ადამიანის ხორცს იყენებდნენ. ჰყვებოდნენ, თითქოს როდესაც ეპიფანე ანტიოქოსმა ძალის გამოყენებით შეაღწია იერუსალიმის ტაძარში, იქ იპოვა ცალკე ოთახში დამწყვდეული ერთი ბერძენი, რომელიც ათასი ნუგბარით განწყობილი სუფრის წინ იჯდა. ეს მსუყედ ნაკვები ბერძენი უნდა ქცეულიყო მსხვერპლად იუდეველთა კანიბალიზმისა: მას მშვენიერად კვებავდნენ ერთი წლის განმავლობაში, შემდეგ თურმე ტყეში მსხვერპლად შეენირათ, ამასთან, მის შიგნეულობას იქვე ჭამდნენ იქ დამსწრენი და თითქოს მსგავსი ქმედება მეორდებოდა ყოველწლიურად.

იუდეველებს თვლიდნენ სქესობრივადაც დაუოკებელ და ყველანაირ სიმდაბლეზე წამსვლელ ხალხად. ტაციტუსი აღწერს იუდეველებს, როგორც ყველაზე ვნებააშლილ ერს და აღნიშნავს, რომ მართალია, ისინი არ შედიან კონტაქტში უცხოელებთან, მაგრამ ერთმანეთს შორის ყველაფერი დასაშვები იყო (*inter se nihil illicitum*) (ტაციტუსი, ანალები. XIII.52). ზემოაღნიშნულიდან ვხე-

დავთ, რომ ქრისტიანებს წარმართული საზოგადოება გადაჭრით სდებდა ბრალს იმავეში, რაშიც იუდეველებს; წარმართების ცილისწამება იუდეველებისადმი, თითქოს მემკვიდრეობით გადაეცათ ქრისტიანებს. მაგრამ როგორ შეიძლებოდა ეს მომხდარიყო? პირველ რიგში, ამას ხელს უწყობდა ის გარემოებაც, რომ დიდი ხნის განმავლობაში წარმართულ წრეში ქრისტიანებს აღიქვამდნენ, როგორც იუდეველთა სექტას; და არც არის გასაკვირი, რომ წარმართებმა ბრალი დასდეს ქრისტიანებს იმავე ქმედებებში, რაშიც იუდეველებს (ტერტულიანე, აპოლოგია, თ. 16). მეორეც, ამ ცილისწამებისათვის ქრისტიანები იუდეველებს უნდა „უმაღლოდნენ“, რადგან დიდი ხნის მანძილზე იუდეველები ცდილობდნენ გადაებრალებინათ ეს სამარცხვინო ცილისწამებები სამარიელებისთვის, ხოლო ქრისტიანთა გამოჩენის შემდეგ, ისინი ყოველმხრივ ცდილობდნენ, რომ იგივე ბრალდებები ქრისტიანებისათვის მიენერათ – თვით ქრისტიანები ხანდახან მიაინიშნებდნენ ერეტიკოსებზე, როგორც ნამდვილ დამნაშავეებზე – ცილისწამება აღვლენილი იყო თვით მათზეო. შეიძლება სრული ჭეშმარიტებისათვის საჭირო იყო მინიშნება, რა გზით წარმოიშვებოდა ეს ცილისწამებები, მაგრამ საკითხის ეს მხარე მეცნიერებისთვის დღემდე აუხსნელია.

იუსტინე მიმართავდა იმპერატორს: თქვენი მოვალეობა, რომელსაც გონება გიკარნახებთ – არის ის, რომ გამოიძიოთ საქმე და აღასრულოთ ისე, როგორც შეჰფერის კარგ მსაჯულს. მმართველები, რომლებიც უპირატესობას ფუჭ განსჯას ანიჭებენ, იგივეა, რაც ყაჩაღები უდაბნოში. ნუ მოექცევით უდანაშაულო ხალხს ისე, როგორც მტრებს და ნუ დასჯით სიკვდილით“ (წმ. იუსტინე მარტილი, I აპოლოგია 2, 3).

იუსტინეს თამამი, მართალი, გადამწყვეტი, სამართლიანობისა და ჭეშმარიტებისაკენ მომწოდებელი ხმა, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ შეეხო იმპერატორის გულს,

რომელსაც სურდა შეეწყალებინა ერთი ადამიანის სიცოცხლე, ვიდრე მოესპო ათასი მტერი და წარმართობის მტრებმა, ქრისტიანებმა, ნამდვილად იპოვეს დაცვა ანტონინუს პიუსის სახით. უსამართლობამ, რომელიც ხორციელდებოდა წარმართების მიერ ქრისტიანთა, როგორც ახალი რელიგიის მიმდევართა, წინააღმდეგ, უბიძგა ანტონინუს პიუსს, გამოექვეყნებინა რამდენიმე რესკრიპტი ქრისტიანთა სასარგებლოდ. სრულიად შესაძლებელია, რომ ადრიანეს განკარგულებამ, თავისი ჩამოუყალიბებლობის გამო, ვერ იქონია ის მნიშვნელობა ქრისტიანთა საზოგადოების ცხოვრებაში, რასაც მისგან მოელოდნენ. ადგილობრივი დევნა მაინც არ წყდებოდა, ამიტომაც საჭირო გახდა ხელისუფლების ხელახალი ჩარევა ქრისტიანთა მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად.

ანტონინუს პიუსმა გამოსცა რამდენიმე რესკრიპტი სხვადასხვა ქალაქისათვის, მათ შორის სალონიკის, ათენისა და მთელი საბერძნეთის მცხოვრებთათვის. სამწუხაროდ, ამ რესკრიპტების ტექსტი ჩვენამდე მოღწეული არ არის. ეს რესკრიპტები, თანამედროვეთა თქმით, ალიქმებოდა, როგორც ქრისტიანთა მიმართ კეთილგანწყობა. ასე თვლიდა მელიტონ სარდინიელი. (ევესები, ეკლესიის ისტორია IV, 26). ყოველ შემთხვევაში, ეჭვგარეშეა, რომ ანტონინუს პიუსის იმპერატორობის დრო იყო შედარებით მშვიდობიანი ქრისტიანებისათვის. ამას ისიც ადასტურებს, რომ თვით რომში ამ დროს იუსტინე ფილოსოფოსი ხსნის სკოლას (ევესები, ეკლესიის ისტორია IV, 11, 16; რუინარტი, მონამეთა საქმენი 106) და ისიც, რომ პოლიკარპე სმირნელი რომის ეპისკოპოსის ანიკეტის მმართველობისას თავისუფლად ჩადის რომში და მარკიონისა და ვალენტინის ერესს ებრძვის. (ევესები, ეკლესიის ისტორია IV, 13) დაბოლოს, ისიც, რომ ანტონინუს პიუსის სახელთან ერთად ძველ საეკლესიო მწერლებს შემორჩათ გასაიდუმლოებული განკარგულება, რომელშიც ის

წარმოდგენილია როგორც ქრისტიანთა გულშემატკივარი და წარმართობის მიმართ არაკეთილგანწყობილი. ამ განკარგულების გამოჩენას არ ექნებოდა არავითარი მიზეზი, რომ არა შედარებით ბედნიერი დრო ქრისტიანთათვის განხილული მმართველობის პერიოდში (ევსები, ეკლესიის ისტორია IV, 15; წმ. იუსტინე მარტვილი, II აპოლოგია 1. 23).

ჩვენ განვიხილეთ რომის მმართველობის მშვიდობიანი დამოკიდებულების ფაქტები ქრისტიანთა მიმართ II საუკუნეში, მაგრამ არა მხოლოდ ტრაიანე და მარკუს ავრელიუსი მართავდნენ იმ დროს ქვეყანას, კიდევ იყვნენ ისეთი იმპერატორები, რომლებიც არ იშურებდნენ ქრისტიანებისადმი კეთილგანწყობილ განკარგულებებს. ხელისუფლების არაერთმა კეთილგანწყობამ ქრისტიანთა მიმართ ბევრად გააუმჯობესა მათი გარეგანი მდგომარეობა II საუკუნეში, წარიყვანა ქრისტიანთა სულიერი მდგომარეობა აღმასვლისაკენ და აფიქრებინა მათ, რომ აი ახლა დადგება მათთვის უკეთესი დრო.

თუ რამდენად გაუმჯობესდა ამ პერიოდში ქრისტიანთა მდგომარეობა, იქიდანაც ჩანს, რომ როგორც ირინეოს ლიონელი აღნიშნავს, მარკუს ავრელიუსის იმპერატორობიდან მალევე მისი შვილის – კომოდუსის დროს ქრისტიანები მსახურობდნენ თვით იმპერატორის კარზე, სარგებლობდნენ მეფის გულმონწყალებით და ცხოვრობდნენ მშვიდად (ირინეოს ლიონელი, ერესების წინააღმდეგ IV, 30). ქრისტიანებმა აღმოაჩინეს მფარველი ქალბატონი მარციას სახით, რომელიც იმპერატორ კომოდუსთან ყველაზე ახლო ურთიერთობაში იყო (ჰილოსოპჰუმენა. IX, 12). ბევრი ცნობილი გვარის წარმომადგენელიც კი უშიშრად იღებდა ქრისტიანობას ამ იმპერატორის პერიოდში (ევსები, ეკლესიის ისტორია V, 21). ევსები კესარიელი კომოდუსის იმპერატორობაზე აღნიშნავს, რომ: „ამ დროში ეკლესიის მოღვაწეობა მშვიდად მიედინებოდა.

ღვთის წყალობით, ეკლესია ტკბებოდა მშვიდობით მთელ სამყაროში" (ევსები, ეკლესიის ისტორია V, 18), მაგრამ, ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ის სასიხარულო მოლოდინი, რომლითაც აღვსილნი იყვნენ ქრისტიანები II საუკუნის შუა ხანებში, რომელიც გამოწვეული იყო წარმართობის არამყარი მდგომარეობით და ქრისტიანობის გამარჯვების განცდით, რაც მათ არც ისე შორს ეგონათ. II საუკუნის აპოლოგეტებშიც შევხვდებით მსგავსი სახის მონშობებს. II საუკუნეში, ქრისტიანთათვის შედარებით მშვიდობიან დროს, იმდენად აღზევდა ქრისტიანთა საზოგადოების თვითშეგნება, იმდენად მიეცა შესაძლებლობა დაეფასებინა თავი, როგორც ძალა უძლეველი, რომ ისინი დაუფიქრებლად და პირდაპირ აცხადებდნენ თავის ღირსებასა და უპირატესობაზე თვით მეფეების და ხელისუფლების წინაშე. ზუსტად ეს შეიძლება ვიპოვოთ II საუკუნის აპოლოგეტებში.

ტატიანე სირიელი საკუთარ თავს აცხადებს ჭეშმარიტების მართლმადუნაყებლად, ვისი ხმაც, თითქოს ზეციდან გარდამოსული, ვრცელდება მთელ დედამიწაზე (ტატიანე, სიტყვა ელინთა წინააღმდეგ 1,19). იუსტინეს თქმით, ქრისტიანობა, მიუხედავად შეუზღუდავი ძალაუფლებისა, რომლითაც სარგებლობს რომის მსოფლიო მმართველი, რჩება უვნებელი: „შეგიძლიათ დაგვხოცოთ, მაგრამ არ შეგიძლიათ გვავნოთ რაიმე" (წმ. იუსტინე მარტილი, I აპოლოგია 2). ქრისტიანობის ურყევობის განსაკუთრებულად მშვენიერი გადმოცემა გვხვდება „ეპისტოლე დიოგნეტესადმი"-ს სახელით ცნობილ წერილში, რომელიც დანერვილია II საუკუნის უცნობი აპოლოგეტი ავტორის მიერ. იგი წარმოაჩენს ქრისტიანებს, როგორც სულებს, უხილავ აჩრდილებს ადამიანებს შორის, თითქოს მათთვის საშიში არც ერთი ხმალი არ არის, არანაირ რკინის ხელს მათი უღელში შებმა არ ძალუძს. ტკბილმოუბარი აპოლოგეტი ამბობს: „ქრისტიანები არ გამოირჩევიან

სხვა დანარჩენი ადამიანებისაგან; არც მეტყველებით, წარმომავლობითა და საყოფაცხოვრებო წეს-ჩვეულებებით. ისინი არ ცხოვრობენ გამორჩეულ ქალაქებში, მათ მეტყველებაში არაფერია განსაკუთრებული და ცხოვრების სტილი არაფრით განსხვავდება სხვათაგან, მაგრამ ელინელთა და ბარბაროსთა გვერდით ცხოვრებისას, მიუხედავად გარეგნული მსგავსებისა, ისინი (ქრისტიანები) განსაკუთრებული და გასაოცარი ცხოვრების წესით გამოირჩევიან“ (ეპისტოლე დიოგენეტესადმი 2.3).

როგორც იუსტინე I აპოლოგიაში გადმოგვცემს, მათთვის ყოველი უცხო მხარე სამშობლოა, და ყოველი სამშობლო – უცხოეთია. ისინი ხორციელნი არიან, მაგრამ ცხოვრობენ სულიერად. ცხოვრობენ დედამიწაზე, მაგრამ ამასთან ზეციური მოქალაქეები არიან. ემორჩილებიან არსებულ კანონებს, თუმცა მათი ცხოვრება აღემატება ყველა კანონს. მათ უყვართ ყველა, თუმცა ყველას მიერ დევნილები არიან, მათ არ იცნობენ, მაგრამ განიკითხავენ, მათ აკვდინებენ, მაგრამ ისინი აღდგებიან მკვდრეთით. ისინი გლახაკნი არიან, თუმცა ყველას ამდიდრებენ. ისინი ყველაფერს მოკლებულნი არიან და ამასთან ყველაფერი აქვთ. ერთი სიტყვით: რაცაა სხეულში სული, ისაა ქვეყანაზე ქრისტიანი. სული გაშლილია (მოდებულია, მომცველია) სხეულის ყველა ნაწილში, ქრისტიანები მსოფლიოს ყველა ქალაქშია. სული დამწყვდეულია სხეულში, მაგრამ მას უჭირავს სხეული; ასევე ქრისტიანი დამწყვდეულია მსოფლიოში, ისე როგორც დილეგში, მაგრამ ინარჩუნებს სამყაროს. თუმცა სული ცხოვრობს სხეულში, ის უხორცოა, ქრისტიანებიც ცხოვრობენ მსოფლიოში, მაგრამ მსოფლიო არ არის მათი არსება. უფალმა თავად უჩვენა ქრისტიანებს ადგილი – მრავალმნიშვნელოვნად აღნიშნავს აპოლოგეტი – რომელიც დარჩება მათი (იქნება მათი)” (ნმ. იუსტინე მარტვილი, I აპოლოგია 5, 6) – ასეთი დაუმარცხებელი ძალით აღიქ-

ვამდა თავს ქრისტიანობა უკვე II საუკუნეში, ის აღესილი იყო თავისი დიდი მომავლის წინათგრძნობით თავისი გამარჯვებული ზურგით წარმართობაზე.

იმპერატორი სეპტიმიუს სევერუსი

III საუკუნის რომის იმპერატორთაგან, უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას გავამახვილებთ სეპტიმიუს სევერუსის (193-211 წწ.) იმპერატორობის პერიოდზე, შეიძლება თუ არა მისი იმპერატორობის პერიოდის მოვლენებსა და ვითარებაში, რომელიც საეკლესიო-ისტორიულ ნაშრომებში განხილულია, როგორც დრო, როცა ქრისტიანთა მდგომარეობა იყო მძიმე, აღმოვაჩინოთ რაიმე საკეთილდღეო ახალი მონოთეისტური რელიგიის აღმსარებელთათვის? უფლება რომ გვქონდეს ამ კითხვაზე დადებითი პასუხის გასაცემად, საჭიროა ყურადღებით და, შეძლებისდაგვარად, დანვრილებით შევისწავლოთ ყველა უმთავრესი ფაქტი სეპტიმიუს სევერუსის იმპერატორობის პერიოდისა. ამ მმართველობის პირადი ხასიათი ნაკლებად შეუწყობდა ხელს ქრისტიანთა მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

სეპტიმიუს სევერუსისათვის, ერთი ისტორიული გამოცემით, უცხო იყო გულკეთილობა, სასტიკიც კი იყო. მას ახასიათებდნენ, როგორც მბრძანებელს „არაადამიანურსა და დაუნდობელს“ (სპარტიანე, მძიმე ცხოვრება, თ. 12, 18), ამასთან, ის იყო განათლებული ადამიანი და ფილოსოფიის მოყვარული – რაც, ჩვეულებრივ, არბილებს ბუნებრივ სისასტიკეს და უგულობას (spartiane, მძიმე ცხოვრება, თ. 18). მაგრამ, გაცილებით მნიშვნელოვანი იყო ის, რომ სეპტიმიუსი არ იყო ფანატიკურად ერთგული ბერძნულ-რომაული კულტებისა და დიდად არ ზრუნავდა მათი შენარჩუნებისათვის. ეს ფაქტი ქრისტიანთა სა-

სარგებლოდ მეტყველებდა. იმპერატორები, რომლებსაც გულთან არც ისე ახლოს მიჰქონდათ რომის წარმართული კულტების ინტერესები, შეიძლება კეთილგანწყობით არა, მაგრამ ინდიფერენტულად კი იყვნენ განწყობილნი სხვა რელიგიების ძალისხმევისა და გავრცელების მიმართ. რა თქმა უნდა, მათ შორის იყო ქრისტიანობაც. საიმპერატორო გვარი სევერუსიც ზუსტად ამგვარი იყო. სეპტიმიუს სევერუსი უგულუბელყოფდა რომაული რელიგიის ინტერესებს და ამ გაგებით სასარგებლო იყო იმპერიაში ქრისტიანობის დამკვიდრებისთვის. ცნობილი ფრანგი ისტორიკოსი ა. ობე სამართლიანად აღნიშნავდა: „ყველაფერი, რაც თავისი ბუნებით ისწრაფოდა ძველი წესების შესასუსტებლად (როგორც ესმოდათ ეს წესები რომის იმპერატორებს და რომის საზოგადოებას), ეკლესიის საკეთილდღეოდ იყო. პირიქით, ყველაფერი, რასაც ჰქონდა ტენდენცია ემსახურა ამ წესების აღდგენისა და გამყარებისათვის, იყო მტრული ეკლესიისათვის. ის სული, რელიგიური კოსმოპოლიტიზმისა, – ამატებს ა. ობე, – სუნთქვა, რომელიც შესამჩნევია უკვე სევერუს პირველის (სეპტიმიუსის) და რომელიც კიდევ უფრო გაიზარდა მისი შთამომავლების დროს, ეჭვგარეშეა კეთილგანწყობილი იყო ქრისტიანული საქმისათვის. ის სული, ძირს უთხრის კულტების პარტიკულარულ ფორმებს, შეაქვს ინდიფერენტიზმი რელიგიურ საქმეში, ასუსტებს ღირებულებებს, განაიარაღებს (რელიგიურ) სიძულვილს, ხელს უწყობს თვალთახედვის ურთიერთგაცვლას, ე.ი. ტოლერანტობას“. ყველაფერი, რაც ითვლება სევერუსების გვარის იმპერატორობის დამახასიათებლად, საერთოდ, შეიძლება დანამდვილებით ვპოვოთ უკვე პირველი სევერუსის (სეპტიმიუსის) იმპერატორობის დროს.

სეპტიმიუსი პუნიკური წარმომავლობის იყო, დაიბადა აფრიკაში და ამიტომ არ არის გასაკვირი, რომ რომაული რელიგია მისთვის არც ისე ძვირფასი იყო, როგორც სხვა

იმპერატორებისათვის – დევნულობის ეპოქაში ის „თავისი ბუნებით არ იყო ფანატიკურად ერთგული ბერძნულ-რომაული პოლითეიზმისა“. ეს დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რამდენიმე ისტორიული განკარგულების მიხედვით. სეპტიმიუს სევერუსის მონეტებზე გვხვდება სპარსული ღვთაების, მითრას გამოსახულება. სავარაუდოა, რომ იმპერატორმა მონეტებზე მითრას გამოსახვა იმის გამო ბრძანა, რომ თვითონ უფრო მეტად იხრებოდა მითრაიზმისაკენ. თავის მხრივ, სეპტიმიუსის ბიოგრაფი სპარტიანუსი ამბობს, რომ ის დიდად კმაყოფილი რჩებოდა, როცა ახერხებდა ალექსანდრიაში ჩასვლას და თავყანს სცემდა სერაპისს“ (სპარტიანე, სევერუსი თ. 17).

ზემოხსენებული ცნობების საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, თუ რატომ ჰქონდათ მოთმინებისა და მოწყალების მოლოდინი ქრისტიანებს, იმპერატორ სევერუსის მხრიდან. მიუხედავად მისი სისასტიკისა, სეპტიმიუს სევერუსის იმპერატორობის ისტორიიდან ნათლად ჩანს, რომ მისი ქრისტიანებისადმი ტოლერანტული დამოკიდებულება ხშირად ფაქტობრივად შესაძლებელი ხდებოდა. პირველ რიგში აღვნიშნავთ, რომ წარმართულ წრეებში, სადაც სევერუსს კარგად იცნობდნენ, ჯერ კიდევ მის გამეფებამდე იცოდნენ მისი დამოკიდებულება ქრისტიანთა მიმართ, მიიჩნევდნენ იმპერატორად, რომლისგანაც ქრისტიანებს კეთილგანწყობისა და კეთილდღეობის მოლოდინის უფლება ჰქონდათ. ასეთ შეხედულებას ამოწმებს ერთი ისტორიული ფაქტი, სევერუსი უცებ არ გამხდარა რომის იმპერიის ერთმმართველი. ერთხანს ხელისუფლებას ეცილებოდა მონინაალმდეგე, რომის გვირგვინის მადიებელი პესცენიუს ნიგერი, რომელმაც თავი აღმოსავლეთის იმპერატორად გამოაცხადა. პრეტენდენტები შეერკინნენ ერთმანეთს. ბიზანტია ხელთ ეპყრა პესცენიუსის ერთგულ პრეფექტს ცეცილიუს კაპელოს. სევერუსის ჯარმა ალყაში მოაქცია ბიზანტია.

ბიზანტიელი უნდა დანებებულიყვნენ. მაშინ პრეფექტმა კაპელომ მიმართა ბიზანტიელ ქრისტიანებს: „გიხაროდეთ, ქრისტიანებო!“ (guadete christiani) (ტერტულიანე, სკაპულასადმი თ. 3). ძნელი სათქმელია, რა უნდა ვიგულისხმოთ კაპელოს ამ ლაკონიურ შეძახილში, იქნებ ის, რომ სევერუსი კეთილგანწყობილი იყო ქრისტიანთა რელიგიის მიმართ, ან, მან გამოხატა დამოკიდებულება (შეიძლება განწყობა) მხოლოდ ზოგიერთი ქრისტიანისადმი, მაგრამ, როგორც უნდა იყოს, კაპელოს ამ სიტყვებიდან ნათლად ჩანს, რომ წარმართებს მტკიცედ სწამდათ სევერუსის სიმპათიებისა ქრისტიანთა მიმართ. კაპელო აცნობიერებდა, რომ სევერუსისათვის ბიზანტიის გადაცემით, ის ბიზანტიას უთმობს ისეთ პიროვნებას, რომელიც, მისგან განსხვავებით, სხვა შეხედულებისაა ქრისტიანობაზე, აქედან ძნელი მისახვედრი არ არის, რომ თვითონ ქრისტიანობის მტერი იყო.

შეიძლება შევიქმნათ საკმაოდ ზუსტი წარმოდგენა იმის შესახებ, თუ რა დამოკიდებულება ჰქონდა სევერუსს ქრისტიანებთან, მას შემდეგ, რაც ფეხი შედგა საიმპერატორო ტახტზე. წყაროების მიხედვით, როგორც კი სევერუსი სამეფო ტახტზე ავიდა, დაიახლოვა ერთი ქრისტიანი – პროკლე ტორპაცუსი და საგზაო მიმოსვლის ზედამხედველად დანიშნა (ტერტულიანე, სკაპულასადმი თ. 4). მანამდე გაცილებით ადრე მან დიდი სამსახური გაუწია სევერუსს – განკურნა ის და შემდეგ მასთან სასახლეში სიკვდილამდე მსახურობდა. გარდა ამ ქრისტიანისა, იმპერატორის ამაღლებაში, კიდევ არაერთი სხვა ქრისტიანიც იყო. ა. ობე თვლის, რომ სევერუსის სამეფო კარზე დარჩა ყველა ის ქრისტიანი, რომელიც მისი წინამორბედის, კომოდუსის დროსაც სხვადასხვა დაბალ თანამდებობაზე მსახურობდა. ის ამბობს: „სევერუსის სასახლეში მის პირად სამსახურში იყვნენ ქრისტიანები. ის, ვინც წარმოადგენდა კომოდუსის სამეფო კარის კუთვნილებას, ახლა

სევერუსის სამეფო კარის საკუთრება გახდა. რადგან მეფის მსახურნი, გათავისუფლებული მონები, მემკვიდრეობით გადადიოდნენ ერთი იმპერატორისგან მეორესთან, სასახლის ავეჯთან ერთად". ა. ობე ვარაუდობს, რომ ისევე, როგორც კომოდუსის დროს, სამეფო კარზე ახლაც მსახურობდნენ ქრისტიანები: საჭურისი ჰიაცინტი, პროსენი, კარპოფორი. სინამდვილეში ყველაფერი ამგვარად იყო თუ არა, მეცნიერული სიზუსტით ამის გადანყვეტა რთულია. მაგრამ ეჭვგარეშეა, რომ სევერუსის საიმპერატორო კარზე, ზემოხსენებული პროკლეს გარდა, იყვნენ სხვა ქრისტიანებიც. ასევე აშკარაა, რომ კარაკალას, სევერუსის შვილის, ძუძუმტე ყმანვილთა რიცხვში, რომლებთანაც თამაშობდა კარაკალა, მიანიშნებენ ქრისტიან ბავშვებზეც (სპარტიანე, ანტონინუს კარაკალა თ. 1).

ასეთი იყო სექტიმიუს სევერუსის სამეფო კარი. ქრისტიანულმა ელემენტმა უთუოდ შეაღწია სამეფო სასახლეში. რა თქმა უნდა, სევერუსმა შემოიკრიბა ქრისტიანები, რადგან იგი ვერ ხედავდა ვერაფერ ცუდს ქრისტიანულ (ტერტულიანე, სკაპულასადმი თ. 4) სარწმუნოებაში. ის კარგად იყო განწყობილი ქრისტიანთა მიმართ, მაგრამ არის კიდევ უფრო შთამბეჭდავი ფაქტები, რომლებიც გვიჩვენებენ, რომ მისი კეთილგანწყობა ქრისტიანთა მიმართ სამეფო კარის გარეთაც ვრცელდებოდა.

სექტიმიუს სევერუსის მმართველობის თანამედროვე, ტერტულიანე ქრისტიანთა მიმართ იმპერატორის ჰუმანური და ტოლერანტული დამოკიდებულების შესახებ ამბობს: „სენატორთა ფენის მამრობითი და მდედრობითი სქესის წარმომადგენლებს, ვის შესახებაც სევერუსმა იცოდა, რომ ისინი ქადაგებენ ჩვენს რელიგიას, არათუ სჯიდა, არამედ მათ სასარგებლოდ მონშობასაც კი აძლევდა, რითაც წინ აღუდგა ქრისტიანებისადმი მიმართულ სახალხო მრისხანებას" (ტერტულიანე, სკაპულასადმი თ. 4). ტერტულიანეს აზრი ამის შესახებ ნათე-

ლია: სევერუსი კეთილგანწყობილი იყო მაღალი ფენის ქრისტიანთა მიმართ, მიუხედავად იმისა, რომ კულტისადმი ასეთი მიჯაჭვულობა, რომელიც დაუკანონებელი იყო იმპერიაში, რომის ტრადიციების წინააღმდეგ წასვლას ნიშნავდა და არსებულ ხელისუფლებას დევნილად და მტრად გამოეცხადებოდა. ეს ნათელია, მაგრამ ბურუსითაა მოცული სულ სხვა რამ. რით გამოიხატებოდა იმპერატორის კეთილგანწყობა მაღალი ფენის ქრისტიანთა მიმართ? იქნებ იმით, რომ რომელიმე ცალკეულ შემთხვევაში შეექო ან დაეცვა მსგავსი ფენის ქრისტიანები, იქნებ ის ყველა მაღალი ფენის ქრისტიანს იცავდა ხალხის რისხვისაგან, განსაკუთრებით ისეთებს, რომლებიც თავისი საზოგადოებრივი მდგომარეობით სხვებზე მეტად ჩანდნენ?”.

თუ მივიჩნევთ, რომ ტერტულიანეს ბუნდოვანი სიტყვები კონკრეტული შემთხვევებისთვისაა ნათქვამი, მაშინ სევერუსის დამოკიდებულება ქრისტიანთა მიმართ ასეთია, მაგრამ, თუკი ფართო გაგებით განვიხილავთ, იქმნება სულ სხვა წარმოდგენა. სამწუხაროდ, ტერტულიანეს ამ მოწმობის სწორი გაგება ძნელი საქმეა. მიუხედავად ყველაფრისა, არ არსებობს არავითარი წინააღმდეგობა, რომ განსახილველი მოწმობა ფართო გაგებით გავიგოთ – კერძოდ, როგორც იმპერატორის მიერ გაკეთებული განცხადება, რომ დანაშაული არ არის, თუკი მაღალი ფენის წარმომადგენელი სულ სხვა საარწმუნოების აღმსარებელი იქნება, განსხვავებით იმ აღმსარებლობისა, რომლის მიმდევარნიც იყვნენ სხვა რომაელი სენატორული გვარები, რომლებიც რომაულ კულტს კი არ მიეკუთვნებიან, არამედ ქრისტიანულ სექტას (ტერტულიანეს გამოყენებული აქვს ზუსტად ეს სიტყვა: „secta“)? მაგრამ თუკი მაინც მოვერიდებით ტერტულიანეს სიტყვებისათვის ასეთი ფართო გაგების მინიჭებას, მაინც კართაგენელი ხუცესი არის ნათელი მოწმე სევერუსის სასარგებლოდ,

ქრისტიანთა მიმართ მისი შემწყნარებლობისა და კეთილგანწყობილებისა.

ეკლესიის ისტორიის ზოგიერთი მოვლენა, სეპტიმიუს სევერუსის ცხოვრების დროიდან, საშუალებას გვაძლევს, ვამტკიცოთ, რომ ეკლესია II საუკუნის დასასრულსა და III საუკუნის დასაწყისში სარგებლობდა თავისუფლების გარკვეული დოზით და აქედან გამომდინარე, მისი წევრების მდგომარეობა იყო მშვიდი და მათდამი დამოკიდებულება ტოლერანტული. ისიც აღსანიშნავია, რომ სეპტიმიუს სევერუსის მმართველობის პერიოდმა ხელი შეუწყო საეკლესიო კრებების განვითარებას. კრებები უპრობლემოდ იკრიბება რომის იმპერიის ყველა კუთხეში. ეკლესიაში მწვაედება კამათი, აღდგომის აღნიშვნის თაობაზე. ამ დავის გადასაჭრელად კრებები იმართება რომში, გალიაში, კორინთოში, ალექსანდრიაში, იერუსალიმში, ტარსოსში. პაპი ვიქტორის (190-202 წწ.) პონტიფიკობის მთელი პერიოდი სავსე იყო ზემოხსენებულ საკითხებზე გაუთავებელი დავით და ასევე ნიშანდობლივი იყო კრებებით (ეესები, ეკლესიის ისტორია V, 23-25), რომელნიც იმართებოდა თავისი მრავალრიცხოვანი წევრებით, ისე თავისუფლად და დაუბრკოლებლად, რომ უნდა ვიფიქროთ, ქრისტიანთათვის დადგა ყველაზე ნანატრი დრო. გარდა ამისა, მიმდინარეობს გაცხოველებული მიმონერა კამათის მთავარ მონაწილეთა – ვიქტორს, პოლიკარპე სმირნელსა და ირინეოს ლიონელს შორის. ჩანდა, თითქოს ეკლესიის წარმომადგენლებს არ ჰქონდათ არანაირი სხვა საზრუნავი, სადარდებელი, სუფთა ეკლესიური უთანხმოების გარდა. ჩანს, რომ დევნით გამოწვეული მწუხარება ამ დროისათვის უკვე მეორე პლანზე იწევს. ამიტომ, სეპტიმიუსის იმპერატორობის პერიოდი არც ისე მკაცრად ითვლება. გ. გერესი სეპტიმიუს სევერუსის მმართველობის პერიოდს, თუ სრულად არა, მის პირველ ნახევარს მაინც, უწოდებს „მშვიდობის ეპოქას“ (frienfen-

poche), თვით სეპტიმიუს სევერუსს კი „ქრისტიანების მეგობარს და დამცველს“. სხვა ავტორი (ა. ობე) თამამად უწოდებს სეპტიმიუს სევერუსის იმპერატორობის ხანას ქრისტიანთათვის ყველაზე მშვიდობიან პერიოდს.

განიხილოთ სევერუსის მმართველობის პერიოდის ძალზე მნიშვნელოვანი მოვლენა. საქმე ეხება ერთ განკარგულებას, რომელიც 202 წელს სეპტიმიუსმა გამოსცა და რიგით ღონისძიებად მიიჩნეოდა, და რომელიც საკმაოდ მტრული იყო ქრისტიანთა მდგომარეობისათვის რომის იმპერიაში. კანონს, რომელზეც ვსაუბრობთ, ჩვენამდე არ მოუღწევია. ეკლესიის ისტორიკოსები მასზე არც ერთ სიტყვას არ ამბობენ. და მაინც, ასეთი კანონი სინამდვილეში არსებობდა. ყველაზე ნათელ მინიშნებას ამ ფაქტზე ვხვდებით სეპტიმიუს სევერუსის ბიოგრაფი-თან – სპარტიანესთან (დიოკლეტიანეს თანამედროვე). ეს ავტორი ამბობს: „პალესტინაზე გავლისას, სევერუსმა გამოსცა საკმაოდ ბევრი კანონი, სასჯელის მუქარით ის კრძალავდა იუდეველად მოქცევას, იგივე დაადგინა ქრისტიანთა მიმართაც“ (In itinere Palaestinis plurima fundavit iudaeos fieri sub gravi poena vetuit. Idem etiam de christianis sanxit) (სპარტიანე, სევერუსი თ. 17).

ბოლო დრომდე სეპტიმიუსის ეს კანონი განიხილებოდა ხელისუფლების მტრულ ნაბიჯად ქრისტიანების მიმართ, და, როგორც ჩანს, ასეთი ვარაუდი სწორია: ეჭვგარეშეა, რომ კანონი არ გამოქვეყნებულა ქრისტიანთა მიმართ შემწყნარებლობისა და კეთილგანწყობის გამოსახატავად. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი მკვლევრის შეხედულება სეპტიმიუსის ამ კანონსა და მის ხასიათზე მნიშვნელოვნად განსხვავებულია. ეს კანონი განიხილეს, როგორც მეტ-ნაკლებად ლოიალური ქრისტიანთა მდგომარეობისათვის. მაგალითად, ერთი ავტორი (გ. გერესი) აღნიშნავს, რომ განკარგულება უღერს „შედარებით შემწყნარებლურად“ და მასში „წყალობის ტენდენციას“ ხე-

დავს, ხოლო მეორე (ა. ობე) ამბობს, რომ „არ შეიძლება ამ კანონის შინაარსის დაუმახინჯებლად, ვუყუროთ მას, როგორც კანონს, რომელიც აცხადებს დევნას, მასში ეს ავტორი ხედავს იმის გამოხატულებას, რომ „დამღლელია დევნა, ხოლო სიმკაცრე უშედეგო“ მესამე (ი. პეტერსი), იმავე განკარგულების გათვალისწინებით აღიარებს, რომ „სეპტიმიუს სევერუსის დროიდან სახელმწიფოს მხრიდან იწყება თვალთახედვის შეცვლის პერიოდი, ქრისტიანთა სასარგებლოდ“.

რის საფუძველზე შეიძლება მიეცეს ამგვარი განმარტება სეპტიმიუსის ნახსენებ განკარგულებას და სწორია თუ არა ეს? სეპტიმიუს სევერუსის განხილული განკარგულება უკრძალავს ქრისტიანებს, შეიძინონ ახალი მიმდევრები. ასეთია განკარგულების აზრი. მაგრამ, თუკი ასეა, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამ შემთხვევაში იმ დროის ხელისუფლება უფრო ურიგდებოდა ქრისტიანებს, ვიდრე უცხადება მათ ღია ომს. ჩანს, ეს კანონი აღიარებს ქრისტიანთათვის მოქალაქეობისა და არსებობის უფლებას. იმპერატორი თითქოს ამბობს: „არ გვჭირდება ახალი ქრისტიანები“, მაგრამ ის არ ამბობს, „არ გვჭირდება ქრისტიანები“. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ხელისუფლება, ძალაგამოცლილია ქრისტიანთა წინააღმდეგ ბრძოლაში და აღარ უნდა მათი განადგურება, ალგვა პირისაგან მიწისა – ეს უკვე შეუძლებელია, – მას უნდა, უკიდურეს შემთხვევაში, არ მისცეს ქრისტიანობას უფრო მეტად გაფართოების საშუალება. და, აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სეპტიმიუსის განკარგულებაში, აისახება უნებლიე სურვილი ქრისტიანთა მიმართ მშვიდობის მოყვარეობისა. იგულისხმებოდა ქრისტიანული პროპაგანდისათვის ზღვრის დადება, ქრისტიანთა პირადი უფლებების შეუღახავად. განკარგულება არ შეიძლებოდა ყოფილიყო სახიფათო ქრისტიანობისათვის, მისი ისტორიული არსებობისათვის.

ქრისტიანებს ჰყავდათ შვილები, რომელთაც კანონი არ უკრძალავდა ქრისტიანად ყოფნას და ამიტომ ქრისტიანული ეკლესიის არსებობა რჩებოდა ხელშეუხებელი. ქრისტიანობას არ შეეძლო, ჰყოლოდა პროზელიტები, მაგრამ ეს მხოლოდ აფერხებდა მის შემდგომ წარმატებებს მსოფლიოში, და არანაირად არ ემუქრებოდა განადგურებით ქრისტიანულ საზოგადოებას.

როგორც ა. ობე განმარტავს, ხელისუფლებას სურდა, გამოემწყვდია ქრისტიანები, როგორც კეთროვნები „ლაზარეთში“. მაგრამ, რადგან ისინი რეალურად ავადმყოფები არ იყვნენ, ამიტომ ვერაფერი აფერხებდა მათ ცხოვრებას და კეთილდღეობას. ქრისტიანებს არავინ ართმევდა მიღწეულს. მათ კი ბევრს მიაღწიეს: ქრისტიანობა გავრცელდა, ქრისტიანები კი დაფუძნდნენ, მოეწყვნენ, მიაღწიეს სოლიდარობას, აითვისეს პრაქტიკაში აუცილებელი რელიგიური და ზოგადსამოქალაქო უფლებები და ამაზე მეტის მოთხოვნა მათი მდგომარეობისათვის, შეიძლება სასურველიც ყოფილიყო, მაგრამ არა აუცილებელი. სეპტიმიუსის კანონი აღსანიშნავია კიდევ იმ გაგებით, რომ მისი მეოხებით, რომის მმართველობა პირველად აცხადებდა, რომ არსებულ ქრისტიანებს ლეგალური არსებობის ყველა უფლება ჰქონდა.

თუკი ადრე მათ უმიზეზოდ შეეძლოთ შეენუხებინათ ქრისტიანები, ყველას ერთად ან განსაკუთრებით ძალაუფლების მქონე პირებს – ახლა უკვე ქრისტიანებს მიეცათ შესაძლებლობა, მიეთითებინათ სეპტიმიუსის მიერ გამოცემულ კანონზე, როგორც მათი დაცვისა და უსაფრთხოების გარანტიაზე. დესპოტურმა რომმა ამ განკარგულებაში ქრისტიანთა კეთილდღეობისათვის საგანგებოდ მნიშვნელოვანი სიტყვა თქვა. მომდევნო პერიოდმა ნამდვილად გვიჩვენა, რომ სეპტიმიუსის კანონი არ იყო ფუჭი. ქრისტიანთა მდგომარეობა საგრძნობლად გაუმჯობესდა. არ იქნებოდა სწორი სეპტიმიუს სევერუსის კა-

ნონთან დაკავშირებით უყურადღებოდ დაგვეტოვებინა ის გარემოება, რომ იგი გამოცემულია პალესტინაში, იმ დროს, როცა იმპერატორი ამ ქვეყანაში გავლით იყო.

აქედან გამომდინარე, სეპტიმიუს სევერუსის განკარგულების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ თავისთავად განკარგულება არც ისე მტრული იყო ქრისტიანთა მიმართ, როგორც ეს ერთი შეხედვით ჩანს. სეპტიმიუსის განკარგულება კიდევ უფრო ნათელი კუთხით წარმოჩინდება, თუკი მას სხვა მხრივ – ქრისტიანობისა და იუდეველების შედარების თვალსაზრისით განვიხილავთ. სეპტიმიუსი განკარგულების მინაწერში ამბობს, რომ ახალი მიმდევრები არც ქრისტიანებმა უნდა გაიჩინონ და არც იუდეველებმა. „უმძიმესი სასჯელის მუქარით იკრძალებოდა, – ამბობს სპარტიანე, – იუდეველად გახდომა (*Fieri iudaeos*), იგივე დადგენილება ეხება ქრისტიანებსაც“ (სპარტიანე, სევერუსი თ. 18).

რა დასკვნის გამოტანა შეიძლება ასეთ კანონში ქრისტიანებისა და იუდეველების შედარებებიდან? საჭიროა გავიხსენოთ, რა დამოკიდებულებაში იყო რომის წარმართული ხელისუფლება იუდეველთა ღმერთის მიმართ. გავიხსენოთ, რომ იუდეველობა იყო ნებადართული რელიგია (*religio licita*), რომის იმპერიის ტერიტორიაზე, მას ეკრძალებოდა მხოლოდ პროზელიტიზმი. იუდეური კულტი, რომის კანონმდებლობაში არ იყო გამორჩეული, სხვა მრავალ წარმართულ კულტს შორის, იუდაიზმის მიმდევრებს დაუბრკოლებლად შეეძლოთ თავისი რელიგიური რიტუალების ჩატარება ნებისმიერ ადგილას, თუნდაც თვით რომში. სეპტიმიუსის კანონი კი ქრისტიანებსა და იუდეველებს ერთ იურიდიულ კატეგორიაში აყენებდა და ამით აღიარებდა მათთვის ერთნაირ რელიგიურ და პოლიტიკურ უფლებებს. ეს კანონი სინამდვილეში, არის აღიარება ქრისტიანობისა, როგორც გარკვეული დოზით, რომის იმპერიაში ნებადართული რელიგიისა. ქრისტიანობა ისევე, როგორც იუდეველობა, იმპერიაში ლეგალურ

უფლებებს იძენდა. ისევე, როგორც იუდეველთაგან არ მოითხოვდნენ იმპერიის ძირითადი კანონები საკუთარი სარწმუნოებისაგან განკვეთას, წარმართულ-რომაული კულტის მიღებას და არ ზღუდავდნენ რელიგიური რიტუალების ჩატარებაში და ხელს არ უშლიდნენ, დაეცვათ რელიგიური წესები, სეპტიმიუსის კანონის მიხედვით, ამიერიდან ქრისტიანებსაც იგივე მდგომარეობა და უფლებები მიენიჭებოდა. და თუკი შეუძლებელია ვამტკიცოთ, რომ იუდეველთა მდგომარეობა, იმპერიის ძირითადი კანონების ძალით, რელიგიური თვალსაზრისით იყო შემავიწროებელი, იგივე უნდა ყოფილიყო ქრისტიანთათვისაც 202 წლის კანონის მიხედვით. რა თქმა უნდა, კანონი გამოიცა იმ მიზნით, რომ შეზღუდულიყო ქრისტიანობის წარმატება, წინ აღდგომოდა ქრისტიანული იდეის სწრაფ და ძლიერ გავრცელებას. სეპტიმიუსის კანონი იუდეველებისათვის არ გამოირჩეოდა სიმკაცრით, არ იყო დესპოტიზმის აქტი რომის მმართველობის მხრიდან. კანონი ითხოვდა ერთადერთს – იუდეველებს არ გაეგრცელებინათ საკუთარი კულტი წარმართებს შორის, არ აღესრულებინათ მათთვის წინადაცვეთა, რადგან ეს იყო უღირსი საქციელი გონიერი ადამიანისათვის, მაგრამ იგი არ ნიშნავდა იუდეველთა უფლებების უხეშ დარღვევას. იუდეველებს, როგორც წესი, ეკრძალებოდათ ექადაგათ (ან პროპაგანდა გაეწიათ თავისი კულტისთვის) არაიუდეველთა შორის. იუდეური პროზელიტიზმის წინააღმდეგ მიმართული კანონები გამოიცემოდა სეპტიმიუსამდე და მას შემდეგაც, მაგალითად, ქრისტიან იმპერატორთა მიერაც, ამასთან, ხშირად ისეთ იმპერატორთაგან, რომლებიც საკმაოდ ლოიალურად იყვნენ განწყობილნი იუდეველების მიმართ. II საუკუნის წარმართ იმპერატორთაგან მსგავს განკარგულებებს ადგენდნენ ანტონინუს პიუსი, III საუკუნეში სევერუსის გვარის იმპერატორები, ქრისტიანული მმართველობის პერიოდში – კონსტანტინე

ნე დიდი", მისი ვაჟი კონსტანტინე და თეოდოსი დიდი. ასე რომ, სეპტიმიუს სევერუსის განკარგულება იუდეველთა შესახებ არ იყო ტირანიის აქტი, ის იყო მხოლოდ იმ განკარგულებათა გამეორება, რომლებიც გამოიცემოდა მის მმართველობამდე, იუდეველთა საკითხის შესახებ; და თუ მართლაც ასეა, მაშინ ამ განკარგულების ქრისტიანების მიმართ გამოყენება, არ წარმოადგენდა რაიმენაირ განსაკუთრებულ ბოროტებას. კანონი უფრო იცავს სტატუს კვო წარმართულ რელიგიას, განსაკუთრებით რომაულს, ვიდრე თავს ესხმის იმ რელიგიებს, რომლებიც საძულველია მთავარი კულტისათვის. ზემოხსენებულიდან გამომდინარე ჩანს, რომ სეპტიმიუსის კანონი, მიუხედავად იმისა, რომ შეიცავს ქრისტიანთათვის არასასიამოვნო ტენდენციას, მაინც რაღაც გაგებით აღიარებს ქრისტიანობას რომის იმპერიაში გარკვეული დოზით დაშვებულ რელიგიად. თუმცა ეს აღიარება გამოთქმულია ხმამაღალი სიტყვების გარეშე, ეს უსიტყვო აღიარებაა.

ქრისტიანობის ისტორია, სეპტიმიუს სევერუსის დროიდან მნიშვნელოვნად ამტკიცებს, რომ პრაქტიკაში სეპტიმიუსის კანონი აღინიშნა იმ შედეგებით, როგორითაც მისგან მისი არსიდან გამომდინარე მოელოდნენ. ის იცავდა იმ ქრისტიანებს, რომლებმაც მიიღეს ქრისტიანობა ამ კანონის გამოცემამდე და სდევნიდა მათ, ვინც მას შემდეგ გაქრისტიანდებოდა.

ჯერ განვიხილოთ ნამდვილად ექვემდებარებოდა თუ არა ქრისტიანული პროზელიტიზმი სეპტიმიუსის კანონის მოქმედებას. ჩვენ, სხვათა შორის, ვერ ვისაუბრებთ იმ დროის დაწვრილებითი ფაქტების შესახებ. ქრისტიანული ეკლესიების ისტორიაში ჩვენამდე მხოლოდ ცოტაოდენმა თუ მოაღწია, მაგრამ არც ისინია ინტერესმოკლებული, ჩვენი აზრით, საკმაოდ ნიშანდობლივია.

დავაკვირდეთ სეპტიმიუს სევერუსის დროის ალექსანდრიულ ეკლესიას. აქ, ამ პერიოდში, ცნობილი ორი-

გენე ხსნის სკოლას, სადაც წარმართები უნდა მოამზადოს ქრისტიანობის მისაღებად – კატეხიზმულ სკოლას. უამრავი წარმართი სულიერი განწყობით და საკუთარი სურვილით უსმენს კეთილად მოუბარ და კატეხისტური სკოლის გულწრფელობით სავსე წინამძღვარს. არსებობს განკარგულება, რომელიც კრძალავს ქრისტიანულ პროზელიტიზმს. და აი, ორიგენეს მოწაფეები, ყოველ შემთხვევაში, მათი უმეტესობა, პირდაპირ მისი სკოლიდან მიდიან სახალხო მოედანზე, რათა მიიღონ წამებულის გვირგვინი. ევსები ჩამოთვლის ორიგენეს უამრავ მოწაფეს, რომლებსაც ზუსტად კატეხისტობის გამო უნდა ეზღოთ სიცოცხლით, მათი ქრისტიანად მოქცევის სწრაფვის გამო. ისტორიკოსი ამბობს, რომ დაზარალებულები ქრისტიანი პროზელიტებია. სინამდვილეში ორიგენეს მოწაფეთაგან გაცილებით მეტი ემზადებოდა ქრისტიანობის მისაღებად ან გაცილებით მეტმა მიიღო ქრისტიანობა, რისთვისაც სიკვიდლით დაისაჯნენ. ორიგენე მიანიშნებს, ორ პირზე, რომელთაც, მართალია, შეისწავლეს ქრისტიანული სარწმუნოების წესები, მაგრამ ვერ მოასწრეს მონათვლა და ორიგენეს თქმით, ისინი მონათლნენ მონამებრივი ცეცხლით (ევსები, ეკლესიის ისტორია VI, 4). სავსებით სავარაუდოა, რომ ყველა ეს პირი იმიტომ დაისაჯა, რომ მათი ქრისტიანად მოქცევა ეწინააღმდეგებოდა სეპტიმიუსის განკარგულებას. ასეთივე ყურადღება ახალმოქცეულ ქრისტიანთა მიმართ, როგორც ჩანს, აფრიკის დედაქალაქის, კართაგენის მთავრობამაც გამოიჩინა. ამის საკმაოდ ნათელი მაგალითია პერპეტუასა და ფელიციტატის მონამებრივი სიკვდილი, რომლებიც სხვა პირებთან ერთად ეწამენ, სეპტიმიუსის დროს, ამ აქტებში პირდაპირაა მითითებული, რომ პერპეტუა, ფილიციტატე და მათი თანამოაზრეები იმიტომ დააპატიმრეს, რომ ისინი კატეხუმენები იყვნენ, რომელთაც მხოლოდ რამდენიმე დღის წინ მიიღეს ნათლობა.

ცხადია, განკარგულება არ დარჩენილა იმ პუნქტის გარეშე, რომელიც ითვალისწინებდა რეპრესიებს. კატეხუმენები და ახალნათელდებულნი წარმართული მმართველობის მსხვერპლნი გახდნენ. ყოველ შემთხვევაში, რამდენიმე პროვინციაში სწორედ ასე მოხდა. მაგრამ შეიძლება ისიც ვამტკიცოთ, რომ არც განკარგულების სხვა მხარე დარჩა ქრისტიანთა მდგომარეობაზე გავლენის, რა თქმა უნდა, სასიკეთო გავლენის გარეშე. კერძოდ ის, რომელიც ითვალისწინებდა ტოლერანტობის გარკვეულ წილს, უზრუნველყოფდა ქრისტიანთა უფლებებს, ათანაბრებდა ქრისტიანული რელიგიის პოლიტიკურ უფლებას იუდეველთა რელიგიასთან. ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ალექსანდრიის ეკლესიაში, ევსების მონაწილეთ, სეპტიმიუსის დროს იყო არცთუ ცოტა მონამე, კატეხისტებისა და ახალმონათლულთაგან. მაგრამ, იგი მოცემული დროის იმ მნიშვნელოვან მოვლენასაც აღნიშნავს ეკლესიის ისტორიიდან, რომ საკმაოდ გამოჩენილი პირები, სეპტიმიუსის მმართველობის დროს, სრულიად მშვიდად თუ არა, განსაკუთრებული საფრთხის გარეშე მაინც ცხოვრობდნენ. მაგალითად, ორიგენე ამ დროისათვის ცხოვრობს ალექსანდრიაში, ხსნის სკოლას, თავის გარშემო უამრავ წარმართ მსმენელს იკრებს, მიაპყრობს მათ ყურადღებას ახალი რელიგიისადმი, მათგან ქრისტიანული პროზელიტიზმის მოპოვრებას აყენებს, გარდა ამისა, დაუფარავად აკითხავს აღმსარებლებს გომურებში; ასევე ესწრება წარმართულ სასამართლოებს ქრისტიანთა საქმის განხილვისას. ამითაც არ შემოიფარგლება და მიჰყვება გასამართლებულ ქრისტიანებს, სიკვდილადსრულების ადგილამდე, ემშვიდობება ძმური მოხვევით და, რჩება დაუსჯელი.

ევსები, ორიგენეს ამდაგვარ საქციელს გადმოსცემდა ამატებს, რომ ის ყველა კერძო შემთხვევაში „თამამად“, „ვაჟკაცურად“ და „უშიშრად“ იქცეოდა (ევსები, ეკლესიის

ისტორია VI, 3). მაშინ რატომ არ დაისაჯა ორიგენე, წარმართების ქრისტიანად მომქცევი, რომელიც არ ფარავს, რომ ქრისტიანია, რომელიც შესაფერის თუ შეუფერებელ დროს, უეჭველად კარგად იყო ცნობილი წარმართული ხელისუფლებისათვის, სიკვდილით სეპტიმიუსის დროს? სხვა პასუხის მოფიქრება ამ კითხვაზე, გარდა იმისა, რომ მას იცავდა სეპტიმიუსის მიერ 202 წელს მიღებული კანონი, *implicite* (შეფარვით), რომელიც შეფარვით უზრუნველყოფდა ნამდვილი ქრისტიანების უსაფრთხოებას (ან ქრისტიანების გარკვეულ ნაწილს უზრუნველყოფდა უსაფრთხოებით). ე.ი. სეპტიმიუსის კანონი იქაც მოქმედებდა, სადაც ეს ყველაზე ნაკლებად იყო მოსალოდნელი, ორიგენეს მსგავს პირებთან დაკავშირებით, რომელთაც ყველაზე ახლო ურთიერთობა ჰქონდათ პროზელიტიზმთან, ქრისტიანული სკოლების წინამძღვრებთან. მართალია, ევსები მიგვახვედრებს, რომ ორიგენეს ხანდახან უწევდა დამალვა თავის ნაცნობ-მეგობართა სახლებში, დევნითვის რომ თავი დაეღწია (ევსები, ეკლესიის ისტორია VI, 3), მაგრამ, ამ შემთხვევაში, ალექსანდრიელი მასწავლებელი ემალებოდა ბრბოს და არა ხელისუფლებას.

ძნელი წარმოსადგენია, რომ ალექსანდრიის ლეგიონს არ შეეძლო დაეკავებინა ორიგენე, თუ ამას მოითხოვდა ეგვიპტის ხელისუფლება. ისიც აღსანიშნავია, რომ ორიგენეს მსგავსად, წამებასა და სიკვდილს ალექსანდრიის ეპისკოპოსი დიმიტრიც გადაურჩა, რომელიც ამ ეკლესიას მართავდა სეპტიმიუსის დროს, ასრულებდა მისი თანამდებობისთვის შესაფერის ყველა ფუნქციას, – ასწავლიდა ახალმოქცეულებს, ნათლავდა მათ, და, მიუხედავად ყველაფრისა, უვნებელი დარჩა. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ის დიდი ხნის წინ იყო მონათლული ქრისტიანად და, რომ შეეძლო, თავისუფლად ექადაგა ქრისტიანობა და დაეკმაყოფილებინა ქრისტიანული საზოგადოების რელიგიური მოთხოვნილება.

ალექსანდრიის ეკლესიასთან შედარებით უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობს რომის ეკლესია, რომელიც, ასე ვთქვათ, იმპერატორის თვალწინ იყო. III საუკუნის ძეგლი „ფილოსოფუმენები“ სხვა ისტორიულ წყაროებთან ერთად, გვაძლევს კარგად ახსნილ ინფორმაციას დედაქალაქის ეკლესიის მდგომარეობაზე, ზეფირენის ეპისკოპოსობის დროს (202-218 წწ.) არავითარი უსიამოვნება არ შეხვედრია ამ რომაელ ეპისკოპოსს, წარმართი ხელმძღვანელობის მხრიდან, სეპტიმიუსის იმპერატორობის დროს, მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროს რომის ქრისტიანული საზოგადოება ცხოვრობს სავსე ცხოვრებით. თვით ზეფირენი აარსებს მასშტაბურ ქრისტიანულ განსასვენებლებს, მომავალში მათი ხელმძღვანელობის ორგანიზებას ახდენს, მართავს დოგმატურ დავებს ერეტიკოსებთან; კალისტე, მოგვიანებით რომის ეპისკოპოსი, ზეფირენის ეპისკოპოსობის დროს ყველაზე აქტიური პირი ეკლესიის მმართველობაში, რომელმაც თავი ისახელა უარყოფითი მხრიდან – სხვადასხვა ფინანსური სპეკულაციით ჯერ კიდევ კომოდუსის დროს, ცხოვრობდა მშვიდად და ბედნიერად. საერთოდ მთელი ეს საზოგადოება, სეპტიმიუსის დროს ტკბებოდა შედარებითი სიმშვიდით (იპოლიტე რომაელი, ფილოსოფუმენა 9) როგორ მოხდა, რომ ქრისტიანული საზოგადოების წარმომადგენლები თვით რომში, იმპერიის დედაქალაქში, სეპტიმიუსის რეზიდენციაში უმფოთველად და მშვიდად ცხოვრობდნენ. იმიტომ ხომ არა, რომ სეპტიმიუსის 202 წლის კანონმა არა მარტო არ გააუარესა ქრისტიანობის გარეგნული მდგომარეობა, არამედ შედარებით უსაფრთხო და რეგულირებადი გახადა წარმართების აგრესიისგან, ან იმიტომ ხომ არა, რომ სეპტიმიუსმა თავისი კანონით თუკი ნაწილობრივ ავნო ქრისტიანული საზოგადოების ახალ წევრებს, სამაგიეროდ დაბადებით ქრისტიანებს მიანიჭა რომში მცხოვრებთა ლეგალური მდგომარეობა, როცა კანონი ქრისტიანთათვის

მტრული იყო, მაშინ დევნა, ბუნებრივია, იწყებოდა დედა-ქალაქში მცხოვრებ ქრისტიანთაგან. ამ მხრივ აღმოსავლეთის პროვინციებიც გამოირჩეოდნენ, მაგრამ სევერიუსის მმართველობის პერიოდში ქრისტიანთა მიმართ ამ რეგიონშიც მეტ-ნაკლებად ტოლერანტული ატმოსფერო სუფევდა. თუკი სეპტიმიუსის დროს ამას ვერ ვხედავთ, ხომ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს კანონი არ დევნიდა და თავისუფლებას ანიჭებდა ქრისტიანული საზოგადოების უმეტეს ნაწილს ანუ ყველა დაბადებით ქრისტიანს?

ცხადია, რომ სეპტიმიუსის განკარგულება იმ კუთხით, რომელიც ქრისტიანებს რელიგიურ-პოლიტიკური უფლებებით ათანაბრებდა იუდეველებთან, შეეძლო ემოქმედა და მოქმედებდა კიდევ ქრისტიანთა მდგომარეობის სასარგებლოდ. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ სეპტიმიუსის ბრძანებულების ამ მიმართულებით პირდაპირი მოქმედება ისტორიაში საკმარისად არ არის დამოწმებული. არსად ჩანს, რომ ქრისტიანები, ოდესმე თავის დასაცავად (მაგ. სასამართლოში) აპელირებდნენ ამ განკარგულებაზე. თეორიულად აღნიშნული ედიქტი ქრისტიანთათვის სასარგებლო იყო, პრაქტიკულად კი, მისი მნიშვნელობა, სავარაუდოდ, ნაკლებად ეფექტური იქნებოდა. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ განკარგულების ის მხარე, რომელიც მიზნად ისახავდა ქრისტიანობაზე რალაც გავლენის მოხდენას, ქრისტიანთათვის არც ისე სახიფათო იყო. სწრაფვა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ქრისტიანობის ლოკალიზებისა და გარკვეული ვიწრო ჩარჩოებში ჩასმისა, პროზელიტიზმის აკრძალვით – ქიმერული და აზრს მოკლებული სწრაფვა იყო. იდეები, თავისი ბუნებით არ ექვემდებარებიან სივრცეში შეზღუდვას, მით უმეტეს, როცა კერა, რომელზეც ისინი იქმნებიან, ლევის დაუბრკოლებლად და ქრისტიანობის შემთხვევაშიც ასე იყო, როცა სეპტიმიუსის განკარგულების მიხედვით, ეკლესიის უკვე არსებული წევრები ხელშეუხებელი დარჩნენ.

განკარგულება, რომელიც ითვალისწინებდა სიმკაცრეს ახალმოქცეულთა მიმართ, პრაქტიკაში ხვდებოდა საკმაოდ მნიშვნელოვანი სირთულეები, ვინაიდან წარმართ მოსამართლეთათვის მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში იყო მოსახერხებელი საკითხის გადაჭრა: ცნობილი ქრისტიანი – არცთუ დიდი ხნის ქრისტიანი ან ქრისტიანი დიდი დროიდან? როგორია არცთუ დიდი ხნის ქრისტიანობის ნიშანი? ვის შეეძლო გამოეძიებინა, რომ რომელიმე წარმართმა არ მიიღო ქრისტიანობა, რადგან ეს არ იყო აკრძალული? ცნობილია, რომ რამდენადაც ჩამოუყალიბებელია კანონი, იმდენად ჩამოუყალიბებელია მისი მოქმედება, სეპტიმიუსის კანონი კი, როგორი სახითაც მოღწეულია იგი ჩვენამდე, არ გამოირჩეოდა ჩამოყალიბებული სახით.

როდესაც ასე ვსაუბრობთ სეპტიმიუს სევერუსის დამოკიდებულებაზე ქრისტიანობისადმი, მის 202 წლის განკარგულებაზე, ჩვენ არ ვამტკიცებთ, რომ ამ იმპერატორის მმართველობის დროს არ იყო ქრისტიანთა დევნა. დევნა ხშირად არღვევდა ქრისტიანთა სიმყუდროვეს სეპტიმიუსის იმპერატორობის დროსაც, მაგრამ ეს ყველგან არ ხდებოდა: უეჭველია, ეს ხდებოდა ეგვიპტესა და აფრიკაში, მაგრამ ხდებოდა თუ არა ის რომის სხვა პროვინციებში, ძნელი სათქმელია, და თუკი სადმე იყო კიდეც (მაგ. მცირე აზიაში), იყო ძალიან სუსტად, ამასთან, არსაიდან ჩანს, რომ დევნა წარმოებდა ცენტრალური ხელისუფლების განკარგულებით, ან თვით სეპტიმიუსის ნებით ან მისი განკარგულების სიმკაცრის გამო: სრულიად შესაძლებელია, რომ ეს ხდებოდა შემთხვევით, პროკონსულების ნებითა და განკარგულებით, რომელთაც შეეძლოთ ემოქმედათ ძველი, თუნდაც ისეთი მითითებებით, როგორიც ჰქონდა ბითვინიელ პროკონსულ პლინიუსს.

სარჩევი

ავტორისაგან	3
შესავალი	7
პირველი პერიოდი.....	10
თავი I	
ქრისტიანობის გავრცელების წანამძღვრები	11
თავი II	
ქრისტიანობა და წარმართული კულტები	38
თავი III	
ქრისტიანობა და წარმართული კულტურა, განათლება	46
თავი IV	
პირველ ქრისტიანთა ყოფითი კულტურა და გარე სამყარო.....	90
თავი V	
ქრისტიანთა დევნა	152
თავი VI	
ქრისტიანთა ბრძოლა საკუთარი უფლებებისთვის	175

წიგნი მთაგზადა ჟურნალ „კარიბჭის“ სარედაქციო ჯგუფმა

„კვირის პალიტრის“ ბიბლიოთეკა

დაიბეჭდა შპს „კოლორში“